

თამარ ბერეკაშვილი

ესა იწყებოდა ფილოსოფია

თბილისი
2023

რედაქტორი: გიგი თევზაძე

კორექტორი: მარინე ავალიანი

მხატვარი: თეკლა მელაძე

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: დავით ხოსიაური

ISBN 978-9941-9785-4-8

გამომცემლობა „მინიატურა“
თბილისი, მ. კოსტავას 6
ტელ.: 2 99 63 67; 577 444 997.
www.miniatura.ge

ფილოსოფია/სიბრძნის სიყვარული

ფილოსოფია ძალიან ძველი სიტყვაა. მისი პირველი ამჟღერებლები ძველი ანტიკური დროის ბერძნებია, რომლებიც ცხოვრობდნენ ქრისტეზე ბევრი საუკუნით ადრე. ეს ნიშნავს, რომ აზროვნება, ფიქრი, მნიშვნელოვანი საკითხების გააზრება იმდენად ბუნებრივია და აუცილებელი, რომ ამას სპეციალური სიტყვა, ტერმინი მიუსადაგეს.

ერთი შეხედვით, თითქოსდა ფიქრი, აზროვნება, ანალიზი, გააზრება ყველასთვის გასაგები და დამახასიათებელი ქმედებაა, მაგრამ, როგორც ჩანს, ფილოსოფია სხვანაირი ფიქრია, ისეთი აზროვნებაა, რომელიც ყველას არ შეუძლია ან არ უნდა. ფილოსოფია არც ანალიზზე დაიყვანება და არც მსჯელობით შემოიფარგლება. სწორედ ამიტომ გახდა აუცილებელი მისთვის განსაკუთრებული ტერმინის მოგონება.

ჩვენ შემთხვევით არ ვახსენეთ სიტყვა "ქმედება". ნურავის ეგონება, რომ ფილოსოფია რაღაც საგანია, რაღაცის არსებობას აღნიშნავს, ან რაიმე სფეროს. ფილოსოფია სწორედ ქმედებაა, აქტივობაა, პროცესია ხანგრძლივი და დამატყვევებელი.

მაშ რა არის ფილოსოფია?

ფილოსოფია ნიშნავს სიბრძნის სიყვარულს. "ფილო" ძველბერძნულად სიყვარულია, ხოლო "სოფია" - სიბრძნე. ალბათ ნებისმიერი ადამიანი იტყვის, რომ მას სიბრძნე უყვარს, სიბრძნე კარგია, მისი ცოდნა აგვამაღლებს, ღირსებას გვმატებს. მაგრამ რა არის სიბრძნე? ერთისთვის ეს აუცილებელი ბანალური ჭეშმარიტებებია: "ჭამის წინ ხელი უნდა დაიბანო" (რაც ნამდვილად ძალიან სასარგებლო და სწორი დებულებაა, რამდენადაც გვიცავს სხვადასხვა სახიფათო, მავნე ინფექციის მიღებისგან), მეორისთვის სიბრძნე პატივცემული ადამიანის გამონათქვამია ნებისმიერ თემაზე ან მამაოს, მღვდლის განცხადება= დარიგება; მესამისთვის მეცნიერული დასკვნა და ა.შ.

სიბრძნე ნებისმიერ სფეროს შეიძლება ეხებოდეს, ნებისმიერ თემას და მას ნებისმიერი ადამიანი შეიძლება გამოთქვა-

მდეს, მაგრამ ამით ამ სიტყვის არსი არ მარტივდება. სიბრძნე ისეთი ცოდნაა, რომელიც დიდი ფიქრის შედეგად ყალიბდება, ხშირად დიდ დროს მოითხოვს და არა ერთი ადამიანის ძალისხმევას. ამასთან ეს ფიქრი არ არის იძულებითი (იძულებით არაფერი ხეირიანი არ ჩნდება), ადამიანს უნდა ეფიქრებოდეს ამ საკითხზე და თანაც უნდა უხაროდეს ამაზე ფიქრი. მეტიც, მას არ უნდა შეეძლოს ცხოვრება ამის გარეშე.

ისევე როგორც გმირი მოსწონს ყველას, მას ყველა აქებს, მაგრამ იშვიათად (ძალიან იშვიათად) ცდილობენ გახდნენ გმირები, რადგანაც გმირობა ხშირად სიკვდილის შემდეგ, "გმირულად დაღუპვის" შემდეგ წარმოჩინდება და ასეთად ფასდება, ასეა ბრძენის შემთხვევაშიც. თითქოსდა ყველას მოსწონს სიბრძნე, ბევრი ცდილობს გაიგოს რაიმე ბრძნული, მაგრამ ძალიან ცოტაა ისეთი ადამიანი, რომელსაც მართლაც უყვარს ფიქრი, რომელსაც ემეტება დრო მუდამ იფიქროს მისთვის თითქოსდა სრულიად არამომგებიან, სრულიად უსარგებლო თემებზე. უმეტესობა ეძებს მზა-მზარეულ სიბრძნეებს, თანაც აღიარებულს, ნებადართულს, გაზიარებულს და ჰგონია, რომ სიბრძნე უყვარს. სინამდვილეში სიბრძნის სიყვარული - ეს თავად აღმოჩენილი, თავად გამოვლენილი, გააზრებული ჭეშმარიტებაა, შენი ჭეშმარიტებაა და არავის თანხმობას არ მოითხოვს, ისევე როგორც არავისთვის არ ხდება აუცილებლად დასათანხმებელი. ბრძენი ფიქრობს იმაზედაც კი, რაზედაც უკვე ნაფიქრია და რაზედაც თითქოს უკვე არსებობს ბრძნული და გავრცელებული დასკვნები, რაც უკვე აღიარებულია ჭეშმარიტებად.

უნდა ითქვას, რომ ბრძენს გმირთან ისიც აკავშირებს, რომ მნიშვნელოვანი საკითხის წვდომა, ჭეშმარიტების მოძიება და მისი გამოხატვა არც ისეთი უსაფრთხო საქმეა. ხშირად ბრძენი ისჯება თავისი სიბრძნისთვის, იმიტომ რომ ახალი სიბრძნე აჩენს ნაპერწკალს, ანათებს ძალიან ბნელ და მღვრიე კუნჭულებს, რომელთა განათება ბევრისთვის შემანუხებელია, მოულოდნელი, მყუდროების დამრღვევი. მაგალითად, იყო საამური და საამაყო რწმენა, რომ დედამიწა სამყაროს ცენტრია და ყველა პლანეტა, მზეც კი, ბრუნავს მის ირგვლივ,

მაგრამ მოვიდნენ კოპერნიკი, ჯორდანო ბრუნო, გალილეო გალილეი და დიდი ფიქრის და გამოთვლების შედეგად დაასკენეს, თანაც გამოაცხადეს, რომ სწორედ დედამინა ბრუნავს მზის გარშემო. ძლიერნი ამა ქვეყნისა საშინლად განრისხდნენ, რადგანაც დაირღვა, დაინგრა მათ მიერ შეკონინებული მსოფლხედვა, მოეჩვენათ, რომ გამწირდა მათი მნიშვნელობა, თანაც "მეამბოხე" ბრძენებმა გაბედეს ფიქრი იმაზე, რაზედაც ნებართვა არ მიუღიათ. ამიტომ ისინი მკაცრად დაისაჯნენ - მხოლოდ კოპერნიკმა გაასწრო - გარდაიცვალა.

ფილოსოფია, სიბრძნის სიყვარული მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც თავისუფალია. ბრძანებით ფიქრი ძალიან ძნელია, შეუძლებელიც კი - ეს ხომ სიყვარულთან არის დაკავშირებული?! და განა შეიძლება ბრძანებით შეყვარება?! ბრძენი იტკივებს ყველა დანარჩენისთვის აუტკივარ თავს. ეს კი შეუძლებელია, თუ ფიქრი არ გიყვარს, თუ სიბრძნეს არ ეძებ.

რა არის ფილოსოფია?

(სულ პატარებისთვის)

ამ დიდ სამყაროში სრულიად განსხვავებული ადამიანები ცხოვრობენ. ერთს უყვარს ხატვა, მეორეს – სიმღერა, მესამეს – მანქანის ტარება, მეოთხეს – გართობა, მეხუთეს – ცეკვა და ასე შემდეგ. არიან ისეთებიც, ვისაც მუდამ ეფიქრება ძალიან რთულ რამეებზე, მაგალითად: როგორ გაჩნდა ადამიანი? ვინ შექმნა დედამიწა? რა არის კეთილი და ბოროტი? რას ნიშნავს ლამაზი?

ასეთი შეკითხვა უამრავია, ჰოდა, ეს ადამიანები სულ ამაზე ფიქრობენ. მათ ფილოსოფოსებს ეძახიან.

სიტყვა „ფილოსოფია“ ბერძნებმა გამოიგონეს. ის ორი ნაწილისგან შედგება „ფილო“ და „სოფია“. ფილო ნიშნავს სიყვარულს, ხოლო სოფია კი – სიბრძნეს. ესე იგი, ფილოსოფია სიბრძნის სიყვარულია. ფილოსოფოსები კი ისეთი ადამიანები არიან, ვისაც სიბრძნე უყვარს. ისინი მუდამ სიბრძნის ძიებაში არიან, ამიტომ ბევრი ფიქრი უხდებათ.

მაგალითად, იყო ასეთი ფილოსოფოსი სოკრატე. ის ძალიან დიდი ხნის წინათ ცხოვრობდა. მან ბევრი იფიქრა ადამიანზე და თავის თავზე, იმიტომ, რომ თვითონაც ადამიანი იყო. იფიქრა, იფიქრა, იფიქრა და მიხვდა, რომ ფიქრს ბოლო არა აქვს. რაც მეტს ფიქრობდა, მით მეტი შეკითხვა ებადებოდა, რომელსაც ახალი დაფიქრება სჭირდებოდა. რაც მეტად ცდილობდა რამე გაეგო, მით მეტი საკითხი ჩნდებოდა, რომელსაც ჯერ-ჯერობით პასუხი არ ჰქონდა. უფრო მეტი უპასუხო შეკითხვა გაუჩნდა, ვიდრე ამოხსნილი. ბოლოს სოკრატემ დაასკვნა, რომ ცოტა რამ თუ გაიგო. მთავარი კი ის იყო, რომ გაიგო, რომ გაუგებარი სულ უფრო და უფრო მეტი ჩნდება. ჰოდა, გამოაცხადა: მე ვიცი ის, რომ არაფერი არ ვიცი.

საინტერესო ის არის, რაც არ იცი, მარტო უცხო რამეზე გეფიქრება, ამიტომ ფიქრებში ყოველთვის სრულიად უცხო და უცნაურ სამყაროში ხარ.

მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ არ უნდა იფიქრო. როცა

ფიქრობ, ანუ აზროვნებ, შეიძლება უცბად ჩანვდე ისეთ ჩამალულ საიდუმლოებას, რომელიც შენს გარდა და შენამდე არავის გაუგია. კარგია ფიქრი.

აი, სხვა ფილოსოფოსმა დეკარტმა ბევრი იფიქრა იმაზე, თუ რაშია ადამიანის და სიცოცხლის არსი და დაასკვნა, რომ ადამიანი ფიქრობს, აზროვნებს და ესე იგი, ის არსებობს.. COGITO ERGO SUM – მე ფიქრობ და ესე იგი, ვარსებობ, თქვა მან. ეს ჯადოსნური სიტყვებია. ვინც მათ დაიმახსოვრებს და არ დაივიწყებს, არასოდეს გადაიქცევა ბატად ან ვირად. გარდა ამისა, ის სამუდამოდ იარსებებს. ადამიანი, რომელიც ფიქრობს უკვდავია.

თაღესი

ფილოსოფიის ისტორიაში პირველ დიდ ფილოსოფოსად ითვლება თაღესი. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ თაღესამდე არავინ ფილოსოფოსობდა, არავის ეფიქრებოდა ამ სამყაროზე, ადამიანზე, სიკვდილსა და სიცოცხლეზე. ბევრი ბრძენი და მოაზროვნე ცხოვრობდა ანტიკურ საბერძნეთში თაღესამდეც, სწორედ იმიტომ გაჩნდა თაღესი, რომ ბერძნებს უყვარდათ და შეეძლოთ ფიქრი, ხოლო ვისაც არ შეეძლო, მაინც აფასებდა სიბრძნეს. სიბრძნე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ღირებულება იყო.

თაღესი ცხოვრობდა მილეტში. მილეტი მცირე აზიაშია, დღევანდელ თურქეთში. ეს რეგიონი იმ დროს ანუ VI საუკუნეში ჩვ. წ.ა.-მდე ბერძნების საცხოვრებელი და კულტურული სივრცე იყო. მილეტი ერთ-ერთი პირველთაგანია, სადაც გაჩნდა ნამდვილი ფილოსოფია, რომელიც შეუძლებელია დაიბადოს, თუ არ არსებობს მათემატიკა, საბუნებისმეტყველო ცოდნა, ფიქრის ჩვევა, ინტერესი ზოგადისადმი, განყენებულისადმი. მილეტი განვითარდა და წარმოჩინდა იმიტომაც, რომ უფრო ახლოს იყო ეგვიპტესთან, რომელიც იმ დროს ცივილიზაციის, ცოდნის, განვითარების მწვერვალს წარმოადგე-

ნდა, თუმცა რატომღაც ფილოსოფიური სკოლა არ შეუქმნია. იქნებ იმიტომ, რომ მეტისმეტად ზღუდავდა თავისუფლებას.

თალესმა ბევრი იმოგზაურა ეგვიპტეში, ბევრი რამ ისწავლა - მათემატიკა, ასტრონომია, ასტროლოგია, აგრონომია - და არა მარტო ისწავლა, არამედ ყველა ეს მიმართულება განავითარა და ახალი ცოდნა შემატა. მან გამოთვალა პირამიდის სიმაღლე მისი ჩრდილის მიხედვით, რითაც თავად ეგვიპტელებიც გააოცა; იწინასწარმეტყველა ზეთისხილის დიდი მოსავალი, რაც დღესაც აუხსნელია; გამოიანგარიშა მზისა და მთვარის მანძილი დედამიწამდე: სწორედ მან დაასკვნა, რომ წელიწადში 365 დღეა და სხვა. თალესი უდიდესი მათემატიკოსიც იყო. მან რამდენიმე თეორემა დაამტკიცა, რომელთაგან ერთ-ერთი დღემდე მის სახელს ატარებს.

და მაინც თალესი პირველ რიგში სახელდება როგორც ბრძენი, მოაზროვნე, ფილოსოფოსი. ანტიკურ საბერძნეთში თალესი მოიხსენიებოდა 7 უდიდეს ბრძენს შორის. მას თასიც კი გადასცეს პატივისცემის ნიშნად როგორც ყველაზე დიდ ბრძენს, მაგრამ თალესმა სხვას გადასცა ის - ასე იქცევიან ნამდვილი ბრძენები. იგი პირველია ფილოსოფოსთა ქრონოლოგიურ სიაში ანუ ჯერ იყო ის და მერე ყველა დანარჩენი, მისგან იწყება ფილოსოფოსობა როგორც განსაკუთრებული, მნიშვნელოვანი და საინტერესო საქმიანობა. ასე მიიჩნევს კაცობრიობა. ასე მიიჩნევს ყველა ის, ვისაც თავი ფილოსოფოსი ჰგონია.

ეს ცოტა უცნაური ჩანს, რადგან თალესს არ დაუტოვებია თავისი ნააზრევის ტომები, თეორია ან თუნდაც რაიმე ანალიტიკური კომენტარი. მან უბრალოდ განაცხადა, რომ ყოველივეს სათავე, არსი არის წყალი. ყველაფერი წყლისგან იბადება და (სიკვდილის) შემდეგ წყლად იქცევა. რატომ არის ეს ფილოსოფიური გამონათქვამი? რაშია მისი სიდიდე და მნიშვნელობა? ბებიარქმიც ამბობდა, რომ ადამიანისთვის მთავარია სითბო, მაგრამ არავის მოსვლია თავში, რომ ბებია ფილოსოფოსია, მეც კი, მიუხედავად იმისა, რომ ბებია ძალიან მიყვარდა და ძალიან გამეხარდებოდა ის ბრძენი რომ ყოფილიყო.

თალესამდეც, როგორც ვიცით, ბევრი ადამიანი საბერძ-

ნეთში ფიქრობდა და ცდილობდა აეხსნა სამყარო, გაეაზრებინა მისი კანონზომიერებები, მისი არსებობის მიზეზები და ფორმები. ანტიკური ბერძნული მითები სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდნენ. დღესაც 27 ასნლეულის შემდეგ ჩვენ უამრავი ამოუხსნელი ამოცანა გვაქვს, უამრავი „რატომ“ და „როგორ“ ძილს გვიფრთხობს. მითუმეტეს მაშინ. წარმოიდგინეთ, მთელი ეს ვეებერთელა სამყარო სავსე იდუმალებით, უცნაურობებით, აუხსნელი და ხშირად საზარელი მოვლენებით როგორ შიშს და გაკვირვებას იწვევდა! ყველაფერს, რაც აუხსნელია, რაც ადამიანის გაგებას არ ექვემდებარება, რის წინაშეც ადამიანი უსუსურია, აწერდნენ ღმერთებს - ჭექა-ქიხილის ღმერთი ზევესი, ოჯახური კეთილდღეობის ქალღმერთი ჰერა, ნადირობის ქალღმერთი დემეტრა, ღვინის, მოსავლის, ქაოსის ღმერთი დიონისე და ა.შ. ღმერთებზე იყო დამოკიდებული ყველა უბედურება და ყველა სიკეთე. ღმერთები განაგებდნენ ამ სამყაროს და მათი ნების მიხედვით ხდებოდა ნებისმიერი მოვლენა. ღმერთებმა შექმნეს ეს სამყარო და მათ სურთ რომ იყოს ასე. თალესამდე მოაზროვნე ადამიანები დიდწილად ღმერთებს აწერდნენ ყველა მოვლენას, ღმერთების მოშველიებით ცდილობდნენ დაედგინათ სამყაროს წესრიგი.

თალესი პირველი იყო, ვინც შეეცადა ღმერთების დაუხმარებლად გაეაზრებინა სინამდვილე, ისეთი პირველწყარო, ისეთი საფუძველი ეპოვა, რომელიც ღმერთების პირველწყაროც იქნებოდა. მან გაბედა ამაზე ფიქრი, ჩათვალა, რომ ადამიანს შეუძლია საზრისის მოძიება და გააზრება. თალესი მიენდო ადამიანის გონებას. თავისი ამ ერთადერთი შემორჩენილი ფრაზით მან განაცხადა, რომ თავად ადამიანი ეძიებს ყველაფრის მიზეზს, მას ძალუძს გაიაზროს ის ურთულესი საკითხები, რომელთაც სწორედ ამ სირთულის და ამოუწურავი სიღრმის გამო ღმერთებს ანდობდნენ.

თალესისთვის ეს სამყარო ერთიანი მოფუსფუსე სივრცე იყო, სადაც თანაბრად საქმიანობენ ადამიანები და ღმერთები - ადამიანებიც და ღმერთებიც.

ბრძენი იყო თალესი და რაც მთავარია, ამ სიბრძნეს უფასებდნენ. ბევრი სახალისო ამბავი შემორჩა მის შესახებ.

ერთხელ ორმოში ჩავარდნილა, იმიტომ რომ ცას გაჰყურებდა. მსახური გაეხუმრა: ზეცაში რა ხდება იცი და ფეხქვეშ რა გაქვს ვერ ხედავო.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ორმოში ჩავარდნა საკმარისია იმისთვის, რომ ბრძენი ან ფილოსოფოსი გინოდონ, მაგრამ თუ ფილოსოფოსი ხარ, ეს უკვე ნიშნავს, რომ ემიჯნები ჩვეულს, ყველაფერს ახალი მზერით უყურებ, შენს გზას ეძებ და შეიძლება ორმოშიც ჩავარდე რეალურში თუ წარმოსახვითში. ამასთან ამ შენს უცხოობასა და გარიყულობაში ყველასთვის ჩვეულში ისეთი რამ შეიძლება აღმოაჩინო, რასაც ვერავინ ხედავს.

განა სასწაული არ არის, ზევსზე მინდობილ და მის სახელზე მლოცავ ადამიანებს შეკითხვა დაუსვა - იქნებ მთავარი წყალია და არა ზევსი? მითუმეტეს წყლის გარეშე წარმოუდგენელია ჩვენი სიცოცხლე. საინტერესოა ამაზე დაფიქრება.

ანაქსიმანდრე

ანაქსიმანდრე ერთ-ერთი პირველთაგანია იმათ შორის, ვისაც ფილოსოფოსებს ვეძახით. თავად ანაქსიმანდრემ, ისევე როგორც მანამდე თალესმა და ბევრმა სხვამ მის შემდეგ არ იცოდა, რომ ის ფილოსოფოსია. იმ დროს ეს სიტყვა არ არსებობდა და, როგორც ამბობენ, პირველად ის პითაგორამ ააჟღერა. ნამდვილი არსებობა კი ცნებამ „ფილოსოფია“ სოკრატეს შემდეგ დაიწყო. რას ფიქრობდა ანაქსიმანდრე თავის თავზე და თავის საქმიანობაზე არავინ იცის. შეკითხვაზე „გიყვარს თუ არა სიბრძნე?“ ის ალბათ დადებით პასუხს მოგვცემდა, ისევე როგორც ადამიანთა უმრავლესობა. სიბრძნე ხომ ყველამ ვიცით, რომ კარგია. მაგრამ ყველა ფილოსოფოსი არ არის, უმრავლესობა სწორედ არ არის ფილოსოფოსი და არც ნანობს ამას.

თუ ვიმსჯელებთ იმ ნაკუნის მიხედვით, რომელიც ჩვენამდე მოვიდა და სხვა ფილოსოფოსების გამონათქვამებით მის შესახებ, სავსებით სამართლიანია შევაფასოთ ანაქსიმანდრე

როგორც მოაზროვნე, როგორც ისეთი ადამიანი, რომელსაც შეეძლო და უყვარდა ფიქრი. ანაქსიმანდრე თალესის მოწაფე იყო.

ანაქსიმანდრემ გააკეთა მზის საათი. ბევრი სწორედ მას აწერს მზის საათის გამოგონებას, მაგრამ ეს ასე არ არის. ანაქსიმანდრემდე კარგა ხნით ადრე მზის საათი უკვე არსებობდა აღმოსავლეთის ხალხებში - არაბებთან, ჩინეთში და სხვაგან. თუმცა სავსებით შესაძლებელია, ანაქსიმანდრემ ეს არ იცოდა და თავიდან გამოიგონა. მოკლედ, ანაქსიმანდრემ ჩაარჭო მოტიტველებულ მინდორში ვერტიკალური ძელი და მონიშნა დღის მომენტები, განსაკუთრებით შუადღე, რომელსაც აფიქსირებდა ძელის ყველაზე მოკლე ჩრდილის მიხედვით. ასე ითვლიდა ის დროს, რასაც მანამდე საბერძნეთში არ აკეთებდნენ.

თუ მზის საათი ანაქსიმანდრემდე არსებობდა, გეოგრაფიული რუქა ნამდვილად მისი ქმნილებაა. როგორი იყო ეს რუქა, სხვა საქმეა, თუმცა უნდა ვალიაოთ, რომ იმ დროისთვის ძალიანაც კარგი იყო, აღარაფერი რომ არ ვთქვათ ამ გამოგონებაზე საერთოდ როგორც დიდ და მნიშვნელოვან მოვლენაზე. დედამიწა ანაქსიმანდრეს ბრტყელი ეგონა, თუმცა სულაც არ მიიჩნევდა, რომ ის სამ ვეშაპზეა ამხედრებული. ესეც კარგია! ანაქსიმანდრემდე და მის შემდეგაც საკმაოდ დიდხანს დედამიწა ბრტყელი ეგონათ. ყველას ეშლება, ჩვენც დღეს 21-ე საუკუნეში უამრავ სისულელეს ვამბობთ. ვინ იცის, 50-ე საუკუნეში როგორ იხითხითებენ ჩვენზე?! ანაქსიმანდრე კარგი მათემატიკოსიც იყო, რაც ბუნებრივია - თალესის მოწაფეს შეუძლებელია არ სცოდნოდა მათემატიკა - მან ნაშრომიც კი დაწერა გეომეტრიაზე. ანაქსიმანდრემ წამოაყენა შვიდი პლანეტის მოდელი ანუ ის ასტრონომიულად გვევლინება.

ანაქსიმანდრე, ისევე როგორც თალესი, იონელი იყო მილეთიდან. (იონია რეგიონია მცირე აზიაში, მილეთი კი ქალაქი. დღეს ეს თურქეთია) თალესის მსგავსად ისიც ბუნებას იკვლევდა და, როგორც უკვე ავლინბნეთ, მათემატიკით იყო დაინტერესებული. უნდა ითქვას, რომ იმ ძველ საბერძნეთში მოაზროვნე ადამიანები არ გამოყოფდნენ ცოდნის სხვადას-

ხვა სფეროებს და სულაც არ მიიჩნევდნენ, რომ მაგალითად, ისტორიით დაინტერესებულს, არა აქვს უფლება იფიქროს ბუნებაზე ან მათემატიკაზე. მოაზროვნე, ბრძენი სწორედ იმიტომაა ბრძენი, რომ ყველაფერზე, მთავარზე, საყოველთაოზე ფიქრობს და სრულიად ბუნებრივია და აუცილებელიც კი, რომ ის მათემატიკოსიც იყოს.

ანაქსიმანდრეზე მოსული მოგონებების მიხედვით, მას არ უყვარდა მოსმენა და სხვებს მაინც და მაინც არ ალაპარაკებდა. როგორც ჩანს, ის ვარაუდობდა, რომ იმაზე, რაზედაც მას ნაფიქრი ჰქონდა, სხვებს არაფერი ახალი და საინტერესო არ ეთქმოდათ, მითუმეტეს მისი მასწავლებელიც კი თალესი დიდი ყურადღებით უსმენდა, მაგრამ თალესი ყველას დიდი ყურადღებით უსმენდა. ბრძენები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან.

ანაქსიმანდრე პირველი მოაზროვნე იყო, ვინც თავისი შეხედულებები და თეორიები ჩამოაყალიბა არა ლექსად, არამედ პროზით. ანაქსიმანდრეს შემდეგ თითქმის ყველა უკვე ასე წერდა. მის თხზულებას ეწოდებოდა „ბუნების შესახებ“.

ყველა პირველი ფილოსოფოსი წერდა „ბუნების შესახებ“. მთავარ სააზროვნო თემად სამყარო იქცა, მოვლენილი პირველ რიგში ბუნების სახით და ფილოსოფოსობა სწორედ ამით დაიწყო. ამ პირველ ფილოსოფოსებს მოგვიანებით ნატურ-ფილოსოფოსები უწოდეს, იმიტომ რომ ისინი ყოველივეს საფუძველს ბუნებაში ეძებდნენ. „ნატურა“ ლათინურად ბუნებას ნიშნავს. ძველბერძნულად ბუნება არის „ფიზის“ და სწორედ ფისიოლოგებად იწოდებოდნენ ისინი ანტიკურ საბერძნეთში.

ანაქსიმანდრეს დროს ითვლებოდა, რომ არსებობს ოთხი სტიქია. ესენია: ჰაერი, წყალი, მიწა და ცეცხლი. აკი თითოეულ მათგანს თავისი ღმერთიც ჰყავდა და ყველასთვის ცნობილ ჰოროსკოპის ნიშნებს საფუძვლად ამ ოთხი სტიქიიდან ერთ-ერთი უდევს. სამს - ჰაერი, სამს - წყალი, სამს - მიწა და სამს - ცეცხლი. ანაქსიმანდრემ ლოგიკურად მიიჩნია, რომ ამ სტიქიებს საფუძვლად ჰქონოდათ ისეთი რამ, რაც მათი განმსაზღვრელია, მათი შემქმნელი, რაც ყოველივე არსებულის პირველწყაროა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს სტიქიები ერთ-

მანეთში ვერ გარდაიქმნებიან. ხოლო ის, რომ ისინი ერთმანეთში გადადიან, სრულიად უეჭველი იყო არა მარტო ანაქსიმანდრესთვის, არამედ ნებისმიერი ძველი ბერძენისთვის.

რა შეიძლება იყოს ასეთი პირველწყარო? აბა რა ვიცით! მთავარია, რომ ის უნდა იყოს და არის. ასე მსჯელობდა ანაქსიმანდრე. ჰოდა ანაქსიმანდრემ ამ პირველწყაროდ ანუ ყველაფრის საფუძვლად, ყველაფრის განმსაზღვრელად და შემქმნელად დაასახელა აპეირონი. (ამ დროს ყოველთვის ვლელავ, იმიტომ რომ ეს ჰგავს სამყაროს შექმნის საზეიმო წამს.) ისე უღერს ეს „აპეირონი“, რომ მაშინვე გინდა დაიჯერო, რომ სწორედ ის არის ყველაფრის სათავე, თანაც ანით (ბერძნულად „ალფა“) იწყება, პირველი ასო-ბგერით. აპეირონი „ყოველივეს საწყისი და საფუძველია“ - ასეთია ანაქსიმანდრეს ძირითადი დებულება, გვამცნობს სიმპლიკი, რომელიც 1000 წლის შემდეგ ცხოვრობდა, მაგრამ ჩვენ კიდევ უფრო გვიან ვცხოვრობთ, ამიტომ უნდა ვენდოთ მას. იქნებ სიმპლიკის დროს უფრო მეტი საბუთი იყო შემორჩენილი? ის არ ჩანს ისეთი ავტორი, რომელსაც გამოგონება და ტყუილი ეხალისებოდეს. თანაც „აპეირონი“ ისეთი ფანტასტიური იდეაა, ისეთი ამაღელვებელი მხატვრული ხატია, რომ მისი დავიწყება შეუძლებელია - დაიკარგა ანაქსიმანდრეს ბევრი ნაწერი, მისი წიგნები, აპეირონი კი დარჩა.

„აპეირონი“ ნიშნავს უსაზღვროს, უკიდევანოს, უსასრულოს. ის არის ისეთი რამ, რისი განსაზღვრებაც ძალიან ძნელია, მითუმეტეს ანაქსიმანდრეს განმარტებებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ძალიან ბევრი ფილოსოფოსი თუ უბრალოდ ფილოსოფიით დაინტერესებული ადამიანი ცდილობდა და ცდილობს ახსნას აპეირონის არსი. ერთნი ვარაუდობენ, რომ ანაქსიმანდრეს აპეირონი წარმოადგენს მიწის, ჰაერის, წყლისა და ცეცხლის ნარევს ანუ ე.წ. „მიგმას“ (ბერძნულად), სხვებს უფრო დამაჯერებლად მიაჩნიათ, რომ აპეირონი ერთგვარი შუალედური რამ არის ორ სტიქიას - ცეცხლსა და ჰაერს - შორის. ამას უწოდებდნენ „მეტაქსუს“. არისტოტელე რისი არისტოტელეა თავისი განმარტება რომ არ მოეცა. არისტოტელე მსჯელობს ასე: ანაქსიმანდრეს რომ ერთი რომელიმე

სტიქია დაესახელებინა როგორც უსასრულო და უსაზღვრო, დანარჩენი სამი აღმოჩნდებოდა სასრული, რაც შეუძლებელია, მაშინ ისინი გაქრებოდნენ, ამიტომ ანაქსიმანდრეს უსასრულო აპეირონი განუსაზღვრელიცაა, ის არცერთ სტიქიას არ უტოლდება. არისტოტელე არისტოტელეა! ამაზე სარწმუნო ახსნა ვერავინ მოგვცა.

აპეირონი არ შეიძლება ამოიწეროს. ამიტომაცაა ის უსაზღვრო. ის უსაზღვროა იმიტომაც, რომ მასში ხდება სტიქიების (მიწა, წყალი, ჰაერი და ცეცხლი) ერთმანეთში გადასვლა, გარდაქმნა. და რადგანაც ხდება მათი ერთმანეთში გადასვლა (გავიხსენოთ, რომ ეს დებულება იმ დროს აბსოლუტური ჭეშმარიტება იყო და ანაქსიმანდრესაც კი არ მოსდიოდა თავში ამაში ეჭვი შეეტანა), ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ოთხ სტიქიას აქვს რალაც საერთო, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთი მეორეში ვერ გადავიდოდა. სწორედ ეს საერთოა აპეირონი, რომელიც რალაცაა, რაც არც მიწაა, არც წყალი, არც ცეცხლი და არც ჰაერი და ამასთან ყველაფერია წყალიც მიწაც, ჰაერიც და ცეცხლიც.

არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ასე დახასიათებული აპეირონი მუდმივია, ის „უკვდავია და მოუსპობელი“, მისთვის უცხოა სიბერე. ის მუდამ აქტიურია, მუდამ მოძრაია და მუდამ ქმნადი, დაუშმატებლით ჩვენ.

არა მარტო ყველაფერი აპეირონისგან შედგება, არამედ მისგან წარმოიქმნება კიდევ ანუ ის გენეტიკური პირველწყაროა. ამასთანავე სიკვდილის შემდეგ ყველაფერი აპეირონში ბრუნდება.

იმ ერთადერთ ნაწყევტში, რომელიც ანაქსიმანდრეს თხზულებიდან დარჩა, ნათქვამია, რომ „რისგანაც იბადება ყოველივე არსებული, იმაშივე აუცილებლობით პოულობს თავის შურისგებას უსამართლობის და დროის დინების გამო“. ანუ ის, რაც მეორადია, რამდენადაც აპეირონისგან იქმნება და რაც სასრულია, ის ცდომილიცაა და აუცილებლად ამ ცდომილების და სასრულობის გამო საზღაურს პოულობს, ისჯება, კვდება.

ანაქსიმანდრეს აპეირონი ბრუნავს და გამოყოფს ისეთ

ურთიერთსაწინააღმდეგო თვისობრიობებს, როგორცაა ნოტიო და მშრალი, ცივი და თბილი.

ანაქსიმანდრეს თავისი თეორია ჰქონდა იმის თაობაზე, თუ როგორ წარმოიქმნენ მინა, წყალი, ცეცხლი და ჰაერი, როგორ შექმნა ღვთიურმა ცეცხლმა ხმელეთი. მან პირველმა წამოაყენა სიცოცხლის წარმოშობის თავისი ვერსია, რომელიც მოგვაგონებს ლინეის, ლამარკის და დარვინის თეორიებს. უფრო სწორედ, ლინეის, ლამარკის და დარვინის თეორიები გვახსენებს მისსას. ანაქსიმანდრემ ივარაუდა, რომ პირველი ცოცხალი არსებები წყალში გაჩნდნენ. ის აღწერს როგორ გადმოვიდნენ პირველი ზღვის ცხოველები ხმელეთზე, როგორ ჩამოიგდეს ფხა და ჯავშანი, როგორ განვითარდნენ, როგორ შეიქმნა ამის შედეგად მრავალფეროვანი ცხოველთა სამყარო; ადამიანის თაობაზე ანაქსიმანდრეს რატომღაც ეგონა, რომ ის გაჩნდა რა ზღვის ცხოველისგან, თავიდანვე მოზრდილი დაიბადა, ვინაიდან ახალშობილი ადამიანი იმდენად უსუსურია, რომ ვერ გადარჩებოდა მარტო, ამიტომაც უკვე ზრდასრული უნდა მოვლენოდა სამყაროს.

როგორც ვხედავთ, ყველაფერზე ლაპარაკობს ანაქსიმანდრე, ყველაფერი მისთვის საინტერესოა და გააზრების ღირსი. მისი აპეირონი - ეს ფილოსოფიურ-მხატვრული ქმნილება ამ თვალუწვდენელი და შეუცნობადი სამყაროს ახსნის ერთ-ერთი პირველი მცდელობაა.

იქნებ აპეირონი ღმერთია? ისეთი ღმერთი, რომელიც თანამედროვე იუდეველების, ქრისტიანების ან მუსლიმანების ღმერთის მსგავსია? მართლაც, ძალიან ჰგავს აპეირონი ღმერთს - ერთადერთს, ყოვლისშემძლეს, უსასრულოს, უკვდავს, ყველაფრისთვის და ყველასთვის სიცოცხლის მომნიჭებელს. მაგრამ ეს ასე არ არის. ანაქსიმანდრეს აპეირონი არ არის ღვთაება, რომელსაც ეთაყვანებიან, მსხვერპლს სწირავენ, ღოცულობენ - ის ფილოსოფიური განსჯის შედეგია და ფილოსოფიის საზღვრებში რჩება, ისევე როგორც ანაქსიმანდრე რჩება ჩვენთვის პირველ რიგში ფილოსოფოსად და ჩვენ გეანტერესებს მისი მზის საათი და შესაძლოა, ღიმილის მომგვრელი რუქა იმიტომ, რომ ის აპეირონის ავტორია.

თალესიდან დანყებული ფილოსოფიამ განვითარების დიდი და ძალიან საინტერესო გზა განვლო. ფილოსოფოსებს ყოფენ ეპოქების, სკოლების, მიმართულებების, ქვეყნების და საკუთარი აზირებების მიხედვით. მხოლოდ პირველი სამი ფილოსოფოსის რიგითობაში არ შეპარვია არავის ეჭვი - თალესი, ანაქსიმანდრე და ანაქსიმენე. სამი პირველი ფილოსოფოსი მილეთიდან (იონელი), ნატურფილოსოფოსი, ძველბერძნულად ფისიკოსი, რამდენადაც ისინი არსებული ფიზიკური სამყაროს არსზე ფიქრობდნენ, ცდილობდნენ ყოველივე არსებულის საფუძვლისთვის მიეკვლიათ და როგორც თითოეული მათგანი მიიჩნევდა, მიაკვლიეს კიდევ.

ანაქსიმენე რიგით მესამე ფილოსოფოსი მილეთიდან ანაქსიმანდრეს მოწაფე იყო. თავის მხრივ, ანაქსიმანდრე იყო თალესის მოწაფე. ამაში ზოგიერთს ეჭვი ეპარება, მაგრამ მოდით დავეთანხმოთ იმათ, ვინც ანაქსიმანდრეს თალესის მოწაფედ მოიხსენიებს. - ცოდნის სიყვარული, აზროვნების მოთხოვნილება და ჩვევა, მეცნიერული მიდგომა და ადამიანის გონების რწმენა ანაქსიმანდრემდე ყველაზე მეტად ნამდვილად თალესს ახასიათებდა და თუკი მოაზროვნე ყმანვილი ვინმეს გაიხდიდა მასწავლებლად იმ დროს, ეს სწორედ თალესი უნდა ყოფილიყო. უმრავლესობაც სწორედ ამ ვერსიას ემხრობა.

ვარაუდობენ, რომ ანაქსიმენეს სიცოცხლის წლებია 585-525 ჩვ.წ.ა.-მდე. თავისი მასწავლებლის მსგავსად მანაც დანერა თავისი თხზულება „ბუნების შესახებ“, საიდანაც სამი ფრაგმენტი შემორჩენილი. ისევე როგორც ანაქსიმანდრემ, ანაქსიმენემ პროზით და არა ლექსად დაწერა ნაშრომი. გარდა ამისა რამდენიმე სიუჟეტი არსებობს მასზე სხვა ფილოსოფოსების ნაწერებში. ბევრი ფილოსოფოსის მემკვიდრის დიოგენე ლაერტელის მიხედვით, ანაქსიმენე წერდა მარტივ „გაუფუჭებელ“ იონურ დიალექტზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ფილოსოფოსთა უდიდესი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ანაქსიმანდრე უფრო მნიშვნელოვანი და ორიგინალური მოაზროვნე იყო, ვიდრე ანაქსიმენე, სიცოცხლეში

თურმე ანაქსიმენეს სახელი და ცნობადობა გაცილებით მეტი ყოფილა, ვიდრე მისი მასწავლებლის, ამიტომ მისი გავლენაც ბევრად მეტი იყო.

ანაქსიმენეს თავისი მასწავლებლის კვალად თავისი თეორია გაუჩნდა სამყაროზე, რომელსაც, როგორც ამბობენ, მასწავლებელი, ანაქსიმანდრე არც კი უსმენდა. ანაქსიმანდრე მიიჩნევდა, რომ მის მიერ ჩამოყალიბებულ თეორიას სულ არ სჭირდებოდა შესწორება, მითუმეტეს ვილაც ახალგაზრდის მხრიდან, რომელსაც მხოლოდ მისი მოსმენა ევალებოდა და ნაფიქრიც ვერ ექნებოდა იმდენი. ჰოდა მიატოვა ანაქსიმენემ მასწავლებელი და პოპულარობაც მოიპოვა მასწავლებლისგან განსხვავებით. ასე ხშირად ხდება. ვვარაუდობ, რომ ანაქსიმანდრეს ეს მაინც და მაინც არ ადარდებდა.

ანაქსიმანდრესაგან განსხვავებით, ანაქსიმენე ყოველივეს საწყისად მიიჩნევდა არა ოთხ სტიქიას - წყალს, ჰაერს, მიწას და ცეცხლს, არამედ მხოლოდ ჰაერს, მაგრამ მასწავლებელს ეთანხმებოდა იმაში, რომ საწყისი უსაზღვროა, მუდმივი და ყოვლისმომცველი, ოღონდ ეს ზოგადი არ არის აპეირონი. (ანაქსიმენეს, როგორც ჩანს, დაკონკრეტება უყვარდა.) ანაქსიმენესთვის ჰაერი სწორედ ის სუბსტანციაა, ის არსია, რომელიც ყველაფერს მოიცავს და ყველაფერს სიცოცხლეს ანიჭებს, ისევე როგორც სული ანიჭებს სიცოცხლეს ჩვენს სხეულს.

ანაქსიმენე ცდილობს დაასაბუთოს თავისი განაცხადი: ჰაერი ყველაზე მოძრავია და ნებისმიერ სხვა ნივთიერებაზე უკეთ გადაიქცევა სხვად. გაცივებული ჰაერი გადაიქცევა წყლად, შემდეგ მიწად, კიდევ უფრო დიდი კონდიციონებით (გასქელებით) - ქვად და პირიქით, განმუხტვით, გაფართოებით ჰაერი თბება და თანდათანობით იქცევა ცეცხლად.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ანაქსიმენეს ჰაერი ჩვეულებრივი ჰაერია, თუმცა ჩვეულებრივი ჰაერი მისი ნაწილია. ანაქსიმენეს ჰაერი ღვთიური საწყისია. ის სულიცაა, რომელიც ადამიანს აცოცხლებს და ყოველივე არსებულის შემქმნელიცაა თავისი განსაკუთრებული თვისებების გამო. (სულ არ მინდა, მაგრამ როგორ არ გავიხსენოთ „სულით წმინდა“.)

ორიგინალურია ანაქსიმენეს მცდელობა ახსნას როგორ გადადის ერთი სახეობა მეორეში კონდენსაციის და განმუხტვის წყალობით. გავა თითქმის 24 საუკუნე და ჰეგელი ასეთ მოვლენებს განაზოგადებს და დიალექტიკის ერთ-ერთ კანონად ჩამოაყალიბებს, რომელიც ასე ჟღერს: „რაოდენობის თვისობრიობაში გადასვლის კანონი“ ჰეგელი ერთ-ერთი უდიდესი გერმანელი ფილოსოფოსია და პირველ რიგში ცნობილია თავისი დიალექტიკის კანონებით (ასეთი სამია). ეს ძალიან საინტერესოა, მაგრამ მათი ჩამოთვლა და ახსნა შორს ნაგვიყვანს და ანაქსიმენეს დაგვავინწყებს.

დიალექტიკა კი მაინც ასახსნელია. მიუხედავად იმისა, რომ ძალიან საზოგადოებრივი სიტყვაა, თუ გავიხსენებთ ვინ და როგორ იყენებდა მას ჰეგელის შემდეგ. თავისი შინაარსით ის უაღრესად მნიშვნელოვანია მითუმეტეს მათთვის, ვისაც ფილოსოფოსობა მოსწონს. თავის დროს, როდესაც ის ჩვეულებრივი სიტყვა იყო ძველ ბერძნულში, ის აღნიშნავდა კამათის ხელოვნებას, განსჯის უნარს. როგორც კი ის გადაიქცა ფილოსოფიის ერთ-ერთ ტერმინად, მისი განმარტება გართულდა, შეიმოსა სახვადასხვა დამატებებით, შეიძინა საპრობლემო გართულებები და გაუგებრობები და დღეს თუკი რაიმეს არ აღნიშნავს, ეს სწორედ კამათის ხელოვნებაა, თუმცა ამასთან მისი ხსენება მაშინვე კამათს იწვევს.

და მაინც, რას ნიშნავს „დიალექტიკა“?

დიალექტიკა ერთგვარად სამეცნიერო მიმართულებაცაა, რომელიც სწავლობს ზოგად კანონებს, ბუნებისა და ადამიანის განვითარებას, საზოგადოების განვითარებას, აზროვნების დინამიკას; ის იხილავს შინაგან წინააღმდეგობებს, დაპირისპირებულთა ბრძოლას, თვისებრივ ნახტომებს და ა.შ.

ხომ გაუგებარია? ასეც მეგონა. მაგრამ ინტუიტიურად მაინც გასაგებია.

მოკლედ იქ, სადაც გვაქვს მოულოდნელი და კარდინალური გარდაქმნები, გადასვლები ერთი უკიდურესობიდან მეორეში, ცვლილებები საწინააღმდეგოზე, მშვიდი სინდისით შეგვიძლია ვახსენოთ სიტყვა „დიალექტიკა“.

ანაქსიმენეს თავში არ მოსვლია, რომ მისი მსჯელობა დი-

ალექტიკაა, მაგრამ ჩვენ დღეს ამის თქმის ერთგვარი საფუძველი გვაქვს. პირველ დიალექტიკოსად მაინც პერაკლიტეს თვლიან არისტოტელეს შეფასების შემდეგ, მაგრამ ვალიაროთ, რომ ანაქსიმენეს კონდიციონება და განმუხტვა სხვადასხვა თვისობრიობის მისაღებად, ნამდვილად სიტყვა „დიალექტიკასთან“ გვამისამართებს და ანაქსიმენესადმი პატივისცემას გვიღრმავებს.

ძალიან რომანტიულია დედამიწის ანაქსიმენესეული ხედვა. თაღისის მსგავსად, მასაც დედამიწა ბრტყელი ეგონა - ის მიცურავს წყალზე როგორც ფოთოლი. ცოტა სევდიანია, მაგრამ კარგია! მხოლოდ ამით ნუ შევაფასებთ ანაქსიმენეს. ის, რომ დედამიწა ბრტყელია, ანაქსიმენეს კი არა, მის შემდეგ კიდევ ბევრ თაობას სჯეროდა, დემოკრიტესაც კი, რომელსაც ვერაფრით ვერ დავაბრალებთ გულუბრყვილობას და უმეცრებას.

სამაგიეროდ ანაქსიმენემ ცისარტყელა ახსნა და ძალიანაც საინტერესოდ: როცა მზის სხივები ეჯახებიან მსხვილ ღრუბელს, რომელსაც ვერ კვებენ, ჩნდება ცისარტყელა. კარგია, მაგრამ მე ჰომეროსის მეტაფორაც მომწონს, თუნდაც არამეცნიერული - ირისი (ცისარტყელა) - ამბობს ჰომეროსი - „ღმერთების ცოცხალი შიკრიკია“. როგორია?!

ერთხელ მოწაფემ ჰკითხა ანაქსიმენეს თუ რატომ ჰგონია მას, რომ ძალიან ცოტა რამ იცის და ბევრი რამ არ იცის, მაშინ როცა თავად მიაჩნია, რომ საკმარისად დიდი ცოდნა აქვს, მიუხედავად იმისა, რომ აცნობიერებს რამდენად ნაკლები იცის მასზე, თავის მასწავლებელზე. ანაქსიმენემ ორი წრე მოხაზა - დიდი და პატარა და უთხრა, რომ წრის შიგნით არსებული ადამიანის ცოდნაა და წრეხაზი მოხაზავს არცოდნის საზღვრებს. ეს საზღვრები ანაქსიმენესთვის გაცილებით მეტია, ვიდრე მისთვის. ანუ ანაქსიმენემ უფრო კარგად იცის რამდენი რამე არ იცის, მას თავისი არცოდნის გაცილებით გრძელი ჩამონათვალი აქვს. პანია წრის შემთხვევაში სულ პატარა წრეხაზია და არცოდნის შესახებაც ნაკლები წარმოდგენაა. ერთი საუკუნის შემდეგ სოკრატე იტყვის: „მე ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“. მხოლოდ ასეთი მიმართებით მივდივართ წინ. არცოდნის გან-

ცდა მომავლის პირობაა, დავამატებთ თავხედურად ჩვენ.

ანაქსიმენეს შემდეგ 414წ. ჩვ.წ.ა.-მდე გაპარტახდა მილეთი და მისი ფილოსოფიური სკოლაც გაქრა, თუ მას სკოლად ჩავთვლით, მაგრამ არ გაქრა ფილოსოფია, რომელიც საბერძნეთის ბევრ ქალაქში განვითარდა და ანაქსიმენე ანტიკური ბერძნებისთვის მილეთის ფილოსოფიის მთავარ წარმომადგენლად იქცა. მას ყველაზე კარგად იცნობდნენ. არ დაიკარგა არც მისი მასწავლებლების ფილოსოფია, დროთა განმავლობაში სულ უფრო და უფრო მეტად დაფასდა ანაქსიმანდრეს სიბრძნე. დღეს ანაქსიმენეს ზოგჯერ არც ახსენებენ მის მასწავლებელთან შედარებით.

ალბათ შორიდან უკეთ ჩანს საგნის, მოვლენის, თეორიის, ადამიანის სიდიდე, მაგრამ ჩვენ არ შევადარებთ და არც შევაფასებთ, ჩვენ ხომ ფილოსოფოსები ვართ, ცოტა მაინც.

პითაგორა

არსებობენ სახელები, რომელიც იცის ყველამ. ამ სახელების მატარებლები ზოგჯერ არსებული ადამიანებია, ზოგჯერ კი მითიური. ხდება ისედაც, როდესაც ლიტერატურული გმირი იქცევა საყოველთაოდ ცნობილ სახედ. მაგალითად, აქილევსი, დიდი ბერძენი გმირი, ცნობილი არა მარტო თავისი გმირობით, (მიუხედავად იმისა, რომ უმრავლესობამ არ იცის რაში მდგომარეობდა მისი გმირობა), არამედ ზენონის ერთ-ერთი აპორიის პერსონაჟობით და თავისი ქუსლით, რასაც ასეც ქვია „აქილევსის ქუსლი“. აღმოჩნდა, რომ ყველას თავისი „აქილევსის ქუსლი“ გვაქვს. აქილევსი ჰომეროსის გმირია, ტროას ომის გმირი. მე-19 საუკუნეში აღმოჩნდა, რომ ჰომეროსს არ გამოუგონია ტროას ომი, მართლაც ყოფილა, მაგრამ აქილევსის არსებობა კვლავ ბურუსით მოცულია. არსებობდა თუ არა აქილევსი არ ვიცით, მაგრამ ის რომ დღეს არსებობს, ნათელია. საინტერესოა, რომ უდიდესი ბერძენი გმირი გახდა ძირითადი მოწყვადობის, ნაკლულობის სიმბოლო. იქნებ ბერძნებს იმის ჩვენება სურდათ, რომ ყველაზე დიდ გმირსაც კი

აუცილებლად აქვს თავისი სისუსტე, იმიტომ რომ ის ადამიანია და ეს ასეა.

ხდება ისედაც, როცა რეალური, თუ გამოგონილი ადამიანი/სახელი იქცევა რაღაც მოვლენის, საქმიანობის სიმბოლოდ: დარტანიანი - ფარიკაობის იდეალური ხატი, პელე - ფეხბურთის მეფე, ნეფერტიტი - მშვენიერი ქალბატონის ხატი, ჰერაკლე - ღონის განსახიერება, სოლომონი - სიბრძნის ეტალონი, იუდა - ღალატის სიმბოლო და ა.შ.

ახლა კი, დავინწყით

ბევრი რომ არ გავაგრძელოთ, შევთანხმდეთ; არსებობს უკედავი სახელები, სახელები, რომელიც ყველამ იცის. ასეთი სახელია პითაგორა. ბერძნულ მითებში ბევრია ისტორია, რომელშიც აღწერილია რომელიმე ღმერთის შური მოკვდავის, ადამიანის მიმართ. მითები მითებად, მაგრამ არსებულ სინამდვილეში მხოლოდ ერთი ადამიანი მეგულება, რომლის სრულყოფილება და ყოვლისშემძლეობა ღმერთს შეიძლება შეშურებოდა. ეს პითაგორაა.

პითაგორას სახელი უპირველეს ყოვლისა უკავშირდება პითაგორას თეორემას, თუმცა დღეს ვარაუდობენ, რომ პითაგორას თეორემა პითაგორამდეც იყო ცნობილი. შესაძლებელია მან დაამტკიცა არსებული თეორემა და მანამდე ის უბრალოდ დაუმტკიცებელი ჭეშმარიტება იყო. პითაგორა უკედავია არა მხოლოდ და სულაც არა იმიტომ, რომ მისი სახელობის თეორემა არსებობს. თეორემა გახდა ტევადი და სხარტი ნიშანი, რომლითაც პითაგორა ცნობადია ყველასთვის. თავად პითაგორა კი გვევლინება როგორც ადამიანი-ხატი, რომელმაც კაცობრიობა და პირველ რიგში ანტიკური ბერძნული საზოგადოება ცივილიზაციის ახალ გზაზე გაიყვანა. პითაგორას წყალობით შეიცვალა მთელი სააზროვნო სისტემა, მიდგომები, ხედვები, სააზროვნო თემები და მათი მოცულობა, წარმოდგენა იმაზე, თუ რა და რამდენი შეუძლია ადამიანს; შეიცვალა და გაიზარდა იმ პრობლემების, საკითხების მოცულობა, რომელიც გასააზრებელია, შეიცვალა ადამიანთა სამყარო, შემეცნების შესაძლებლობები.

პითაგორას არაფერი დაუწერია, ყოველ შემთხვევაში ჩვენამდე არაფერი მოსულა. პითაგორაზე დარწმუნებით არაფერი ვიცით. რეალური და გამოგონილი ისეა ერთმანეთში აღრეული, რომ ძნელი გასარჩევია. როგორც ჩანს, პითაგორას თითონაც მოსწონდა, რომ მასზე ლეგენდები იქმნება. იქნებ, თავადაც ქმნიდა მათ?! იქნებ იმიტომაც არ წერდა, რომ ეს ლეგენდები დარჩენილიყო! დანერგული ხომ კარგავს იდუმალებას, მრავალმნიშვნელობას, სიცოცხლეს, სიღრმეს. ფურცელზე, პაპირუსზე დანერგული, დაფიქსირებული იფიტება, როგორც ალბომში დაკრული ოდესღაც ცოცხალი პეპელა.

ეს სამყარო და ადამიანი მუდამ მოძრავია, ცვალებადია, ცოცხალია და მარადიული სწორედ ამ დაუფიქსირებლობისა და ცვალებადობის გამო. სული, უკვდავი სული ტექსტად ვერ გარდაიქმნება; აღწერისას ის ყოველთვის მწირდება, ღარიბდება, უფასურდება და ხშირად კვდება. ეს ეხება არა მხოლოდ სულს, არამედ მთლიანად ადამიანს, სამყაროს, ღმერთს. შემთხვევითი არ არის, რომ ებრაელებს ეკრძალებოდათ ღმერთის ერთი და იგივე სახელით მოხსენიება და საერთოდ ხშირად ხსენება. ევროპაში მე-11 საუკუნემდე იკრძალებოდა ღმერთის და წმინდანების ნებისმიერად გამოსახვა. ისლამში დღესაც იკრძალება. აკი სოკრატეც არაფერს წერდა, მიაჩნდა რა, რომ ფილოსოფია ცოცხალი პროცესია, კამათია, განსჯაა, ფიქრია, ისეთი რამეა, რისი დაფიქსირება, ერთხელ და სამუდამოდ ამოკვეთილ ასოებსა და სიტყვებში შეუძლებელია.

თითქმის საუკუნე უნდა გასულიყო, რომ გაჩენილიყო პირველი ნაწერი პითაგორაზე. პირველთაგან პირველი იყო ფილოლაუსი. ის პითაგორას სკოლის წევრი იყო. პითაგორა აღარ იყო, მაგრამ მისმა სწავლებამ საუკუნეებს გაუძლო და კიდევ დიდხანს მისი მოწაფეები განაგრძობდნენ მისი სიბრძნით ცხოვრებას. ვერაუდობ, რომ დღესაც არაპითაგორელები იმ საფუძვლებზე ვდგევართ, რომელზედაც პითაგორამ დაგვყენა და ვხელმძღვანელობთ იმ იდეებითა და მიდგომებით, რომელიც მან დაგვიტოვა. თუ ვაღიარებთ, რომ ევროპულობის ერთ-ერთი მყარი საფუძველია ბერძნული ფილოსოფია, ე.ი.ვაღიარებთ იმასაც, რომ ჩვენი ერთ-ერთი და შესაძლოა

უდიდესი ჩამომყალიბებელია პითაგორა.

პითაგორას მოვლენა ჰგავს რალაც სიღრმისეულ აფეთქებას, რომლის შედეგები, ტალღები კიდევ დიდხანს გრძელდება და სიძლიერე კი გარდაქმნის ყველაფერს. მიუხედავად იმისა, რომ თავის სიცოცხლეშიც პითაგორა ცნობილი და თითქმის გაღმერთებული იყო. მისი მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში კიდევ უფრო შესამჩნევი გახდა. ერთხელაც კაცობრიობამ აღმოაჩინა, რომ პითაგორას შემდეგ აღარ აზროვნებს ძველებურად და ეს „ერთხელაც“ მეორდებოდა.

რატომ გვგონია, რომ ვიცით რა თქვა და რას ფიქრობდა პითაგორა? მას ხომ არაფერი დაუწერია. მხოლოდ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ გამოჩნდა პირველი ნაწერები მასზე და მისი თეორიის შესახებ. ბევრი, ვითომდა მასზე დაწერილი აშკარად შეთხზულია, მოგონილია. მასზე არსებული ფაქტები ხშირად ურთიერთგამომრიცხავია. ამასთან ძნელი გამოსარჩევია რა ეკუთვნის მას და რა მის მოწაფეებს. არავის ეგონოს, რომ მისი მოწაფეები მისი ბრმა და უგუნური მიმბაძველები და განმეორებლები იყვნენ. მათი ნაწერები და განაზრებები მათ გონიერებაზე, ცოდნაზე და სიღრმისეული აზროვნების უნარზე მეტყველებს.

პითაგორამ ჩამოაყალიბა მკაცრი, შეკრული და კარგად ორგანიზებული სამეგობრო საერთო ცხოვრებისეული პრინციპებით და მიდგომებით, სადაც მისი ავტორიტეტი შეულახავი იყო. ამ საძმოში ის უეჭველი ლიდერი და ღმერთად აღიარებული მამა იყო, რომელსაც უპირობოდ და, როგორც ჩანს, სიამოვნებით ემორჩილებოდნენ.

პითაგორას და მისი საძმოს შესახებ არსებულ მასალებში არის ბევრი ისეთი ფაქტი, ინფორმაცია, აღწერა, რომელსაც რამდენიმე ადამიანი იმეორებს, რაც საერთოა ყველასთვის ანუ შემორჩენილია ფაქტები, იდეები, რომელიც პითაგორისეულია და სანდო. და ბოლოს, ეს საძმო და ამ ძმობით შექმნილი სწავლება განა პათაგორას არ უკავშირდება?! ეს ხომ პითაგორას ქმნილებაა! მითუმეტეს, რომ ყველა, უკლებლივ ყველა მისი მოწაფე თუ მიმდევარი სწორედ პითაგორას აწერდა თავის განაზრებებს. არც ღმერთი და არც ეშმაკი არავის

უნახავს, მაგრამ სრულიად თამამად ვაცხადებთ: „ღმერთმა მიშველა“ ან „ეშმაკმა მაცდუნა“. პითაგორაზე კი დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსებობდა. თავის მოწაფეებს მან მისცა ის ცოდნა და ცხოვრების წესი, რომელსაც ისინი მკაცრად მისდევდნენ და შემდგომშიც თავის მოწაფეებს გადასცემდნენ.

აქ ცოტა ხნით დავფიქრდეთ ამ „საძმოზე“. აღმოსავლეთის ქვეყნებში - არაბეთში, ინდოეთში, ეგვიპტეში ასეთი დაჯგუფებები, საძმოები, ძირითადად რელიგიური, ჩვეული იყო. საბერძნეთში პითაგორას საძმო-სკოლა პირველია. პითაგორას ეს ერთობა განსხვავებულია, განსხვავებულია უპირველეს ყოვლისა დისციპლინით, ერთსულოვნებით ისეთ სფეროში, რომელსაც დღეს მეცნიერებას ვუწოდებთ. ეს მოწესრიგებულობა, ზუსტად განსაზღვრული მოვალეობები, პასუხისმგებლობა მიზნის მისაღწევად ისეთ უმნიშვნელოვანეს მოვლენად იქცა, რომელიც დღესაც განსაზღვრავს დასავლეთს. ამასთანავე ამ მკაცრად დისციპლინირებულ ერთობაში ადამიანთა თავისუფლება, სულიერი თავისუფლება, შეზღუდული არ იყო. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ეს გახდება რამდენიმე საუკუნის შემდეგ სტოიკოსებისთვის, რომლებიც ადამიანის თვითშეკავების, ამტანიანობის, თვითკონტროლის თვისებებს თავის დოქტრინაშიც კი ჩაწერენ.

დაიბადა და...

პითაგორა დაიბადა სამოსში დაახლოებით 570 წელს ჩვ.წ.ა. მამას ერქვა მნესარქე, დედას პართენიდა. პითაგორას დაბადების შემდეგ მამამ დედას სახელი შეუცვალა და პითიადა დაარქვა. პითაგორას დაბადება უწინასწარმეტყველებია პითიას (ორაკულს, წინასწარმეტყველს) და ამიტომ დაარქვეს პითაგორა, რაც ნიშნავს: „ის, ვის შესახებაც პითიამ გამოაცხადა“. ამავე პითიას განუცხადებია, რომ დაიბადება ვაჟი, რომლის სადარი ამ ქვეყანაზე არ მოიძებნება. და დაიბადა!

პითაგორამ ბევრი იმოგზაურა. იყო ეგვიპტეში, სადაც იქაური ქურუმების ცოდნასა და მისტერიებს ეზიარა; ამბობენ,

რომ ინდოეთშიც უსწავლია; არაბეთის სიბრძნეც შეითვისა. ორმოცი წლის ასაკში დაბრუნდა სამშობლოში, რომელშიც მართავდა ტირანი პოლიკრატე. პითაგორას არ უნდოდა და ალბათ არც შეეძლო ტირანიის პირობებში ცხოვრება, ამიტომ კროტონში გაემგზავრა და სწორედ იქ ჩამოაყალიბა თავისი საძმოც და თავისი სწავლებაც. კრიტონი დღევანდელ იტალიაშია. პითაგორას დროს ეს მდიდარი და ძლიერი ქალაქი იყო. სწორედ ამ ქალაქში გაითქვა სახელი პითაგორამ. მის სწავლულობაზე და სიბრძნეზე ხმა გავარდა კრიტონის გარეთაც. მას დიდ პატივს სცემდნენ და მისი დანერილი კანონებიც კი მიიღეს. პითაგორას ავტორიტეტი და გავლენა იმდენად დიდი იყო, რომ ბოლოს კრიტონელებს შეეშინდათ, ვაითუ პითაგორამ ტირანად გახდომა გადაწყვიტოსო, ამიტომ გადაწვეს სახლი, სადაც პითაგორა და მისი მოწაფეები ცხოვრობდნენ. პითაგორას გაქცევა მოუხდა. ამ დროისთვის ის უკვე მოხუცი იყო და მალევე გარდაიცვალა. სხვა ვერსიით ამ ხანძარში დაიღუპა. ეს მოხდა 490 წელს ჩვ.წ.ა. ძალიან სახიფათოა გენიოსობა!

პითაგორას მოწაფეები მას ღმერთს ადარებდნენ. რას არ ამბობდნენ მასზე: ვითომ ვილაცამ შიშველს შეუსწრო და აღმოჩნდა, რომ წვივები ოქროსი ჰქონია; დათეს ესაუბრებოდა და ყველაფერს აგებინებდა; როცა მდინარეზე გადადიოდა, მდინარე ესალმებოდა და სახელით მიმართავდა - „სალამი პითაგორა?“ შხამიანი გველის ნაკბენი არაფერს აკლებდა, მაგრამ როდესაც გველს თავად უკბინა, გველი მოინამლა და მოკვდა. ქრისტეზე გვჯერა მსგავსი საოცრებები, პითაგორაზე კი, არა. ეს სწორია. ქრისტესი გვწამს, პითაგორას კი ვიხსენებთ როგორც ადამიანს, თუნდაც გამორჩეულს.

ალბათ მართლაც განსაკუთრებული, გამორჩეული ადამიანი იყო. მხოლოდ უნიკალურ, დიდ, ღირსშესანიშნავ ადამიანზე თხზავენ მითებსა და ლეგენდებს. მოგვიანებით სხვა ფილოსოფოსებზეც და მოაზროვნეებზეც შეიქმნება მითები (ემპედოკლეზე, დემოკრიტეზე, სოკრატეზე, . . .). შესაძლოა მდინარე არ იყო იმდენად გაცხოველებული, რომ ადამიანის ენაზე მიემართა პითაგორასთვის, მაგრამ უეჭველია თავად

პითაგორა იყო იმდენად შთამბეჭდავი, რომ დაუფინყარ გრძობას ინვევდა. ძალიან ლამაზი და ახოვანი ყოფილა. მუდამ თეთრი სელის ან შალის სამოსში დადიოდა. ოლიმპიური თამაშების გამარჯვებულის იყო მუშტი-კრივში.

ახალი იდეები და ახალი ცნებები

პითაგორამდე გონიერი, მოაზროვნე, მცოდნე ადამიანები იწოდებოდნენ ბრძენებად. ბრძენი ნიშნავდა „ადამიანს, რომელმაც იცის“. პითაგორა მიიჩნევდა, რომ ცოდნა, სიბრძნე მხოლოდ ღმერთს აქვს, ადამიანს კი სხვა არაფერი შეუძლია გარდა იმისა, რომ უყვარდეს სიბრძნე, ეძიოს სიბრძნე, ამიტომ თავის თავს ფილოსოფოსს უწოდებდა ანუ სიბრძნის მოყვარულს. პერაკლიტე და დიოგენეს მიხედვით, პითაგორა იყო პირველი, ვინც ტირან ლეონთან საუბრისას მიმართა ფილოსოფოსებს და არა ბრძენებს. საბოლოოდ კი ტერმინი „ფილოსოფია“ (სიბრძნის სიყვარული) დამკვიდრდა სოკრატეს წყალობით.

უალრესად მნიშვნელოვანია ასეთი ტერმინების, ცნებების შექმნა. რას ნიშნავდა ამ სიტყვის პირველად აჟღერება? ეს არ არის რაღაც ეფექტური და კარგად ჟღერადი სიტყვა. ეს თვისებრივად ახალი მიდგომაა, სრულიად განსხვავებული ხედვაა, უფრო ობიექტური მიმართებაა საკითხისადმი, პრობლემისადმი. ბრძენის ფილოსოფოსით შეცვლით პითაგორამ მოაზროვნე განზე დააყენა განსახილველი თემიდან, აჩვენა, რომ ეს თემა, ეს იდეა მასში კი არ არის ცოდნის სახით, მოაზროვნე მას კი არ ფლობს (ვერც ფლობს), არამედ მიილტვის მისკენ. ის მხოლოდ ცდილობს ჩასწვდეს, უახლოვდება, რადგანაც უყვარს სიბრძნე, აფასებს და ეძიებს მას. ფილოსოფია კითხვების დასმაა, უპასუხო ან ჯერ უპასუხო კითხვების დასმაა. თუ უკვე იცი, რაღა გაქვს შესაკითხი! ეს იმასაც ნიშნავს, რომ პითაგორასთან ერთად ბერძნულმა მოაზროვნე საზოგადოებამ უდიდესი ნაბიჯი გადადგა იმ ცივილიზაციისაკენ, რომელიც დგას მეცნიერებაზე, ცოდნაზე, ობიექტურ შეფასებებზე. ერთნი ამაყობენ დღევანდელი ცივილიზა-

ციით, სხვები წყევლიან და უკან დაბრუნებისკენ მოგვინოდებენ. ვინ არის მართალი არ ვიცი, მაგრამ ის კი ვიცი, რომ ის, რაც დაგვიტოვა პითაგორამ ნამდვილად ძვირფასია, რადგანაც აზროვნებაში ეხმარება ადამიანს. როგორ გამოიყენებს ადამიანი ამას, ეს სულ სხვა რამეა.

ისევე როგორც მანამდე არსებული ფილოსოფოსები - თალესი, ანაქსიმანდრე, ანაქსიმენე, . . . , პითაგორაც ეძებდა ზოგად, საყოველთაო კანონს და პირველსაწყისს. სხვათა შორის ზოგიერთები ვარაუდობენ, რომ ის ანაქსიმანდრეს მონაფე იყო. იყო თუ არა, არავინ იცის, ანაქსიმანდრესგან მან მხოლოდ სამყაროს მთლიანობა გაიზიარა.

როგორც უკვე ვიცით, პითაგორამ ჩამოაყალიბა საძმო, ერთგვარი „აზროვნების სკოლა“. თავისი მოგზაურობის, სწავლის ფიქრის შედეგად, მას ძალიან ბევრი იდეა, დიდი გამოცდილება და ღრმა ცოდნა დაუგროვდა. გავიხსენოთ, რომ 40 წლის ასაკში დაბრუნდა სამშობლოში. თავს მოვალედაც გრძნობდა სხვისთვისაც გადაეცა ის სულიერი სიმდიდრე, რომელსაც ამდენი შრომის და ფიქრის შედეგად დაეუფლა. ასეთი საძმო, თუ სამეგობრო ან იქნებ სკოლა პირველად შეიქმნა და შემდგომ გავრცელდა. - პლატონის აკადემია, არისტოტელეს ლიცეუმი, ეპიკურეს ბაღი, . . . პითაგორას საძმო გარდა ფილოსოფიური და მათემატიკური თემებისა, აყალიბებდა რელიგიურ დოქტრინას, ცდილობდა დაედგინა ადამიანის ბედნიერი ცხოვრების პრინციპები.

ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ პითაგორა ყველაფერზე ფიქრობდა, ყველაფერზე ზრუნავდა, ყველაფერი აინტერესებდა და ყველაფერი შეეძლო. ერთგვარად პირველი დიეტოლოგადაც კი შეიძლება ჩავთვალოთ. მის საძმოში ცხოვრების მკაცრი წესები იყო: ნაკლებად ჭამდნენ ხორცს, ეკრძალებოდათ მარცვლოვანი საკვები, აუცილებელი იყო ყოველდღე რაიმე კეთილი საქმის ჩადენა, სასარგებლო შრომა. საძმოში ყველაფერი საერთო იყო. პითაგორა თვლიდა, რომ მეგობრებს ყველაფერი საზიარო უნდა ჰქონდეთ - საკუთრებაც და აზრებიც. დღის მეორე ნახევარში პითაგორა და მისი მონაფეები ერთმანეთს უზიარებდნენ თავის ფიქრებს, მსჯე-

ლობდნენ. ასეთ შეკრებებზე პითაგორა თავის სწავლებაზე ესაუბრებოდა. მაგრამ ყველაფერი, რაც ამ საძმოში ხდებოდა გასაიდუმლოებული იყო; არავის საძმოს გარეთ არ უნდა სცოდნოდა რაზე საუბრობენ, რაზე ფიქრობენ, როგორ ცხოვრობენ. აღსანიშნავია, რომ პითაგორა თავის სკოლაში ღებულობდა არა მარტო ვაჟებს, არამედ გოგონებსაც. როგორც ყველან, ერთ-ერთ გოგონას პითაგორა შეუყვარდა. გოგონა მასწავლებელს გამოუტყდა თავის გრძნობაში. მიუხედავად დიდი ასაკობრივი განსხვავებისა, პითაგორამ შეირთო ის და შეიღებიც ჰყოლიათ.

ისეთი ადამიანები, როგორიცაა თალესი, ანაქსიმანდრე, პითაგორა, სოკრატე, დემოკრიტე, რუსთაველი, დანტე და ა.შ. არ ჩნდებიან მოტიტვლებულ უაზროვნო სივრცეში, ისეთ საზოგადოებაში, სადაც ფიქრი არ უყვართ, ღირებულებებს და იდეალებს არ აფასებენ, სადაც უდიდეს ფასეულობად სიმდიდრე და ძალაუფლება ითვლება. მართალია ბევრმა მათგანმა ცოდნა სხვა ქვეყნებში, ზოგჯერ სხვა კონტინენტებზე, სხვა რელიგიურ თუ კულტურულ სივრცეში მიიღო, მაგრამ სახლში დაბრუნებულებს ხდებოდა ნაყოფიერი ნიადაგი, ცოდნის და აზროვნების დამფასებელი ატმოსფერო. ძალიან ბევრი ადამიანის ძალისხმევა, ფიქრი, ქმედება, მისწრაფებაა საჭირო, რათა გაჩნდეს შედეგრი, ფილოსოფიური სკოლა, ნაყოფიერი იდეა (იდეები), ორიგინალური მეცნიერული ხედვა, მოხდეს აღმოჩენები და გამოგონებები ანუ ყველაფერი ის, რასაც პროგრესს ვუწოდებთ. ამ დროს ხდება ერთი მხრივ, ძველი გამოცდილების, არსებული ცოდნის გამთლიანება და გადააზრება და მეორე მხრივ, სამომავლო განვითარების საფუძვლების ჩაყრა, შთაგონების წყაროების შექმნა, კითხვების და პრობლემების ჩამოყალიბება. არ არსებობს ამ სამყაროში არაფერი ღირებული, რაც მომავლის იმედებს არ გვაძლევდეს, რასაც სამომავლო განვითარების ან უბრალოდ არსებობის პოტენციალი არ ჰქონდეს.

პითაგორაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა ეგ. წ. ორფიულმა დოქტრინამ. იმ მასალების მიხედვით, რომელთაც ჩვენამდე მოაღწიეს, ორფიული დოქტრინა ეხება „ჩვენს იქითა“ სამყა-

როს და სულის დანიშნულებას. ორფიზმი უკავშირდება ბერძნული მითების გმირს ორფეოსს. მითის მიხედვით, ახალგაზრდა ვაჟს, ორფეოსს, მშვენიერ მუსიკოსს უყვარდა თავისი ლამაზი ცოლი ევრიდიკე. ევრიდიკეს გველმა უკბინა და ის გარდაიცვალა. ორფეოსი მისი სიყვარულით ქვესკნელში, აიდოსში ჩავიდა მის დასაბრუნებლად. დაიბრუნებდა კიდეც, ევრიდიკეს რომ შეესრულებინა ყველა პირობა და აიდოსიდან გამოსვლისას უკან არ მოეხედა. ეს მითი კარგადაა ცნობილი. დღემდე სხვადასხვა სახით წარმოგვიდგება ეს არაჩვეულებრივი ლამაზი და სევდიანი ისტორია. (წინ თუ გინდა იარო, უკან არ უნდა იხედებოდე.)

ორფიზმის თანახმად, სული ადამიანის სიკვდილის შემდეგაც არ კვდება. მას შეუძლია მოგზაურობა და სხვა სხეულში ჩასახლება, მათ შორის, ცხოველის სხეულშიც. პითაგორა ორფიზმს იზიარებდა და იცავდა. ორფიზმის ერთ-ერთი მოწინააღმდეგე იყო ქსენოფანე, ფილოსოფოსი და მწერალი, ცნობილი თავისი დაცივნებით და ანგლობებით. ერთხელ, როცა დაინახა როგორ სცემენ ძაღლს, წამოიძახა: „ნუ სცემთ! ჩემი ახლო მეგობრის ხმა მესმის მის წკმუტუნში, მისი სული ჩივის ამ ძაღლში“. ეს ცნობილი ისტორიაა და ბევრი ახსენებს იქნება ეს საუბარი ორფიზმზე, პითაგორაზე, თუ ქსენოფანეზე.

პითაგორამ პირველად ...

პითაგორამ და პითაგორელებმა, როგორც ჩანს, პირველებმა მსოფლიოში თუ არა, ბერძნულ სამყაროში მაინც, ჩამოაყალიბეს დოქტრინა სულისა და სხეულის განსხვავებულობის, სხეულის სასრულობის და სულის უკვდავების შესახებ. სულის მუდმივ განახლებასა და დაბრუნებაზე დედამიწაზე უკვე არსებობდა რელიგიური სწავლებები ბაბილონელებთან თუ ინდოელებთან. პითაგორამ შექმნა ფილოსოფიური სწავლება, დაფუძნებული გააზრებასა და ლოგიკურობაზე. პითაგორამვე მოახდინა მეცნიერებისა და ბიოლოგიური იდეების გაერთიანება. თუმცა იმ დროის ბერძნულ სინამდვილეში ჯერ არ არსებობდა არც მეცნიერება ცალკე არსებული

დისციპლინის სახით და არც განსაკუთრებული ბიოლოგიური თეორიები. ანაქსიმანდრესთან, ემპედოკლესთან თუ სხვებთან ვხედავთ ზოგად კონცეფციებს სამყაროზე, რომელშიც რაღაცა იმაზეც არის, რასაც დღეს ბიოლოგიურ არსებებს ვუწოდებთ. ეს რაღაც არც მეცნიერულ მიდგომას გულისხმობს, არც კვლევას, არც დასაბუთებას. პითაგორამ სცადა „ბიოლოგიური“, მათ შორის ადამიანი განეხილა ისეთივე სიმკაცრით, როგორც, მაგალითად, მათემატიკა.

ესაუბრებოდა რა ახალგაზრდებს სულზე, პითაგორამ მორალური კანონებიც შეიმუშავა. ის მორალის რეფორმატორია. აი მისი რამდენიმე დებულება:

ადიდე უკვდავი ღმერთები კანონის მიხედვით! (ანუ როგორც მიღებულია ტრადიციულად)

- დაიცავი შენი ფიცი!

მეგობრად გაიხადე ღვთისნიერი ადამიანი!

შენს მთავარ კანონად უნდა იქცეს საკუთარი თავის პატივისცემა;

- მშვიდად და მოთმინებით აიტანე შენი ხვედრი!

იფიქრე, სანამ იმოქმედებ!

ნუ ეძებ ბედნიერებას, ის შენშია.

თავისი ვნებების მონა ვერასოდეს იქნება თავისუფალი.

ნუ განაცხადებ ჭეშმარიტებას ხალხმრავალ ადგილას! ხალხი ჭეშმარიტებას ბოროტად გამოიყენებს.

- სიბრძნე უფრო დასაფასებელია, ვიდრე ცოდნა.

ფიქრი - ეს იდეის გზაა.

ორი რამ აახლოებს ადამიანს ღმერთთან - ზრუნვა საზოგადოების კეთილდღეობაზე და სამართლიანობა.

პითაგორას უყვარდა ცხოველები და კიცხავდა მათ მკვლელობას. ვერ გუობდა მონადირეობას, ძაღლების ცემას და მი თუმეტეს ნამებას. ერიდებოდა ხორცის ჭამას. მიიჩნევდა, რომ ბავშვების ცემა და მკაცრი დასჯა მიუღებელია; ასეთი ბავშვი გადაიქცევა ხალხმოძულე ადამიანად, რომელიც თავის მშობლებსაც კი არ დაინდობს. ქალებს და მამაკაცებს თანაბრად უფასებდა გონიერებას, თუ ეს გონიერება მათ ჰქონდათ, თუ-

მცა თვლიდა, რომ ამ გონიერებას ქალები და მამაკაცები განსხვავებულად ავლენენ და უნდა ავლენდნენ კიდევ

პითაგორას აზრით, სული უკვდავია, მაგრამ მას წერთნა სჭირდება. სული შეიძლება დაეცეს, გამწირდეს. ამაღლებული ადამიანის სული კი სხეულის სიკვდილის შემდეგ ღმერთად გადაიქცევა, თუ მოახერხა მინიერის უგულვებელყოფა და ხორციელ სიამოვნებებზე უარის თქმა. (ქრისტიანობა, დაგინახეთ!) სულის განწმენდა ხდება მეცნიერების წყალობით, ისევე როგორც მუსიკის, ვარჯიშის, მედიტაციის მეშვეობით.

უმალლეს ზეციურ სამყაროს ადამიანის სულმა, პითაგორას აზრით, შეიძლება მიაღწიოს მხოლოდ ინტელექტით. უმალლესი სამყარო მიუწვდომელია გრძნობებისთვის.

ნიშანდობლივია, როგორ შეცვალა პითაგორამ ცნება „თეორია“, რომელიც მანამდე გაიგებოდა როგორც „ემოციური და თანაგრძნობითი ხედვა (ჭვრეტა)“. პითაგორასთვის „თეორია“ - ეს არის ინტელექტუალური, გონისმიერი ხედვა, ზუსტად ისეთი, როგორიც მათემატიკური შემეცნებისას არის. თანდათანობით თეორიის პითაგორისეული გაგება გადაიქცევა ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობად, თუმცა, როგორც ზოგჯერ აღნიშნავენ, პითაგორასთვის ის ჯერ კიდევ ატარებდა „ესთეტიური შთაგონების ნიშნებს“.

ჩემი აზრით (მხოლოდ ჩემი აზრით), თეორიას მუდამ ახლავს ეს ესთეტიური შთაგონების ნიშნები. შთაგონების გარეშე არაფერი იქმნება. და შექმნილი ყოველთვის ფასდება ჩვენდა უნებურადაც კი, როგორც ლამაზი ან ნაკლებად ლამაზი. რამდენ მათემატიკურ თეორემაზე ან მის დამტკიცებაზე მსმენია - ლამაზიაო. მათ შორის პითაგორას თეორემის პითაგორისეული დამტკიცება (ამ თეორემის დამტკიცება კი რამდენიმენაირად ხდება დღეს) ძალიან ლამაზია.

როგორც ბერტრან რასელი (მე-20 საუკუნის მათემატიკოსი და ფილოსოფოსი) წერს, პითაგორას გონისმიერმა ხედვამ შეიძინა თეოლოგიური ღირებულება - შემეცნების იდეალი, ობიექტური ჭეშმარიტების იდეალი გაუტოლდა აკადემიურ, მეცნიერულ ცხოვრებას.

რას ნიშნავს „აკადემიური და მეცნიერული“?. ვვარაუ-

დობთ, პითაგორას არცერთი ეს ტერმინი არ უხმარია. ეს ჩვენ ვაფასებთ მის თეორიას და ამ თეორიის მნიშვნელობას ასე. პითაგორამ და პითაგორელებმა პირველებმა (პითაგორაზე საუბრისას სულ გვიხდება გამეორება: „პირველმა“, „პირველად“.) დაიწყეს მათემატიკური პრინციპების შესწავლა, იმ პრინციპებისა, რომელიც ყველაფრის საფუძველშია.

და აი მთავარი

ამ პრინციპების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ რიცხვები პირველადია; რიცხვებში შეიძლება დავინახოთ ის, რაც არის და რაც ხდება სამყაროში, და რისი დანახვა არ შეგვიძლია ცეცხლში, მიწაში ან წყალში.

ყველაფერი არის რიცხვი - აი რა გამოაცხადა პითაგორამ. ნებისმიერ საგანს და მოვლენას შეესაბამება რიცხვი და გეომეტრიული ფიგურა. მათემატიკა, დედუქციური დამტკიცება იწყება პითაგორიდან. პითაგორა არის ადამიანი, რომელმაც ფაქტობრივად შექმნა რიცხვთა თეორია. მან დაიწყო ლაპარაკი პროპორციებზე. რიცხვები არის ჭვრეტითი ფენომენი, ამდენად განიცდება როგორც სრულიად ობიექტური, განყენებული და ამით სანდო.

რიცხვი არის ის, რითაც აღინერება მუსიკალური ჰარმონიაც (მაგ., ოქტავეები, კვინტები, კვარტები) და კოსმოსიც. სხვადასხვა ფორმაც რიცხვებით იქმნება - კუბი, ოთხკუთხედი, . . . დღესაც ხომ ვლაპარაკობთ მაგ., „სამი კვადრატში ან კუბში“

რიცხვებით აღინერება წელიწადი, სეზონი, თვეები, დღეები, . . . ყველა ცოცხალი არსება იზადება შესაბამისი რიცხობრივი პერიოდის შემდეგ: კნუტი სამ თვეში, ბავშვი ცხრა თვეში. არსებობს ბიოლოგიური განვითარების ციკლები; ყველაფერი რეგულირდება რიცხობრივი კანონებით.

პითაგორა გვევლინება ადამიანად, რომელმაც შექმნა არა მარტო ისეთი მეცნიერება, როგორიცაა მათემატიკა, არამედ მათემატიკა იქცა (დღესაც ასეა დიდწილად. აბა ჰკითხეთ მათემატიკოსებს!) ზუსტი და უმაღლესი ჭეშმარიტების სა-

ფუძვლად, რამდენადაც ის ზეგრძნობიერია, მხოლოდ ინტელექტუალური ჭვრეტით იქმნება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ რეალურ ცხოვრებაში, ამ სამყაროში არ არსებობს იდეალური ფორმები - სამკუთხედის, კვადრატის, სფეროს, ... მათემატიკა აღიქმება სწორედ როგორც იდეალურის წვდომა.

ყოველთვის, როცა ვლაპარაკობთ: ბერძნებმა შექმნეს ფილოსოფია ან მათემატიკა, ეს არ ნიშნავს, რომ მანამდე არსად არ იყვნენ მოაზროვნეები და მათემატიკა ბერძნებით დაიწყო. პირიქით, ბერძნებთან პირველი სიბრძნეები სწორედ აღმოსავლეთიდან ჩამოიტანეს თავად ბერძენმა თუ უცხოელმა მოგზაურებმა. მაგრამ ბერძნებმა გაამთლიანეს, სისტემურობა შესძინეს, განავითარეს, დისციპლინად ჩამოაყალიბეს.

პითაგორელები საუბრობენ ორ პრინციპზე და ორივეს საფუძველი რიცხვია. თავისი „აღმოჩენა“ პითაგორამ განავრცო ყველაფერზე. - მუსიკაზე, ვარსკლავებზე, სხეულებზე დაიყვანა რა რიცხობრივ შეფარდებებზე და გამოთვლაზე. მისი აზრით, სხეულები შედგებიან ცალკეული წერტილებისგან, რაც იგივეა, რაც ერთეული, ციფრი 1. სულიერი სფეროც მოქმედებს რიცხვებით; სამიანი საკრალური რიცხვია, რომელიც შეიცავს დასაწყისს, შუალედს და დასასრულს; ათიანი წარმოადგენს პირველი ოთხი რიცხვის ჯამს და ამდენად სრულყოფილია. შეზღუდული (კენტი) და შეუზღუდავი (ლუნი) რიცხვების შერევით იქმნება ყველა რიცხვი და რიცხვებით კი, სამყარო.

„ყველა სიცრუეს მოკლავს რიცხვი“ - ამბობს უკვე ნახსენები ფილოლოუსი. პლატონი კი, რომელიც ან იქნებოდა ან არა პითაგორას გარეშე, თავისი სკოლის „აკადემიის“ - კარიბჭეზე დანერს: ნუ შემოხვალ, თუ გეომეტრი არა ხარ“. (მათემატიკას დღეს ვეძახით, ბერძნები კი ამბობდნენ „გეომეტრია“) ანუ თუ მათემატიკა არ იცი, აბსტრაქტული აზროვნებაც არ შეგიძლია. აი ასე!

ამასთან, უნდა ითქვას, პითაგორასთვის რიცხვი რეალურია. ის უფრო რეალურია, ვიდრე საგნები და ამიტომ წარმოადგენს საწყისს, რომელიც ქმნის საგნებს. კოსმოსიც წესრიგია, რიცხვია.

პითაგორამ პირველმა შენიშნა, რომ ცა კი არ ბრუნავს დედამიწის გარშემო, არამედ დედამიწა ბრუნავს და ბრუნავს რიცხობრივი ჰარმონიით, გამოსცემს სფეროების „ღვთიურ ჰანგებს“, რომელსაც ჩვენ, ადამიანები ვერ აღვიქვამთ.

და მერე?

პითაგორა მოვიდა და სამყარო, რომელშიც მანამდე ბატონობდნენ ადამიანისთვის შეუმეცნებადი ძალები და ზეძალები, სამუდამოდ შეიცვალა და წარსულს ჩაბარდა. რიცხვმა დაამყარა წესრიგი, რაციონალურობა და ობიექტური ჭეშმარიტების რწმენა. იაზროვნე და ჩასწვდები ამ სამყაროს. არა მარტო ჩასწვდები, არამედ შენს სულსაც გაღმერთების შანს მისცემ, გაათავისუფლებ რა მას მიწიერისგან. მათემატიკის საფუძველზე დაასკვნეს, რომ აზრი მეტია, ვიდრე გრძნობა, ინტუიცია კი მეტია, ვიდრე დაკვირვება.

პითაგორას შემდეგ ლოგიკური დასაბუთება, განაზრებები აუცილებელი ხდება რელიგიაშიც კი, რამდენადაც მარტოდენ ჭერეტიტ და მათემატიკური მეთოდით ხდება ჭეშმარიტების წვდომა. რიცხვი ისეთი რამ არის, რაც არ ექვემდებარება ჟამთა ცვლას და გრძნობიერ ცდომილებებს. ახალი რელიგიები, ღვთისმეტყველება, განსაკუთრებით ქრისტიანული, რომელიც მრავალი საუკუნის შემდეგ მოვა, ინტელექტუალიზირებულია. შუა საუკუნეებში თითქმის ყველა, ყოველ შემთხვევაში ყველა ფილოსოფოსი ეცდება ღმერთის არსებობის დამტკიცებას, იმიტომ რომ მხოლოდ მათემატიკურ, ლოგიკურ მტკიცებულებებს აქვთ უმაღლესი სანდოობა, ჭეშმარიტებად აღიარების ძალა. ამის ავტორი კი პითაგორაა.

ვითომ დასკვნა

ჰერაკლიტეს პითაგორა არ მოსწონდა. (ან კი ვინ მოსწონდა?!) ჰერაკლიტეს პითაგორა ძალიან არ მოსწონდა - რიგითი ადამიანი რომ ყოფილიყო, უბრალოდ არ მოეწონებოდა. ამიტომ თვლიდა, რომ პითაგორაზე საგანგებოდ უნდა გამო-

ხატოს თავისი აზრი. აზრი კი ასეთია: დიდი ცოდნის მიუხედავად, მან (პითაგორამ) გონიერება ვერ მოიპოვა. ცოდნას ხომ გონიერება არ მოაქვს. ეს ასეა. პერაკლიტესთვის მთავარია ლოგოსის დადგენა, რაც უმაღლესი წესრიგის წვდომაა.

ის, რომ გონიერება არ უტოლდება ცოდნას, პითაგორამაც კარგად იცოდა. რომ არ სცოდნოდა, ამდენ სიახლეს, ახლებურ ხედვას არ და ვერ შემოიტანდა, რაში დასჭირდებოდა, ისედაც ალბათ ყველაზე მცოდნე ადამიანი იყო, ყველაზე განათლებული. რასაც ეძიებდა ეს სწორედ ის იყო, რასაც პერაკლიტე ლოგოსს უწოდებს.

თავად პითაგორას არავინ გაუკრიტიკებია. ის ქადაგებდა მეგობრობას, სიყვარულს და სიბრძნის ძიებას. მან სამყაროს საკუთარი საფუძველი მოიძია (ისევე როგორც პერაკლიტემ) და მთელი სამყარო შეცვალა, დღემდე ცვლის. რიცხვი, რომელიც არამატერიალურია, რეალურად არარსებული სუბსტანციაა, სინამდვილეში მართლაც ყველაფერს უკავშირდება.

დღეს რიცხვი გახდა ყველაზე სანდო საბუთი ყველაფერში. საკმარისი არ არის კარგად დარბოდე, უნდა გახდე პირველი და შენი წარმატება წუთებსა და წამებში უნდა გამოისახოს; საკმარისი არ არის კარგად გრძნობდე თავს, ჯანმრთელად ჩაითვლები მთელი რიგი მონაცემების ნორმალური მაჩვენებლის შემთხვევაში: სიცხე - 36,6, წნევა - 120/70 და ა.შ. ადამიანის სილამაზესაც კი ზომავენ წელის შემოწერილობით, ცხვირის სიგრძით, სიმაღლით, წონით . . . და კიდევ იტყვი, რომ რიცხვი არაფერია? ზოგიერთ ქვეყანაში ლიდერსაც კი ირჩევენ ფულის რაოდენობის მიხედვით. აუცილებლად გაიგონებთ: „ძალიან ჭკვიანია, განსაკუთრებული ტვინი აქვს, იმიტომ რომ 5, 7, 20 (სულ ერთია) მილიარდი შეაგროვა“. ან შეაგროვა ან არა. აღარ გავაგრძელებ, ისედაც ვიცი.

რასაკვირველია პითაგორა რიცხვს ასე არ განიხილავდა, თითოეული რიცხვი მნიშვნელოვანია და ჭვრეტის, დაფიქრების, განსჯის შედეგია. ამაზე უკვე ვისაუბრეთ. დღეს ყველანი რიცხვების ნაკრებად ვიქეცით: პირადი ნომერი, საბანკო ბარათის კოდი, ტელეფონი, კომპიუტერი, . . . ყველაფერი რიცხვებში გვაქვს ასახული. სამყაროს რიცხვებში გამოვსა-

ხავთ და რიცხვების მეშვეობით ახალ ვირტუალურ სამყაროს ვქმნით. რიცხვების სამყაროში რიცხვებად ქცეულნი ვფუს-ფუსებთ. ნუთუ პითაგორა ამასაც ხედავდა 2600 წლის წინ?

მე მგონი, ის უფრო კარგად გვხედავდა ათასწლეულების შემდეგ მოსულებს, ვიდრე ჩვენ მას. დღესაც ვერ ვწვდებით ბოლომდე მის ნააზრევს, არ გვესმის როგორ უნდა ვიაროთ ჭეშმარიტებისკენ. - ჭეშმარიტება კი გზაა ჭეშმარიტებისკენ სიბრძნის სიყვარულით, როგორც თავად პითაგორამ თქვა.

პითაგორელები ამბობდნენ: „ცოცხალი გონიერი არსებები არის სამი სახის: ადამიანები, ღმერთები და პითაგორას მსგავსი არსებები“.

ჰერაკლიტე

ჰერაკლიტე ერთ-ერთი დიდი ბერძენი მოაზროვნეა. როგორც ვარაუდობენ, ის დაიბადა 69-ე ოლიმპიადის დროს, რაც დაახლოებით 501 წელია ჩვ.წ.ა-მდე, თუმცა ისევე, როგორც პარმენიდეს შემთხვევაში, სხვადასხვა თარიღი სახელდება. ის დაიბადა ეფესში, რომელიც მილეთთან ახლოს მდებარეობს. იქ მოჰყავდათ ღვინო და ზეთისხილი, რაც მნიშვნელოვანია, რადგანაც მდიდარ და განვითარებულ ქალაქში, როგორც წესი, კულტურაც ვითარდება.

ჰერაკლიტეს უწოდებენ ბნელს. რატომ? აბა რა ვიცით, იქნებ მისი ნააზრევის განხილვისას უფრო მივხვდეთ. ამის გარდა, ჰერაკლიტეს მტირალა ფილოსოფოსად იხსენიებენ - ეტირებოდა ადამიანებს რომ უყურებდა. სასიამოვნო არ არის მომტირალი მამაკაცის დანახვა, მაგრამ თუ ადამიანს უმეცარი და უმაქნისი ადამიანის დანახვისას ეტირება, ეს იმას ნიშნავს, რომ ის გულგრილი არ არის. დღეს აღარავის ეტირება ხალხის დანახვისას და იქნებ ამის ბრალია, რომ არა გვაქვს ანტიკური ბერძნული ხელოვნებისა და ფილოსოფიის მსგავსი კულტურა?!

ჰერაკლიტე მეფის შვილი იყო, მაგრამ უარი განაცხადა მეფობაზე. არაფრის მქონემ, თითქმის მათხოვარმა მან სახელი

გაითქვა სიბრძნით. როგორც მოგვითხრობენ მისი თანამედროვენი, ჰერაკლიტე კამათელს ეთამაშებოდა ბავშვებს და აცხადებდა, რომ ეს უფრო ღირსეული და პატიოსანი საქმეა, ვიდრე ქვეყნის მართვა.

დიოგენე ლაერტელი, რომელმაც ბევრ დიდ ბერძენ ფილოსოფოსზე მოგვითხრო, ჰერაკლიტესაც ახსენებს. ის წერს, რომ ჰერაკლიტეს არ უყვარდა ხალხი. (ეს ალბათ კარგი არ არის, მაგრამ სრულიად გასაგებია) ჰერაკლიტემ დაწერა წიგნი, რომელიც არტემიდეს ტაძარში დატოვა. მისი წიგნის მხოლოდ ზოგიერთი ფრაგმენტი შემორჩა. წიგნი სამი ნაწილისგან შედგებოდა. ერთი ეძღვნებოდა სამყაროს, მეორე - საზოგადოებას, მესამე კი - რელიგიას.

ცნობილია ჰერაკლიტეს გამონათქვამი, რომელიც პლატონს აქვს მოყვანილი თავის დიალოგში კრეტონთან: „ერთსა და იმავე მდინარეში ორჯერ ვერ ჩახვალ, რადგანაც მასში სულ ახალ-ახალი წყალია“. და კიდევ: „ყველაფერი მიედინება“ ანუ ჰერაკლიტე გვეუბნება, რომ ყველაფერი გამუდმებით იცვლება. ამასთან, ის ამატებს, რომ მიუხედავად ამ ცვალებადობისა, მდინარე იგივე რჩება, მდინარედ რჩება, რადგანაც მასში სულ ახალი წყალი მოედინება. გამოდის, რომ სწორედ იმიტომ რჩება მდინარე იგივე, რომ ახალი წყალი მოდის, სხვა შეთხვევაში ის ამოშრებოდა და აღარ იარსებებდა. ეს დინება, ჰერაკლიტეს აზრით, ორგანიზებულია, მონესრიგებულია და ამ ნესრიგს ის ლოგოსს უწოდებს. ლოგოსი ძველ ბერძნულში ნიშნავს სიტყვას, მსჯელობას, საფუძველს. სწორედ ლოგოსიდან მივიღეთ სიტყვა ლოგიკა.

ჰერაკლიტესთვის ლოგოსი უმნიშვნელოვანესი კანონია, სამყაროს კანონი, რომელიც აწესრიგებს კოსმოსს. სწორედ ლოგოსი, როგორც საყოველთაო კანონი, განსაზღვრავს ყველაფერს.

ლოგოსის მატერიალური განსახიერებაა ცეცხლი. ცეცხლი ყველაფერს ჰარმონიულობას ანიჭებს. ჰარმონია იქმნება ელემენტებს შორის მუდმივი დაძაბულობის შედეგად ანუ ეს ელემენტები, მისი შეხედულებით, განუწყვეტლივ ებრძვიან ერთმანეთს. ლოგოსი, რომელიც ცეცხლის სახით ესახება ჰე-

რაკლიტეს, მუდამ არსებობდა და მუდამ იარსებებს; ეს ცეცხლი ზოგჯერ ძლიერდება, ზოგჯერ კი ნელდება, მაგრამ ეს ის წესრიგია, ის კანონია, ის ჰარმონიაა, რომელიც განსაზღვრავს სინამდვილეს. ლოგოსი მუდმივი დაძაბულობაა, ბრძოლაა, ომია. ომი ყველგანაა, ის ვლინდება პირადულშიც და საზოგადოებრივშიც.

ლოგოსი - ეს ღმერთია, რომელიც ომიცაა და მშვიდობაც, სიგრილეს და სიცხეს, ზამთარიც და ზაფხულიც. ღმერთი ლოგოსია. ის არა მარტო სამყაროს კანონია, არამედ სწორი მეტყველების კანონიცაა, სწორი აზროვნების კანონიც, სიცოცხლის კანონია.

ყოველივე, და ჩვენც მათ შორის, სავსეა წინააღმდეგობებით, რომელიც აუცილებელია, რადგანაც წინააღმდეგობების გარეშე არ არსებობს სინამდვილე, რეალობა.

ადამიანს, რომელსაც ნათელი აზროვნება აქვს, შეუძლია შეიმეცნოს ლოგოსი. ასეთ ადამიანს ჰერაკლიტე უწოდებს გამოღვიძებულს. სამწუხაროდ, ადამიანთა უმრავლესობა ძილში იმყოფება.

გამოღვიძებული ადამიანები, რომლებიც წვდებიან ლოგოსს, ცდილობენ, რომ მათი ლოგოსი შეესაბამებოდეს კოსმიურ ლოგოსს, ისინი ისწრაფვიან სიბრძნისკენ, მაგრამ მთელი სიბრძნის წვდომა შეუძლებელია ადამიანისთვის - აბსოლუტური სიბრძნე მხოლოდ ღმერთებს უპყრიათ. ანუ ჰერაკლიტე მიიჩნევს, რომ ადამიანს აქვს სული, რომელიც საკუთარ, ინდივიდუალურ ლოგოსში გამოიხატება. ეს ლოგოსი მასაც ემორჩილება და ღმერთსაც, კოსმიურ ლოგოსს.

ფილოსოფია, რომელიც სიბრძნის ძიებაა, მხოლოდ გამოღვიძებულთა საქმეა. სიბრძნის წვდომა ლოგოსის წვდომაა და ის არ მიიღწევა ცოდნით. ანუ სიბრძნე და ცოდნა სხვადასხვა რამეა, თუმცა ალბათ ერთმანეთს არ გამოირიცხავს. მაგრამ ცოდნა ხშირად აბნელებს გზას სიბრძნისკენ. ალბათ ამიტომ არ უყვარდა პითაგორა, მიიჩნევდა, რომ მან ბევრი იცის, მაგრამ ეს ცოდნა სიბრძნეს არ ანიჭებს, პირიქით, ხელს უშლის. პითაგორამ იმდენი იცოდა და იმდენი შეეძლო, რომ მართლაც ძნელი დასაჯერებელი ოყო, რომ საკუთარი იდეებიც ჰქონდა

და სიბრძნეს ფლობდა, ამასთან პათაგორა მალავდა თავის სიბრძნეს. ცოდნას კი არა.

ჰერაკლიტეს ყველა განცხადება ინტუიტიურია - არ ეფუძნება დამტკიცებას ან დასაბუთებას და ალბათ ამიტომაც არის ბნელი. ამით ის სრულიად განსხვავებულია პარმენიდესგან. ჰერაკლიტე და პარმენიდე ერთმანეთის საპირისპირო ფილოსოფოსები არიან. ერთისთვის (პარმენიდე) საფუძველია უძრავი ყოფნა, მეორესთვის (ჰერაკლიტე) - მოძრაობა და ცეცხლი. პარმენიდე ცდილობს ყველა თავისი გამონათქვამი დაასაბუთოს, მეტიც, ლოგიკურად დაამტკიცოს, ჰერაკლიტე კი სულაც არ მიიჩნევს, რომ ეს საჭიროა. ან კი როგორ დაამტკიცებ უბრალო მოკვდავი ზეციურ ნებას, აბსოლუტურ კანონს?! ჰერაკლიტე თავის შეხედულებებს განიხილავს როგორც გამოღვიძებული, სიბრძნის მაძიებელი ადამიანის ინტუიტიური წვდომის ნაყოფს. ის ქადაგებს.

ამბობენ, თითქოს ევრიპიდემა, დიდმა ბერძენმა ტრაგიკოსმა, რომელიც მეგობრობდა სოკრატესთან, წააკითხა მას ჰერაკლიტეს მოძღვრება. სოკრატემ მოიწონა ის და თქვა, რომ რაც გაიგო, მშვენიერია, ხოლო რაც ვერ გაიგო, სავარაუდოდ არანაკლებ მშვენიერია.

რატომ არის ჰერაკლიტე ბრძენი? არის კი ის ფილოსოფოსი? ის ხომ არაფერს ამტკიცებს? ის გემოძღვრავს.

ჰერაკლიტე პირველია, ვინც ყურადღებას ამახვილებს სამყაროს მუდმივ ცვალებადობაზე. ცვალებადობა, მუდმივი გარდაქმნები ანიჭებს სამყაროს არსებობის საშუალებას. ნებისმიერი ნაწილის ცალკე შესწავლა, დათვლა, განმარტება, თუნდაც სამართლიანი ნებისმიერ სფეროზე, ნებისმიერ მონაკვეთზე სივრცულზე თუ დროითზე, ნაკლებია და მცდარი. შეუძლებელია ამ უწყვეტი და მდინარესავით მიმდინარე სამყაროს დაქუცმაცება, მისი აღწერაც კი შეუძლებელია, ამიტომ მეცნიერული მიდგომა ჰერაკლიტესთვის არ ვარგა, ასეთი მიდგომა არ მუშაობს. სამყაროს უნდა ჩანვდე. ამისთვის კი მართლაც ნეტარი უნდა იყო. ნეტარი ადამიანების სული კი ყოველთვის ბნელია და მიუწვდომელი.

საინტერესოა, რომ პარმენიდე, რომელიც თავის თეორიას

როგორც მეცნიერი უდგება, გადმოგვცემს მას პოემის ანუ მხატვრული ნაწარმოების სახით, ხოლო ჰერაკლიტე თავის სულიერი წვდომის ნაყოფს, დიდწილად მხატვრულს, აყალიბებს როგორც ეჭვგარეშე, აუცილებელ გასაზიარებელ ჭეშმარიტებას. ორივესთვის სრულიად აუცილებელია, რომ მათი სიბრძნე შეიმეცნებოდეს არა მარტო როგორც ჭეშმარიტება, არამედ აგრეთვე როგორც მშვენიერება. სიბრძნის წვდომა, როგორც ჩანს, ყოველთვის მშვენიერებასთანაა ნილნაყარი.

შეუძლებელია არ მოიხიბლო ჰერაკლიტეს ჰარმონიული მონესრიგებული კოსმოსით განსახიერებულით ცეცხლში, რომელიც ყველაფერს ანონასწორებს და მის მონაწილედ გზდის. განა არ არის სიბრძნე ის, რაზედაც არ შეგიძლია არ იფიქრო რა წამს მასზე რაიმეს გაიგებ? რასაკვირველია არის. განა არ არის ფილოსოფოსი ის, ვინც გაკვირვებს, გითრევს საფიქრელად და უფრო ჭკვიანად გაქცევს, ვიდრე ხარ? მე მგონი, არის. ჰერაკლიტე ბნელია ყველა იმ ადამიანისთვის, რომელიც არ ცდილობს ჩანვდეს არსს. მართალია, ეს არსი ჰერაკლიტეს მისტიური სახით ევლინება, მაგრამ ეს ხდება მხოლოდ ხანგრძლივი ფიქრის და ჭეშმარიტებისაკენ დაუოკებელი სწრაფვის შედეგად. ჰერაკლიტე ეძიებს და ჰპოვებს. ჩვენ კი რატომღაც გვინდა დავიჯეროთ. სწორედ ამიტომ ჰერაკლიტე დარჩა როგორც ერთ-ერთი ბურჯი, საძირკველი იმ განაზრებებისა, რომელსაც ფილოსოფია დაერქვა.

პარმენიდე

პარმენიდე არ იყო მათემატიკოსი, არ იყო პოლიტიკოსი ან ქურუმი; ის არც მრჩეველი იყო ხელისუფალის, არც ოლიმპიურ თამაშებში მიუღია მონაწილეობა. პარმენიდე იყო ფილოსოფოსი, რომელიც მხოლოდ ფილოსოფოსობდა და ალბათ მიიჩნევდა, რომ სავსებით სრულფასოვნად ცხოვრობს. მაგალითად, თალესი, როგორც ვიცით, ჩართული იყო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში როგორც მოგვიანებით სოფისტები ან პლატონი, ის მათემატიკოსი, ასტროლოგი და ღმერთმა უწყის

კიდევ ვინ იყო. პარმენიდე კი იაზრებდა სამყაროს, ყოველივე არსებულს -არარსებულის გააზრება ხომ შეუძლებელია?! ასე ფიქრობდა პარმენიდე და ნაწილობრივ მაინც მას უნდა დავეთანხმოთ. მთავარია შევთანხმდეთ რა არის არსებული. პარმენიდე ცდილობდა დაედგინა სამყაროს კანონზომიერება და ეპოვა ის საწყისი, რომელიც საყოველთაოა.

როდის დაიბადა პარმენიდე ყველამ იცის, ვინც იცის ვინ არის პარმენიდე და ალბათ ამიტომ ყველა სხვადასხვა თარიღს ასახელებს. ალბათ ცოდნა ყოველთვის თავის შეფასებასაც გულისხმობს, რომელიც, როგორც ნესი, ინდივიდუალურია ანუ არ ემთხვევა სხვისას. ასე თუ ისე, თარიღთა ამ არჩევანში საერთოა ის, რომ პარმენიდე, როგორც ჩანს, ცხოვრობდა მე-5 საუკუნეში ჩვ.წ.ა-მდე.

პარმენიდე როგორც ძალიან ბევრი სხვა მოაზროვნე პარმენიდედმდე და მის შემდეგ, გნებავთ დღეს, მიიჩნევა, რომ ადამიანთა დიდი უმრავლესობა გულგრილია ჭეშმარიტებისადმი და ზურგი აქვს შექცეული რეალობისადმი. მოკლედ, პარმენიდე არ აფასებდა საზოგადოებრივ აზრს, მეტიც, უარყოფდა მას.

პარმენიდეს მასწავლებლად სახელდება ვინმე ამიასე, რომელიც პითაგორელი იყო ანუ პითაგორას სკოლას მიეკუთვნებოდა. პითაგორა, თუ ვინმემ არ იცის, პირველ რიგში მათემატიკოსი და რიცხვების დიდი მოტრფიალე გახლდათ. ლოგიკური დამტკიცების, საერთოდ მათემატიკური მიდგომის მნიშვნელობა პარმენიდეს, როგორც ჩანს, სწორედ ამიასემ შთააგონა. კიდევ უფრო საგრძნობია პარმენიდეზე ქსენოფანეს გავლენა. ქსენოფანე მოფილოსოფოსო პოეტი იყო და საეჭვოდ მიაჩნდა ის, რომ ბერძენთა ეს მშვენიერი ღმერთები მეტისმეტად ჰგვანან ადამიანებს. მან ივარაუდა, რომ თუ ერთ მშვენიერ დღეს ცხენები ან მოზვერები შექმნიან ღმერთებს, ამ ღმერთებს ცხენების ან მოზვერების იერ-სახე ექნებათ. საინტერესოა ისიც, რომ ქსენოფანე პითაგორას შეხედულებებს უპირისპირდებოდა - ის არ იზიარებდა პითაგორას და მისი მიმდევრების რწმენას, რომ ადამიანი სიკვდილის შემდეგ შეიძლება ხელმეორედ დაიბადოს, მათ შორის რაიმე ცხოველად,

მაგალითად, ძალღად. ანუ მისი აზრით, რეინკარნაცია სისუ-
ლელეა და თავის ლექსებში ის ამას დასცინოდა. ღვთიურის
ცნება, ქსენოფანეს მიხედვით, უფრო აბსტრაქტულია და არ
დაიყვანება ადამიანზე.

თავისი ფილოსოფიური განაზრებები პარმენიდემ დაწერა
ეპიკური პოემის სახით ჰომეროსის სტილში. ამ პოემიდან ჩვე-
ნამდებ მხოლოდ 154-მა ლექსმა მოაღწია, რასაც ვინმე სიმპლი-
ციუსს უნდა ვუმაღლოდეთ. სიმპლიციუსი არისტოტელეს
კომენტატორია, ამიტომ მისი სახელი ცნობილია იმათთვის,
ვინც ინტერესდება ბერძნული ფილოსოფიით და არისტოტე-
ლეთი. ასეთი ადამიანი ცოტაა, მაგრამ ისინი არსებობენ.

მაშ ასე, პარმენიდე, როგორც ფილოსოფოსი და მოაზროვნე
იძიებს საყოველთაოს, საერთოს, იმას, რაც ყველაფერზე შეი-
ძლება ითქვას. ასეთი რამ კი არსებობაა, ყოფნაა. საერთო სა-
წყისია ყოფნა - ასკვნის პარმენიდე. ამ ყოფნის წვდომას სჭირ-
დება აზროვნება. ჭეშმარიტებას იძლევა უმაღლესი ძალა. მის
ნაწარმოებში სწორედ ქალღმერთი ასწავლის მასთან მოსულ
ყმანვილს სწორ გზას - ჭეშმარიტების გზას. ის, რომ ჭეშმარი-
ტებას შთააგონებს გარე არსებული უმაღლესი ძალა, ნიშნავს
იმასაც, რომ ჭეშმარიტება არ არის სუბიექტური, დამოკიდე-
ბული ადამიანზე, თუნდაც ძალიან ჭკვიანზე. ნათელია ისიც,
რომ ვერავინ ვერაფერს ვერ შთააგონებს, თუ არა ხარ მისი
მადიებელი.

როგორ დგინდება „სწორი გზა“?

არსებობს გააზრების, წვდომის ორი გზა. პირველია ჭეშმა-
რიტების და დასკვნების დადასტურების, დასაბუთების გზა,
ხოლო მეორე გზა შეუძლებელი მოძრაობის, შეუძლებელი გა-
აზრების გზაა. ეს მეორე წინააღმდეგობებით სავსე გზაა და
არ შეიმეცნება. ანუ პარმენიდე მიიჩნევს, რომ შეიმეცნება ის,
რაც დასტურდება დასაბუთებით, ლოგიკით, გააზრებით.

პირველი გზის არსი გასაგებია: არსებული შეიმეცნება,
ხოლო არარა - არა.

მეორე გზის არსი კი ასეთია: არარსებული, არყოფნა, არარა
არსებობს, არსებული კი არა. როგორ შეიძლება ამ მეორე გზის
არჩევა, ის ხომ მიუწვდომელია?! შეუძლებელია შეიმეცნო ის,

რაც არ არსებობს.

პარმენიდე ასკვნის, რომ ის, რაც არ არსებობს, არარეალურია და პირიქით, რეალურია ის, რაც არსებობს.

პარმენიდე, როგორც პითაგორას მიმდევარი, ცდილობს დაასაბუთოს ნებისმიერი თავისი გამონათქვამი და დასკვნა გააკეთოს მხოლოდ ლოგიკური მსჯელობის შედეგად.

მათემატიკაში და ყველა მეცნიერებაში საფუძვლად მიიღება ის ფაქტი, ის განცხადება, რომელიც უეჭველია ანუ რომელიც ეჭვს არ იწვევს, რომლის უარყოფა შეუძლებელია ან ყოველ შემთხვევაში ვერ ხერხდება. მას აქსიომა ეწოდება. ასეთ აქსიომად პარმენიდე იღებს განაცხადს: „ყოველივე ან არის, ან არ არის“. რაც არის, მასზე ფიქრი, მსჯელობა შეუძლებელია. რაც არ არის, მასზე ვერ ვიფიქრებთ. ანუ ყველაფრის არსი არის არსებობა, ყოფნა. რაც არის, არის; რაც არ არის, არ არის. ყოფიერი ყოველთვის არსებობდა, არსებობს და იარსებებს, ის არ ქრება, ის შეურყეველია, საესეა, ერთგვაროვანია, ყოვლისშემცველია, უნიკალურია და მუდმივია. თითოეულ ამ თვისებას პარმენიდე ასაბუთებს ეგ.წ. დედუქციური მეთოდით, რასაც საფუძველი პითაგორამ დაუდო.

მაგალითად, პარმენიდე ამბობს, რომ ყოფიერი არ გარდაიქმნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის გარდაიქმნებოდა რაღაც სხვაში, მისგან განსხვავებულში. სხვა მხოლოდ არარაა, არარა კი არ არსებობს. მაშინვე გვებადება შეკითხვა: ამ შემთხვევაში როგორ აეხსნათ ის, რომ ცოცხალი არსებები იბადებიან, არსებობენ და ბოლოს კვდებიან ანუ წყვეტენ არსებობას?

გვარაუდობ, რომ პარმენიდემაც იცოდა, რომ ადამიანები და სხვა ცოცხალი არსებები იბადებიან და კვდებიან. მისი აზრით, დაბადება არარიდან ყოფიერის გაჩენა არ არის, ისევე როგორც სიკვდილი არ არის ყოფიერის არარად გადაქცევა. როგორც დაბადება, ისე სიკვდილი პარმენიდესთვის ყოფნის ფარგლებში არსებული სახეცვლილებებია, ტრანსფორმაციები, ეს იგივე ყოფნაა, რომელიც ფორმას იცვლის.

რამდენადაც ყოფნა მთლიანია და სავსე, პარმენიდეს ის წარმოდგენილი აქვს სფეროს სახით. ამ სფეროს ბრძენი პარმე-

ნიდე უყურებს აზროვნების თვალთ. ის მთლიანია და უძრავი რა ცვლილებებიც არ უნდა ხდებოდეს მის შიგნით. ყოფნა რჩება ყოფნად და შეუძლებელია იქცეს არარად. ამ ყოფნის შემეცნებას სჭირდება გონება. „აზროვნება და არსებობა ეს ერთი და იგივეა“. ყველაფერი, რასაც ვიაზრებთ, არსებობს; რაც არ არსებობს, ამაზე ვერც ვიფიქრებთ.

ყოფნა მუდამ ყოფნად რჩება და ამიტომ ის არ იცვლება, თუნდაც მის შიგნით რაღაცა სახეს იცვლიდეს. გრძნობები, რომლებიც მიგვანიშნებენ რაღაც ცვლილებებზე, მოძრაობაზე, გარდაქმნაზე, სიკვდილზე ან დაბადებაზე, გვატყუებენ. სინამდვილეში ყოფნა რჩება ყოფნად, რომელიც ურყევია, განუყოფელი და უძრავი. ამასთან ის ერთია. არსებობა ტოლფასია ყოფნის და სხვა არაფერია, ანუ მხოლოდ ეს არის, ე.ი. ერთია. არსებობს და ამიტომ ვიაზრებ, მხოლოდ ყოფიერს ვიაზრებ, ერთადერთს ვიაზრებ - სხვა არარაა და გაუაზრებელი.

ასე პარმენიდემდე არავის უფიქრია, იმიტომ რომ არავის მოსვლია თავში მხოლოდ გონებით ჩასწვდომოდა სამყაროს არსს. ეს საზრისი არავისზე არ არის დამოკიდებული. ის საყოველთაოა და ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ვცადოთ ჩავწვდეთ მას, რისთვისაც უდიდესი გონებრივი დაძაბულობა და ნებისყოფა გვჭირდება.

გრძნობიერი აღქმის ასეთი უარყოფა დღეს უცნაურად გვეჩვენება, მითუმეტეს თუ გადავხედავთ კაცობრიობას ან თუნდაც ჩვენს ირგვლივ არსებულ საზოგადოებას, რომელიც მშვენივრად ახერხებს ყოველგვარი ფიქრისა და გააზრების გარეშე ცხოვრებას. მაგრამ შესაძლოა სწორედ გარშემომყოფთა უაზრო არსებობამ, ფიქრის უუნარობამ პარმენიდე დააფიქრა იმ ძირითადზე, საზრისზე, რომელიც ყველასთვის და ყველაფრისთვის საერთოა. ეს კი უეჭველად ის არის, რომ ვართ, ვარსებობთ, ზოგიერთები კი ვაზროვნებთ კიდევც. და მხოლოდ აზროვნებით შეიძლება შევიმეცნოთ ჩვენი არსებობა.

მრავალი საუკუნის შემდეგ მოვა სხვა მოაზროვნე სახელად რენე დეკარტი, რომელიც იტყვის: „ვაზროვნებ ესე იგი ვარსებობ“, იმიტომ რომ ამაზე უფრო სანდო საფუძველს თავისი არსებობის დასასაბუთებლად ვერ იპოვის.

ზენონთან დაკავშირებულია ისეთი საშინელი სიტყვები, როგორიცაა დიალექტიკა და აპორია. დიალექტიკაზე უკვე ცოტა ვიმსჯელეთ ანაქსიმენეზე საუბრისას, მაგრამ აპორიას თავს ვერ დავაღწევთ, თუ ვაპირებთ ზენონზე ლაპარაკს. არადა ვაპირებთ, რადგანაც ზენონის გარეშე ფილოსოფია და მისი ისტორია მნიშვნელოვან ბრტყელდება, ღარიბდება და რაღაც აზრით ნაკლებად საინტერესო ხდება. ყველა ანტიკური დროის ფილოსოფია საბოლოო ჯამში მოიაზრება ერთ სივრცეში, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ სააზროვნო სივრცე ან სიბრძნის ძიების სივრცე და ამ სივრცეში ყველა ეს თეორია თუ მიდგომა თვისებრივად მეტ-ნაკლებად ტოლფასია. ზენონი გამორჩეულია. გამორჩეულია იმით, რომ თამაშობს - თავად თეორიებს არ ქმნის, არ იგონებს, არ ხსნის - უბრალოდ ყველას, ვინც ცდილობს მისი მასწავლებლის პარმენიდეს თეორიის უარყოფას, ისეთ არგუმენტებს უყენებს, რომელთა ლოგიკურად განხილვისას აღმოჩნდება, რომ უაზრობას აწყდება და მისი პრეტენზიები პარმენიდესადმი აბსურდული ხდება.

ზენონი ცხოვრობდა მე-5-4 საუკუნეში ჩვ.წ.ა.-მდე. როგორც კი ფილოსოფიით დაინტერესდა პარმენიდეს მიმდევარი გახდა და მისი თეორიის შეუპოვარი დამცველი. მისი ცხოვრება არ ამოიწურებოდა ფილოსოფიური განაზრებებით. ის პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც აქტიურად მონაწილეობდა. პოლიტიკაში ჩარევა ყოველთვის სახიფათოა, ზენონის დროს ეს სასიკვდილო იყო. მაშინ ქვეყანას მართავდა ტირანი იეარქე და ზენონი სწორედ მას დაუპირისპირდა. ბოლოს ზენონი დააპატიმრეს. დაკითხვისას მან ტირანის მეგობრები ამხილა როგორც მოღალატეები, რათა ტირანს ახლობელი არ დარჩენოდა, თანაც განაცხადა, რომ იერარქეს ყურში უნდა წასჩურჩულოს ისეთი რამ, რაც ხმამაღლა არ ითქმის. იერარქე, როგორც ჩანს, გაბრიყვდა და ყური მიუშვირა. ზენონი კბილებით ჩააფრინდა ყურში და ვერ გააშვებინეს, სანამ არ მოკლეს. მეორე ვერსიით, იერარქესთან შეხვედრისას მან ენა

მოიკბიჩა და ტირანს მიაფურთხა. ამისთვის ის საკეპში ჩაადგეს და ფხვნილად აქციეს.

აქ ზნეობრივი, ადამიანური წესის მიხედვით უნდა გამოვხატოთ ჩვენი მოწონება და აღფრთოვანება ზენონის საგმირო საქციელით, მაგრამ ჩვენ დელიკატურად თავს შევიკავებთ, რა წამს გაგვახსენდება საკუთარი გმირობის და სიმამაცის პოტენციალი. რად უნდა ზენონს ჩვენი ქება?! უბრალოდ უნდა გვახსოვდეს, რომ არიან ისეთი ადამიანები, რომელთაც აქვთ ძალა და შემართება თავისი ღირსება ბოლომდე დაიცვან.

მისი გმირული საქცილიდანაც ჩანს, რამდენად ერთგული იყო ზენონი თავისი ღირებულებებისა და იდეების. ეს ეხება მის ფილოსოფიურ ხედვასაც. აზროვნების უნარი, რომელიც, როგორც ჩანს, ისეთივე მაღალი ჰქონდა, როგორც სიმამაცე, მან გამოიყენა არა ახალი თეორიის ჩამოსაყალიბებლად, არამედ თავისი მასწავლებლის იდეური მოწინააღმდეგეების მოსაგერიებლად. ის აჩვენებდა რამდენად უსუსურია და სასაცილოც კი პარმენიდეს კრიტიკოსების არგუმენტები. სწორედ აქ მან გამოიყენა ისეთი მეთოდი, რომელიც მანამდე არავის მოსვლია თავში და რომელმაც გაამდიდრა არა მარტო ფილოსოფია, არამედ მეცნიერება და საერთოდ მსჯელობისა და კამათის ხელოვნება.

ზენონის ეს მეთოდი მდგომარეობს საექვო არგუმენტების სხვა არგუმენტებით გაბათილებაში. ამას ეწოდება აპორია. ეს სრულიად ახალი იყო ბერძნულ სააზროვნო სივრცეში. ზენონი ახერხებდა იმის ჩვენებას, რომ პარმენიდეს მოწინააღმდეგეების მტკიცებას აბსურდამდე მივყავართ.

ზენონს უკავშირდება რამდენიმე აპორია - ძალიან გონებასაზივარი, შთამბეჭდავი და, რაც მთავარია, იმდენად ქმედითი, რომ ამ აპორიების ამოხსნას კაცობრიობამ საუკუნეები მოანდომა.

ზენონის ნაშრომები დაიკარგა, ისევე როგორც ბევრი სხვა ფილოსოფოსისა, მაგრამ ცნობილია ზოგიერთი მათგანის დასახელება: „კამათი“, „ემპედოკლეს ლექსების განმარტება“, „ფილოსოფოსების საწინააღმდეგოდ“ და „ბუნების შესახებ“.

არისტოტელე ზენონს ასახელებს როგორც ერთ-ერთ პირ-

ველ დიალექტიკოსს.

ზენონი ცდილობს შემდეგი დებულებების გაბათილებას:

1. სივრცე შეიძლება გავიაზროთ როგორც სიცარიელე, რომელიც განსხვავდება იმ ნივთიერებისგან, რომელიც ავსებს სივრცეს;

2. საგნების სიმრავლის არსებობის გააზრება შესაძლებელია;

3. მოძრაობა გააზრებადია.

ზენონი ვითომდა უშვებს ამ სამი დებულების ჭეშმარიტებას და შემდგომ ამტკიცებს, რომ ასეთ დაშვებას მივყავართ გადაულახავ წინააღმდეგობამდე, აბსურდამდე. ამგვარად, ის ასკვნის, რომ ეს დაშვებები, ეს დებულებები მცდარია. და თუ მცდარია, სამართლიანია მათი საწინააღმდეგო დებულებები ანუ პარმენიდეს შეხედულებები.

აქ ბუნებრივია დავსვათ შეკითხვა: ნუთუ პარმენიდე და ზენონი უარყოფდნენ ცარიელი ოთახის არსებობას ან ვერ ხედავდნენ, რომ ვმოძრაობთ? ერთხელ თურმე ზენონთან კამათისას ერთ-ერთმა ფილოსოფოსმა სიარული დაიწყო, რითაც გააღიზიანა ზენონი. ზენონმა სთხოვა დამჯდარიყო, რაზედაც მოსიარულემ მიუგო -- აკი მოძრაობა არ არსებობსო!

არ ვიცი რამდენად ეკადრება ფილოსოფოსს ასეთი ზედაპირული ოხუნჯობა, მაგრამ ზენონისა და პარმენიდეს თაობაზე უნდა გითხრათ: რასაკვირველია ორივემ იცოდა, რომ სიცარიელე და მოძრაობა, ისევე როგორც სიმრავლე სრულიად რეალურია და აღიქმება ჩვენი გრძნობებით. ისინი უარყოფენ იმას, რომ სიცარიელის, მოძრაობის, სიმრავლის გააზრებაა შესაძლებელი ანუ როგორც კი დავინწყებთ ამაზე ფიქრს, მაშინვე ჩიხში აღმოვჩნდებით.

ჩემო კარგებო, მინდა გაგაფრთხილოთ, რომ თუ თქვენ გგონიათ, მეტიც, დარწმუნებულნი ხართ, რომ ეს სულებური კამათია და თავად თქვენ მშვენივრად იაზრებთ სიცარიელესაც, სიმრავლესაც და მოძრაობასაც, კიდევ ერთხელ დაფიქრდით -- იაზრებთ კი? პარმენიდეს და ზენონის მტკიცებულებებს გაცილებით მეტი და ღრმა დაფიქრება სჭირდება, ვიდრე უმრავლესობისთვისაა ჩვეულებრივი.

ზენონის აპორიებს შორის ყველაზე ცნობილია: „დიხოტომია“, „ისარი“, „აქილევსი და კუ“, „სტადია“, „მარცვალი“. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი. ზენონის უამრავი აპორია დაიკარგა და ჩვენამდე არ მოსულა.

პირველ რიგში ვცადოთ გავიგოთ როგორ ამტკიცებს ზენონი სიცარიელის გააზრების შეუძლებლობას ანუ ისეთი სივრცის გააზრებას, რომელშიც არაფერია. თუ ჩვენ დაეუშვებით, რომ ასეთი სივრცე მართლაც არსებობს, მაშინ უნდა მოვიხმოთ ლოგიკა, რასაკვირველია, თუ ის გვაქვს, და ვიმსჯელოთ შემდეგნაირად: ყოველივე არსებული მდებარეობს რაღაც სივრცეში. იმისთვის რომ იარსებოს, სივრცეც უნდა იყოს მოთავსებული სადღაც, მეორე სივრცეში, მეორე რომ არსებობდეს მესამე სივრცეში და ასე უსასრულოდ. ეს კი აბსურდულია. ე.ი. გამოდის, რომ ნივთიერებისგან დაცლილი, ცარიელი სივრცე გაუაზრებელია.

მოძრაობის გააზრების შეუძლებლობას ემსახურება აპორია სახელად „დიხოტომია“. დიხოტომია მომდინარეობს ორიდან, ნიშნავს ორად გაყოფას. ზენონი მსჯელობს ასე: ვთქვათ, რაღაც სხეულმა დაიწყო მოძრაობა A პუნქტიდან, იმისთვის, რომ მან დანიშნულ B პუნქტს მიაღწიოს, ის ჯერ შუაგულამდე უნდა მივიდეს; შუაგულამდე რომ მივიდეს, ამ შუაგულის შუა წერტილს უნდა მიაღწიოს და ასე შემდეგ. როგორც ვხედავთ, სულ ორზე გაყოფა ხდება და ეს პროცესი უსასრულოა. სხეული არა მარტო ვერ მიაღწევს გზის შუაგულს, უსასრულოდ რაღაც ნახევრების გავლაში იქნება, შესაძლოა მოძრაობა ვერც დაიწყოს, რაც აბსურდულია. ანუ მოძრაობის გააზრება შეუძლებელია.

ძალიან მსგავსია აპორია ფეხმარდი აქილევსის და კუს შესახებ. ზენონი ცდილობს იმის ჩვენებას, რომ სიჩქარე არ არის ობიექტური რამ ანუ ისეთი რამ, რისი გააზრებაც შეიძლება. აქილევსი ვერასოდეს დაენევა მასზე ადრე დაძრულ კუს, რადგანაც ყოველთვის, როდესაც ის მიაღწევს იმ ადგილს, სადაც კუ იყო, კუ ამასობაში რაღაც მანძილს გაივლის და ეს პროცესი უსასრულოა. მოძრაობის გააზრების შეუძლებლობას ემსახურება „ისრის“ აპორიაც, მაგრამ რადგანაც მოძრა-

ობაზე რაღაც უკვე გავიგეთ, გადავიდეთ სიმრავლის გააზრების შეუძლებლობაზე.

სიმრავლე გულისხმობს ბევრი ერთეულის არსებობას. სიმრავლის არსებობის დასამტკიცებლად იყენებდნენ გრძნობიერ არგუმენტებს - სიმრავლის ცალკეული ელემენტები ისეთივე შეგრძნებადია, როგორც მათი ერთიანი მასა, სიმრავლე. ზენონი სვამს შეკითხვას: თუ ერთი მარცვალი იგივეა, რაც ასი ათასი მარცვალი, მაშინ რატომ არ გვესმის ერთი მარცვლის დაცემა და გვესმის ამ ასი ათასის ერთად დაცენა? და საერთოდ რამდენი უნდა იყოს მარცვალი, რომ გავიგოთ მათი ხმა? ზუსტად ასევე სიმრავლის ელემენტების რიცხვი ზენონის ლოგიკით ერთდროულად გამოდის სასრული რიცხვიც და უსასრულოც, რაც აბსურდულია.

ზენონის აპორიები იმდენად საინტერესო და ძნელად ამოსახსნელი აღმოჩნდა, რომ ზოგიერთ მათგანს 23 საუკუნე დასჭირდა, სანამ მათემატიკური ანალიზისა და საერთოდ მათემატიკის განვითარება მოხდებოდა.

დღესაც, როდესაც მედიდურად მოგვეჩვენება, რომ იმდენად დავჭკვიანდით, რომ ზენონის ყველა აპორია დავძლიეთ და არა მარტო აპორიები, ზენონი აქტუალური რჩება. აბა მოდით და ამოხსენით მისი აპორია სხვისი დახმარების გარეშე! ცოტაა ადამიანი, რომელსაც ზენონის მსგავსი ხალასი და მხიარული აზროვნება ჰქონდეს. ასე იყო ზენონის დროს და ასეა ახლაც.

აპორიები ეს არ არის მხოლოდ ნიჭიერი ადამიანის სახალისო ვარჯიში აზროვნებასა და გონიერებაში, თუმცა თამაშის ელემენტები ნამდვილად ახასიათებს. ზენონმა აჩვენა, რომ ფიზიკურად არსებული და გრძნობებით აღქმული არ ემთხვევა გონებრივად გააზრებულს, ლოგიკურად ჩამოყალიბებულს. ეს სხვადასხვა რამეა. ძალიან ჩვეული და ბუნებრივი მოვლენები, საგნები, ფენომენები სრულიად განსხვავებული აღმოჩნდება მათზე ფიქრისას. ბევრი რამ თითქოს ცხადი და გასაგები შეიძლება სრულიად განსხვავებული აღმოჩნდეს, როცა მათზე ღრმად ჩავფიქრდებით. ზენონის აპორიებმა მომავალი საუკუნეების მანძილზე უამრავ ახალ სფეროს, ახალ

ხედვას, აღმოჩენასა და გამოგონებას შეუწყო ხელი. გონს სასწაულის მოხდენა შეუძლია, მომავალს ხომ მხოლოდ ის უზრუნველყოფს.

ზენონი არ დაბადებულა შემთხვევით იქ და იმ დროს. თუ ეს შემთხვევითია, 25 საუკუნის მანძილზე რატომ არ გამოჩენილა ასეთი მოაზროვნე მაგალითად აფრიკაში? იქნებ ძველი ბერძნები განსაკუთრებული ადამიანები იყვნენ? „ზეადამიანები“? არა და არა! ეს მოხდა იმიტომ, რომ ბერძნებმა შექმნეს ისეთი საზოგადოება, სადაც ფიქრი ფასობდა, მოაზროვნეს პატივს სცემდნენ, ფილოსოფოსობა და საერთოდ აზროვნება უმნიშვნელოვანესი ღირებულება იყო. ყველაფერი, რაც იქ და მაშინ შეიქმნა, აზროვნების ჩართვით, აზროვნების თამაშით მოხდა, თეატრიც კი - უკვდავი ბერძნული დრამა. გონი იყო ისეთი რამ, რაც ყველას ამშვენებდა. უგუნურობა, ქარაფშუტობა, უმეცრება, ფიქრის უუნარობა ამდაბლებდა მზეთუნახავსაც, გმირსაც, პოლიტიკოსსაც და მონასაც. ამიტომ ჰყავდა ძველ საბერძნეთს ზენონი სხვა უამრავ ფილოსოფოსთან და შემოქმედთან ერთად.

ტირანმა ფიზიკურად გაანადგურა ზენონი, ისე როგორც მოგვიანებით მონამლეს სოკრატე, მაგრამ ჩვენ დღესაც ვიცით ზენონის სახელი. ტირანი კი?

რა ერქვა ტირანს? არცა აქვს მნიშვნელობა.

ყველას ან თითქმის ყველას გაუგია სოკრატე, პლატონი, პითაგორა, კანტი, მარქსი და სხვა. ამასთან უმრავლესობამ არაფერი იცის იმაზე, თუ რატომ გახდა სოკრატე სოკრატე ან პლატონი პლატონი; ყოფილმა საბჭოთელებმა ოდნავ მეტი იციან მარქსის შესახებ, მაგრამ არც იმდენი, ცოდნად რომ ჩაითვალოს. ეს ბუნებრივია და გასაგები. თავის სარჩენად, შვილების დასაპურებლად და კარგი გუნება-განწყობისთვის კანტი ან თუნდაც მარქსი სრულიად უსარგებლონი ჩანან. ძალიან ცოტაა ადამიანი, რომელთათვისაც ეს და კიდევ ბევრი სხვა სახელი უმშვენიერეს წუთებს და საათებს ანიჭებს თავისი ნაწარმოებებითა და ნაშრომებით, რომელთაც უღირთ ამ ფილოსოფოსთა ნააზრევთან გაცნობა, მეტიც, ვისაც სიხარულს და ნუგეშს ჰგვრის. სწორედ ასეთი ადამიანებისთვის ან იმათთვის, ვისაც სურს ასეთ ადამიანებად ჩამოყალიბება ვაცნობ ამ სახელებს. მათ შორისაა ანაქსაგორა.

ანაქსაგორა იყო იონიიდან ანუ იქიდან, საიდანაც იყვნენ თალესი, ანაქსიმანდრე, ანაქსიმენე და ბევრი სხვა, ვისი სახელიც ნაკლებად საცნობია დასახელებულებთან შედარებით. ის დაიბადა დაახლოებით 500 წელს და გარდაიცვალა 428 წელს ჩვ.წ.ა.-მდე. იონიიდან მალე წავიდა ათენში და იქ 30 წელი იცხოვრა. ყველაფერი, რაც მან დანერა და რის გამოც გახდა ანაქსაგორა, რომლის არსენება შეუძლებელია, როდესაც ბერძნულ ფილოსოფიას ახსენებ, სწორედ ათენს უკავშირდება. შემორჩა ნაწყვეტები მისი თხზულებიდან, რომელსაც ეწოდებოდა „ბუნების შესახებ“ - ან კი რა უნდა რქმეოდა იონელი ფილოსოფოსის ნაშრომს?!

ანაქსაგორას უპირველესი ღვანლი იმაშია, რომ ათენში ფილოსოფია მან შემოიტანა. ის ათენი, რომელსაც დღეს ვაფასებთ როგორც ანტიკური ბერძნული აზროვნების ცენტრს, სწორედ ანაქსაგორამ გახადა ასეთად.

ანაქსაგორამ პარმენიდესა და ელეატების მსგავსად განაცხადა, რომ არარა არ არსებობს. აი ასე! დაბადება და სიკვდილი შეფარდებითია. არ არსებობს არც აბსოლუტური

დასაწყისი, არც აბსოლუტური დასასრული. ანაქსაგორა არ უშვებდა სიცარიელის არსებობას. მაგალითისთვის მას მოჰყავდა გაბერილი ტყავი (ბუშტები მაშინ არ არსებობდა). ეს გაბერილი ტყავი მოწმობს, ამბობდა ანაქსაგორა, რომ სიცარიელე არ არსებობს, ვინაიდან ის, რაც სიცარიელე გვგონია ამ ტყავში, სინამდვილეში ჰაერია.

წყალი, ჰაერი, მიწა და ცეცხლი საკმარისი არ არის იმისთვის, რათა აიხსნას არსებული საგნების არსებობა, მათი მრავალფეროვნება, მიიჩნევა ანაქსაგორა. ნებისმიერი საგანი ხასიათდება უამრავი თვისებით. ამ მრავალფეროვნების ასახსნელად ანაქსაგორას შემოაქვს ეგ.წ. სპერმატა (თესლი). ამ თესლის რაოდენობა უსასრულოა. არსებობენ ფორმის, ფერის, გემოს და სხვა თესლები. უსასრულოა როგორც ამ თესლების მრავალფეროვნება, ისე მათი რაოდენობა. თითოეული სახეობის თესლი თავის სიმრავლეში ერთიანია. თესლი შეიძლება იყოს როგორც უსასრულოდ მცირე, ისე უსასრულოდ დიდი - სიდიდის მიხედვით მათი დაყოფა უსასრულოდ შეიძლება. უსასრულოდ მცირეც შეიძლება იყოს, მაგრამ არარას არ აღწევს, იმიტომ რომ არარა არ არსებობს, არ შეიძლება არსებობდეს. როგორც არ უნდა დაიყოს თესლი, ის არ კარგავს თავის თვისებას. ამ მხრივ ის ყოველთვის თავისი თავის ტოლფასია. ნაწილებად დაყოფას ყოველთვის თავისი თავის ტოლფას თესლს ანაქსაგორამ უწოდა გომეომერია (თვისებრივად თანაბარი ნაწილაკები).

მაშინვე იბადება შეკითხვა (შეკითხვის დაბადება კი ყოველთვის კარგია!) - როგორ ქმნიან ეს თესლები, ნაწილაკები, გომეომერები საგნებს, სრულიად კონკრეტულ საგნებს? რა ქმნის მათ?

ანაქსაგორამაც დასვა ეს შეკითხვა და პასუხიც მოიგონა. ეს სწორედ ის პასუხია, რომელზედაც ყველა დღემდე წარმოვთქვამთ: „უფ!“ ან „ვაუ!“.

თავდაპირველად, როგორც მოსალოდნელია, ეს გომეომერები უწესრიგოდ, ქაოტურად არსებობენ და აი შემოდის „ნუსი“ - სააზროვნო ძალა, რომელიც აწესრიგებს ამ ქაოტურ ნარევს და ქმნის მოწესრიგებულ ნარევს, სხვადასხვა უსას-

რულოდ ბევრ მონესრიგებულ ნარევს, საგნებს, სხეულებს, ფენომენებს. თითოეულ საგანში, სხეულში ბევრი სხვადასხვა თესლია, სპერმატა. ის თესლი, რომელიც მეტია, განსაზღვრავს საგნის დამახასიათებელ თვისებებს და განასხვავებს მას სხვა საგნებისგან. ამასთან დაკავშირებით ანაქსაგორა გვეუბნება „ყველაფერი ყველაფერშია“ ანუ ის, რომ საგანი გვეჩვენება ამა თუ იმ კონკრეტული თვისების მატარებელი, სულაც არ ნიშნავს, რომ მასში არ არის მისი საწინააღმდეგო თვისებების მატარებელი თესლების გომეომერები. უმცირესი სხეულებიც შეიცავენ საპირისპიროების ნაწილაკებს - ცივის და ცხელის, თეთრისა და შავის და ა.შ. ეს საპირისპიროები ყველაფერშია: თეთრ თოვლში სიშავეც არის; ხორბალში არის სხვა თესლებიც და სწორედ ამიტომ, ამბობს ანაქსაგორა, პურის ქამით გვეზრდება თმა, გვიმაგრდება ძვლები.

ნუსი ის სუბსტანციაა, რომელიც ცოცხალ არსებებს განასხვავებს მკვდარი მატერიისგან. ამასთან ნუსი არ შეიცავს თესლებს, თუმცა თავად ბევრ საგანში შედის. ნუსი, გონი ყველაფერზე ბატონობს. ის უსასრულოა და თავის თავსაც მართავს. სწორედ ნუსია ნებისმიერი მოძრაობის წყარო. ის იწვევს ბრუნვას, რომლის შედეგადაც უმცირესი თესლები პერიფერიებზე გროვდება, ხოლო ყველაზე მსხვილი და მძიმე - ცენტრში. ნუსი მართავს ადამიანებსაც და ცხოველებსაც და ყველგან თანაბრად მნიშვნელოვანია.

ანაქსაგორას მიდგომა სხვა ფილოსოფოსებისგან განსხვავებით ერთგვარად თვითნებური და გამოგონილი ჩანს, თუმცა ვალიაროთ, მშვენიერი გამოგონებაა. მაშინვე განგვანყობს საფიქრელად, თითქოს გვიფართოვებს შესაძლებელი განაზრებების საზღვრებს. თუმცა არისტოტელე საყვედურობს ანაქსაგორას - ანაქსაგორას შემოჰყავს ნუსი ყოველთვისო, როდესაც რაიმის ახსნა არ შეუძლია. ასე ხომ ღმერთიც სავსებით ვარგისია. პლატონის სოკრატე კი კიდევ უფრო გესლიანად შენიშნავს, - ანაქსაგორას შემოაქვს გონი, თავად კი ამ გონს ნაკლებად იყენებსო.

გონებამახვილურია არისტოტელეს და სოკრატე-პლატონის შენიშვნები, მაგრამ სამართლიანი არ უნდა იყოს. ანაქ-

საგორას ნუსით ბერძნულ ფილოსოფიაში შემოვიდა არამატერიალური სანყისი და ამასთან არაღვთიური. მთელი შემდგომი დასავლური ფილოსოფია სავსეა იდეებით, აბსოლუტური თუ არააბსოლუტური გონით, ღვთიური საზრისით და ა.შ. სამართლიანობისთვის შევნიშნოთ, რომ ყველაზე გულწრფელ ბერძენ მატერიალისტებთანაც კი, ყოველთვისაა რაღაც მისტიური, აუხსნელი, გაუგებარი.

საოცარი და მისტიური, ყოვლად აუხსნელი არ არის ის, რაზედაც ფიქრობდნენ და წერდნენ ანტიკური ბერძენი და არა მარტო ბერძენი ფილოსოფოსები? რამ დაანერინა მათ ამდენი ნაშრომი, სრულიად ფანტასტიური, გენიალური თავისი გაქანებითა და სიღრმით? დღემდე პირი ღია გვრჩება გაკვირვებით-საგან.

ემპედოკლე

ემპედოკლე იყო ერთ-ერთი ყველაზე უცნაური ბერძენი ფილოსოფოსი. ამასთან როგორც კი წარმოვთქვამ სიტყვას „ფილოსოფოსი“ ემპედოკლეს მიმართ, მაშინვე შენიშვნის გაკეთება მინდება. დღევანდელი გადასახედიდან ის უფრო მეცნიერია (ერთ-ერთი პირველი მეცნიერი), ვიდრე ფილოსოფოსი. მართალია, დიდ მეცნიერებს ხშირად უყალიბდებათ თავისი ფილოსოფიური ხედვა, მაგრამ მაინც ისინი ფილოსოფოსებად არ მოიაზრებიან. მაგალითად, საუბრობენ ფროიდის ფილოსოფიაზე, აინშტაინის ფილოსოფიურ ხედვაზე, ჰაიეკზე როგორც ფილოსოფიურად მოაზროვნე ეკონომისტზე და ა.შ.

აქ ჩნდება ორი შეკითხვა. ორივე ემპედოკლესთან დაკავშირებით. პირველია: რატომ მივიჩნევთ, რომ ემპედოკლე ფილოსოფოსია? მეორეა - რატომაა შესაძლებელი საუბარი დიდი მეცნიერის ფილოსოფიაზე?

ემპედოკლე ფილოსოფოსია იმიტომ რომ ამ სამყაროზე ეფიქრობდა პირველ რიგში და მიუხედავად იმისა, რომ მისი ძირითადი „ქმნილებები“ უფრო სამეცნიერო სფეროს მიეკუთვნება. მან სცადა ფიზიკური მოვლენებისთვის მიესადა-

გებინა ზოგადი თეორია, რომელშიც გაითვალისწინა ის ნააზრევებიც, რომელიც მანამდე არსებობდა.

ანტიკური ბერძენი ფილოსოფოსები, როგორც წესი, ცდილობდნენ ჩანვდომოდნენ ყველაფერს: მეცნიერებასაც, ხელოვნებასაც, ზნეობასაც, ხშირად პოლიტიკასაც და რასაკვირველია ფილოსოფიურად იაზრებდნენ ამ ყველაფერს. ამასთან ყველა დიდი და თუნდაც არც ისე დიდი მოაზროვნე, რომელიც ჩვენ უკვე განვიხილეთ და შემდგომში განვიხილავთ, საინტერესოა და მნიშვნელოვანი სწორედ თავისი ფილოსოფიური ხედვით, თავისი თეორიით იმ სამყაროზე, რომელშიც ის ცხოვრობდა და ვცხოვრობთ ჩვენც. ისინი ცდილობდნენ ეპოვათ ყოველივეს საფუძველი, სუბსტანცია, არსი ან/და შეემუშავებინათ განხილვის მეთოდები, დაედგინათ კანონზომიერებები და ზოგადი კანონები. ამდენად ყველა ანტიკური ბერძენი მოაზროვნე, გვევლინება არა მხოლოდ როგორც ფილოსოფოსი, არამედ როგორც მეცნიერიც. აქ უბრალოდ იმის თქმა მინდა, რომ ემპედოკლესგან განსხვავებით სხვა ბერძენი ფილოსოფოსების ნააზრევი უფრო მნიშვნელოვანია ფილოსოფიური თვალსაზრისით, ვიდრე მეცნიერული. ემპედოკლე კი ორივე თვალსაზრისით საინტერესოა და მნიშვნელოვანი როგორც ფილოსოფოსიც და როგორც მეცნიერიც.

პასუხი მეორე შეკითხვაზე - თუ რატომ უყალიბდებათ ხშირად დიდ მეცნიერებს ერთგვარი ფილოსოფიური ხედვა - ნაკლებად უკავშირდება ჩვენს თემას, უფრო სწორედ, სულ არ უკავშირდება, მაგრამ ნაკლულობის განცდა რომ არ დაგვრჩეს, მოკლედ მაინც ვცადოთ ავხსნათ. ამისთვის მოვიშველიოთ მერაბ მამარდაშვილის შეხედულება ფილოსოფიაზე.

მამარდაშვილი სულაც არ მიიჩნევს, რომ ფილოსოფია არის მეცნიერება, პროფესია და რომ ფილოსოფოსად შეიძლება ჩამოყალიბდე ფილოსოფიის ფაკულტეტის დამთავრების შედეგად. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ფილოსოფიის ფაკულტეტი ცუდია ან უმაქნისია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფილოსოფოსად ყალიბდებიან ყოველგვარი სპეციალიზირებული სკოლების გარეშეც. სკოლა გეხმარება, როცა უკვე ფაქტობრივად ხარ ფილოსოფიით დაინტერესებული, უკვე გეფიქრება ამოუხ-

სნელ, თითქოსდა სასწაულებრივ, აუხსნელ მოვლენებზე და საკითხებზე, რომელთაც სარწმუნო ახსნა არა აქვთ. სკოლა გეხმარება გაიგო კიდევ ვინ ფიქრობდა ამაზე, როგორ აყენებდა პრობლემას და საერთოდ ვინ და როგორ იაზრებს ზოგად და პრობლემურ საკითხებს.

ბუნებრივია დავინტერესდეთ როგორ უჩნდება ადამიანს მოთხოვნილება იფილოსოფოსოს და როგორ და როდის გადაიქცევა ეს მოთხოვნილება რეალურ ქმედებად ანუ როგორ იწყებს ადამიანი ფიქრს გაუგებარ და უპასუხო პრობლემაზე, ყოველ შემთხვევაში, მისთვის გაუგებარ და მისთვის უპასუხო პრობლემაზე.

როდის და მაშინ, როდესაც თავის თავში, თავის ქმედებაში, თავისი შრომის შედეგში აღმოაჩენს ისეთ რაიმეს, რაც მეტია მის შესაძლებლობაზე ან რაც უახლოვდება „იდეალურს“, მოულოდნელია თავად მისთვის, რაშიც თითქოს შემთხვევითობის ელემენტებიცაა, როცა მისი ქმნილება, მისი ნააზრვეი თუ გამოგონება მოულოდნელია და განუმეორებელი მისთვისაც კი. ეს არის უმნიშვნელოვანესი მიზეზი და საბაბი, რათა ადამიანი დაფიქრდეს ფილოსოფიისთვის ჩვეულ თემაზე, გახდეს ფილოსოფოსი. ეს მიზეზი ერთგვარად ხსნის დიდი მეცნიერების მცდელობას და მოთხოვნილებას ფილოსოფიურად გაიაზრონ სამყარო ან თუნდაც ამ სამყაროში მიმდინარე ესა თუ ის მოვლენა, მითუმეტეს, როდესაც მათი საოცარი ქმნილება ან აღმოჩენა აჩენს უფრო მეტ შეკითხვას, ვიდრე პასუხს. ეს კი ყოველთვის ასეა, როდესაც მართლაც საოცარი დიდი ქმნილება ან აღმოჩენა.

დავუბრუნდეთ ემპედოკლეს. ემპედოკლემ როგორც მოაზროვნემ და ნიჭიერმა ადამიანმა, რაც ყველაფერში ჩანს, თავისი ნიჭიერება და გონიერება საკმაოდ ქმედითად გამოიყენა.

ის დაიბადა დაახლოებით 484 ჩვ.წ.ა.მდე. მისი მოღვაწეობის პიკი დაახლოებით 440 წელზე მოდის (ჩვ.წ.ა.მდე). დაიბადა სიცილიის სამხრეთ სანაპიროზე, აკრაგანტში. ყველა, ვინც მას ახსენებს, თანხმდება, რომ მან განიცადა ორფიზმის გავლენა. (ორფიზმი რა არის, ჩვენ უკვე ვიცით პითაგორას წყალობით.) როგორც ვიცით, ორფიზმი ქადაგებს სულების გადასახლებას

ანუ ე.წ. ინკარნაციას. აი ემპედოკლეც ადამიანის სულს განიხილავდა როგორც ცოდვილ ანგელოზს და მიიჩნევდა, რომ სულის ფიზიკურ სხეულში ჩასახლება გამონეუულია ცოდვით. იმდენჯერ ჩასახლდება სული სხეულში ანუ მოხდება ინკარნაცია იქამდე, სანამ ის სრულად არ განიწმინდება. ორფიზმია ეს, აბა რა!

ემპედოკლეს თხზულებებიდან ორი ნაწარმოების ფრაგმენტებია შემორჩენილი. „ბუნების შესახებ“ და „განწმენდა“. თავის ნაწარმოებებს ის წერდა ლექსად.

მასზე ბევრი ლეგენდა არსებობდა და ზოგიერთი დღემდე შემორჩა. ამბობდნენ, რომ ის მართავს ქარებს; თითქოს ერთი კვირის მიცვალებული ქალი გამოაცოცხლა. მართლაც ასეა თუ არა? აბა რა ვიცით! იქნებ ქალს საღათას ძილით ეძინა?

მისი გარდაცვალების ისტორიაც საოცარია. მიუხედავად იმისა, რომ როგორც მოაზროვნე და მეცნიერი ის საკმაოდ საღი ჩანს, ამასთან ის დარწმუნებული იყო, რომ ღვთის სადარია, ღმერთია. როგორც ჩანს, სხვა ნაკლებად გონიერ და მოაზროვნე ადამიანებს ამაში ეჭვი ეპარებოდათ, ამიტომ ემპედოკლემ გადაწყვიტა (როგორც მეცნიერმა) იმის დამტკიცება, რომ უკვდავია. ის გადაეშვა ვულკანში, ეთნაში. სამწუხაროდ უკან არც ცოცხალი და არც მკვდარი არ დაბრუნებულა, თუმცა ამბობენ, რომ ვულკანმა მისი ერთი სანდალი ამოაგდო. შესაძლოა, ეს რაღაცას ნიშნავს, მაგრამ ჩვენ მოკვდავებმა ეს დღემდე არ ვიცით. სამართლიანობისთვის ავლნიშნოთ, რომ სხვა ვერსიით ის მშვიდობიანად გარდაიცვალა ღრმა მოხუცებულობაში. მე პირველი ვერსია უფრო მომწონს.

ემპედოკლე მეცნიერი

ემპედოკლე მართლაც დიდი მეცნიერი და მოაზროვნე იყო თავისი დროისთვის. ის ჩასწვდა ზოგიერთ იდუმალ და უზოგადეს კანონს. ამით არის ის გამორჩეული ადამიანებს შორის და თუ ღმერთები ადამიანებისგან განსხვავებით უკვდავები არიან, თანაც ბევრად ალემატებიან ადამიანებს აზროვნებით, ემპედოკლე ნამდვილად მათ უახლოვდება. აკი მისი სახელიც

უკვდავია!

რამდენადაც მისი სამეცნიერო ღვაწლი არანაკლებია, ვიდრე ფილოსოფიური, (თუმცა გავიხსენოთ, რომ ანტიკურ საბერძნეთში მეცნიერული და ფილოსოფიური დიდნილად გადახლართულია ერთმანეთში), დავიწყოთ იმით, რაც მან პირველმა ააჟღერა.

მან დაადგინა, რომ ჰაერი განსაკუთრებული სუბსტანციაა. ჰაერზე როგორც არსზე და ყოველივეს საფუძველზე ჯერ კიდევ ანაქსიმენე საუბრობდა. მაგრამ ანაქსიმენესთან ჰაერი წარმოადგენს თეორიული განაზრების შედეგს. ემპედოკლე არ საუბრობს ჰაერზე როგორც ერთადერთ სუბსტანციაზე. მისი შეხედულება ჰაერზე მნიშვნელოვანია როგორც ექსპერიმენტული, ემპირიული დაკვირვების შედეგი, როგორც მეცნიერ-ფიზიკოსის დასკვნა. ეს დასკვნა მან გააკეთა დაკვირვების შედეგად - როდესაც გადაპირქვევებულ ჭურჭელს წყალში ვათავსებთ ფსკერით ზემოთ, მასში წყალი არ შედის, რადგანაც იქ ჰაერია. თუ ჭურჭელში ნასვრეტებია, მაშინ წყალი დევნის ჰაერს და ჭურჭელს ავსებს.

ემპედოკლემ აღმოაჩინა ცენტრიდანული ძალა და ეს დაასაბუთა აგრეთვე ცდით. - თუ დავატრიალებთ თოკზე მიბმულ წყლით სავსე ჭურჭელს, წყალი არ დაიღვრება.

ემპედოკლემ აღმოაჩინა, რომ მცენარეებს აქვთ სქესი.

საინტერესოა მისი თეორია ევოლუციის შესახებ. მისი დასკვნა სავსებით თანამედროვედ ჟღერს, ანუ დარვინისებურად, თუმცა მისი ახსნა და მაგალითები ერთობ უცნაურია, შეთხზული და სასაცილოც კი. ემპედოკლე საუბრობს (თანაც გავიხსენოთ, ლექსად) ადამიანებზე, რომელთაც არა აქვთ მხრები და აქვთ ხელები, აქვთ თავები, მაგრამ აკლიათ ყურები და ა.შ. დასკვნა კი ასეთია: გადარჩებიან მხოლოდ ის არსებები, რომლებიც უკეთ ეგუებიან გარემოს. (სალამი ბატონო დარვინ!)

ემპედოკლე ამბობდა, რომ სინათლის გასავრცელებლად აუცილებელია დრო. ჩვენ ამას ვერ ვგრძნობთ, რადგანაც ეს დრო ძალიან მცირეა. (ნამდვილი საოცრებაა!)

ემპედოკლემ ახსნა მთვარის დაბნელება. ის ამბობდა, რომ

მთვარე ჩანს სინათლის არეკვლის გამო. ეს მნიშვნელოვანი დასკვნაა, მაგრამ მას წინამორბედებიც ჰყავს.

როგორც წერენ ემპედოკლეს ბიოგრაფები, ის შემქმნელია იმისა, რასაც დღეს მედიცინას ეუნოდებთ და რასაც ცოტა ხნის შემდეგ უდიდესი წარმომადგენელი გაუჩნდება ჰიპოკრატეს სახით.

ემპედოკლე ფილოსოფოსი

ახლა რაც შეეხება ემპედოკლეს ფილოსოფიურ ხედვას. ასეთ დიდ მეცნიერს ის წესით უნდა ჰქონოდა და ჰქონდა კიდეც. მითუმეტეს, გავიმეორებთ კიდეც და კიდეც, რომ ანტიკურ ბერძნულ სამყაროში ყველა მოაზროვნე, ბრძენი თუ ფილოსოფოსი მითუმეტეს სოკრატემდე, იყო მეცნიერიც, მისტიკოსიც, მასწავლებელიც და ზოგჯერ ღმერთიც.

ემპედოკლე მიიჩნევდა, რომ სანყისი სუბსტანცია არ არის ერთი, მაგალითად, მხოლოდ წყალი, როგორც თალესთან ან ჰაერი - ანაქსიმენესთან. ასეთი სანყისი ოთხია: ჰაერი, წყალი, მიწა და ცეცხლი. ის ითვალისწინებს პარმენიდეს თეორიას (მოდის და ნუ გაითვალისწინებ!) და მტკიცედ ირწმუნება, რომ დაბადება არ ნიშნავს არარსიდან, არარსებულისგან გაჩენას, ისევე როგორც სიკვდილი არ ნიშნავს არარად ქცევას. შესაძლებელია საუბარი მხოლოდ შეერთებაზე და დაშლაზე. შეერთება და დაშლა კი ხდება სწორედ ამ ოთხი სანყისისა - ჰაერის, წყლის, მიწისა და ცეცხლის. ეს ოთხი სანყისი მუდმივია, უცვლელი და უკვდავი.

ჰაერი, წყალი, მიწა და ცეცხლი, ემპედოკლესთვის რომ გეკითხათ, იმართება ორი კოსმიური ძალით. ესენია სიყვარული და სიძულვილი ან მტრობა. სიყვარული ყველაფერს აერთიანებს, ჰკრავს, სიძულვილი კი აშორებს, თიშავს. როდესაც იმარჯვებს სიყვარულის ძალა, ჩვენ გვაქვს სრულყოფილი ერთიანობა, რაც სფეროა. როდესაც იმარჯვებს სიძულვილის ძალა, მაშინ ვღებულობთ ქაოსს. ეს უკიდურესი ვითარებებია. როგორც წესი, ეს ორი ძალა ერთმანეთში ერევა. გამუდმებით ხდება სიყვარულში სიძულვილის შეღწევა და პირიქით, მაქსიმ-

მალურ ქაოსში სიყვარულის შეღწევა. ამ დროს იქმნება კოსმოსი.

ყოველივე არსებულში ეს ოთხი ელემენტი (ჰაერი, წყალი, მიწა და ცეცხლი) ერთიანდება სხვადასხვა წილით, განსხვავებული კომბინაციით სიყვარულის (philia) ძალით და ინგრევა სიძულვილის (neikos) ძალით. ეს ძალები ერთმანეთს ენაცვლება, ერთი მეორეს სძლევს და მხოლოდ ბედისწერაზე დამოკიდებული რომელი რამდენ ხანს იბატონებს.

ამ მუდმივი მოძრაობის აღიარებით ემპედოკლე უახლოვდება ჰერაკლიტეს, ცხადია, ჰერაკლიტეს არ იმეორებს, მაგრამ მოკითხვას უგზავნის.

ემპედოკლე ცდილობდა აეხსნა შემეცნების პროცესი. ის მას ხსნიდა ფლუიდებით, რომელსაც თითქოსდა გამოსცემენ საგნები. ეს ფლუიდები ზემოქმედებენ გრძნობებზე და ხდება შემეცნება. აქ შეიძლება დავსვათ მრავალი კითხვის ნიშანი, მაგრამ არ დავსვამთ.

მატერიალური სამყარო ემპედოკლესთვის სფეროსებურია. ოქროს ხანაში სიძულვილი (მტრობა) სფეროს გარეთაა, სიყვარული კი შიგნით. ყველაზე საზიზღარ დროს სფეროს შიგნით რჩება მხოლოდ სიძულვილი, სიყვარული კი გარეთ გამოიდევნება. რატომ? აბა რა ვიცი? ასეთია ემპედოკლესთვის ჩვენი ხვედრი!

კიდევ კარგი, ჯერ-ჯერობით ორივეა - სიძულვილიც და სიყვარულიც და გვაქვს ერთგვარი წესრიგი, კოსმოსი.

ემპედოკლე ის ფილოსოფოსი-მეცნიერია, რომელიც თავის თავსაც აფასებს, შესაძლოა იმიტომ რომ პოეტიცაა - პოეტებს ყოველთვის ახსოვთ თავისი თავი, თავისი თავიდან ამოდიან.

საკუთარი თავი ხან ღმერთად ესახება ემპედოკლეს და ხან ცოდვილად. არც ერთია გასაკვირი, არც მეორე. გარშემომყოფთ რომ ხედავდა, ღმერთი იყო, აბა რა! მაგრამ მისი ადამიანური სხეული მიანიშნებდა, რომ რაღაც ვნებები, ცოდვები აქვს. რა ცოდვები შეიძლება ჰქონოდა, არ ვიცი. იქნებ, რასელისა არ იყოს, დაფნის ფოთოლს ლეჭავდა ან მარცვლეულს ეტანებოდა ხარბად, პითაგორა რომ კრძალავდა?!

თავის ფილოსოფიურ განაზრებებში როგორც ვნახეთ,

ემპედოკლე მოძრაობას ხსნის აუცილებლობით და შემთხვევითობით ანუ უდგება როგორც მეცნიერი და როგორც ყველა მეცნიერს მის შემდეგაც მეცნიერება უფრო დამაჯერებელი გამოსდის, ვიდრე ფილოსოფია. . . . თუმცა არც ფილოსოფოსობით ჩამოუვარდება სხვებს.

დემოკრიტი

თუ გადავხედავთ ანტიკური ბერძნების ფილოსოფიას და ხელოვნებას (ვთქვათ, და მოხდა ასეთი რამ), შეიძლება დავრწმუნდეთ, რომ არ არსებობს ამ სამყაროში ისეთი საკითხი, ისეთი მოვლენა, რაზედაც არ დაფიქრებულყვნენ ძველი ბერძნები. მეტიც, ყველაფერს იხილავდნენ მრავალი თვალსაზრისით, სხვადასხვა მხრიდან - კამათობდნენ, დაობდნენ, მსჯელობდნენ და სამომავლო პრობლემებსაც სახავდნენ. მსჯელობა და ფიქრი არასოდეს თავდება. და განა შესაძლებელია საბოლოო დასკვნის გაკეთება? განა შესაძლებელია აბსოლუტური ჭეშმარიტების დადგენა? იქნებ ნდომაა შესაძლებელი? ამაზედაც მსჯელობდნენ. დღესაც 25-26 საუკუნის შემდეგ იძულებულები ვართ ვაღიაროთ, რომ მხოლოდ მუდმივი ფიქრი, ანალიზი, კამათი გვაახლოებს სიბრძნეს, მხოლოდ გვაახლოებს. სულიერად გვამდიდრებს და „გვაჭკვიანებს“ არა იმდენად ბრძენი, მცოდნე, განათლებული ადამიანების თეორიები და დასკვნები, როგორც ფიქრი, ფიქრი ისევ და ისევ იმაზე, რაზედაც ისინიც ფიქრობდნენ, ფიქრი იმ შედეგებზე, რომელიც მათ მიიღეს.

და აი

ერთ-ერთი იმათგანი, ვინც ფიქრობდა და თავისი ნააზრევით არა მარტო თავისი სახელი უკვდავყო, არამედ წარმოაჩინა ადამიანის გონის სიდიადე, უეჭველად დემოკრიტია.

დემოკრიტეს ნაშრომებიდან ცოტა რამ თუ შემორჩა, თუმცა მასზე იმდენი დაინერა, მისი ციტირება და ხსენება იმდე-

ნად ხშირია, რომ მასზე საუბარი მეტ-ნაკლებად შეგვიძლია. მასზე და მის ხედვებზე არსებული ანტიკური დროის მასალა 600 დაბეჭდილ გვერდს აღემატება. მოდი და ამტკიცე, არ არსებობდაო ან არ ვიცით!

თავის მსჯელობაში დემოკრიტე იყენებდა სრულიად ახალ სიტყვებს - ახალს ფილოსოფიური სფეროსთვის (ნეოლოგიზმებს). ის მათ სესხულობდა მშობლიური აბდერული დიალექტიდან. სხვათა შორის, ის, რომ ბევრი ციტატა დემოკრიტესია, სწორედ ამ სპეციფიური, წმინდა აბდერული სიტყვებიდანაც ჩანს; ასეთი ენა დემოკრიტეს ახასიათებს და სხვებთან არ გვხვდება. ყველა, ვისაც ნაეკითხა დემოკრიტე, აღნიშნავდა მის არაჩვეულებრივ სტილს, წერის ხელოვნებას.

აქ ალბათ აუცილებელია შევნიშნოთ შემდეგი: ფილოსოფია, როგორც უკვე ვიცით, ანტიკური ბერძნების ქმნილებაა. ეს აზროვნების ახალი, აქამდე არარსებული სფეროა (თორემ ბრძენები ვის არ ჰყოლია!). აქ ყალიბდებოდა არა მარტო სააზროვნო თემები, საკითხები, მიდგომები, პრობლემები, მეთოდები, . . . არამედ ლექსიკაც ანუ ტერმინები, ცნებები, ახსნის მექანიზმები. ყველა დიდ ფილოსოფოსს შემოტანილი აქვს ახალი ცნება, ახალი ტერმინი. მეტიც, უკვე არსებული ნაცნობი სიტყვები ახალი, დაზუსტებული თუ გაფართოებული მნიშვნელობით იმოსებოდნენ. მაგალითისთვის გავიხსენოთ თუნდაც სიტყვა „ფილოსოფია“, რომელიც პითაგორამ მოიგონა, როცა დააზუსტა თავისი საქმიანობა და მოკრძალებით აღნიშნა, რომ სიბრძნის მცოდნე კი არა, სიბრძნის მოყვარულია. ალბათ ასე არქმევდა სახელებს ადამი, როდესაც ედემში აღმოჩნდა, სადაც არაფერს არ ჰქონდა თავისი სახელი. დემოკრიტეც, რომელიც ფილოსოფიის გარიჟრაჟზე ცხოვრობდა (ანტიკური ფილოსოფია კი გარიჟრაჟია) ახალი ტერმინების შემოქმედი გახდა, როგორც მანამდე ანაქსიმანდრე, ანაქსაგორა, პითაგორა, თუ სხვა. ახალ სამყაროში არსებულ უცხო მოვლენებსა და ობიექტებს სახელი უნდა დარქმეოდა.

მოვლენებს დავასწრებთ და ვიტყვით, რომ ერთ-ერთი ნაყოფიერი გამომგონებელია ამ თვალსაზრისით არისტოტელე. ისიც უნდა ავლნიშნოთ, რომ ეს არ არის უბრალო ლინგ-

ვისტური თამაში - ეს ფიქრის, ახალი დეტალის, ახალი დაბასიათების, იმ დრომდე შეუმჩნეველი ნიშან-თვისების აღმოჩენის შედეგია. სულ ახალ, უფრო ღრმა, უფრო მაღალ, უფრო რთულ სამყაროში შესვლისას აწყდები ისეთ მოვლენებს და ობიექტებს, რომელთაც სახელი არა აქვთ, შენ პირველმა დაინახე და ამიტომ რაღაც სახელით უნდა მონიშნო, რათა მოუტანო სხვებს. ეს დღემდე უჩინარი მოვლენის განაცხადია.

დემოკრიტეს ნააზრევი შეიძლება სხვადასხვა სფეროებად დაიყოს და ასედაც ყოფენ. ესენია: მორალი, ფიზიკა, მათემატიკა, მუსიკა, ხელოვნება და სხვა თემები, არა შემაჯავლი ამ ჯგუფებში. 60-მდე ნაშრომი ჰქონია. იმდენად მრავალფეროვანია მისი ინტერესები, იმდენად შთამბეჭდავია მისი ცოდნა, რომ ზოგიერთი მკვლევარი ვარაუდობდა, რომ იგი პითაგორას მოწაფე იყო (მაგ., თრასილე), ხოლო ვინმე აპოლადორე აზუსტებდა, რომ თითქოსდა დემოკრიტე ფილოლაუსს (პითაგორას მოწაფეს) სტუმრობდა. ცხადია ჩვენ ამაზე ვერაფერს ვიტყვით, თუმცა უმრავლესობა ამას უარყოფს.

დემოკრიტე და აბდერელები

ცნობილია, რომ დემოკრიტე დაიბადა და ცხოვრობდა აბდერებში. ის დაიბადა დაახლოებით 460 წელს და გარდაიცვალა 370 წელს. დიდხანს, ძალიან დიდხანს იცოცხლა. აბდერებს სულელების ქალაქს უწოდებდნენ, თუმცა დღევანდელი გადმოსახედიდან სულაც არ ჩანს ასეთი, ვიცით რა ვინ და რამდენი „ვინ“ დაიბადა იქ: ლევკიპე, პროტაგორა, ჰიპოკრატე, პარმენიდეც კი. აბდერები მართლაც პროვინციალურ და უსახურ ქალაქს წარმოადგენდა, მაგრამ მე-5 საუკუნეში ჩ.წ.ა.-მდე განავითარა ვაჭრობა და იქცა ერთ-ერთ მონიწივე პოლისად არა მარტო პოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით, არამედ მეცნიერული და ფილოსოფიური.

ლევკიპე დემოკრიტეს მასწავლებელი იყო და დემოკრიტეს ძირითად შეხედულებასა თუ თეორიას ორივეს სახელს მიაწერენ ხოლმე - „ლევკიპე-დემოკრიტეს ატომისტური თეორია“. თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ზოგიერთი სრულიად

არახელწამოსაკრავი ავტორი, როგორიცაა, მაგალითად, დიონისე ლაერტელი, რომლის წყალობით ბევრ ვინმეზე ბევრი რამ ვიცით და, რაც მთავარია, ვენდობით, ირწმუნება, რომ ლევეკიპე არ არსებობდა. დიონისე ლაერტელის ამ განცხადებას უმრავლესობა არ ეთანხმება. ვარაუდობენ, რომ დიონისე ლაერტელს მხოლოდ იმიტომ ეგონა, რომ ლევეკიპე არ არსებობდა, რომ მისი სახელი ნიშნავდა „არარსებულს“. ამას მეტს ვერაფერს დავუმატებთ, მაგრამ თუ სახელებზე და მეტ-სახელებზე შევჩერდებით, უეჭველად გასახსენებელია, რომ ჰერაკლიტეს ეძახდნენ „მოტირალეს“, ხოლო დემოკრიტეს „მომცინარეს“ - თუ პირველს სამყაროს გააზრების სირთულე და ხალხის დანახვა ცრემლს გვრიდა, მეორეს ართობდა, აცი-ნებდა.

სინამდვილეში არ ვიცით რატომ ტიროდა ერთი და იცი-ნოდა მეორე, მაგრამ ის კი ვიცით, რომ ჰერაკლიტესგან გა-ნსხვავებით, დემოკრიტე კეთილგანწყობილი ადამიანი იყო, თუმცა ადამიანებს ისიც გაუზრბოდა, ერჩივნა რა განმარტო-ებით ყოფნა და ფიქრი. ხშირად გამოქვაბულში განმარტოვდე-ბოდა, ხალხი ხელს უშლიდა ფიქრში. ადამიანებს კეთილად ექცეოდა; ართობდა მათი ზედაპირულობა, სრულიად უმნიშ-ვნელო საკითხებზე წუხილი და ვიშვიში.

დემოკრიტეს მამა, დამასიპე ძალიან მდიდარი ვაჭარი ყოფილა. ადრე გარდაიცვალა და მისი ქონება გადანაწილდა სამ ვაჟზე. დაც ჰყოლიათ, მაგრამ ქალი რა სახსენებელია იმ დროს! დემოკრიტეს კი, როგორც ჩანს, უყვარდა და. ის იხსენი-ება დემოკრიტეს ცხოვრებაზე არსებულ მასალებში, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ მამის ქონების მფლობელი ისიც შეიძლება გამხდარიყო. უნდა ითქვას, რომ დემოკრიტემ მამის ქონების ყველაზე მცირე წილი აიღო და გამოიყენა ის თავისი საქმიანობისთვის. თავისი საქმიანობა კი მოგზაურობით დაი-წყო, მოგზაურობით და სწავლით. დემოკრიტეს ძალიან უყვა-რდა სწავლა.

ვარაუდობენ, რომ ის ურთიერთობდა ანაქსაგორასთან. სწორედ ანაქსაგორა ლაპარაკობდა პანანინა თესლებზე (სპე-რმატებზე), რომელთაგან შედგება საგნები. დემოკრიტემ

იმოგზაურა ეგვიპტეში, არაბეთში, ბაბილონში, ინდოეთშიც კი. ყველგან, ხედებოდა ბრძენებს, სწავლობდა. სპარსეთში მისი მასწავლებლები იყვნენ იქაური მეცნიერები და ქურუმები.

როდესაც დაბრუნდა სამშობლოში, სასამართლო მოუწყეს, ვინაიდან აბდერებში აკრძალული იყო ქონების გაფლანგვა და მითუმეტეს აბდერების გარეთ. დემოკრიტე სასამართლოს წინაშე წარსდგა თავისი ნაწერებით, განაზრებებით, რომელიც მოგზაურობის მანძილზე ჩამოუყალიბდა. აბდერელები ისე მოიხიბლნენ მისი სიბრძნით, რომ არა მარტო აპატიეს „ფულის გაფლანგვა“, არამედ თანხაც შესთავაზეს ახალი მოგზაურობისთვის. დემოკრიტე საპატივცემულო პიროვნებად იქცა - უფასებდნენ სიბრძნეს. მოგვიანებით ხელისუფლებაშიც დაპატიჟეს და პატრიოტის წოდება მიანიჭეს, რაც უდიდესი დაფასების ნიშანი იყო. პატრიოტის წოდების დამსახურება უიშვიათესი და უმაღლესი მიღწევა იყო ანტიკურ საბერძნეთში დღევანდელიობისგან განსხვავებით. დღეს ბევრი თავად აფასებს თავის თავს ასე.

უცნაური კაცი იყო დემოკრიტე! მას არ აინტერესებდა ყოველდღიური ფუსფუსი. ბევრს კითხულობდა, დადიოდა სასაფლაოზე და იცინოდა. მოქალაქეები შეწუხდნენ - ხომ არ გაგიჟდაო? მოიწვიეს უდიდესი ექიმი ჰიპოკრატე. ჰიპოკრატე ესაუბრა დემოკრიტეს და დაასკვნა: დემოკრიტე სრულიად ჯანმრთელია როგორც ფიზიკურად, ისე ფსიქიკურად და თუ ვინმე ავადაა, ეს აბდერელებია.

დემოკრიტეს სასწაულებრივ თვისებებსაც აწერდნენ, ზოგიერთი მას წინასწარმეტყველად, ჯადოქრად თვლიდა. არსებობს ასეთი ამბავი, შეთხზული თუ არა, თავად განსაჯეთ: ერთხელ დემოკრიტეს რძით გაუმასპილდნენ. დემოკრიტემ შეხედა რძეს და თქვა - ეს ახლად ნამშობიარევი შავი თხის რძეაო. ასეც ყოფილა. ან კიდევ: მეფე დარიუსს, საყვარელი ცოლი გარდაეცვალა, რჩევა სთხოვა როგორ გაექარვებინა ნუხილი. დემოკრიტემ ურჩია ცოლის საფლავზე დაენერა სამი ადამიანის სახელი, რომელთაც ნუხილი, უბედურების გრძნობა არ განუცდიათ. ბევრი იფიქრა დარიუსმა და ასეთი

ადამიანი ვერ გაიხსენა, წუხილიც გაუწელდა.

მითები, როგორც ვიცით, არსებობს პითაგორაზეც, ემპედოკლეზეც, თალესზეც ისინი უჩვეულო და გასაკვირი ღირსებებით დაჯილდოვებული ადამიანები იყვნენ. უფრო ადვილია და გასაგები ამის ჩვენება მსგავსი ყოფითი ისტორიებით, რომლებიც ყველასთვის გასაგებია. ერთეულები თუ კითხულობენ მათ თხზულებებს. მე კი მგონია, რომ შავი თხის ამოცნობა ნაკლებ გასაკვირია, ვიდრე ატომისტური იდეის ჩამოყალიბება.

მეოცე საუკუნის დიდი ამერიკელი ფიზიკოსი რიჩარდ ფეიმანი აფასებს დემოკრიტეს ატომისტურ თეორიას, როგორც უდიდეს მოვლენას კაცობრიობის ისტორიაში; ვთქვათ, მომხდარიყო ისე - დაკარგულიყო ყველაფერი, რაც კი შეუქმნია კაცობრიობას თავისი არსებობის მანძილზე და დარჩენილყო მხოლოდ დემოკრიტეს ატომისტური თეორია, კაცობრიობა შესძლებდა მიეღწია მეცნიერების თანამედროვე დონისთვის.

როგორც ყველან, ხანდაზმულობაში დემოკრიტემ თავი დაიბრმავა, რათა ხილულ უმნიშვნელო მოვლენებზე ყურადღება არ შეეჩერებინა და მთლიანად ჩაღრმავებულიყო თავის განაზრებებში. მას მიაჩნდა, რომ შეიძლება მიაღწიო გონების გაბრწყინებას და ცოდნას ისე, რომ ვერ ხედავდე გარე სამყაროს, მეტიც, ბრმას ეს შეუძლია უფრო მალე.

საინტერესოა კიდევ ერთი ისტორია, რომელშიც აღწერილია დემოკრიტეს გარდაცვალება. უკვე ას წელს გადააბიჯა, როდესაც ლოგინად ჩაფარდა. ყლაპვა აღარ შეეძლო, სულს ლაფავდა, თანამოქალაქეები წუთი-წუთს ელოდებოდნენ მის გარდაცვალებას და წუხდნენ, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ქალაქის დღესასწაული ახლოვდებოდა და ვერ იზეიმებდნენ, ასეთი ძვირფასი ადამიანის გარდაცვალებას რომ დამთხვეოდა. ეხვეწებოდნენ დემოკრიტეს ცოტა ხანს კიდევ ეცოცხლა, კიდევ რამდენიმე დღე. იმის გამო, რომ ველარ ჭამდა, მისი ოთახის გვერდით დაიწყეს პურის გამოცხობა, რათა ახლადგამომცხვარი პურის სურნელი ეგრძნო. (ზოგჯერ პურის მაგივრად თაფლს ასახელებენ.) დემოკრიტემ მართლაც შეი-

ნარჩუნა სიმხნევე და მხოლოდ დღესასწაულის დამთავრების შემდეგ დალია სული.

ნამდვილად უცნაური კაცი იყო დემოკრიტე! მაგრამ აბდერელებიც უცნაური ხალხი იყო, როგორც ჩანს. ერთი მხრივ, გიჟი ეგონათ დემოკრიტე და მეორე მხრივ უყვარდათ და პატივს სცემდნენ. იმდენად დიდი მოაზროვნე იყო, რომ არ დაკარგულა არც მისი სახელი და არც მისი ძირითადი იდეები, მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომები არ შემორჩა. ის სოკრატეს თანამედროვე იყო. ზოგიერთი ვარაუდობს, რომ ათენში სოკრატესთვის მოუსმენია. სოკრატე დიდი ფილოსოფოსი იყო. მისი საუბრებიდან ამოიზარდა ბევრი, ძალიან ბევრი სამომავლო ფილოსოფიური სკოლა; ის იყო პლატონის მასწავლებელი. დემოკრიტეს გავლენა მის თანამედროვე აზროვნებაზე ნაკლები იყო. თავადაც ძალიან თავმდაბალი და მოკრძალებული აღნიშნავდა: „ვიყავი ათენში, მაგრამ ვერავინ მიცნო“. არც აკვირვებდა ეს, თუმცა, როგორც ჩანს, სევდას გვრიდა. - მეტი გამოძახილი და კამათი სურდა თავის ნააზრევზე. მისი გავლენა ფილოსოფიაზე და მეცნიერებაზე მომავალში გაიზრდება და აქტუალობას არა მარტო არ დაკარგავს, არამედ კიდევ უფრო მოიპოვებს. ისე კი, სამართლიანობისთვის უნდა ითქვას, რომ სოკრატეს „მთავარი“ მონაფე პლატონიც ვერ გაეცა დემოკრიტეს გავლენას.

დემოკრიტეს ატომი

დემოკრიტემ ფილოსოფიაში ახალი მიმართულება დასახა, რომლის გარეშეც ალბათ შეუძლებელი იყო თვით სოკრატეს ახალ მოვლენად ჩათვლა. გარდა ამისა, ის, რასაც მოგვიანებით იხილავდნენ ფილოსოფოსები, დიდწილად იმ იდეების გამოძახილია, რომელიც დემოკრიტემ ააჟღერა. კიდევ უფრო ნაკლებად წარმოსადგენია მეცნიერების განვითარება დემოკრიტეს გარეშე. შუა საუკუნეებიდან დაწყებული, დემოკრიტეს გავლენა მეცნიერებაზე და აზროვნებაზე უდიდესია. ეკლესიის მამებიც კი იყენებდნენ დემოკრიტეს იდეებს.

დემოკრიტემ შემოიტანა ისეთი ტერმინი, რომლის გა-

რეშე დღევანდელი კაცობრიობის არსებობა წარმოუდგენელია - „ატომი“. ამის შემდეგ აბა როგორ შეიძლება არსებობა, ფიქრი, აზროვნება ძველებურად?! დემოკრიტეს წყალობით არა მარტო აბდერებმა სამუდამოდ დაკარგა სულელების ქალაქის სახელი, არამედ მთლიანად ანტიკურმა ბერძნულმა სამყარომ სახე იცვალა, აზროვნების ახალ ეტაპზე გადავიდა.

როგორც ვიცით (თუ არ ვიცით, ადვილია ამის გაგება), პარმენიდეს მიხედვით, სამყარო ერთია. მას დასაწყისი არა აქვს და ის სფერულია. დემოკრიტე იზიარებდა ამ აზრს, მაგრამ ხედავდა იმ წინაამდგეგობებსაც, რომელთა გადაჭრა პარმენიდეს დოქტრინას არ შეეძლო. კერძოდ, ის ვერ ხსნიდა მოძრაობას, ქმნადობას, სიმრავლეს. ამ წინააღმდეგობის ასახსნელად დემოკრიტემ შემოიტანა რაოდენობრივი პროცესი. ეს მთლიანობა, დაუყოფადობა, მუდმივობა მან გადაიტანა ატომზე.

„ატომი“, დაუყოფადი ნაწილაკი - აი რა უდევს საფუძვლად ყოველივეს.

„ატომი“ - „Atomos“; a - ნიშნავს არარსებობას, tomos - დაყოფას. ატომებს არ გააჩნიათ დამახასიათებელი თვისებები, როგორიცაა, მაგალითად ფერი, ან სუნი. ისინი ხასიათდებიან მხოლოდ გეომეტრიული მახასიათებლებით.

ყურადღება! აქ თავდება ძველი და იწყება სრულიად ახლებური მსჯელობა: რაციონალური და მეცნიერული. დემოკრიტე გამოდის ელეატთა კონცეფციიდან, რომლის თანახმად, საგნები ნამდვილად არსებობენ, მაგრამ ითვალისწინებს პერაკლიტეს მიდგომასაც: ყველაფერი მოძრაობს და იცვლება. სიმრავლე და მოძრაობა ხომ თვალსაჩინოა! ატომიზმი მართლაც გამოსავალია ჩიხიდან და ეს დღეს კიდევ უფრო ცხადია. იმ დროს ეს იყო ერთგვარი აზროვნებითი რევოლუცია, როგორც მე წარმომიდგენია.

დემოკრიტეს ატომი - ეს არის არსებობა აუცილებელი და შეუცვლელი (როგორც პარმენიდეს ყოფნა). ატომები არა მარტო ჰომოგენურია (ერთგვაროვანი) თავისი რაოდენობით და თვისებებით, არამედ შეუღწევადი. სიმრავლე დემოკრიტესა და მისი მიმდევარი ატომისტების აზრით, სხვა არაფერია, თუ არა არსებულის განუწყვეტელი გამეორება; მოძრაობა - გა-

რეგული და რაოდენობრივი ცვლილებაა ფორმის მიხედვით. ატომები იმდენად პატარა ნაწილაკებია, რომ მათი გრძნობიერად აღქმა შეუძლებელია, მათი აღმოჩენა წარმოუდგენელია, ანუ ატომები არა მარტო მატერიალური რეალობაა, ეს იდეაცაა. დემოკრიტე ატომამდე აზროვნებით მივიდა, მისი არსებობა საბუთდება მარტოოდენ გონებით, განაზრებებით. დემოკრიტემ ფაქტობრივად განაცხადა, რომ რალაცა შეიძლება იყოს რეალური და ამავე დროს არ იყოს სხეული. საოცრება არ არის განა?!

ატომები განსხვავდებიან ფორმის, ზომის, ადგილმდებარეობის და რიგის მიხედვით. ბუნებრივია, რომ რაც უფრო დიდია ატომი, მით უფრო მძიმეა. უსასრულოა როგორც ატომების რიცხვი, ისე ამ ატომებისთვის შესაძლო ფორმების, მოხაზულობების რაოდენობა. ატომები მოძრაობენ სიცარიელეში. ამ სიცარიელეში არ არსებობს „მაღლა“ და „დაბლა“. ატომები ერთმანეთს ეჯახებიან და წარმოშობენ გრიგალს. ატომების მრავალფეროვნება და მათი შეერთება ქმნის საგნების მრავალფეროვნებას. ატომები ერთიანდებიან და ეს დაბადებაა; იშლებიან და ეს სიკვდილია.

ატომების ნებისმიერ მოძრაობას, შეჯახებას თუ შეერთებას, ისევე როგორც დაშლას დემოკრიტე ხსნიდა მექანიციისტურად ანუ ღმერთისა თუ ზეძალების მოშველიების გარეშე. მაგრამ ძალიან გთხოვთ, ნუ ჩავრიცხავთ მაშინვე დემოკრიტეს მატერიალისტებში, როგორც ამას აკეთებდნენ საბჭოთა ეპოქაში! საერთოდ ნურავის ნურსად ნუ ჩავრიცხავთ იდეოლოგიის მიხედვით მაინც. დიდი ფილოსოფოსებისთვის იდეოლოგია უცხოა. მეცნიერები და ფილოსოფოსები, ისევე როგორც ნამდვილი ხელოვანები სწორედ იმით გამოირჩევიან, რომ ნებისმიერ იდეოლოგიას ნებით თუ უნებლიედ, ცნობიერად თუ არა, ემიჯნებიან. მეცნიერებას, ჭეშმარიტების ძიებას, მშვენიერებას, ზნეობას იდეოლოგია არა აქვს.

დემოკრიტეს აზრით, არსებობს პირველადი და მეორადი მოძრაობა. პირველადია ის მოძრაობა, საიდანაც ყველაფერი დაიწყო, ეს პირველი ბიძგია. ეს მოძრაობა მუდმივია. ამ მოძ-

რაობის მიზეზებზე არც დემოკრიტე და არც ძველი დროის ატომისტები არაფერს ამბობენ. ანტიკური ბერძნები არც პირველი ბიძგის მიზეზებზე არ საუბრობენ - ამაზე მსჯელობას აზრი არა აქვს, ფუჭი ფიქრია. არ უნდა ვიფიქროთ (მიუხედავად იმისა, რომ არისტოტელე მიიჩნევდა ასე), რომ დემოკრიტე და ატომისტები იმიტომ არ საუბრობენ მოძრაობის პირველწყაროზე, ანუ მიზეზზე, რომ უდარდელეები იყვნენ ან ეზარებოდათ ასეთ რთულ საკითხზე დაფიქრება. მოძრაობას დემოკრიტე განიხილავდა როგორც ატომების თანდაყოლილ, სანყისს თვისებას. ამასთანავე ეს მოძრაობა არ არის „თვითნებური“, ნებისმიერი.

როგორც უკვე ითქვა, ატომები მოძრაობენ ცარიელ სივრცეში ყველა მიმართულებით. ლუკრეციუსი, ეპიკურეს მიმდევარი, იტყვის რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, რომ ატომები „თრთიან“ როგორც მზიან ამინდში თრთიან ჰაერში მტვრის პანია ნაწილაკები.

შემდეგი მნიშვნელოვანი და საგანგებოდ აღსანიშნი საკითხია ფორმა. დემოკრიტე ამ თავის განუყოფელ ნაწილაკებს უწოდებს „ატომებს“, მაგრამ უწოდებს აგრეთვე „დაუყოფად ფორმებს“. ფორმა ძველ ბერძნულში ნიშნავდა „სახეობას“, „მოხაზულობას“. სახეობა ბერძულად „ეიდოსია“, იდეა. იდეას აქ არა აქვს ჩვენთვის ჩვეული მნიშვნელობა - ცნების ან მოსაზრების. ის ნიშნავს სწორედ მოხაზულობას, ფიგურას, ფორმას, როგორობას. იდეის ამ მნიშვნელობას იყენებს დემოკრიტე, როცა ატომის იგივეურად, ატომის სინონიმად იყენებს გამოთქმას: „დაუყოფადი ფორმა“. სწორედ ამიტომ დემოკრიტეს ჩვენამდე ვერმიღწეულ ნაშრომს ეწოდებოდა „იდეების შესახებ“. ამის თაობაზე იუნყება სექსტუს ემპირიკუსი. მოგვიანებით პლატონი შეიმუშავებს თეორიას იდეების შესახებ. მისი იდეებიც ფორმებია, მაგრამ პლატონის იდეებს დემოკრიტეს იდეების=ფორმებისგან განსხვავებით სხეული არ გააჩნია.

მეორე ცნება, რომელიც უმნიშვნელოვანესია დემოკრიტესთვის, სიცარიელეა. „არსებობს მხოლოდ ატომები და სიცარიელე“ - მიიჩნევს დემოკრიტე. ატომები ვერ იმოძრავენ,

თუ არ იარსებებს სიცარიელე. ჰოდა მოძრაობენ კიდეც ატომები სიცარიელეში, ვაკუუმში, ეჯახებიან ერთმანეთს, იკერებიან, თრთიან, წარმოშობენ გრიგალებს.

გავიხსენოთ კიდეც ერთხელ, რომ დემოკრიტეს ამ თეორიას მეორე ავტორსაც ამატებენ - ლევკიპეს, არსებულს, თუ არარსებულს, რომელიც თითქოსდა დემოკრიტეს მასწავლებელი იყო და ატომის იდეა სწორედ მას ეკუთვნის. შესაძლოა ლევკიპე არც ყოფილა, მაგრამ დემოკრიტეს ხომ რატომღაც დასჭირდა მისი თანაარსებობა? შესაძლოა, თავმდაბლობის, მორიდებულობის გამო ან იქნებ ვერ ხსნიდა, როგორ გაუჩნდა ასეთი იდეა და ამიტომ სჭირდებოდა კიდეც ვინმე, რათა არავის მოჩვენებოდა ეს სასწაულებრივი თეორია კიდეც უფრო უცნაური. სავარაუდოდ ლევკიპე არსებობდა და დემოკრიტეს ცხოვრებაშიც ადგილი დაიმკვიდრა.

აუცილებლობა

დემოკრიტეს მეტად ნაყოფიერ ნააზრევში დიდი ადგილი უკავია აუცილებლობის ცნებას. ყოველივე ხდება განსაზღვრული მიზეზით. ამ სამყაროში არაფერი ხდება შემთხვევით, უმიზეზოდ; ყველაფერი აუცილებლობითაა გამონეული, დემოკრიტეს განმარტებით, აუცილებლობა წარმოადგენს "მატერიის წინააღმდეგობას, მოძრაობას და დარტყმას". დიოგენე ლაერტელიც ადასტურებს, რომ დემოკრიტესთვის აუცილებლობა არის „გრიგალი“, რომელიც ყოველივეს გაჩენის მიზეზია.

იმის დასასაბუთებლად, რომ ყველაფერს თავისი მიზეზი აქვს, არსებობს ასეთი მაგალითი: უდიდესი ტრაგიკოსი ესქილე, მოკლა კუმ, რომელიც თავზე დაეცა. ეს შემთხვევითობაა? არა! - მიიჩნევს დემოკრიტე. ეს შემთხვევა სავსებით ახსნადია. სრულიად ბუნებრივია, არწივს დაეჭირა კუ და როდესაც მიფრინავდა თავისი ნადავლით, კუ ჩამოუვარდა და ესქილეს მულოც თავზე დაეცა. აბა რა არის ამაში უცნაური?

დემოკრიტე არ უარყოფს შემთხვევითობის არსებობას, მაგრამ მისთვის შემთხვევითობა უმიზეზობა არ არის. შემთხვე-

ვითობა ისაა, რაც უპირისპირდება მიზანშეწონილობას.

სამყაროს წარმოშობაც არ არის უმიზეზო. დემოკრიტესთვის სამყარო და დედამიწა განსხვავებული ცნებებია. დედამიწა თასის მსგავსია, რომელსაც თავისი გარე აპკი აკრავს, სამყარო კი სფეროსებურია. სამყაროების რაოდენობა, ისევე როგორც ატომების რაოდენობა, უსასრულოა. დედამიწა თავიდან იყო ნოტიო, რბილი და პატარა. თანდათანობით ის გამყარდა სითხის აორთქლების შედეგად. ეს პროცესი დღესაც გრძელდება, დემოკრიტეს აზრით. დემოკრიტე განასხვავებს ვარსკლავებს და პლანეტებს.

და კიდევ

ბევრი ახალი და საოცარი ნააზრევი აქვს დემოკრიტეს, მაგრამ ბევრ არსებულ შეხედულებას ის არ ცვლის. შეუძლებელიცაა ერთმა ადამიანმა ერთი სიცოცხლის მანძილზე ყველა სფეროში პროგრესი შემოიტანოს. შემორჩენილია მისი გამონათქვამი იმის თაობაზე, რომ როცა ბევრს ეპოტინები, სინამდვილეში ბევრ სფეროში გაკლია ცოდნა და საბოლოო ჯამში კარგად არაფერი იცი.

დემოკრიტემ პირველმა დაიწყო ლაპარაკი მეცნიერების განვითარებაზე, პროგრესზე, რომელსაც განიცდიან მეცნიერება, ხელოსნობა და ხელოვნება. ამ პროგრესის მამოძრავებელია ადამიანთა სიდეუსეობა და მოთხოვნილებები.

მათემატიკაშიც დემოკრიტეს მცდელობა ჰქონდა დაედგინა პირველადი ცნებები, აქსიომები. ის წერდა (თურმე), რომ გეომეტრიული სხეულები ნაწევრდებიან სიბრტყეებად (ფურცლებად); ეს სიბრტყეები, თავის მხრივ, ნაწევრდებიან ძაფებად (ხაზებად, წრფეებად), რომლებიც იშლებიან მარცვლებად (წერტილებად). მან შექმნა პროექციის და პერსპექტივის თეორია, პირველმა დაასკვნა, რომ კონუსი ცილინდრის მესამედია, ხოლო პირამიდა პრიზმის ნაწილია. ეს თეორემა შემდგომში დაამტკიცა ვინმე ევდოქსემ.

ადამიანი, დემოკრიტეს აზრით, წარმოიშვა „თვითჩასახვით“. ორგანიზმები ეგუებოდნენ ცხოვრების პირობებს და

ვითარებოდნენ. ბუნების საბოლოო მიზანია ადამიანი, მაგრამ ადამიანის გაჩენით ადაპტაცია და გარდასახვა არ თავდება. თუ ძველი დროიდან ფილოსოფოსები, მოაზროვნეები საუბრობდნენ და იხილავდნენ მაკროკოსმს, სამყაროს, დემოკრიტე საუბრობს მიკროკოსმსზედაც. ეს სიტყვაც - „მიკროკოსმი“ მან შემოიტანა. ეს მიკროკოსმი ადამიანია და ყოველთვის, როდესაც ჩვენ მსჯელობთ, ვაზროვნებთ, ვიცით, ჩვენ ამოვდივართ ადამიანიდან, მხოლოდ ის გვეძლევა საკვლევად და შესასწავლად, თანაც ამ შესწავლის როგორობაც და მოცულობაც ადამიანით არის შემოსაზღვრული. ღვთიური ბუნება აქვს მხოლოდ ადამიანს და არა მაგ, ჭექა-ქუხილს. ქალებს სულელ და უუნარო, არაფრის შემძლე არსებებად თვლიდა, თუმცა არ ჩაგრავდა.

ფაქტობრივად ეთიკაც ცალკე მეცნიერებად დემოკრიტესთან წარმოჩინდა. უდიდეს განცხრომად, ბედნიერებად მას მიაჩნდა გრძნობიერისგან და შემთხვევითისგან გათავისუფლება, მშვიდი და ნათელი გონის შენარჩუნება. თავად არასოდეს ჰყოლია ოჯახი, შეყვარებული - მხოლოდ ფიქრი და ცოდნის შეძენა ეძვირფასებოდა, თუმცა გონიერებას და ცოდნას არ აიგივებდა - ბევრის ცოდნა არ ნიშნავს გონიერებასო. აქვე გავიხსენოთ ჰერაკლიტე, პითაგორა, რომლებიც ამავსე აცხადებდნენ. „ცოდნა უხმარ არს ბრიყვთათვის, ჭკვა ცოდნით მოიხმარების“ - გვეტყვის ქართველებს გურამიშვილი 22 საუკუნის შემდეგ.

დემოკრიტეს საყვედურობენ, რომ მან არ ახსნა მოძრაობის პირველწყარო, პირველი მიზეზი ანუ ის, თუ რამ მოიყვანა ატომები ან თუნდაც სამყარო მოძრაობაში. პლატონიდან და არისტოტელედან დანყებული (დემოკრიტეს შემდეგ) მოძრაობა განისაზღვრებოდა მიზნით. დემოკრიტე ამაზე არ საუბრობს.

უკვე შევნიშნეთ, რომ ყველაფრის დამტკიცება შეუძლებელია, „ცუდ უსასრულობამდე“ მივდივართ. არავის მიაჩნია უაზრობად და ულოგიურობად ის, რომ ევკლიდემ თავისი გეომეტრია (მათემატიკა) ააგო, „აანყო“ ეგ.წ. აქსიომებიდან ანუ იმ დებულებებიდან, რომლებიც ცხადია და თითქოსდა დასაბუ-

თებას, დამტკიცებას არ საჭიროებს. (მოგვიანებით, მრავალი საუკუნის შემდეგ აღმოჩნდება, რომ საჭიროებს, ზოგიერთი მაინც.) სინამდვილეში, მართლაც ყველაფერს ვერ დავამტკიცებთ - რაღაც ისეთს უნდა დავეყრდნოთ, რაც უეჭველია და ცხადი, რასაც დამტკიცება არ სჭირდება.. მაგ., ნერტილი. რა უნდა ვამტკიცოთ ნერტილზე? ნერტილი და ნერტილი! არსებობს? არსებობს, აბა რა! ნერტილის გარეშე მონაკვეთსაც ვერ მივიღებდით, ვერც წრფეს და ვერც ნებისმიერ სხვა გეომეტრიულ ფიგურას. დემოკრიტეც ამაზე არ საუბრობს, როგორც უკვე ვნახეთ.

მსგავსია მსჯელობა მოძრაობის განხილვისას. მოძრაობაზე საუბრისას ორი განმსაზღვრელი შეკითხვა იბადება. პირველია - რამ წარმოშვა მოძრაობა? ანუ რა გახდა მოძრაობის მიზეზი? მეორე შეკითხვა - რა მიზნით ხდება მოძრაობა? ანუ რა მიზანს ისახავს მოძრაობა? სხვათა შორის, სწორედ მეორე შეკითხვაზე ცდილობს არისტოტელე პასუხის გაცემას, ის მიაჩნია ძირითად შეკითხვად. ეს გასაგებია. ჩვენ ხომ ყველაფერს ვაკეთებთ რაღაც მიზნის მისაღწევად! ეს სხვა საქმეა, ვალწევთ თუ არა ამ მიზანს. ამასთან ჩვენ რაღაც განსაზღვრულ, შეზღუდულ რეალობაში ვართ, რომელიც დიდი რეალობის ნაწილია, ნაკუნია და ამდენად პასუხი ამ შეკითხვაზე კიდევ უფრო რთულდება. ასახსნელად ჩნდება მორიგი შეკითხვა: რა მიზანი აქვს სამყაროს მთლიანობაში ან, თუ გნებავთ, ღმერთს, რომელმაც შექმნა ეს სამყარო? ეს შეკითხვა უპასუხოა და მასზე ფიქრი უშედეგოა.

რაც შეეხება მიზეზის ძიებას, დაახლოებით ასეთივე პრობლემას ვაწყდებით. ერთი მოვლენა გამოწვეულია მეორე მოვლენით; მეორე მესამით და ა.შ. აქაც კვლავ ღმერთამდე შეიძლება მივიდეთ, რომელსაც მიზეზი არა აქვს. მაგრამ თუ ასეთი პრინციპულები ვართ და ყველაფრის მიზეზს ვეძებთ, რატომ არ უნდა მოვიძიოთ ღმერთის არსებობის მიზეზი? ამაზე კი პასუხი ნამდვილად არ არსებობს, რამდენადაც ღმერთი ყოველთვის პირველია და ყველაფრის შემქმნელი. ამიტომ, ისევე, როგორც ევკლიდეს შენთხვევაში, დემოკრიტესაც არ უნდა ეუსაყვედუროთ, რომ მან უპასუხოდ დატოვა

პირველი ბიძგის მიზეზი და თავისთავად არსებულად მიიჩნია ის, თუმცა ამასთან ნებისმიერ მეორად მოძრაობას დასაბუთებას უძებნიდა.

და ბოლოს

დემოკრიტეს მექანიცისტური ატომისტური თეორია მეტად ნაყოფიერი აღმოჩნდა მეცნიერული ცოდნის განვითარებისთვის. ხედვა მიზნობრიობაზე მეცნიერებისთვის ნაკლებად სასარგებლოა, მაგრამ სწორედ მასზე ამოიზარდა თითქმის მთელი შემდგომი ფილოსოფია.

და ბოლოს, კიდევ ერთხელ დემოკრიტეს ძირეულ ცნებაზე, სიცარიელეზე: ძველ საბერძნეთში კი არა, ლამის დღემდე, XX საუკუნემდე, მიიჩნეოდა, რომ შეუძლებელია მოძრაობა, თუ არ არის სიცარიელე. გამოვუტყდეთ საკუთარ თავს, ჩვენც, რიგით ადამიანებს ხომ დღესაც ასე გეგონია? სარბენად თავისუფალ ბილოკებზე გავდივართ, სავარჯიშოდ - დარბაზში, ბურთი რომ კალათაში ჩავაგდოთ, გზაში არაფერი უნდა გველოებოდეს. მეცნიერებმა დღეს უკვე იციან, რომ ეს ასე არ არის. ჩვენ უბრალოდ არასწორად განესაზღვრავთ სიტყვა სივრცეს. მაგრამ ეს თემა შორს წაგვიყვანს, თანაც მასზე მსჯელობისას დემოკრიტე არც არის განსაკუთრებით სახსენებელი. ხაზგასასმელია მხოლოდ ის, რომ სწორედ დემოკრიტეს წყალობით სიცარიელის და სივრცის ცნებები საგანგებო და მნიშვნელოვანი სამეცნიერო კვლევის ობიექტები გახდნენ. დემოკრიტეს არც უცდია და არც დასჭირდა მათი ახლებურად გაგება - მისი ამოცანა სხვა იყო. კაცმა რომ თქვას, ალბათ ვერც მოახერხებდა 21 საუკუნე უნდა გასულიყო, რომ მეცნიერებს და ფილოსოფოსებს შესძლებოდათ ამაზე დაფიქრება და ახლებურად გააზრება. სიტყვისთვის, პირველად ეს ლაიბნიცმა გააკეთა, დიდმა მათემატიკოსმა და დიდმა ფილოსოფოსმა. აქვე დავუმატებთ, რომ ლაიბნიცის ახლებური ხედვა შეუმჩნეველი რჩებოდა, სანამ აინშტაინმა კიდევ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ ლაიბნიცის იდეას ფრთები შეასხა.

ძველი ბერძნები თვლიდნენ, რომ სული გულშია. სულის

ყველაზე მაღალი გამოვლენა - სიყვარული - სისხლშია. დემოკრიტესთვის სული და გონება ერთია და თავშია და ამიტომ სიმშვიდის და სიმარტოვის მაძიებელი იყო. ეს „უცნაურობა“, რომელიც მეტად ნაყოფიერი და მომავლის განმსაზღვრელი აღმოჩნდა, სათანადოდ ვერ დაფასდა იმ საბერძნეთში, სადაც ამდენი გენიოსი ერთდროულად დაიარებოდა, შესაძლოა, ამიტომაც ვერ დაფასდა.

დღეს გვიკვირს და ცოტა გვრცხვენია, რომ ათენში, სადაც დემოკრიტეს დროს ცხოვრობდნენ და ასწავლიდნენ სოკრატე, პროტაგორა, პლატონი და კიდევ ბევრი სხვა დიდი მოაზროვნე, რომელმაც იცოდა აზროვნების ფასი, დემოკრიტე ვერ იცნეს.

სოფიზმი და სოფისტები

სიტყვა სოფიზმი არსებობს იმიტომ, რომ იყვნენ სოფისტები. ალბათ ყოველთვის ასეა: ჯერ ჩნდება ადამიანი ან ადამიანები, რომლებიც განსხვავდებიან სხვებისგან, ყველა დანარჩენისგან თავისი შეხედულებებით ამა თუ იმ სფეროში. ამ შეხედულებების მიხედვით მათ აერთიანებენ ერთ ჯგუშში და ძირითადი ნიშანი აძლევს ამ ჯგუფს (თუ ერთი ადამიანია, მის თეორიას) სახელწოდებას. ასეა სოფისტების შემთხვევაშიც.

ტერმინი „სოფისტი“ ძველ ბერძნულ ენაზე აღნიშნავდა მცოდნეს. თანდათანობით ამ სიტყვით მოინიშნებოდნენ ის განათლებული მოაზროვნე ადამიანები, რომლებიც ასწავლიდნენ სხვებს, როგორც წესი, ახალგაზრდებს, ამასთან სწავლებაში იღებდნენ ანაზღაურებას.

როდესაც ადამიანი ცდილობს განათლება ან უბრალოდ ცოდნა მიიღოს რაიმე სფეროში, უფრო ხშირად მას ეს ცოდნა სჭირდება გარკვეული მიზნის მისაღწევად, რაიმე პრობლემის გადასაწყვეტად. ძალიან იშვიათია დღეს და ასე იყო ყოველთვის, ანტიკურ საბერძნეთშიც, როცა ადამიანს ცოდნა უღირს თავისთავად, როცა უანგაროდ უყვარს სიბრძნე. სწორედ

ამიტომ ანსხვავებენ ფილოსოფოსებს სოფისტებისგან. ფილოსოფოსებს უყვართ, უღირთ სიბრძნე როგორც უდიდესი ღირებულება, რომელიც ფასეულია თავისთავად, მათ სულიერად აღამაღლებს. სოფისტები კი თავის ცოდნას იყენებდნენ, ყიდნენ. მათი მიდგომა სიბრძნისა და ცოდნისადმი სიტუაციურია, პრაგმატული. ისინი სწავლობდნენ თავად და ასწავლიდნენ სხვებს იმას, რაც აქტუალურია, მოთხოვნადია, იძლევა მოგებას. სწორედ ამიტომ აკრიტიკებდნენ სოფისტებს პლატონი და არისტოტელე. ბევრ დიალოგში პლატონს სოკრატე ჰყავს გამოყვანილი სოფისტებთან მოკამათე, მათი დებულებების მოწინააღმდეგე.

პლატონის და არისტოტელეს შეხედულება სოფისტებზე გახდა საუკუნეების მანძილზე განმსაზღვრელი და საყოველთაოდ აღიარებული.

მაშინვე ჩნდება შეკითხვა: თუ სოფისტები ასეთი ანგარებიანი, მედროვე და ცრუმეცნიერები იყვნენ, რატომ შემორჩნენ ისინი აზროვნების ისტორიაში საგანგებოდ განსახილველ მოაზროვნეებად? უამრავი ფილოსოფოსი, მეცნიერი, ხელოვანი თუ უბრალოდ მცოდნე ადამიანი, თავის დროზე ძალიან პოპულარულიც, გაქრა კაცობრიობის მეხსიერებიდან, ხალხმა ისინი დაივიწყა. სოფისტები კი გვახსოვს, განსაკუთრებით კი ის ორი, რომელზედაც არ შეიძლება არ ვისაუბროთ - პროტაგორა და გორგიას?

გასაგებია, რომ არც ისე მარტივადაა საქმე. დღევანდელი გადასახედიდან კარგად ჩანს რამდენად დიდია სოფისტების წვლილი არა მხოლოდ ფილოსოფიაში, სადაც მათ თავისი ტონალობა შემოიტანეს, არამედ მეცნიერებაში, ლინგვისტიკაში, ორატორულ ხელოვნებაში, მოვლენებისა და საკითხების გააზრების მეთოდებში. მათ პირველებმა ყურადღება გადაიტანეს ზოგადად სამყაროსგან, ფიზიკისგან და კოსმოსისგან ადამიანზე, საზოგადოებაზე - ადამიანზე, რომელიც ცხოვრობს საზოგადოებაში. ისინი იხილავდნენ ისეთ თემებს, როგორიცაა ეთიკა ანუ მორალის, ზნეობის საკითხები, პოლიტიკა, მჭერმეტყველება (რიტორიკა), ხელოვნება, რელიგია, აღზრდა და განათლება. ეს ის საკითხებია, რომელსაც დღეს

სწავლობენ ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებები.

პირველი ფილოსოფოსი, რომელმაც პატივი მიაგო სოფისტების ღვაწლს, იყო ჰეგელი. ის ჰეგელი, დიალექტიკის კანონები რომ ჩამოაყალიბა და აბსოლუტურ გონზე რომ მსჯელობდა. ეს კი უკვე XIX საუკუნის დასაწყისია ანუ 23 საუკუნი შემდეგ.

რატომ და როგორ გაჩნდნენ

სოფისტების გაჩენა, აქტიურობა და მომრავლება თარიღდება დაახლოებით V საუკუნის მეორე ნახევრით და IV საუკუნის დასაწყისით ჩვ. წ.ა. ამ დროს მეტად მნიშვნელოვანი პროცესები ხდებოდა ათენში და მთლიანად ბერძნულ სივრცეში. შეირყა არისტოკრატების ბატონობა და გაძლიერდა დემოსი (ხალხი), რომელიც მოითხოვდა მეტ უფლებებს. ეს უფლებები მათ მიიღეს კიდევ. ომმა და დემოკრატია დაანგრია მაღალი კლასების უსაფრთხოება და სიმდიდრე. არისტოკრატის კრიზისმა კი გამოიწვია ტრადიციული ანტიკური ღირებულებების კრიზისი. შეირყა ის რწმენაც, რომ ღირსეულები დაკავშირებულია წარმომავლობასთან ანუ აუცილებელია დაიბადო არისტოკრატიულ ოჯახში, რათა მიაღწიო წარმატებას პოლიტიკურ და სოციალურ სფეროში. დემოსის მოძლიერებით ქვედა ფენების წარმომადგენლებს მიეცათ პოლიტიკური გავლენის მოპოვების საშუალება.

და აი სწორედ ამ დროს სოფისტებს გაუჩნდათ აქტიობის ასპარეზი. მათ შესთავაზეს დახმარება საზოგადოების იმ წარმომადგენლებს, ვისაც სურდა პოლიტიკური წინსვლა, მაგრამ სათანადო ცოდნა არ ჰქონდათ. მათი დახმარება აუცილებელი გახდა იმათთვისაც, ვისაც სჭირდებოდა სასამართლოში საქმის მოგება, მოკლედ ყველას, ვისაც ამიერიდან აღარ აფერხებდა წარმომავლობა და ჰქონდა დიდი ამბიციები.

სოფისტები ასწავლიდნენ მჭერმეტყველებას, რიტორიკას, ისინი ავარჯიშებდნენ თავის მოწაფეებს კამათში, ეხმარებოდნენ დავის მოგებაში კამათის და სიტყვების გამოყენების ოსტატობის დახვეწით. ახალგაზრდები ენაფებოდნენ ცოდ-

ნას, რომელიც მათ ბედნიერი მომავლის კარს გაუღებდა და სოფისტები ამაში ხელს უწყობდნენ.

ეს დრო ნამდვილად იშვიათი იყო - შესაძლებელი იყო ყოფილიყავი როგორც ბედნიერი, ისე გონიერი. მეტიც, გამხდარიყავი ბედნიერი გონიერების წყალობით. (ბ. რასელი) უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს მართლაც უნიკალური მოვლენაა კაცობრიობის ისტორიაში და ამ „ბედნიერმა“ ვითარებამ საოცრება მოახდინა ბერძნულ კულტურასა და ფილოსოფიაში. ანტიკურმა ტრაგედიამ თავის პიკს მიაღწია სამი უდიდესი ტრაგიკოსის - ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე - სახით, მოვიდნენ უდიდესი მოქანდაკეები, ისტორიკოსები და ფილოსოფოსები.

ყოველივე ამას, ცხადია, ხელს უწყობდა ცოდნის გავრცელება, ცოდნის პრესტიჟი, განათლების შესაძლებლობა მეტი ადამიანისთვის. სწორედ ამაშია სოფისტების ღვაწლი. მათთვის ჭეშმარიტების კვლევაზე მნიშვნელოვანი გახდა ცოდნის გავრცელება.

ისინი იყვნენ უაღრესად განათლებულები თავისი დროისთვის, მაგრამ სრულიად გულგრილნი სიბრძნისადმი. მათ ამოდრავებდა პრაქტიკული მიზანი: თავი უნდა ერჩინათ, ამიტომ მოგზაურობდნენ მთელს საბერძნეთში მონაფეების ძიებაში. მართალია, თავის შრომაში ისინი ანაზღაურებას იღებდნენ, მაგრამ ამავე დროს მონაფეთა მომზადებამ და ამ საქმიანობის სრულყოფის აუცილებლობამ ისინი აიძულა წინ წამოენიათ განათლებისა და აღზრდის პრობლემები.

იმისთვის, რომ მონაფე დაინტერესებულიყო მათი დახმარებით, აუცილებელი იყო პროფესიონალიზმი. ცოდნა მათ ხელობად აქციეს და აჩვენეს, რომ ცოდნა და განათლება ყველას ხელენიფება როგორც ნებისმიერი ხელობა და ამისთვის „რჩეულობა“ სულ არ არის აუცილებელი.

ანტიკური საბერძნეთი არ იყო ერთიანი სახელმწიფო, როგორც დღესაა, თუნდაც დღევანდელი საბერძნეთი. ეს იყო ცალკეული პოლისები - ქალაქი-სახელმწიფოები, რომლებიც სრულებითაც არ მიიჩნევდნენ თავს ერთმანეთის მსგავსად და ხშირად ქიშპობდნენ კიდეც, როგორც, მაგალითად, ათენი და სპარტა. სხვათა შორის ამ ქიშპობამ და ომმა დააკნინა და

ბოლოს დაანგრია არა მარტო ათენი, არამედ მთლიანად ის სამყარო, რომელსაც ჩვენ დღეს ანტიკურ ბერძნულ ცივილიზაციას ვუწოდებთ. ამავე დროს კულტურით, ცივილიზაციით, რელიგიით ეს იყო ერთიანი სივრცე. სოფისტები მოგზაურობდნენ ყველგან. მათ არ ჰქონდათ „ვინროპოლისური“ ერთგულება ერთი რომელიმე ქალაქისადმი. მეტიც, მაგალითად სოფისტი გორგია მოუწოდებდა ბერძნული კულტურის პოლისებს გაერთიანებისკენ საერთო მტრის წინააღმდეგ. ანუ სოფისტებს უფრო ფართო პოლიტიკური ხედვა ჰქონდათ, ისინი აცნობიერებდნენ ელადას, ანტიკურ საბერძნეთს როგორც ერთიან სივრცეს.

სოფისტები და ფილოსოფოსები

სოფისტებმა ეჭვის ქვეშ დააყენეს არსებული ნორმები და ტრადიციები და წინ წამოსწიეს ცოდნა - ცოდნა იმისა, თუ რა არის სასარგებლო, უპრიანი, უკეთესი. ტრადიციული მორალის ჩამოშლამ, რასაც სოფისტებმა ხელი შეუწყვეს, (თუმცა, ცხადია, ამას ბევრი სხვა მიზეზიც ჰქონდა.) ახალი პრობლემები და თემები დააყენა. სოფისტებს აქტიურად დაუპირისპირდნენ არა მარტო ფილოსოფოსები, როგორც სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, არამედ ხელოვანებიც, უკვე ნახსენები ესქილე, სოფოკლე და ევრიპიდე. უკანასკნელს ზოგჯერ მოიხსენიებენ როგორც სოფისტების მეგობარს. შესაძლოა, ევრიპიდე მეგობრობდა კიდეც რომელიმე სოფისტთან, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მათ შეხედულებებსაც იზიარებდა. გონიერ ადამიანთან მეგობრობა ყოველთვის სასიამოვნოა.

ესქილეს არ მოსწონდა ტრადიციული საზღვრების მოშლა როგორც ზნეობაში, ისე აზროვნებაში, რაც მისი აზრით, ღვთიური სამართლის ღალატია. სოფოკლეს თავისი ტრაგედიებით მოუწოდებდა უმაღლესი სამართლის დაცვისკენ, ტრადიციული მორალის შენარჩუნებისკენ, რომელიც ისპობა თვითნებური და უღირსი დეკრეტების მიღებით; ევრიპიდე ამხელდა ახალი გავრცელებული წესებისა და კანონების პირობითობას

და პიროვნულობას, აჩვენებდა რამდენად ხდება ადამიანი განგების თამაშის მსხვერპლი.

ფილოსოფოსისგან განსხვავებით, რომელიც ჭეშმარიტებას ეძიებს, და ეს ჭეშმარიტება მხოლოდ ღმერთებს უპყრიათ, სოფისტი ის ადამიანია, რომელმაც სიბრძნე პროფესიად გაიხადა, რომლითაც ის ფულს შოულობს და ამით ცხოვრობს. ის ეხმარება ახალგაზრდებს (და მისთვის სულერთია ვის, მთავარია ამისთვის გადაუხადონ) სხვებს „აჯობონ“, სხვებზე უფრო მცოდნეები და ჭკვიანები გამოჩნდნენ, გაიწაფონ მეტყველებაში და ამით მოიპოვონ ძალაუფლება და ავტორიტეტი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ნამდვილ ჭეშმარიტებას ანაცვალებენ მის წარმოსახვაზე - დაახლოებით ასე აფასებდნენ ფილოსოფოსები (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე) სოფისტებს. ამაში ჭეშმარიტების მარცვალ ნამდვილად არის. ერთმა აკადემიკოსმა ერთხელ მითხრა: მთავარია ჩემი გავიტანო და სურვილი ავისრულო, ასახსნელ ფილოსოფიას კი ყოველთვის მოვუძებნიო. ნამდვილი სოფისტიური მიდგომაა, თანაც საყოველთაოდ მიღებული, დღეს განსაკუთრებით ეს არც ეხამუშება არავის. როგორც ჩანს, იმ ძველ საბერძნეთში ეს უჩვეულო იყო, ამიტომ აღაშფოთებდა დიდ მოაზროვნეებს.

სოფისტებს სამ ჯგუფად ყოფენ. პირველ ჯგუფში აერთიანებენ თავისი საქმის ცნობილ ოსტატებს, პირველი თაობის სოფისტებს, რომელთაც ჯერ კიდევ უღირდათ მორალი და ჰქონდათ თავისი ფილოსოფიური ხედვა. მეორე ჯგუფში შედიან ე.წ. ერისტები, მოკამათეები. მათ ნაკლებად აინტერესებდათ ცნებების არსი, უფრო ზრუნავდნენ დარწმუნების მეთოდებზე. მესამე ჯგუფში შედიან „სოფისტი-პოლიტიკოსები“, რომლებიც იყენებდნენ წინა თაობის სოფისტების იდეებს მსმენელების იდეოლოგიური დარწმუნებისთვის და სრულებით არ ზრუნავდნენ მორალურ პრინციპებზე.

უნდა ითქვას, რომ სოფისტებმა გადალახეს ის წინააღმდეგობები, რომელიც არსებობდა ნატურფილოსოფიაში, სადაც ყველა თავის ხედვას აყენებდა სამყაროს საფუძვლის თაობაზე და ეს ხედვები ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდა. სოფისტებმა დაასკვნეს, რომ როგორც ნამოყენებული ნებისმი-

ერი თეზისი, ისე მისი სანინაალმდეგო თეზისიც ერთმანეთის ტოლფასია. სხვა სიტყვებით, ყველაფერი ჭეშმარიტია, რაც იგივეა, რომ არაფერი არ არის ჭეშმარიტი, ყველაფერი მცდარი.

ყველა წესის, ყველა ნორმის უარყოფა, რაც სპობს საშუალებას გავმიჯნოთ ჭეშმარიტი მცდარისგან, ნიშნავს ერთი საფუძვლის არსებობის უარყოფას. ამის გამო სოფისტებს სკეპტიკოსებად თვლიან ანუ ისეთ ადამიანებად, რომლებიც ყველაფერს ეჭვით ქვეშ აყენებენ. სწორედ ამიტომ აფასებს პლატონი სოფისტებს შემდეგნაირად: „მიუხედავად იმისა, რომ სოფისტებს თავი მოაქვთ როგორც ყოვლისმცოდნეებს, სინამდვილეში ისინი ილუზიების, მოჩვენებითობის ოსტატები არიან, ფილოსოფიით მოვაჭრეები, თეზის და ანტითეზის შემთითხნელები“.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ პლატონს „ეჯავრებოდა“ სოფისტები, აგინებდა მათ და არაფრად აგდებდა. ეს ასე არ არის. ასე რომ იყოს, არ ექნებოდა ამდენი დიალოგი სოფისტებთან დაკავშირებული. აი სულ რამდენიმე: „პროტაგორა“, „გორგია“, „სოფისტი“, „თეოტეტე“ და სხვა. პლატონთან შეიძლება ამოვიკითხოთ ასეთი სიტყვები: „ღმერთი ყველაზე ბრძენია. . . და სწორედ მას ვუწოდებთ სრულყოფილ სოფისტს“. პლატონს რომ ჰქონოდა „სოფისტი“ სალანძღავ სიტყვად, ასე არასოდეს დანერდა.

არისტოტელე ასე განმარტავს სიტყვა სოფისტს: „ეს არის ის, ვისაც უნდა გამოჩნდეს ჭკვიანი, მაშინ როცა ჭკვიანი არ არის“.

პლატონის და არისტოტელეს დამსახურებაა იმაში, რომ აღფრთოვანებით აღიარებული სოფისტები თანდათანობით დასაძრავ ადამიანებად იქცნენ. თუმცა, თავად სოფისტებიც დაკნინდნენ დროთა განმავლობაში. - მათი ბოლო თაობა აფერისტებად იქცა და ასეც ეძახის მათ მერაბ მამარდაშვილი. დღეს მათი შთამომავლობაა „გამყიდველი ინტელიგენცია“, ისინი, ვისზედაც თქვა ერთ-ერთმა სიტყვამოსწრებულმა სტუდენტმა, როცა შეხედა რაღაც შეხვედრაზე შეკრებილ ხალხს: „ეს ისინი არიან, თავის თავს ექსპერტებს რომ ეძახიან“.

დღემდე მიუხედავად იმისა, რომ სოფისტებმა ფილოსოფიას ახალი სააზროვნო თემები მისცეს და განვითარების ახალი გზები დასახეს, მათ უდიერად ახსენებენ როგორც არასრულყოფილ მოაზროვნეებს, უპატიოსნო ფილოსოფოსებს. მეტიც, სიტყვა „სოფიზმი“ დღეს აღნიშნავს ყალბ მსჯელობას, კამათში მოტყუებას, საუბრისას არა არსის განხილვას, არამედ სიტყვებით თამაშს.

სოფისტებმა მართლაც დახვეწეს კამათის ხელოვნება. თავის მიზნად ისინი სწორედ კამათში მოგებას ისახავდნენ ნებისმიერი ხერხით და თავის მოსწავლეებს ამას ასწავლიდნენ. ბევრი განსაკუთრებით გვიანდელი სოფისტისთვის რიტორიკა უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე შინაარსი, მითუმეტეს რომ აბსოლუტური ჭეშმარიტების არსებობას ისინი ეჭვის ქვეშ აყენებდნენ.

აი სოფიზმის რამდენიმე მაგალითი:

1)- შენ გაქვს ის, რაც არ დაგიკარგავს. არ დაგიკარგავს რქები ე.ი. შენ ხარ რქიანი.

2)- ადამიანს ეკითხებიან: იცი ვინ დგას ამ მოსასხამის ქვეშ? არ ვიცი - პასუხობს ის. ეს ხომ მამაშენია! - ეუბნებიან მას. - გამოდის, რომ შენ არ იცნობ მამაშენს

3)- რა შეიძლება იყოს მარადიულ განცხრომაზე უკეთესი?

- არაფერი.

- მაგრამ ბუტერბროტი სჯობია არაფერს, ე.ი. ის უკეთესია, ვიდრე მარადიული განცხრომა.

დღეს ასეთი ხუმრობები შეიძლება მხოლოდ ბავშვს მოენოვნოს 9-10 წლამდე და ეს სრულიად კანონზომიერია - ხომ არ შეიძლება რაიმე ხუმრობა უცვლელი დარჩეს 26 საუკუნე? მაგრამ ნურავინ იფიქრებს, რომ ამით ამოიწურებოდა სოფისტების გონებამახვილობა ან აზროვნება. მათი ფილოსოფიური მსჯელობა საკმაოდ დახვეწილი და არატრივიალურია, ყოველ შემთხვევაში ახლაც არა ვართ დარწმუნებულნი, რომ ისინი მართლები არ იყვნენ.

იმისთვის, რომ უკეთესად გავიგოთ სოფისტების ნააზრევი, ყველაზე სწორია, ალბათ, განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანის თეორია, იმ სოფისტების, ვინც არა მარტო საუბრის და დარწმუნების ოსტატი იყო, არამედ თავისი ფილოსოფიური მიდგომაც ჰქონდა. სწორედ ასეთი სოფისტების წყალობით სოფიზმი დარჩა არა როგორც ცრუ მეცნიერება, როგორც ანგარებიანი, გამყიდველი „ინტელიგენტების“ ისტორია, არამედ როგორც ახალ მოაზროვნეთა ფილოსოფია, ისეთ მოაზროვნეთა, რომელთა დამსახურება ფილოსოფიასა და მეცნიერებაში გაცილებით მეტია, ვიდრე მათ მემკვიდრეთა, ზოგიერთ შემთხვევაში მონაფეების ყალბი მსჯელობების ფაქტი.

პირველი სოფისტი, რომელიც ნამდვილად ამშვენებს ბერძნულ ფილოსოფიას, არის პროტაგორა. ის წარმოადგენს სოფისტების პირველ თაობას. ვამბობთ სოფიზმი და პირველ რიგში გვახსენდება პროტაგორა. (ცხადია, გვახსენდება იმათ, ვისაც გაუგია სოფიზმი.)

პროტაგორა დაიბადა აბდერებში, იქ, სადაც დაიბადა და მოღვაწეობდა დემოკრიტე. დემოკრიტეს შემდეგ აბდერებს ნამდვილად ვერავინ ველარ უწოდებდა სულელების ქალაქს. დაიბადა 491-481 წლებში ჩვ.წ.ა-მდე ანუ ზუსტად არავინ იცის. გარდაიცვალა V საუკუნის მიწურულს. შემორჩა ასეთი ამბავი: თითქოს პროტაგორას დემოკრიტე ასწავლიდა. ერთ-ერთ თავის წერილში ეპიკურე წერს, რომ პროტაგორა ყოფილა კალათების გადამზიდველი. ერთხელ დემოკრიტეს დაუნახია როგორ ოსტატურად და თავისებურად კრავს პროტაგორა შეშას. ამან ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა დემოკრიტეზე, რომ მან ახალგაზრდა მოიწვია და სწავლება დაუწყო, შეაფასა რა მისი გონიერება და ნიჭი. პროტაგორა ამ დროს უკვე მოზრდილი უნდა ყოფილიყო.

თავად პროტაგორა წერს, რომ განათლება სიყმანვილეში უნდა მიიღო. ამის გამო ბევრს ეჭვი შეაქვს ეპიკურეს ნაამბობში. მართალია ეპიკურე თუ არა, არავინ იცის. მე მითუმეტეს. მაგრამ იმის მტკიცებაც მეუხერხულება, რომ ეპიკურე ტყუის. ჯერ ერთი, გაუგებარია რაში სჭიდებოდა ეპიკურეს

ამის გამოგონება. ამასთან იქიდან, რომ პროტაგორას მიაჩნდა სასურველად განათლების ადრეულ ასაკში მიღება, არ გამომდინარეობს, რომ თავადაც ადრეულ ასაკში დაიწყო სწავლა. იქნებ სწორედ იმიტომ მიაჩნდა ასე, რომ თვითონ შეაგვიანდა. განა არ ვნანობთ: „ნეტავ, ადრე დამეწყო . . .!“ , „ნეტავ ადრე მივხვდარიყავი!“, „ნეტავ, ადრე შევხვედროდი!“ . . .და ა.შ.

პროტაგორა ისეთი ორიგინალური მოაზროვნეა, რომ საესებით დასაჯერებელია, რომ შემასაც ორიგინალურად შეკრავდა. არც ის არის საეჭვო, რომ ისეთ ადამიანს, როგორიც დემოკრიტე იყო, ეს შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა. საკითხავი მხოლოდ ის არის, შეხვედრილან ისინი, თუ არა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ორივე აბდერელია და ცხოვრობდნენ აბდერეებში ერთსა და იმავე დროს, ეპიკურეს ნაამბობი სულაც არ ჩანს შეუძლებელი. მითუმეტეს, აბდერები - ეს მილიონიანი ქალაქი არ იყო. ათენშიც კი იმ დროს სულ 250 ათასი ადამიანი ცხოვრობდა, აბდერები კი ბევრად უფრო პატარა იყო.

უკვე მოზრდილმა და საკმაოდ განათლებულმა პროტაგორამ აბდერები მიატოვა და მოგზაურობა დაიწყო. ბევრ პოლისს ეწვია, მათ შორის ათენსაც, სადაც დიდი პოპულარობაც მოიპოვა. პერიკლემ, ათენის უმაღლესმა სტრატეგმა მოხიბლულმა პროტაგორას სიბრძნით ფურიებში ჩამოსაყალიბებელი ახალი კოლონიებისთვის კანონების დანერაც კი სთხოვა. პერიკლე ყველაზე ჭკვიანი და წარმატებული მმართველი იყო იმათ შორის, ვინც ჰყოლია ანტიკურ სამყაროს; ათენის აყვავება სწორედ მის სახელს უკავშირდება. ათენის არნახული გაბრწყინება და განვითარება უნიკალური ისტორიული ფაქტია კიდევ იმიტომ, რომ ასეთი რამ არ მომხდარა ასეთ მცირერიცხოვან რეგიონში.

პროტაგორას თხზულებას ეწოდებოდა „ანტილოგიები“. ამ ნაშრომზე მხოლოდ ეს ვიცით: ის, რომ ასეთი ნაშრომი არსებობდა და ასე ეწოდებოდა. პროტაგორას შეხედულებები და ნააზრევნი ვიცით მისი მასწავლებლობის წყალობით. ამის გარდა პროტაგორა ფიგურირებს პლატონის დიალოგებში, ერთ-ერთს ასეც ქვია „პროტაგორა“. სხვა ფილოსოფოსებსაც ჰყავთ პროტაგორა ნახსენები. მოკლედ, პროტაგორა მნიშვნელოვანი ადამიანი იყო.

პროტაგორას ძირითადი დებულება ასე უღერს: ადამიანი ყოველივე არსებულის საზომია, იმისა, რაც არსებობს არსებულთათვის და იმისაც, რაც არ არსებობს არარსებულთათვის. ამით ის ამბობს, რომ არსებობს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო თეზისი და ორივე თანაბრად სამართლიანია. ადამიანის არსებობა განისაზღვრება მისი აზრებით. თუ გგონია, რომ არსებობს და ასეთია, ე.ი. არსებობს და ასეთია. თუ გგონია, რომ რაღაც არ არსებობს ან მცდარია, ე.ი. ეს ასეა. რაღაცის არსებობა-არარსებობას განსაზღვრავს ადამიანი. ამის საპასუხოდ პლატონმა განაცხადა, რომ „ჩვენთვის ყველაფრის საზომია ღმერთი“. ანუ აბსოლუტური ჭეშმარიტება არსებობს და ადამიანი არ არის მისი ავტორი. აი ასე!

ეს განცხადება, ევროპული და მთლიანად დასავლური აზროვნების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკამათო თემაა. ის ევროპული რელატივიზმის (ფარდობითობის) ძირითად საფუძვლად იქცა. პროტაგორა აბსოლუტური ჭეშმარიტების ძიებაზე უარს ამბობს. მისთვის არ არსებობს ისეთი უტყუარი, სრულყოფილი კრიტერიუმი, რითაც შეიძლება განვასხვავოთ ყოფნა და არარა, ჭეშმარიტება და სიცრუე. საგნები და მოვლენები ისეთია ჩემთვის, როგორიც მეჩვენება. სხვისთვის შესაძლოა სხვანაირია, რადგანაც განსხვავებულად ხედავს. და ისიც მართალია. არ არსებობს არც აბსოლუტური ღირებულებები, არც ერთიანი მორალი, რომელიც ყველასთვის ჭეშმარიტია, არც სიკეთეები, რომელიც ყველასთვის თანაბრად სასურველი იქნება.

ცოდნა და სიბრძნე სხვადასხვა სფეროებში სხვადასხვანაირად ვლინდება. „თუ მინდა გონიერ ადამიანს ვესაუბრო, მე არ წავალ მის საძებნელად ბაყაყებთან“ - ამბობს პროტაგორა. მცენარეებისთვის ჭკვიანია მებაღე, ადამიანის სხეულისთვის - ექიმი, ქალაქისთვის ორატორი, რომელმაც იცის როგორ შეაფასოს ვითარება, შეცვალოს არსებული მდგომარეობა და გარდაქმნას საშიში მიმართება დადებით სასარგებლო მიმართებაზე.

ცოდნა და განსაკუთრებით მსჯელობისა და კამათის ხელოვნება ადამიანს სჭირდება თავისი შეხედულებების, თავისი სიმართლის უპირატესობის დასამტკიცებლად. მაგრამ პროტაგორა არ ისახავს მიზნად უკანონობისა და სიცრუის გამართლებას, კანონიერებისა და სამართლის გაუქმებას. ის ცდილობს ასწავლოს მოწაფეებს და თავადაც უფრო დახელოვნდეს, რათა ნებისმიერი თვალსაზრისის გასამართლებელი არგუმენტები შეიმუშაოს, ძალიან სუსტი არგუმენტებიც მაქსიმალურად ეფექტიანად გამოიყენოს, ამასთან ეს გააკეთოს როგორც ერთი თვალსაზრისის მიმართ, ისე მის საწინააღმდეგო თვალსაზრისის მიმართაც. პროტაგორა მიიჩნევს, რომ ნებისმიერ საკითხზე, ნებისმიერ კითხვაზე საპასუხოდ არსებული ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო თეზისიდან, ორივე თანაბრად სამართლიანია.

რამდენადაც აბსოლუტური ჭეშმარიტება არ არსებობს, ამიტომ პროტაგორასთვის ბრძენიც ვერ დახასიათდება როგორც ჭეშმარიტების მაძიებელი. მისთვის ბრძენი არის ის, ვინც ხედავს, იაზრებს მის მიერ შექმნილ შეხედულებას და შეუძლია სხვები დააჯეროს მის სამართლიანობაში, იმაში, რომ ამჯერად ამ ვითარებაში ეს ხედვაა მისაღები, დროული და სასარგებლო.

პროტაგორასთვის შეფასება ხდება არა ჭეშმარიტების თვალსაზრისით ან ღვთიური სამართლის თვალსაზრისით, არამედ იმის მიხედვით, უკეთესია ეს დებულება (შეფასება) სხვაზე, თუ უარესი, უფრო სასარგებლოა, თუ უფრო მავნე.

არსებულის ან არარსებულის საზომი თითოეული ჩვენთაგანია და ამაში ათასჯერ განსხვავდებიან ადამიანები ერთმანეთისგან, რადგან ერთისთვის არსებობს ერთი, მეორისთვის კი სხვა. „მე სრულებითაც არ ვუარყოფ ბრძენს. უბრალოდ მე ბრძენს ვუნოდებ მას, ვინც ისე გარდაქმნის ვილაცეებისთვის ბოროტებად არსებულს და ბოროტად განცდილს, რომ ის მოეჩვენება სიკეთედ და გადაიქცევა სიკეთედ“ - ამბობს პროტაგორა პლატონის დიალოგში „თეეტეტე“.

უარესი მდგომარეობიდან ადამიანი უნდა მივიყვანოთ უკეთეს მდგომარეობამდე - აი ბრძენის მიზანი. ექიმი ამას ახდენს

ნამღლების მეშვეობით, სოფისტი კი განსჯის საშუალებით.

სწორედ პროტაგორას სახელს უკავშირდება საუბრის, დიალოგის ფორმა სიმართლის დასადგენად, რომელსაც შემდგომ ასე ოსტატურად იყენებდა სოკრატე და დაერქვა კიდევ სოკრატისეული საუბრის მეთოდი.

პროტაგორა იყო პირველი, ვინც დაიწყო საუბარი ზმნის დროზე, მნიშვნელობას ანიჭებდა მოქმედების დროს. მანვე გამოყო მეტყველების ოთხი სახეობა - სურვილი, შეკითხვა, პასუხი და ბრძანება - და მათ უწოდა მეტყველების კანონები.

როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ირწმუნება, პროტაგორას კალამს ეკუთვნოდა ნაშრომი „ხელოვნების შესახებ“, რომელიც შევიდა სამედიცინო ტექსტების კრებულში - „ჰიპოკრატეს კრებული“. ამ კრებულში დაახლოებით 70 ტრაქტატი შედიოდა, მათ შორის ცნობილი „ჰიპოკრატეს ფიცი“. აღსანიშნავია, რომ აქ უკვე უღერდა მოწოდება თანასწორ და თანაბარ მკურნალობაზე თავისუფალი ადამიანისა და მონის, მამაკაცისა და ქალის, ღარიბის და მდიდარის. როგორ არ შევნიშნოთ, რომ თავად ჰიპოკრატე მკურნალობისთვის ფულს იღებდა.

ბევრი და მათ შორის პლატონიც საყვედურობენ პროტაგორას ღმერთის უარყოფას, რაც არ არის სამართლიანი. პროტაგორას დამოკიდებულება ღმერთებისადმი, შესაძლოა, კიდევ უფრო თავდამბლურია და მოწინების გამომხატველი, ვიდრე ბევრი ფანატიკოსი მორწმუნესი.

„ღმერთებზე - ამბობს პროტაგორა - მე ვერ ვამბობ, არსებობენ ისინი, თუ არა და როგორ გამოიყურებიან. ამის ცოდნას ბევრი რამ ეწინააღმდეგება - საკითხის ბუნდოვანება და ადამიანის სიცოცხლის ხანმოკლეობა“

ჩემი აზრით, ძალიან გულისამაჩვილებელი სიტყვებია. თავხედობა და ამპარტავნობა არ არის გეგონოს, რომ შენ, მოკვდავმა იცი ღმერთის ჩანაფიქრი და ამასთან ამ შენს მედიდურ სითავხედეს აცხადებ ღვთის სახელით?!

პროტაგორა თვლიდა, რომ ღმერთის სადიდებელი რიტუალები უნდა სრულდებოდეს, მათ სარგებლობა მოაქვთ ადამიანებისთვის. ადამიანებმა ღმერთებს თავყვანი უნდა სცენ.

მნიშვნელოვანია პროტაგორას სურვილი და ძალისხმევა ახალგაზრდების აღსაზრდელად და გასანათლებლად. მას სწამდა, რომ შეიძლება შთააგონო ყმანვილს ღირსება, ასწავლო როგორ შეუთანხმოს ერთმანეთს ბუნების კანონი და კანონი, რომელიც კულტურის შედეგია. მეტიც, ახალგაზრდას შეიძლება ასწავლო ნებისმიერი რამ, უპასუხო ნებისმიერ შეკითხვას. და რადგანაც ახალგაზრდას ნებისმიერი რამ შეიძლება ასწავლო, მას უნდა ასწავლო ღირსებები, ისეთი ღირებულებები, რომელიც ემსახურება საზოგადოების კეთილდღეობას და გაკეთილშობილებას.

განსხვავება ბუნებრივ კანონსა და საზოგადოებაში შექმნილ კანონს შორის მდგომარეობს იმაში, პროტაგორას აზრით, რომ საზოგადოებრივი ნორმის ანუ ადამიანების მიერ მიღებული კანონის დარღვევა იწვევს დაგმობას და დასჯას, სირცხვილს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს საჯაროა, გამოაშკარავებულია, მას ხედავენ სხვა ადამიანები. თუ ეს დარღვევა ვერავინ შეამჩნია, ვერ გაიგეს, ის დაუსჯელი რჩება. რაც შეეხება ბუნების კანონს, მისი ნებისმიერი დარღვევა აუცილებლად იწვევს ადამიანის მარცხს - იქნება ეს დარღვევა სხვებისთვის ხილული, თუ არა. ამ შემთხვევაში ადამიანთა შეხედულებას და მათ შეფასებას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

ადამიანის ღირსებები ვლინდება, პროტაგორას აზრით, საზოგადოებაში საზოგადოებრივი ქცევის სახით. რატომ ხდება ასე? ამასთან დაკავშირებით მას მოჰყავდა მითი პრომეთეზე და მის ძმაზე, ეპითემეზე. ორივეს პრომეთესაც და ეპითემესაც უნდა დაერიგებინათ ღირებული თვისებები ცხოველებისთვის და ადამიანებისთვის. ეპითემემ ყველა გადასარჩენად ვარგისი თვისება ისე გაანაწილა, რომ ადამიანს არაფერი შეხვდა. მაშინ პრომეთემ ადამიანებს ასწავლა გონის გამოყენება და მისცა ცეცხლი, რომელიც გეფესტოს და ათენას მოსტაცა. ადამიანებმა გონივრულად დაიწყეს თავის შენახვა, მაგრამ არ შეეძლოთ ერთად ცხოვრება. და მაშინ ზევსმა მათ

მისცა სირცხვილი და სიმართლე.

პოლისი, როგორც ენოდებოდა ანტიკურ ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოს, ნიშნავს კედელს, რომელიც პოლისს გარს არტყია. პროტაგორას აზრით, ქალაქის ნამდვილი კედელია ის კედელი, რომელიც ამთლიანებს ადამიანებს, ხალხის საერთო წარმოდგენაა იმაზე, თუ რა არის სირცხვილი და რა არის სიმართლე. - იმდენად მშვენიერი მოსაზრებაა, რომ კომენტარიც კი არ გინდება. ან რას დაუმატებ?!

აღსანიშნავია პროტაგორას შეხედულება სასამართლოზე და სამართალზე. ის მიიჩნევდა, რომ გასამართლების მიზანია არა შურისძიება ჩადენილი დანაშაულის პასუხად, არამედ დამნაშავის გამოსწორება. უშნოს და ხეიბარს ვერც გააღამაზებ და ვერც გამოაჯანმრთელებ, ეს მათი ბრალიც არ არის, მაგრამ უღირსი საქციელის გამოსწორება შესაძლებელია განათლებით და სწორი წარმართვით. განათლებას ყოველთვის სიკეთე მოაქვს. მაგალითისთვის მას მოჰყავს მუსიკოსი - ვინც იცის დაკვრა. ის, თუნდაც არ იყოს დიდი მუსიკოსი, ყოველთვის უკეთ დაუკრავს იმაზე, ვისაც დაკვრა არ უსწავლია.

პროტაგორამ და მისმა მიმდევრებმა განათლება მისანვდომი გახადეს. მათ ადამიანებს ასწავლეს ნებისმიერი დებულების ეჭვის ქვეშ დაყენება. პროტაგორა იღებდა სწავლებაში ფულს, მაგრამ ამასთან ის უკეთესი ადამიანის ჩამოყალიბებისთვის იღწვოდა. ფულის აღებით მან აჩვენა, რომ გონება, ცოდნა „კაპიტალია“. მთავარია ეს ცოდნა ნამდვილი ცოდნა იყოს და არა ხრიკების გროვა სხვების დასაჩაგრად და მოსატყუებლად, რაც მესამე თაობის სოფისტების საქმიანობად იქცა.

როგორ და როდის გარდაიცვალა პროტაგორა არავინ იცის. მოგზაურობდა. ერთხელაც ავიდა გემზე და მეტი არავის უნახავს. ალბათ ილიმება იმ გემიდან, როდესაც ჩვენ გვიყურებს. ამდენი დრო გავიდა და არაფერი შეცვლილა. მხოლოდ მესამე თაობის სოფისტები მომრავლდნენ ძალიან.

გორგია მეორე დიდი სოფისტია. ის დაიბადა სიცილიაში 485-480 წ.ჩვ წ.ა-მდე. მან ძალიან დიდხანს იცოცხლა, მითუმეტეს იმ დროისთვის, დაახლოებით 108 წელი. ამასთან ბოლომდე იყო მხნე და ჯანმრთელი. გორგიაც როგორც პროტაგორა და საერთოდ სოფისტები ბევრს მოგზაურობდა და დიდი სახელიც მოიხვეჭა. ციცერონის თქმით, გორგია იმდენად დაფასებული და პატივსაცემი ავტორიტეტი იყო, რომ დელფოსში ოქროს ძეგლი დაუდგეს, რაც ძალიან იშვიათია.

მის ფილოსოფიურ თხზულებას ეწოდებოდა „ბუნების ანუ არარას შესახებ“. პროტაგორა, როგორც უკვე ვიცით, საუბრობდა ყველაფრის თანაბრად არსებობაზე. გორგია ნიჭილისტია (უარყოფელი) და თავის მსჯელობას, რიტორიკას უარყოფაზე აგებს. მისი ეს ნაშრომი „ბუნების ანუ არარას შესახებ“ ეფუძნება სამ თეზისს:

- 1) ყოფიერება არ არსებობს ანუ არსებობს არარა;
- 2) თუ მაიც რაიმე არსებობს, ის შეუმეცნებელია ადამიანისთვის;
- 3) თუ ის შეიმეცნება კიდეც ვინმესთვის, მისი გამოხატვა შეუძლებელია.

მართლაც, ფილოსოფოსები გორგიამდე, სრულიად განსხვავებულად და ხშირად ურთიერთგამომრიცხავად აყალიბებდნენ ყოფიერებას. თუ ყოფიერება თან ერთიანია და თან მრავალი, თან მარადიულია და თან შექმნილი, ის არარაა.

გორგია მიმართავს თავის მსჯელობაში პარმენიდეს, რომელიც ამტკიცებდა, რომ მხოლოდ ყოფიერებაა მთლიანი, ერთიანი, გააზრებადი, ხოლო არარა გაუაზრებელია. მაგრამ გააზრებადია ქიმერა, რომელიც სინამდვილეში არ არსებობს, მაშასადამე გააზრებადი არ ემთხვევა ყოგიერს.

და თუ დავუშვებთ, რომ ყოფიერი გააზრებადია, მისი გამოხატვა შეუძლებელია სიტყვა ვერ გადმოგვცემს იმას, რაც მისგან განსხვავდება. „ის, რასაც ვხედავთ, როგორ შეიძლება გადმოვცეთ სიტყვით?! რად შეიძლება გადაიქცეს ის იმისთვის, ვინც ისმენს? როგორც მხედველობით ვერ

აღიქმება ბგერა, ასევე სმენით აღიქმება ბგერა და არა ფერი; და ნათელია, ამბობს გორგოა, რომ გასაგებია ის, რასაც ამბობ, ხოლო ფერი და გამოცდილება არაფერს ამბობენ.“

არც ცოდნისეული და არც რეალური არ არის მონესრიგებული, ის ქაოტურია. მხოლოდ ჭეშმარიტება გამოისახება სიტყვით ანუ ყველაფერი, რაც გამოისახება სიტყვით, ჭეშმარიტია. თუ ეს ასეა და თუ არაა არ არის ჭეშმარიტი, მაშინ გამოდის, რომ ყველაფერი გამოხატული სიტყვით ერთსა და იმავე დროს ჭეშმარიტიცაა და მცდარიც.

როგორც ვხედავთ, გორგია აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას უარყოფს, მაგრამ თუ პროტაგორა ამას აკეთებს ყველაფრის დაშვებით, გორგია - ყველაფრის უარყოფით. როდესაც ადამიანი ყველაფერს უარყოფს, ჩვენ მას ვუნოდებთ ნიჰილისტს.

ნიჰილისტი არ ნიშნავს ცუდს. უმრავლესობას რატომღაც ჰგონია, რომ სიკეთეა არსებობის, საყოველთაოს, უზენაესის, სრულყოფილების მტკიცება. არ მოგეწონს ადამიანი, რომელსაც ეჭვი ეპარება აბსოლუტის არსებობაში. ეს უცნაურია, რადგან თვალწინ გვაქვს უამრავი ისტორიული და დღევანდელი მაგალითი თუნდაც პოლიტიკაში, როდესაც ვითომდა აბსოლუტური ღირებულებების მქადაგებლები ძალაუფლების მოპოვების შემდეგ ამ თავის აბსოლუტურ ღირებულებებს იძულებით ადამიანებს თავს ახევენ და ურჩიბს, როგორც წესი, აწამებენ და კლავენ. ვითომდა უმაღლესი სიკეთის დაცვით, ანადგურებენ ყველას, ვისაც ეჭვი შეაქვს ამ სიკეთის უზენაესობაში ან ნაკლები სიმხურვალით იცავს მას.

ის, რასაც გორგია უპირისპირდება, ეხება გონის სფეროს. მისი მსჯელობა თეორიულია. ის ცდილობს ისე წარმართოს ადამიანის აზროვნება, რომ არ ხდებოდეს არარსებულზე, არნახულზე, რაღაც აბსტრაქტულ განსჯაზე, გამოთქმულზე დაფუძნება. უნდა გაიაზრო მხოლოდ ფაქტები, ვითარებები, ცხოვრებისეული სიტუაციები, ქალაქის (პოლისის) რეალობები. მაგ., გორგია მოუწოდებდა გათიშულ ბერძნულ პოლისებს გაერთიანებისკენ საერთო მტრის სპარსელების წინააღმდეგ, რაც ბერძნებმა არ შეისმინეს. ამ გათიშულობამ საბოლოო ჯამში მთელი ბერძნული სამყარო დააქცია.

ის, რასაც გორგია სთავაზობდა, არ იყო ზოგადი განაზრება, რალაც მეცნიერული თეორია, რომელიც იძლევა აბსოლუტურ წესებსა და კანონებს, მაგრამ ეს არც პიროვნული ახირება იყო. გორგია სანდოდ მიიჩნევდა კონკრეტული ვითარების ანალიზს. რა გასაკვირია ეს? განა არსებობს ორი სრულიად ერთნაირი ვითარება? მოვალეობები, მახასიათებლები, შეფასებები ყოველთვის მოცემულ ხდომილებაზეა დამოკიდებული. განყენებულად განხილული ერთი და იგივე ქმედება, ფაქტი შეიძლება იყოს კარგიც და ცუდიც. ეს დამოკიდებულია სწორედ კონკრეტულ მოვლენაზე.

გორგიამ სახელი გაითქვა როგორც ჩინებულმა ორატორმა. ფილოსოფიის ისტორიაშიც რა წამს გორგიას ახსენებ, მას მოსდევს სიტყვა რიტორიკა (მსჯელობა). მისთვის მნიშვნელოვანი იყო მეტყველება, რამდენადაც სიტყვა ძლიერი იარაღია, მით უფრო, როდესაც არ არსებობს აბსოლუტური ჭეშმარიტება. იმის გამო, რომ სიტყვა, მეტყველება სრულიად დამოუკიდებელია, მოუბმელია რალაც მარადიულ კანონთან, ის თავისუფლად შეიძლება ეხებოდეს ნებისმიერ რამეს. ამიტომ რიტორიკა, დარწმუნების ხელოვნება გორგიასთვის იქცა ძირითად საქმიანობად, რომელშიც მას ბადალი არ ჰყავდა.

სიტყვისადმი ასეთი ინტერესის გამო, გორგიამ ბევრ ახალ სააზროვნო თემას და სფეროს გაუკვალა გზა, მაგ., პოეზიის გააზრებას. პოეზიაზე მას ბევრი ჰქონდა ნაფიქრალი. ის ასხვავებს პოეტურ ხელოვნებას რიტორიკისგან. პოეზიაში, ისევე როგორც საერთოდ ხელოვნებაში გრძნობების დინებაა და მას პრაქტიკულ ინტერესებთან კავშირი არა აქვს. ის საუბრობს პოეტურ სიცრუეზე, როდესაც „ის, ვინც ატყუებს უკეთესია, ვიდრე ის, ვინც არ ატყუებს“, ხოლო „მოტყუებული უფრო ბრძენია, ვიდრე ის, ვინც არ მოტყუებულა“. მოგვიანებით ამაზე მოუწევთ ფიქრი პლატონსაც და არისტოტელესაც. ისინი განსხვავებულად მიუდგებიან ხელოვნებას, მაგრამ გორგია რომ არა, იქნებ არც დაინტერესებულყვნენ ამ საკითხით.

გორგიამ პირველმა დაიწყო ექსპრომტად ანუ მოუმზადებ-

ლად გამოსვლა სიტყვით და ტრიაზობდა კიდეც, რომ ნების-
მიერ თემაზე შეუძლია საუბარი ყოველგვარი მომზადების
გარეშე. მან ბევრი სიახლე შეიტანა და მას უკავშირდება ორა-
ტორული ხელოვნების პირველი თეორიის შემუშავება.

გორგიას ესმოდა პოლიტიკის და სოციალური ცხოვრების
მნიშვნელობა, მაგრამ არ იყო მოქალაქე და არ ენეოდა საზო-
გადოებრივ საქმიანობას.

ყველაზე მეტად გორგია ფილოსოფიას აფასებდა. ის იმდე-
ნად განსხვავდება სხვა სოფისტებისგან, რომ მას ზოგჯერ
არც თვლიან სოფისტად, თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ სო-
ფისტის თითქმის ყველა ნიშანი აქვს და თუ ვინმეს არ უნდა
ამის დაჯერება, ეს ალბათ იმიტომ ხდება, რომ სოფისტებს
„ცუდი რეპუტაცია“ აქვთ. მას ბევრ ცდომილებაში სდებენ
ბრალს. სამართლიანია ეს თუ არა დღეს ამას არავითარი
მნიშვნელობა არა აქვს, იმდენად დიდია მისი ღირსებები და
წვლილი. ამასთან კარგი მოაზროვნის შეცდომები, უპასუხო
შეკითხვები ისეთივე საინტერესოა და დამაფიქრებელი, რო-
გორც მისი „ჭეშმარიტებები“. გორგიას დიდი დამსახურება
აქვს ლოგიკასა და ონტოლოგიაში (არსის გააზრებაში). და
კიდეც ერთხელ გავიმეორებთ, ის ნამდვილი სოფისტია - მეც-
ნიერია, მოაზროვნეა, რომელიც სხვასაც ასწავლიდა თავის
ოსტატობას.

გორგია განასხვავებს ერთმანეთისგან ენას და აზროვნე-
ბას. ენისა და აზროვნების ურთიერთმიმართება მოგვიანებით
ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თემად იქცევა ფილოსოფიაში,
ფსიქოლოგიაში, ლინგვისტიკაში. ეს თემა დღესაც ბევრი მოა-
ზროვნის საფიქრალადაა ქცეული. ისტორიკოსებიც კი ჩაფიქ-
რდნენ ენის მნიშვნელობაზე ისტორიაში და ისტორიკოსის
საქმიანობაში.

გორგია თვლიდა, რომ ადამიანი სამყაროს აღიქვამს მხედ-
ველობით (დღეისთვის უკვე ცნობილია, რომ ინფორმაციის
უდიდეს ნილს ადამიანი თვალთა ლებულობს). ჩვენ აღვიქ-
ვამთ გამოსახულებებს, მაგრამ აღწერთ სრულიად განსხვა-
ვებულად, რამდენადაც არ გაგვაჩნია სხვა საშუალება, რათა
გადმოვცეთ ჩვენი განცდები და შეგრძნებები განსაკუთრე-

ბული, სპეციალური ორგანოთი - მხოლოდ ენით. ის, რაც მე ან თქვენ გვეჩვენება მომხიბვლელი ან საზარელი სრულად ენით ვერ გამოიხატება. მაგრამ ენით ჩვენ შეგვიძლია გამოვთქვათ ისეთი რამ, რაც არ არსებობს სინამდვილეში, მაგალითად ფასკუნჯი ან ქალთევზა.

რადგანაც ჩვენ შეგვიძლია გავიაზროთ ისიც, რაც არ არსებობს, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ყოფნა და არყოფნა ტოლფასია, და არარსებულის სავსებით არსებულია და პირიქით - არსებული არარსებულია. მათი გამიჯვნა არ შეიძლება აზროვნებაში. ყოფნა და არყოფნა ერთად შეუძლებელია, მაგრამ ცალ-ცალკეც არ მოიაზრებიან - თუ არსებობს ყოფიერება, ის უეჭველად უპირისპირდება არარას.

სწორედ ასეთი მიდგომის გამო არსებობისადმი, გორგიასთვის მნიშვნელოვანი ხდება სიტყვა და არა შინაარსი, რომელიც ამ სიტყვას აქვს. გორგიასთვის მთავარია ცოდნა იმის შესახებ, თუ როგორ ილაპარაკო, როგორ დააჯერო მსმენელი და ეს უნარი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ზოგიერთი მკვლევარი სოკრატესაც გორგიას მონაფედ მოიხსენიებს, რაც არაფრით არ საბუთდება. ასეა თუ ისე, მაგრამ სოფისტებმა უდიდესი როლი ითამაშეს სოკრატეს, პლატონის და არისტოტელეს ფილოსოფიაში, მათ აზროვნებაში. თუკი ვინმეს ეკამათებიან, ეს სოფისტებია, თუკი ვინმეს უმტკიცებენ თავის სიმართლეს, ეს სოფისტებია, თუ უნდათ ვინმეს აჯობონ მსჯელობაში, ეს სოფისტებია.

ამბობენ, გორგიას უყვარდა ალისფერ სამოსში სიარული, ყველას რომ შეემჩნია ის. როგორც ჩანს, მოსწონდა თავისი გარეგნობაც, მოსწონდა თავისი საქმიანობა, მოსწონდა თავისი ცხოვრება, არსებობის ფორმა. რა ბედნიერებაა იყო ისეთი, როგორიც გინდა იყო! 108 წელი კი არა, 208 წელი რატომ არ იცოცხლა! ისეთები, როგორიც გორგიაა და ყველა ის, ვისზედაც ვწერთ, ნამდვილად იმსახურებენ მარადიულ სიცოცხლეს.

კიდევ კარგი, იყო სოკრატე! სოკრატე რომ არ ყოფილიყო, შესაძლოა არ იქნებოდა ქრისტიანობა. ნამდვილად არ იქნებოდნენ პლატონი და არისტოტელე და ამიტომ არ იქნებოდნენ თომა აქვინელი, დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი, კანტი, კირკეგორი, ნიცშე, ... არ იქნებოდა ფსიქოლოგია. ფსიქოლოგიაც არ იქნებოდა სოკრატეს გარეშე.

სოკრატე იყო ადამიანი, რომელიც იქცა ლეგენდად. სოკრატე განასახიერებს ფილოსოფიას ყველა თავისი გამოხატულებით, თუ ქმედებით. მან ფილოსოფიაში სრულიად განსხვავებულ მიმართულებებს მისცა დასაბამი. მისგან გამოდიან ანტისფენეც და პლატონიც, რომლებიც ერთმანეთს უპირისპირდებიან თავისი ფილოსოფიური მრწამსით. ბევრი მეცნიერი ვარაუდობს, რომ ხელოვნების არაჩვეულებრივი გაფურჩქვნაც მის არსებობას უკავშირდება. პითაგორას მიერ აჟღერებული ტერმინიც „ფილოსოფია“ მხოლოდ სოკრატეს ღვაწლით ჩამოყალიბდა ისეთ ცნებად, რომელიც დღემდე ძალიან მნიშვნელოვან საქმიანობას განასახიერებს. სოკრატემ მოახერხა იმის ჩვენება, თუ საიდან იწყება ფილოსოფია და ფილოსოფოსობა. მართალია ისიც, რომ ეს გაცილებით უფრო ადვილია, როცა უკვე არსებობენ თალესი, ანაქსიმანდრე, პითაგორა, პარმენიდე, ჰერაკლიტე, ანაქსაგორა და კიდევ ბევრი სხვა არაჩვეულებრივი მოაზროვნე და ბრძენი, როდესაც ასეთ მოაზროვნეებს მიეკედლნენ სოფისტები და ძნელი გასარიყნი გახდნენ მათგან, რადგანაც არაფრით ჩამოუვარდებოდნენ აზროვნებით. სხვადასხვა ბრძენი მოაზროვნის კრებულიდან ფილოსოფია გადაიქცა ერთ სფეროდ, რომელშიც შედიან განსხვავებული შეხედულების ადამიანები, მაგრამ გაერთიანებულნი იმით, რომ ეძიებენ სანყისს, არსს, ზოგადს, საყოველთაოს, ჭეშმარიტებას. სოკრატე გადაიქცა ფილოსოფოსის განსახიერებად თავისი აზროვნებით, მეტყველებით, ცხოვრების წესით და სიკვდილითაც კი. ტერმინი „ფილოსოფია“, რომელიც სოკრატეს დროს და მისი წყალობით დამკვიდრდა, არ უტოლდება, არც მხოლოდ სიბრძნეს, არც მეცნიე-

რებას, არც სოფისტიკას, არც ღვთისმეტყველებას.

სწორედ სოკრატეს შემდეგ ვიცით, რომ ანაქსიმანდრე თუ პითაგორა ფილოსოფოსები არიან, ხოლო არანაკლებ მშვენიერი მოაზროვნეები, როგორიცაა პომპროსი, ჰესიოდე, ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე, ჰიპოკრატე არიან მწერლები, ისტორიკოსები თუ მეცნიერი ექიმები, თუმცა როგორც დიდი მოაზროვნეები ფილოსოფიასთან ნილნაყარნი არიან.

ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ სოკრატე ან პარმენიდე „კარგი ბიჭები“ იყვნენ, ხოლო სოფოკლე და ჰიპოკრატე „ნაკლებად კარგი“, ნაკლებად ჭკვიანი ან ნაკლებად განათლებული. ეს ნიშნავს იმას, რომ სოკრატე და პარმენიდე არიან ფილოსოფოსები, სოფოკლე მწერალია, ისევე როგორც პომპროსი, ჰიპოკრატე კი ექიმი. მოგვიანებით უკვე თითქმის აღარავინ ჩათვლის, რომ ევკლიდე ფილოსოფოსია ან პლატონი დიდი მწერალი. თუმცა რამდენადაც მწერლობაც და ფილოსოფიაც მნიშვნელოვნად დაკავშირებულია სიტყვის როგორობასთან, ხშირად დიდი მწერლები დიდ მოაზროვნეებად წარმოგვიდგებიან, მაგ., გოეთე, დანტე, შექსპირი, რუსთაველი. . . . და ა.შ. ხდება ისედაც, როცა დიდი ფილოსოფოსები აღმოჩნდებიან დიდი მწერლებიც, როგორიცაა ვოლტერი, კამიუ, ნიცშე, . . .

უკვე ავლნიშნეთ, რომ დიდ მეცნიერებსაც უჩნდებათ ფილოსოფიური ხედვა და ფილოსოფიურ თეორიასაც კი ქმნიან. ასე მოხდა ფროიდის, ჰაიეკის, აინშტაინის და აგერ დღეს პოუკინგის შემთხვევაში. შემთხვევა, როცა დიდი ფილოსოფოსი გახდა დიდი მეცნიერი რატომღაც არ მახსენდება.

სოკრატეს შემდეგ ანტიკური ფილოსოფია (მე კი რომ მკითხოთ, ფილოსოფია მთლიანად) იყოფა ფილოსოფიად სოკრატემდე და ფილოსოფიად სოკრატეს შემდეგ. დღეს ნათელია, რომ სოკრატეს დამსახურებით ფილოსოფია თუ არ დაიბადა, ყოველ შემთხვევაში ფეხზე დადგა.

დავინყეთ!

სოკრატე დაიბადა ათენში 470 (469) წელს და გარდაიცვალა 399 წელს ჩვ. წ.ა.-მდე. დედა სახელად ფინარეტა იყო

ბებიაქალი, მამა, სოფრანიქსე იყო მშენებელი. სოკრატეც მოქანდაკე გახდა და, როგორც ამბობენ, გამოაქანდაკა ქარიტების ჯგუფი. ქარიტები, რომელთაც მოგვიანებით რომაელებმა გრაციები შეარქვეს, ბერძნულ მითოლოგიაში ზევსის ქალიშვილები იყვნენ და მუზებს დაყვებოდნენ. მუზებივით ლამაზები ისინი განასახიერებდნენ სიხარულს და მშვენიერებას.

სოკრატე ხუმრობდა, რომ მისი გვარი მოდის დედალოსი-გან. დედალოსი ანტიკური ბერძნული მითოლოგიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პერსონაჟია. მან ააგო კრეტაზე ცნობილი ლაბირინთი მინოსისთვის, სადაც მინოტავრი ვხვდვართ, მანვე მისცა არიადნეს ძაფის გორგალი, რომელიც მან პერსევს გადასცა ლაბირინთიდან თავის დასაღწევად. ამის გამო მინოსმა დედალოსი დასაჯა და ლაბირინთში დაამწყვდია, მაგრამ დედალოსმა, როგორც დიდმა გამომგონებელმა ფრთები გააკეთა, რომელიც მხრებზე სანთლით დაიმავრა და შვილთან ერთად, რომელიც მასთან იმყოფებოდა, ლაბირინთიდან გამოფრინდა. ახალგაზრდა იკაროსი (ასე ერქვა მის შვილს) ძალიან მაღლა აფრინდა, მზესთან მიახლოებისას სანთელი გადნა და იკაროსი ზღვაში ჩავარდა. აი ვისთან აკავშირებდა სოკრატე თავის წარმომავლობას, თუნდაც ხუმრობით. მორიგი თაობები კი სოკრატეს შეადარებენ ბუდას, ზარატუსტრას, კონფუციუსს, ქრისტეს . . მრავლისმთქმელი შედარებებია! დღეს ვერავინ მახსენდება მათი სადარი. ბოლოს, ვინც მიუახლოვდა ლეგენდადქცეულებს, მერაბ მამარდაშვილია, რომელსაც თანამედროვე სოკრატე შეარქვეს.

შედარებები ყოველთვის ძალიან მეტყვევლია და ნამდვილად წარმოგვიდგენს ადამიანის ღირსებებს და მნიშვნელობას, იმ პირობით, რომ შედარება გულწრფელია და სამართლიანი. როდესაც უღირს ადამიანს ადარებენ დიდ პიროვნებას, ეს უღირსი ადამიანი კიდევ უფრო მწირდება და კომიკურიც კი ხდება, რადგანაც კიდევ უფრო კარგად წარმოჩინდება მისი სიმდაბლე და არარაობა. მწირდება მისი შემდარებელიც. კომიკურია იმიტომ, რომ ასეთი შედარებისას ეს პანანუნა ადამიანი აინშტაინის ან კანტის ტოლფასი კი არ ხდება, არამედ კიდევ უფრო თვალში საცემი ხდება მისი სიშორე კანტთან ან

აინშტაინთან, მაშინვე წამოგვცდებო: „ეგეც ახლა კანტია!“ ან „გამომივიდა რა აინშტაინი!“, ან „პელე არა...!

სოკრატე კი... სოკრატეს არაფერი დაუწერია. მას მიაჩნდა, რომ დაწერილი ტექსტი კარგავს ფილოსოფიურ ღირებულებას. – „ნიგნს არ შეუძლია რაიმე მასწავლოს. ნიგნს რასაც არ შეეკითხები, ერთსა და იმავეს პასუხობს.“ სოკრატეს ფილოსოფიურ მეთოდს დაწერილი ტექსტი არაფერს სძენდა, მას ხომ ვერ შეეკამათები და ვერ გადაარწმუნებ. ნიგნი ცოცხალი არ არის.

თუ ასეა, საიდან ვიცით რას ფიქრობდა სოკრატე? რატომ ვსაუბრობთ მასზე ისე, თითქოს დამონებული, დაწერილი საბუთი გვექონდეს? სოკრატეზე ძირითადად სამი ავტორი საუბრობს. ესენია: ქსენოფონე, პლატონი და არისტოფანე.

არისტოფანე მწერალია, კომიკოსი. მას სოკრატე არ მოსწონდა და გამოიყვანა ის თავის კომედიაში „ღრუბლები“. არისტოფანე დასცინის სოკრატეს და მისი ტექსტი არაფერს გვეუბნება სოკრატეზე სარწმუნოს. შეგვიძლია მხოლოდ ის ავლნიშნოთ, რომ რამდენადაც არისტოფანემ საინტერესოდ ჩათვალა თავის პიესაში სოკრატესთვის დაეცინა, - არისტოფანე კი ცნობილი და ნიჭიერი მწერალია - მისი ეს სურვილი და მცდელობა დაემდაბლებინა სოკრატე მოწმობს სოკრატეს მნიშვნელობაზე. როგორც ჩანს, არისტოფანემ გვერდი ვერ აუარა ისეთ მოვლენას ათენის ცხოვრებაში, როგორიცაა სოკრატე. და ვერც მოერია -დავუმატებთ ჩვენ.

ქსენოფონე ისტორიკოსი იყო. მისი სახელი, ვგონებ, სწორედ სოკრატეზე დაწერილმა თხზულებამ შემოგვინახა. ქსენოფონე დიდ პატივს სცემდა სოკრატეს, ესმოდა მისი მნიშვნელობა და თავის ნიგნში ცდილობდა გაემართლებინა ის, ეჩვენებინა ყველასთვის რამდენად უსამართლოდ დასაჯეს.

ყველაზე მეტი სოკრატეზე უწერია პლატონს. სოკრატე მისი მასწავლებელი იყო. მას ის უყვარდა და აფასებდა. ის ბოლომდე, სიკვდილამდე მის გვერდით იყო. პლატონის დიალოგები, თითქმის ყველა, უკავშირდება სოკრატეს. სოკრატე იქ მთავარი პერსონაჟია, წამყვანი ძარღვი. ამ დიალოგებში თავად პლატონი არსად ფიგურირებს - ის მთხრობელია,

ობიექტური და სამართლიანი. რამდენად ობიექტური, ამაზე დღემდე მსჯელობენ. ითვლება, რომ პლატონის ადრეული, პირველი დიალოგები უფრო ზუსტად და ადეკვატურად წარმოგვიდგენენ სოკრატეს და მის ნააზრევს. მოგვიანებით დაწერილ დიალოგებში კი პლატონი, როგორც უკვე ჩამოყალიბებული მოაზროვნე ფილოსოფოსი სოკრატეს თავის შეხედულებებს ალაპარაკებს. მართლაც, სოკრატე ადრეულ და გვიანდელ დიალოგებში განსხვავებულია. დრო გავიდა და სოკრატემ ერთგვარად იდეალიზირებული სახე მიიღო, მისი ცოცხალი გავლენა გაფერმკრთალდა. შესაძლოა პლატონს ასე თავისდა უნებურად გამოუვიდა. ასეა თუ ისე, მაგრამ მკვლევარების აზრით, პლატონის გვიანდელი დიალოგები ნაკლებად სანდო მასალაა სოკრატეზე სალაპარაკოდ.

ცხადია, ყველაზე უფრო სარწმუნოა ის, რაც იკითხება ქსენოფონესთანაც და პლატონთანაც ერთდროულად. იმ ცნობებიდან კი, რომელიც განსხვავებულია და ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგოც ამ ორ ავტორთან, მე, და არა მარტო მე, მივიწოდობოდი უფრო პლატონს. პლატონი როგორც მოაზროვნე სოკრატეს სადარია, ქსენოფონე კი, არა.

როგორც ცნობილია, სოკრატე არ იყო ლამაზი. მას დიდი მუცელი ჰქონდა, მოღრეცილი ფეხები, გადმოკარკლული თვალები. სიმაღლითაც არ გამოირჩეოდა. მითოლოგიურ სატირს ჰგავდა, ცნობილს თავისი სიმახინჯით. მისი გარეგნობით გაოგნებულმა მაგმა ზეფირმა, რომელიც თითქოსდა ერკვეოდა ადამიანის ბუნებაში და გარეგნობით შეეძლო ადამიანი დაეხასიათებინა, სოკრატეზე თქვა, რომ ის ავხორცი, ღორმუცელა და ზარმაცია. სოკრატეს მოწაფეები განრისხდნენ, მაგრამ სოკრატემ ისინი დაამშვიდა სიტყვებით: მართლაც ასეთი ვიყავი, მაგრამ აზროვნებამ შემცვალაო. მიუხედავად ამისა, სოკრატე ძალიან მომხიბვლელი ყოფილა, მითუმეტეს, თუ დაინყებდა საუბარს, ე.წ. ქარიზმა ჰქონდა.

სამ ომში მონაწილეობდა სოკრატე - პელოპონესის ომებში. ეს ომები 27 წელს გრძელდებოდა. სოკრატე გამოირჩეოდა სიმამაცითა და გამძლეობით -სიცივეში ყინულზე ფეხშიშველს შეეძლო დგომა და სიარული, მაშინ, როდესაც სხვები იფუთე-

ბოდნენ და გაჭირვებით უძლებდნენ სიცივეს.

როგორც ქსენოფონე, ისე პლატონი აღნიშნავენ, რომ სოკრატე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა მსმენელზე და თავის მონაფეებზე. ყველაზე ამაღელვებელ მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ მისი მოწაფის ალკივიადეს სიტყვები, რომელიც პლატონს აქვს მოყვანილი თავის დიალოგში „ნადიმი“. ალკივიადეზე სოკრატე იმდენად დაუფინყარ შთაბეჭდილებას ახდენდა, რომ აღფრთოვანების ცრემლებსაც კი გვრიდა. მისი მოსმენით მას ერთგვარი სულიერი განწმენდა და ამაღლებული განცდები ეუფლებოდა. დამიჯერეთ, ძალიან ემოციური მონოლოგია, თანამედროვე ადამიანისთვის უჩვეულო გრძნობების აღწერით. არც ვიცი ვისი უფრო შემეხარბოს - სოკრატესი, თუ ალკივიადესი.

რაზე ფიქრობდა სოკრატე?

სოკრატეს მთავარი სააზროვნო თემაა ადამიანი და მისი სული; სული, რადგანაც სწორედ ის განსაზღვრავს პიროვნებას. სული ადამიანის არსია, ამიტომაც განსაკუთრებულ ზრუნვას მოითხოვს, სწორედ ის და არა ადამიანის სხეული, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა იარაღი, ინსტრუმენტი სულის გამოსავლენად. როცა სოკრატე საუბრობს ადამიანის სულზე, ის გულისხმობს გონებას, აზროვნებას, რომელიც კარნახობს ადამიანს ზნეობრივად მოიქცეს. ანუ სული სოკრატესთვის ის „მე“ არის, რომელიც თავს იცნობიერებს.

სოკრატესთვის აზროვნება და ზნეობა ერთმანეთს აუცილებლად გულისხმობს. რატომ? რამდენ ძალიან გონიერ არამზადას ვიცნობთ, მოკლებულს ყოველგვარ ზნეობას. მაშ რატომ არის სოკრატე დარწმუნებული თავის სიმართლეში?

ადამიანი იწყებს აზროვნებას ფიქრით თავის თავზე, თავის ქცევაზე, თავის მომავალზე, მიზნებზე და ა.შ. და ის უეჭველად აწყდება ზნეობრივ პრობლემებს, ეთიკის საკითხებს; უხდება გააზრება იმისა, რა არის სიკეთე და რა არის ბოროტება, რა არის სილამაზე, სამართლიანობა, სიამე და სხვა. მოაზროვნე ადამიანი წვდება იმ ჭეშმარიტებას, რომ სიკეთის, სათნოე-

ბის ცოდნა არასოდეს იწვევს ცოდვას, შეცდომას. ეს მუდმივი, უცვლელი, მყარი ჭეშმარიტებებია, რომელიც ათავისუფლებს მის სულს, ანიჭებს სილალეს და სიხარულს. და ამას ის წვდება გონებით, რომელსაც ამდიდრებს და ანათლებს ცოდნა. ცოდნა უდიდესი სიკეთეა. სულზე ზრუნვა ცოდნის შეძენაში გამოიხატება და არა ხორციელი სურვილების ასრულებაში.

„რაც ნაკლები სჭირდება ადამიანს, მით უფრო უახლოვდება იგი ღმერთებს“ - ამბობდა სოკრატე. ამბობდა და დღესაც ამბობს.

ერთხელ ბაზარში გაუვლია, სადაც უამრავი რამ იყიდებოდა. გაიკვირვა: „რამდენი საგანი არსებობს თურმე, რომელიც სრულებით არ მჭირდება!“

ამგვარად, ცოდნა სოკრატესთვის არის ის, რაც ადამიანის სულს ხდის სათნოს და სრულყოფილს და ამდენად ცოდნა არის სიკეთე.

რაც არ უნდა ტრივიალურად მოგვეჩვენოს ეს აზრი დღეს, ამით მისი მნიშვნელობა არ კნინდება. რაც მთავარია, ცოდნა და სიკეთე ცოტა არ იყოს განსხვავებულად და გაცილებით ღრმად ესმოდა სოკრატეს; გარეგნულმა სიმარტივემ არ უნდა შეგვაცდინოს. სიკეთე, აზროვნება, ცოდნა, პატიოსნება, სიქველე და კიდევ ბევრი რამ ვლინდება ქცევაში, ქმედებაში.

სოკრატემ სრულიად შეცვალა ფილოსოფიის საკვლევი საგანი. მან ისეთ ღირებულებებზე დაიწყო საუბარი, რომელიც უჩვეულო იყო ანტიკური ბერძნული საზოგადოებისათვის. სოკრატესთვის ნამდვილი ღირებულებები არ არის დაკავშირებული გარეგნულ, ხილულ სიკეთეებთან, როგორცაა სიმდიდრე, სახელი, ძალაუფლება, ისევე როგორც არ არის დაკავშირებული ხორციელ სიკეთეებთან - ჯანმრთელობა, სილამაზე, ღონე, სიცოცხლე. ნამდვილი ღირებულებაა სულიერი სიმდიდრე, რომელიც მიიღწევა შემეცნებით, თვით-შემეცნებით, ცოდნით. რაც შეეხება ხორციელ და გარეგნულ ღირებულებებს, ისინი მხოლოდ მაშინ არის მნიშვნელოვანი და ფასეული, თუ სულია მდიდარი და ამ სიკეთეებს უდგება ცოდნით.

ნესით, მაშინვე მორიგი შეკითხვა იბადება. იმედია, თქვენც

დაგებადათ! თუ სოკრატესთვის მთავარია ადამიანი და მორალი, რით განსხვავდება მისი ფილოსოფია სოფისტების სწავლებისგან? ისინიც ხომ სწორ ქცევას და მსჯელობას ასწავლიდნენ?! ისინიც ხომ ადამიანზე ლაპარაკობდნენ? მეტიც, მათაც უყვარდათ ქუჩებსა და მოედნებზე ადამიანთა დამოძღვრა. ცოდნაც ჰქონდათ. ამასთანავე, სოკრატეც, როგორც ჩანს, სოფისტების მსგავსად კარგად მეტყველებდა და იცნობდა ადამიანთა დარწმუნების ხერხებს.

აი პასუხიც: სოკრატე არასოდეს იღებდა ფულს - არც გამოსვლებში, არც მონაფეებისგან. სოკრატეს სჯეროდა და ეძიებდა ჭეშმარიტებას. სოფისტებს ჭეშმარიტება ფუჭ სიტყვად მიაჩნდათ და უარყოფდნენ მას.

„ჭეშმარიტება უნდა ვეძიოთ არა იმაში, თუ როგორ გვეჩვენება ის, არამედ იმაში, როგორია ის სინამდვილეში“ ასე ეპასუხება სოკრატე სოფისტებს“. ანუ ჭეშმარიტება არ არის ის, რაც ახლა გვეჩვენება მოსახერხებლად და სასიკეთოდ, ჭეშმარიტება უცვლელი მუდმივი არსია, რომელსაც უნდა ჩასწვდე და არ უარყო, თუნდაც უმრავლესობას ის არ მოსწონდეს. უნდა გამოგიტყდეთ, რომ როგორც წესი, უმრავლესობას ის არც მოსწონს. სოკრატეს არ უყვარდა, როცა მას ადარებდნენ სოფისტებს მისი კარგი რიტორიკის გამო. ამბობდა, რომ მისი მჭერმეტყველება მდგომარეობს სიმართლის ლაპარაკში. სხვა საიდუმლო მას არა აქვს.

სოკრატეს სოფისტებისგან განასხვავებს სკეპსისიც. სკეპსისი (ეჭვის შეტანა მოსმენილში, ნანახში, და ა.შ.). ის იშვიათად ეთანხმებოდა გაგონილ დებულებას გამოკითხვის, არსის გაგების გარეშე. სოკრატეს სკეპსისი ეჭვის შეტანაა ნათქვამში, რომელსაც დასაბუთება და გააზრება არ ახლავს. სოფისტებს კი ყველაფერში შეჰქონდათ ეჭვი. მათ არ სჯეროდათ არც ჭეშმარიტების, არც მორალის, არც სხვა ღირებულებების.

შეიცან თავი შენი

„შეიცან თავი შენი“ - ეს არის სოკრატეს ფილოსოფიის დედააზრი. ეს სიტყვები ამოკვეთილი იყო აპოლონის ტაძარში

დელფოსში. სიკეთე სოკრატესთვის ყოველთვის ცოდნაა იმისგან დამოუკიდებლად ეს სიკეთე სიბრძნეა თუ სამართლიანობა, ზომიერება თუ ერთგულება. სოკრატეს სჯეროდა, რომ მცოდნე ადამიანი უეჭველად სათნო და კეთილია. ამასთან დაკავშირებით საუბრობენ სოკრატეს პარადოქსებზე. 1. არავინ სცოდავს ცნობიერად; 2. ვინც ბოროტებას სჩადის, ეს მოსდის არცოდნით. ყველაფერს, რასაც ადამიანი აკეთებს, აკეთებს თავისი ხეირისთვის და ბოროტებაც, რომელსაც სჩადის, მას სასიკეთო ჰგონია თავისთვის, იმიტომ რომ არ იცის რა არის სიკეთე, არ უფიქრია ამაზე.

გონების საუკეთესო გამოვლენად სოკრატეს თავშეკავება მიაჩნია. გონიერი ადამიანი უნდა ფლობდეს თავის თავს, თავის ემოციებსა და ვნებებს. სწორედ თავშეკავება განასხვავებს ადამიანს ცხოველისგან, ადამიანი ის არსებაა, რომელიც მაღლდება ვიტალურ (ცხოველურ) არსებობაზე. თავშეკავება აუცილებელია თავისუფლებისთვის - პირველყოვლისა ის უნდა გახდეს თავისუფალი ცხოველური ინსტინქტებისგან, სხეული არ უნდა მართავდეს მის ქმედებებს. თავშეკავებას ემატება ეგ.წ. ავტარკია, დამოუკიდებლობა. ღმერთს ხომ არაფერი და არავინ სჭირდება?! ადამიანიც ამისკენ უნდა ესწრაფვოდეს.

სოკრატე დიდ დროს ატარებდა ქუჩებსა და მოედნებზე, სადაც პირდაღებული (როგორც მე წარმომიდგენია) ხალხი მას უსმენდა. ის, რომ უსმენდა, ნამდვილად ვიცით. როგორც ჩანს, დროის უმეტეს ნაწილს მონაფეებთან და მოკამათებთან ატარებდა, რაც ცოლის დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. მისი ცოლი - ქსანტიპა - ისტორიაში შევიდა როგორც ავი ქალის სიმბოლო. იტყვი ვინმეზე „ქსანტიპა“ და ყველამ იცის, რომ ეს ვინმე ძალიან ავია. სოკრატე შემწყნარებლურად იტანდა ცოლის სიავესა და რისხვას. კარგი ვარჯიშიაო სხვებთან საკამათოდ. ჩემში ქსანტიპა თანაგრძნობას იწვევს - ახალგაზრდა ქალს (ის სოკრატეზე ბევრად უმცროსი იყო) სამი შვილით სულ მარტოს უნდა გაერთვა თავი ოჯახისთვისაც, სახლისთვისაც, მასზე იყო ხარჯებიც და კიდევ ვინ იცის რამდენი რამ. ვვარაუდობ, რომ სოკრატესაც ესმოდა ეს, ამი-

ტომ იყო ასეთი მშვიდი და მომთმენი, რაც იმდროინდელი მამაკაცისთვის არ იყო დამახასიათებელი. თუ უნდოდა ფილოსოფოსობა (და მხოლოდ ეს უნდოდა), ქსანტიპა უნდა აეტანა. ამ ვითარებაში ყველა ქალი ქსანტიპა გახდებოდა. სწორედ ამას მოწმობს ასეთი დიალოგი: ერთხელ ვილაცამ გესლიანი ირონიით ჰკითხა სოკრატეს ღირს თუ არა ცოლის მოყვანა, რაზედაც სოკრატემ მაშინვე უპასუხა, რომ რასაკვირველია ღირს. - სათნო და ალერსიან ცოლთან ბედნიერი იქნები, ავ ცოლთან კი - ფილოსოფოსიო. უფრო სწორედ, ასეთ ფილოსოფოსთან ყველა ცოლი ავი გახდება - განვმარტავთ ჩვენ.

სოკრატემ განაცხადა: „ვიცი, რომ არაფერი არ ვიცი“. სწორედ ასეთი იერით იწყებდა ის საუბარს ნებისმიერ თემაზე. სოკრატისეული არცოდნა ეს არ არის ადამიანის არცოდნა, ეს აბსოლუტურის, ღვთიურის არცოდნაა. „სოკრატეს აპოლოგიაში“ დელფოსის ორაკული (წინასწარმეტყველი, ღვთისმეტყველი) აცხადებს, რომ სოკრატეზე ბქენი ადამიანი არ არსებობს. სოკრატე ამას ხსნიდა ასე: ეს იმას ნიშნავს, რომ ღვთიური, აბსოლუტური ცოდნა მიუწვდომელია ადამიანთა შორის ყველაზე გონიერისთვისაც კი. მისი, სოკრატეს ცოდნაც კი არაფრად ღირს. სოკრატე ეძიებდა ამ ცოდნას და მიაჩნდა, რომ მარტოს მას ეს არ შეუძლია.

რამდენადაც მარტოს მას ეს არ შეეძლო, სოკრატე ცდილობდა ჭეშმარიტების მოძიებას დიალოგში. დიალოგი სოკრატესთვის უმნიშვნელოვანესი რამაა. სოკრატეს საუბრებისთვის დამახასიათებელია ინდუქციური მეთოდი. ინდუქცია არის მრავალი კერძო შემთხვევის გაერთიანება ერთ საერთო დებულებაში, გადასვლა კერძოდან ზოგადზე.

საუბარი სოკრატესთან ნიშნავდა სულის გაშიშვლებას. პლატონის გადმოცემით, ყველა, ვინც სოკრატესთან კამათს იწყებდა, დამოუკიდებლად იმისგან, რაზე იყო საუბარი, უეჭველად იძულებული ხდებოდა გაეცნობიერებინა საკუთარი თავი, ის, თუ როგორ ცხოვრობდა და ცხოვრობს. სოკრატეს არაფერი რჩებოდა შეუმჩნეველი, წვრილმანიც კი. საუბრობენ მის დიალექტიკაზე, რაც გამოიხატებოდა რამდენიმე განსხვავებული, ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი, მცდარი ან

არასრული შეფასების შედეგად ლოგიკური და სწორი დასკვნის გაკეთებას. სოკრატეს დიალექტიკა მოიცავს ორ არსებით მომენტს: უარყოფას და მაიევტიკას. ამ დროს სოკრატე იყენებს ისეთ ხერხებს, როგორიცაა „არცოდნა“ და ირონია.

როგორც უკვე ვიცით, სოფისტები იქცეოდნენ ისე, თითქოს ყველაფერი იციან და ყველაფერზე აქვთ სწორი პასუხი. მათგან განსხვავებით, სოკრატე იქცეოდა ისე, თითქოს არაფერი იცის და ცდილობს რაღაც ისწავლოს. ის უმეცარი ადამიანის გაკვირვებით ისმენდა მოსაუბრის განცხადებას და იწყებდა მოსმენილის არსის გარკვევას. ამ დროს სოკრატე რთავდა თავის შემდგომ „იარაღს“ - ირონიას, ერთგვარ ეშმაკობას - მოსაუბრის მეგობრის ნილაბს იკეთებდა და ინტერესით სთხოვდა ნათქვამის ახსნას. უსვამდა შეკითხვებს, რომელზედაც ხშირად (თითქმის ყოველთვის) ადამიანი ისეთ პასუხს იძლეოდა, რომლის სიმცდარე ადვილად საჩვენებელი იყო. ასეთი ირონიით სოკრატე ამზეურებდა მოსაუბრის ზედაპირულობასა და ხშირად სიბრიაყეს. ამის შემდეგ იწყებოდა ჭეშმარიტების ერთობლივი ძიება შეკითხვებით, რომლებიც ემსახურებოდნენ მიზნის მიღწევას, ჭეშმარიტების დადგენას. ეს ჭეშმარიტება, სოკრატეს აზრით, ყველა ადამიანში ბუდობს, მთავარია მისი გაცნობიერება, სიღრმიდან ამოტანა, დაბადება. სწორედ ამაში ხედავდა სოკრატე თავის დანიშნულებას - დაეხმაროს ადამიანს ჭეშმარიტების დაბადებაში, იმ ჭეშმარიტების, რომლითაც ადამიანი „ფეხმძიმეა“. ამას ის ეძახდა „მაიევტიკას“, რაც ძველბერძნულად ნიშნავს ბებიაქალობას. აკი დედამისიც სწორედ ბებიაქალი იყო. მისი შეხედულებით, ადამიანი ვერ ჩასწვდება ჭეშმარიტებას, თუ მისი სული არ არის „ფეხმძიმე“ ამ ჭეშმარიტებით. ამდენად სოკრატე სრულებითაც არ თვლიდა, რომ ვინმეს რაიმეს ასწავლის. ის უბრალოდ ეხმარება იმ ცოდნის დაბადებაში, რომელიც ადამიანს სინამდვილეში უკვე აქვს, მაგრამ ვერ აცნობიერებს ამას. პლატონის ერთ-ერთ დიალოგში აღწერილია შემთხვევა, როდესაც სოკრატემ მონა ბიჭს ამდაგვარი შეკითხვებითა და პასუხებით დაამტკიცებინა პითაგორას თეორემა და ამით აჩვენა - ხომ ხედავთ, მან სინამდვილეში ეს უკვე იცოდა.

სოკრატესთვის ადამიანი განისაზღვრება მისი სულით. სული გონს უტოლდება და მისი ზემოქმედებით ადამიანი მოქმედებს ზნეობრივი წესების მიხედვით, რამდენადაც სწორედ გონი წვდება იმ ქვეშარიტებებს, რომლებიც მორალით, ზნეობით გამოვლინდება ქცევაში. როგორც ჩანს, სოკრატე გრძნობდა, რომ სულის ახსნა მხოლოდ ლოგიკით და რაციონალურობით შეუძლებელია. ამას მოწმობს ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრება. ზნეობრივი კატეგორიები, ქვეშარიტება შეიმეცნება გონებით, სულით, მაგრამ მის ამოქმედებას კიდევ რაღაც სჭირდება. როგორც აინშტაინის ფორმულაში, ან რაც აზრობრივად დაახლოებით იგივეა, ადამიანის ჭიდან ამოსვლისთვის საჭირო ძალისხმევა. ენერგია გჭირდება არა მარტო ზედაპირამდე მისვლისთვის, არამედ აუცილებელია კიდევ რაღაც ძალა, რათა გადააბიჯო ზღურბლს, ჭიდან ამოხვიდე, როდესაც ზედაპირამდე, ზღურბლამდე უკვე მიხვედი. სოკრატესთვის ეს არის „დაიმონიდი“. ნაკლებად შეფასებული სოკრატეს ეს დაიმონიდი, ძალიან მნიშვნელოვანი მომენტი. თავად სოკრატე ამბობდა, რომ დაიმონიდი არ მონანილეობს გონის მოქმედებაში, გააზრებაში. ეს გასაგებია. მე მეჩვენება, რომ სოკრატეს დიალექტიკის ერთ-ერთი მთავარი მომენტიც დაიმონიდია - როდესაც ქვეშარიტების არსის გაცნობიერებისას სული გადადის თვისებრივად ახალ დონეზე, ახალ „ორბიტაზე“ (ატომურ ფიზიკას თუ დავესესხებით), „ჭიდან გამოდის“. ეს არის მისტიური, აუხსნელი შინაგანი გამოსხივება, რომელიც სულში ქმედით ძალას აცოცხლებს, ადამიანს ახალი მოტივაციით აამოქმედებს. თანამედროვე ფილოსოფიაში მას ხშირად ნებას უწოდებენ, მაგრამ მაინც ჩემი აზრით, ნებას არ უნდა უტოლდებოდეს.

ნუ ვიფიქრებთ, რომ სოკრატე მისტიკოსია. საქმე იმაშია, რომ რაც მეტი იცი, რაც მეტს გაიაზრებ, უკეთ აცნობიერებ იმ საკითხებს, რომელიც ბნელითაა მოცული, იმას, თუ რამდენი რამე არ იცი. შესაძლოა ბრძენი, ისევე როგორც ნებისმიერი მოაზროვნე ადამიანი, სწორედ იმით უნდა შევაფასოთ,

რამდენ რამეზე იცის, რომ არ იცის. დაიმონიდის ხსენებით სოკრატე მხოლოდ ბრძენი არ არის, ის უდიდესი მოაზროვნეა. ის ისეთი ბრძენია, რომელიც გვეუბნება, რომ მხოლოდ არცოდნის გააზრებით ვლეულობთ ცოდნას, რომელიც გვიხსნის ჩვენი უმეცრების კარს კიდევ უფრო ფართოდ. ეს კი სხვა არაფერია, თუ არა ჩვენი მომავლის შანსი.

მოვლენად გადაიქცა არა მხოლოდ სოკრატეს სიცოცხლე, არამედ სიკვდილიც, ამასთან არა მარტო ანტიკურ საბერძნეთში, მის ისტორიაში, არამედ ფილოსოფიის ისტორიაშიც. მისი სიკვდილიც ფილოსოფიური მოვლენაა, ქრისტეს წინამორბედი მოვლენაა. ასე ჩნდებიან ღმერთები - ძალადობრივი სიკვდილით სიმართლესთვის. ხელისუფლებამ, თითქოსდა დემოკრატიულმა, სოკრატეს ბრალი დასდო იმაში, რომ ის აღიარებს უცხო ღმერთებს, შემოჰყავს ახალი კერპები და რყვნის ახალგაზრდებს თავისი სწავლებით და საუბრებით.

რატომ „თითქოსდა დემოკრატიულმა“? ბრმად ნუ შევაფასებთ სიტყვას „დემოკრატიული“ - თითქოსდა რადგან დემოკრატიულია, ე.ი. სამართლიანია და კარგია. დიახ, იმ დროს მმართველობა საბერძნეთში იყო თითქოს დემოკრატიული, მაგრამ სამწუხაროდ, მოხდა ისე, რომ დემოკრატიული რეჟიმი იმ დროისთვის გადაგვარდა ოხლოკრატიად, რაც ნიშნავს „ბოგანობის“ ძალაუფლებას ანუ არა განათლებული, მცოდნე, დამსახურებული ადამიანების მმართველობას, რომლებიც მოვიდნენ არჩევნების გზით, სწორედ იმიტომ რომ ისინი განათლებული, მცოდნე და დამსახურებული ადამიანები არიან, არამედ უმეცარი, თავხედი, მყვირალა, მატყუარა და დემაგოგი ადამიანების მმართველობას. ასე ხშირად ხდება ავბედითობის ჟამს. 27 წლიანმა ომმა, გაჭირვებამ, დამცირებამ უბედურებამ ხალხი გამოფიტა და მათ აიროჩიეს ის, ვინც შეპირდა სიმდიდრეს, მშვიდობას, ბედნიერებას, თანაც მალე და მათი ძალისხმევის გარეშე - „აი მე მოვალ და გაიხარებთ!“. ასეთებს სოკრატე რაში სჭირდებოდათ?

სოკრატეს შეეძლო გადაეხადა გამოსასყიდი - ამის უფლება კანონით ეძლეოდა, მაგრამ უარი თქვა, რადგანაც ეს იმას ნიშნავდა, რომ ის აღიარებს თავის დანაშაულს. მას კი არაფერი

ჩაედინა კანონსაწინააღმდეგო. მისი გამოპარებაც შეიძლება
ბოდა მცველების მოსყიდვით, მაგრამ ამაზედაც სოკრატემ
უარი თქვა. მისი რწმენით, კანონის დარღვევა ძალადობაა და
კიდევ უფრო საზიანოა საზოგადოებისთვის, ვიდრე ცუდი კა-
ნონი ან კანონის „ცუდად“ აღსრულება.

სოკრატეს დააღევიანეს სანამლაჳი (ციკუტა). მაშინ ასე
კლავდნენ დამნაშავეებს. მთელი დღე მასთან იყვნენ მისი მო-
წაფეები. ქსენოფონემ და პლატონმა ამ ბოლო დღეზე წიგნები
დანერეს. სოკრატე მხიარული და სრულიად მშვიდი იყო. ამ-
ბობდა, რომ ფილოსოფია სწორედ რომ მიახლოებაა სიკვდილ-
თან. სიკვდილის შემდეგ, ანუგეშებდა სოკრატე მოწაფეებს,
მისი სული ჩამოიგდებს იმ ტვირთს, რომელიც თავისუფლე-
ბას და აზროვნებას უზღუდავს ანუ სხეულს და ამით განი-
კურნება. ამიტომ, სთხოვდა, რომ მისი სიკვდილის შემდეგ ასკ-
ლეპიუსისვის, (ჯანმრთელობის ღმერთი) მამალი შეეწირათ.
თავის ფილოსოფიურ ხედვაზეც იმ დღეს ბევრი ისაუბრა.

თავისი სიკვდილითაც სოკრატემ აჩვენა, რომ სიბრძნე,
რომელიც ზნეობასთანაა გატოლებული და სულის იგივეურია,
მხოლოდ ქმედებისას მკვიდრდება. მასზე არ შეიძლება ილა-
პარაკო წარსულში ან მომავალში, ის ყოველთვის აქ და ახლა
არის, სხვა შემთხვევაში ის არ არსებობს. არ შეიძლება დღეს
„არც ისე კარგად“ მოიქცე იმ იმედით და რწმენითაც კი, რომ
აი ხვალ, ან ზეგ, ან ოდესღაც მომავალში მოიქცევი კარგად,
იმიტომ, რომ პრინციპში ხომ კარგი ბიჭი/ გოგო ხარ!

ჭეშმარიტება, სიკეთე, სათნოება არ ნანევრდება. ის მთლი-
ანია, დაუყოფელი, უძრავი და მუდმივი. იქნებ სწორედ ამას
გულისხმობდა პარმენიდე თავის ყოფნაში?!

და იქნებ, დღეს ვარსებობთ იმიტომ, რომ ზოგიერთი მაინც
იცავს ამ ჭეშმარიტებას.

პლატონზე წერა, საუბარი ფიქრი უსასრულოა. როგორც კი პლატონზე რაიმეს განვაცხადებთ, მაშინვე სიცრუედ იქცევა, იმიტომ რომ ეს განცხადება, შესაძლოა ბრძნული და სამართლიანი, რაღაც პანია ნაწილია იმ ძალიან ვრცელი, ღრმა და მდიდარი ნააზრევისა, რომელიც ამ პანია ნაწილსაც შეიცავს, მაგრამ რა წამს ის მოწყდება მთლიანს, ეს მთლიანი ხდება ნაკლული.

როდესაც სოკრატეზე ვსაუბრობდით, ავლნიშნეთ, რომ სოკრატე რომ არ ყოფილიყო, არ იქნებოდნენ პლატონი, დეკარტი, კანტი და ა. შ. გიორგი მარგველაშვილამდე. პლატონზეც იგივეს თქმა შეიძლება. პლატონი რომ არ ყოფილიყო, ფილოსოფია არ იქნებოდა, ყოველ შემთხვევაში, ისეთი, როგორიც ის დღესაა. სოკრატე ის ბიძგია, რომელმაც ჩამოაყალიბა ფილოსოფია მთელი თავისი სირთულით, პრობლემებით, სიღრმეებით, განაზრებებით და ამ ფილოსოფიას ქვია პლატონი. პითაგორამ წარმოთქვა სიტყვა „ფილოსოფია“ და სამყარომ უპასუხა „პლატონი“. შეუძლებელია დღესაც კი ისაუბრო რომელიმე ფილოსოფიურ თემაზე და ამ თემაზე ფიქრმა არ მიგიყვანოს პლატონთან.

შეიძლება გეფიქრებოდეს რაიმე ზოგად თემაზე და სულ არ დაგჭირდეს კანტი ან ჰეგელი, საერთოდ დაივიწყო სარტრი და მარქსი, მაგრამ ვერასოდეს მოიაზრებ ფილოსოფიურ საკითხს, თუ არ გაიგებ პლატონის ფილოსოფიას. დამბლადორი, ჰარი პოტერის მასწავლებელი და სკოლის დირექტორი ასე ასწავლის თავის მოსწავლეებს: „თუ გინდათ გაერკვიოთ რამეში, დაუბრუნდით ძირებს“.

ჩვენთვის, ფილოსოფოსებისთვის და არა მარტო ფილოსოფოსებისთვის ეს „ძირი“, საფუძველი პლატონია. პლატონთან ყველაფერია და სწორედ იმის გამო, რომ პლატონთან ყველაფერია, მასზე შეუძლებელია საუბარი, მისი ნააზრევის ამოწურვა ან თუნდაც სანდოდ აღწერა. რაც უფრო რთულია და მდიდარი საკითხი, მით ნაკლებად ექვემდებარება ის აღწერას. როგორ შეიძლება დარწმუნებით ვისაუბრო ისეთ რამეზე

ან ვინმეზე, ვისი, რისი ნაწილიც ხარ. დღესაც კი, ამდენი ფილოსოფოსის, ამდენი თეორიის, ამდენი მეცნიერული მონაპოვრის შემდეგ ჩვენ გვიჭირს პლატონის ნააზრევის სრულად ამოწურვა, ისევე როგორც შეუძლებელია სამყაროს ამოწურვა. ამიტომ სახელებით, სიმბოლოებით მოვნიშნავთ და თითქოს გავიგებთ. ვამბობთ (დემიურგი) ღმერთი, სუბსტანცია, სიკეთე, კოსმოსი და ა.შ. სინამდვილეში არც ვიცით ამაზე ბევრი რამ, ვახასიათებთ ცალკეული ნიშნებით და გვესმის, რომ შეუძლებელია სრულფასოვანი ცოდნის შექმნა.

სწორედ ამიტომ რჩევის სახით უნდა გაგაფრთხილოთ: თუ ვინმე გეტყვით, რომ „პლატონი იცის“, კარგად და მთლიანად ესმის, ერთადერთი დასკვნა შეგიძლიათ გააკეთოთ - ეს ვინმე ნამდვილად არ არის ფილოსოფოსი და ვერც გახდება. ვერ გახდება იმიტომ, რომ თუკი რაიმეში მყარად გარწმუნებს პლატონი, ეს ისაა, რომ შეუძლებელია სრული ცოდნის მიღება. ერთადერთი, რაც შეგიძლია, აზროვნებაა, აზროვნებაა ის ერთადერთი გზა, რომელიც ჭეშმარიტებასთან გვაახლოებს, ჭეშმარიტებასთან, რომელიც სულ მუდამ მიუღწეველია და იქნებ ჭეშმარიტება მიზანი კი არ არის, არამედ აზროვნების გზაა, ფიქრი, რაც სიცოცხლის ტოლფასია.

თუ ეს ასეა, რატომ ვლაპარაკობთ, ვწერთ, ვმსჯელობთ პლატონზე? პასუხი მარტივია - იმიტომ რომ არ შეგიძლია არ ვიაზროვნოთ. და პლატონი აზროვნების იდეალური მაგალითია. ყოველ შემთხვევაში, უკეთესი არ მოგვეპოვება. გარდა ამისა პლატონი ის საფუძველია, რომელზედაც აღიმართა მთელი დასავლური ცივილიზაცია. პლატონი მამაა ჩვენი რელიგიის და ჩვენი საერო არსებობის. პლატონი გარანტიაა იმისა, რომ სანამ მას ვიკითხავთ და ვეცდებით მის ნააზრევში გარკვევას, მანამდე არ გამოვლენჩდებით და არ დავალთ პირველყოფილ, ველურ არსებობამდე. ამ მხრივ, ის ჩვენი ჯადოსნური თილისმაა, რომელიც მოაზროვნე არსებებად დარჩენას გვინაღდებს.

და კიდევ, რამდენჯერაც 25 საუკუნის პოსტპლატონური არსებობისას, საზოგადოებამ გაძლიერებულად დაიწყო პლატონით დაინტერესება და მისი შესწავლა, იმდენჯერ ამ საზო-

გადოებაში ფანტასტიური განვითარება, ხელოვნების აყვავება და ფილოსოფიური და მეცნიერული გარღვევები მოხდა, მიუხედავად იმისა, რომ ისედაც ეს საზოგადოება პლატონის მხრებზე დგას. ყოველი ახალი ნაკითხვისას, ახალი საოცრება ხდება, დაახლოებით ისე, როგორც ზღაპრებში ხდება გმირის გაცოცხლება უკვდავების თუ სიცოცხლის წყლით განბანვის შემდეგ. ეს არ არის ახსნადი ან გასაგები, მაგრამ ნაცნობია - უკვდავი შედეგები, დიადი განაზრებები სასწაულებს ახდენენ თავისი უხილავი ძალით. ჭეშმარიტებასთან ნილნაყარი აზრი უკვდავია და მაცოცხლებელი.

რა შეგვიძლია ჩვენ? ვთქვათ ვინ იყო პლატონი, რას წერდა, რაზე ფიქრობდა, რას აკეთებდა; გავერკვიოთ რატომ არის მნიშვნელოვანი ამაზე ფიქრი, ასე ფიქრი. მოკლედ, ფრთხილად ვეცდებით სარკმელიდან შევიხედოთ იმ სამყაროში, რომელსაც პლატონი ქვია და გასული საუკუნეების საზოგადოებრივი გამოცდილების საფუძველზე არ დავივიწყოთ, რომ ამ სარკმელში შეხედვა შანს გვაძლევს გავარკვიოთ საით უნდა ვიაროთ, ადამიანებად თუ გვინდა დარჩენა - მოაზროვნე და თავისუფალ ადამიანებად.

პლატონი - ადამიანი

პლატონი დაიბადა ათენში 428 (427) წელს ჩვ.წ.ა.-მდე. მისი ნამდვილი სახელია არისტოკლე, პლატონი კი მეტსახელია. ძველბერძნულად „პლატოს“ ნიშნავს სიფართეს, გაქანებას. პლატონს დიდი შუბლი და განიერი მხრები ჰქონია, ამიტომ პლატონი შეარქვეს. როგორც ჩანს, შთამბეჭდავი გარეგნობა ჰქონდა. როგორც მამის, ისე დედის წინაპრები მეფეები იყვნენ - დედის გვარი საბერძნეთის სახელოვან მეფეს სოლონს უკავშირდებოდა.

პლატონი ოლიმპიური თამაშების გამარჯვებული იყო ჭიდაობაში. კალამი უჭრიდა, პოეტობდა და, რაც მთავარია, აზროვნებდა. მოკლედ კარგი აღზრდა მიიღო. ჯერ ვინმე კრატილოსეს მოწაფე იყო, რომელიც თავის მხრივ, ჰერაკლიტეს მოწაფე ყოფილა. 20 წლის იყო პლატონი, როდესაც შეხ-

ვდა სოკრატეს. (აქ ღრმად უნდა ჩავისუნთქოთ, იმიტომ რომ იწყება არა მარტო პლატონის პლატონად ჩამოყალიბება, არამედ ეს არის დასავლური აზროვნების ჩასახვის მომენტი). სოკრატეს გაცნობით პლატონმა შეიძინა აზროვნების როგორების ცოდნა, ამ ცოდნამ გაამთლიანა ჰერაკლიტეს, პითაგორას, დემოკრიტეს შეხედულებების პატივცემელის ფილოსოფიური მიმართებები. პლატონმა მიიღო ყველაფერი, რაც აუცილებელი იყო მისთვის ფილოსოფიური ძიებისთვის - უსასრულო ფილოსოფიური ძიებისთვის. მე მგონია, რომ სოკრატეს ღვაწლით, პლატონმა გაიგო, რომ ფილოსოფია არა ცოდნაა, არამედ გზაა ცოდნისკენ.

ჩვენამდე მოვიდა პლატონის 36 დიალოგი. ამ დიალოგების მთავარი გმირი სოკრატეა. დიალექტიკის სოკრატისეული მეთოდი მან ლიტერატურულ ჟანრად აქცია.

პლატონი აქტიური მოაზროვნე და აქტიური ადამიანი იყო. მიიღო რა კარგი განათლება, ამ განათლების ქმედითად გამოყენების მოთხოვნილებაც ჰქონდა. მისი წარმომავლობის და განათლების ადამიანს პოლიტიკისთვის ამზადებდნენ და პლატონმა არაერთგზის სცადა თავისი წვლილი შეეტანა პოლიტიკურ მმართველობაში. ათენის პოლიტიკაზე გული გაუცრუვდა მითუმეტეს იმის შემდეგ, რაც ვითომ დემოკრატიულმა ხელისუფლებამ სიკვდილით დასაჯა მისი მასწავლებელი სოკრატე 399 წ. ჩვ.წ.ა.-მდე. პლატონმა მიატოვა ათენი და ჯერ გაეშურა ევკლიდესთან, მეგარაში (წარმოიდგინეთ, როგორი ადამიანების დრო იყო. გული გაგიჩერდება, როცა წარმოიდგენ როგორ ეწვია ევკლიდეს პლატონი). პლატონმა ბევრი იმოგზაურა - ეგვიპტეში, იტალიაში, სირაკუზაში, სირაკუზაში ის დაპატიჟა ტირანმა დიონისიუსმა, რომელსაც ეგონა, რომ ასეთი გამოჩენილი მოაზროვნის დაახლოებით კიდევ უფრო გაზრდიდა თავის ავტორიტეტს. მაგრამ ურჩი იყო პლატონი და საკუთარი ხედვა ჰქონდა ქვეყნის მართვაზე. მალე ტირანმა მოიშორა პლატონი, რომელიც ტყვედ ჩაეარდა და მონად გაყიდეს. საბედნიეროდ მეგობარმა გაათავისუფლა (ანიკაროდემ) გამოისყიდა რა ტყვეობიდან.

ათენში დაბრუნებულმა პლატონმა დააარსა სკოლა, რო-

მელიც გახსნა გმირი აკადემის სახელობის პარკში. სწორედ ამიტომ მის სკოლას ეწოდა აკადემია. აკადემიამ ძალიან მალე მოიპოვა პოპულარობა და ერთგვარად ელიტარულ სასწავლებლად იქცა.

თუ გგონიათ, რომ აკადემიის გახსნით პლატონმა უარი თქვა ქვეყნის პოლიტიკის გააზრებაზე და ამ პოლიტიკის განხორციელებაზე, გეშლებათ. ბევრი რომ არ ვისაუბროთ მის მარცხიან მგზავრობებზე სიცილიაში მორიგ დიონისიუსთან, (ამჯერად შვილთან), მოკლედ ვიტყვი, რომ ორივე მგზავრობა უშედეგო და მეტიც, საშიში აღმოჩნდა. პლატონი ძლივს გადაურჩა სიკვდილს. მისი აღსაზრდელი დიონი, რომლის გამეფებაზე ზრუნავდა პლატონი, ბოლოს მართლაც გახდა ტირანი (ასე ეწოდებოდა სიცილიაში მეფეს, თუმცა ხშირად ის მართლაც ტირანი იყო, ჩვენი დღევანდელი გაგებით), მაგრამ სულ რამდენიმე წელიწადში ის მოკლეს.

ამდენი მშფოთვარე თავგადასავლის შემდეგ, რომელიც ძალიან საინტერესოა ამბად და გასართობ ისტორიად, მაგრამ ჩვენ აგვაცდენს იმ გზიდან, რომელიც ისედაც გრძელია და სავალი, პლატონი საბოლოოდ დამკვიდრდა ათენში და აღარ მიუტოვებია თავისი მშვენიერი აკადემია. ეს მოხდა 360 წ. ჩვ.წ.ა.-მდე. 347 წელს ჩვ.წ.ა.-მდე კი პლატონი გარდაიცვალა. იმ დროისთვის ხამდაზმული - 80 წლის. დღეს ამ ასაკში პრეზიდენტები ხდებიან და ახალ ცხოვრებას იწყებენ.

პლატონის ნაშრომები

ბევრი დანერა პლატონმა - მხოლოდ დიალოგში დანერჩილი ფილოსოფიური თხზულება აქვს 36. მაგრამ დანერჩილი ტექსტებით არ ამოიწურება მისი ფილოსოფიური ღვაწლი და მემკვიდრეობა. ის, რაც მას მიაჩნდა მთავარი, უაღრესად მნიშვნელოვანი და თავისი უმაღლესი წვდომის შედეგი, პლატონმა პაპირუსს არ ანდო. ამაზე ის საუბრობდა თავის ყველაზე ახლობელ და მისი შეფასებით, ამისთვის ყველაზე უფრო მომზადებულ მონაფეებთან. თანაც უკრძალავდა რაიმის ჩანიშვნას. მოგვიანებით, პლატონის გარდაცვალების

შემდეგ ზოგიერთმა მათგანმა სცადა აღენერა პლატონის ფილოსოფიური წვდომის ეს შედეგები.

პლატონის აკადემია თავისუფალი ადამიანების თავისუფალი აზროვნების ადგილი იყო. ის აფასებდა და ხელსაც კი უწყობდა თავის მოწაფეებს ეკამათათ, ყველა გამონათქვამი ეჭვის ქვეშ დაეყენებინათ, ბრმად არ მინდობოდნენ მასაც კი, მათ მასწავლებელს. ეს განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რადგანაც პლატონის შემდეგ დაარსებულ სკოლებში, თუნდაც, მაგ., ეპიკურეს ბაღში, მოსწავლეებს ევალეობოდათ შეეგნოთ და გაემყარებინათ სიტყვა სიტყვით მასწავლებლის შეხედულება ყოველგვარი ცვლილების გარეშე.

როდესაც პლატონის მემკვიდრეობაზე მსჯელობენ, ყოველთვის ცდილობენ მისი ტექსტების კლასიფიკაციას, ქრონოლოგიურად დალაგებას, მნიშვნელობის მიხედვით დაწყობას. იყო დრო როდესაც იკვლევდნენ ამ ტექსტების ნამდვილობას. დღეს უკვე საყოველთაოდ აღიარებულია მათი პლატონისადმი მიკუთვნებულობა, ანუ მათი აუტენტურობა. ეს ტერმინი მომყავს არა მხოლოდ იმიტომ, რომ გუნება-განწყობილება გაგიფუჭოთ, არამედ იმიტომაც, რომ ვინმე უგუნურმა მეტიჩარამ (ასეთებს კი ძალიან უყვართ სხვადასხვა ვითომ მეცნიერული ტერმინები; ამით ადამიანებს აოგნებენ და ჰგონიათ, რომ ავტორიტეტს იძენენ. სამწუხაროდ ზოგჯერ მართლაც იძენენ) არ დაგაბნოთ.

ამ ძირითადზე, რომელიც დაუნერეულია პლატონი წერდა ასე: „ამის შესახებ მე არაფერი დამინერია და არასოდეს არ დავწერ“ და კიდევ: „ასეთი საკითხების ცოდნა არ შეიძლება გადავცეთ, იმის მსგავსად როგორც გადავცემთ სხვა სახის ცოდნას, მხოლოდ ერთობლივი ცხოვრების პროცესში, ხანგრძლივი კამათის შემდეგ ანთებული ნაპერწკლის მსგავსად იზადება თავისი თავის გამგები სული... ასეთი ადამიანი, თუ ის ნამდვილი ფილოსოფოსია და ღვთიით მინიჭებული ნიჭი აქვს, ჩათვლის, რომ მის წინ იშლება სასწაულებრივი გზა. ამ ჭეშმარიტების გზის წვდომას სჭირდება უდიდესი შრომა, ზომიერი და ზნეობრივი ცხოვრება, შემეცნების უზომო უნარი. ცხადია, რომ ეს ერთეულებს ხელენიფებათ. უმრავლესობა კი, მაშინ-

ნაც კი, როდესაც ფილოსოფია აინტერესებს, ძალიან მალე კარგავს ინტერესს და მიიჩნევს, რომ საკმარისად გაინაწია ფილოსოფიურ განაზრებებში.“ და გვახსენდება პოთაგორა... რასაკვირველია პოთაგორა.

პლატონი სოკრატეს უერთგულესი მოწაფე იყო. უერთგულესი არა იმიტომ რომ ვილაცამ უღალატა და პლატონმა კი არა. არც იმიტომ რომ პლატონს სოკრატე ყველაზე მეტად უყვარდა (აბა რა ვიცით, როგორ უყვარდა და ვის უყვარდა კიდევ მეტად თუ ნაკლებად? ძალიან რომ აფასებდა ამის დარწმუნებით თქმა კი შეგვიძლია. ალბათ უყვარდა კიდევ). არც იმიტომ, რომ სოკრატეს უყვარდა პლატონი სხვებზე მეტად (არც ეს შეიძლება ვიცოდეთ). სოკრატეს დასჯის დღეს პლატონი ვერც კი მივიდა გამოსამშვიდობებლად - ავად იყო. აბა რატომ ვიმეორებთ ჯიუტად ამას? და რატომ არის ამის გამეორება მნიშვნელოვანი?

თუ გაინტერესებთ, აი რატომ:

სოკრატეს ბევრი მოწაფე ჰყავდა, შეიძლება ითქვას, ძალიან ბევრი. ამდენი საუკეთესო ნიჭიერი ახალგაზრდა სოკრატეს რომ არ მიკედლებოდა, შეიძლება იგი სიკვდილითაც არ დაესაჯათ. მისი ერთგული და ნამდვილი დამფასებელი მოწაფეები სულ სხვადასხვა, განსხვავებული ფილოსოფიური მიმდინარეობის ჩამომყალიბებლები გახდნენ. სოკრატეს შემდგომი ფილოსოფიური მიმდინარეობების, სკოლების შემქმნელები ან სოკრატეს მოწაფეები ან როგორც მინიმუმ მისი თაყვანისმცემლები იყვნენ - კინიკოსებიც, სკეპტიკოსებიც, ეპიკურელებიც, სტოიკოსებიც. თითოეულმა მათგანმა სოკრატესგან აიღო რომელიღაც ერთი, მისთვის ძვირფასი დებულება. მაგ., ფედონმა აიღო განათლების ყოვლისშემძლეობის იდეა, ანტისფენე ასკეტური ცხოვრებით მოიხიბლა და უარყო დროებითი ამქვეყნიური სიკეთეები, რომელსაც, როგორც ვიცით, სოკრატეც ირონიით მოიხსენიებდა, მათ შორის სოციალური წესები, ადათები, საზოგადოებრივი აზრი. ანტისფენემ ადამიანი დაიყვანა ბუნებრივ მდგომარეობამდე, მისი ცხო-

ვრება ძალის ცხოვრების მსგავსი გახდა და ამას უწოდებდნენ ჭეშმარიტი არსებობა. არისტოტელემ ამის სანინალმდეგოდ, ადამიანს თავად მიაკუთვნა თავისი ბედნიერების შემქმნელის როლი - მხოლოდ სიამეებია მიზანი, რადგანაც მათ მოაქვთ ადამიანისთვის ბედნიერება და სიხარული. ევკლიდემ სოკრატესგან აიღო დიალექტიკა (ხომ გახსოვთ ეს რა არის?) და „ანტილოგიკურობის“ ჩვენების ხელოვნება, რის შედეგადაც გამოაცხადა: ყოფნა, ერთიანი და სიკეთე იდენტურია, იგივეურია. ყველაფერი დანარჩენი კი არარაა, არარსებულა. მან აიღო ერთი ფორმულა, უკუაგდო დანარჩენი, უარყო სული, შთაგონება.

ყველა სოკრატეს შემდგომმა ფილოსოფოსმა სოკრატეს კვალად სამიზნედ ადამიანი გაიხადა, რომელიც თითქოსდა მარტოა, თავისი თავის ამარაა. ადამიანის ყოფნა სხვადასხვანაირად შეიძლება. ადამიანის არსებობის ეს მრავალფეროვნება განხილული ცალ-ცალკე არაადამიანურია. ის, რასაც ლაპარაკობდა სოკრატე, რასაც ქადაგებდა, როგორც იქცეოდა, ცხოვრობდა და მოკვდა, მაგალითია იმისა, რომ ადამიანი უნდა განვიხილოთ მთლიანობაში. - არ შეიძლება მისი „განმეხდა“ ისე, რომ ერთი მოცემულობა დაგვტოვოთ როგორც ძირითადი. ადამიანი ღმერთთან კავშირში უნდა განვიხილოთ, ოღონდ აქაც ღმერთს ნუ გავიგებთ ან როგორც ზევს, ან როგორც ქრისტეს, ან როგორც მუჰამედს ან ბუდას. ღმერთი ეს არის დემიურგი, უმაღლესი კანონი, უდიდესი სიკეთე, ჭეშმარიტება და სამართალი, ლოგოსი, (ვინმეს რომ არ მოეჩვენოს, რომ ჰერაკლიტეს ვინუნებთ). წინასწარ ვიტყვი, რომ ეს არის ერთდროულად პარმენიდეს ყოფნა, ერთი და ჰერაკლიტეს ლოგოსი. სოკრატეს ეს არ უთქვამს, მაგრამ ამ გზით ცდილობდა სვლას. ეს დაინახა მხოლოდ პლატონმა.

აუცილებელია ფილოსოფოსმა იცოდეს როგორ შეიმეცნოს ყველაფერი ერთდროულად. შეიმეცნოს ის, რაც უძრავია და რაც მოძრავია, რაც უცვლელია და რაც ცვალებადია, რაც სასრულოა და რაც უსასრულოა, გაიგოს ყოფიერის წვლილი ამ ურთიერთსანინალმდეგო, ურთიერთდაპირისპირებულ პრინციპებში.

მოგვიანებით, ანტიკურ რომში პლატონს უწოდებენ მასწავლებელს, ლათინურ პლატონს: *magister, divinus auctor*. მასწავლებელი ის იქნება 25 საუკუნის მანძილზე და მასწავლებლად დღესაც რჩება. საუკუნეებში აღიარებული ბოლომდე გასაგები ახლაც არ არის და როგორც ვთქვით, არც იქნება ალბათ.

პლატონის სკოლის, აკადემიის კარიბჭეზე ეწერა: „გეომეტრიის არმცოდნე აქ ნუ შემოვა“. ზოგიერთ შენობაზე კი სკოლის ტერიტორიაზე ასეთი წარწერები იყო: „შრომა იძლევა თავისუფლებას“, „შრომა - ეს არის ღირსების, სიმამაცის და გამბრუნების საქმე“.

რას ნიშნავს გეომეტრიის ცოდნა? გეომეტრიის ცოდნა ნიშნავს განზოგადების უნარს, უნარს დაინახო რაღაც მოვლენა მთლიანობაში, დაადგინო არსებული კანონები, მოქმედების წესები, ფორმა ან ფორმები, რომელიც შეესაბამება ამ მოცემულ მოვლენას და სინამდვილეში საბოლოო ჯამში სამყაროს, რომლის გამოვლინებებია ეს მოვლენები. გეომეტრია ლოგიკური, ნათელი აზროვნების ჩვევას ანვითარებს. მაგრამ ამაზე მოგვიანებით. უბრალოდ პლატონის ფილოსოფიაში ჩახედვამდე შევხედოთ წარწერას და ჩავფიქრდეთ - გვინდა კი იქ შესვლა? ვიცით გეომეტრია? აქ, როგორც უკვე ავღნიშნეთ. ცოდნა ნიშნავს ცოდნის სურვილს, ანუ გვინდა გეომეტრიაში გარკვევა? შეგვიძლია შრომა? მძიმე შრომა, რადგანაც ფილოსოფიას დიდი შრომა უყვარს.

სწორედ ამიტომ პლატონი მიიჩნევდა, რომ სიბრძნის ძიებას ანუ ფილოსოფოსობას შესძლებს მხოლოდ მოცლილი ადამიანი ანუ ადამიანი, რომელსაც არ სჭირდება შრომა ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად, რომელიც არ არის დაკავებული ყოფითი საქმეებით, იქნება ეს შრომა, ბრძოლა, თუ ზრუნვა გართობასა და ფუფუნებაზე. ეს კი უფრო ადვილია მდიდრებისთვის, აკი განათლებასაც ისინი უკეთესს ღებულობენ. დღეს ეს შეიძლება სასაცილო მოგვეჩვენოს. ზოგიერთი მაშინვე გაიხსენებს დიოგენეს სინოპიდან ან იგივე სოკრატეს. - ორივე ღარიბი იყო. დიახ, ღარიბი, მაგრამ მოცლილი. დიოგე-

ნემ ყველაფერი უარყო, ძალღური ცხოვრება არჩია, რათა ეჩვენებინა, რომ ადამიანს ადამიანად ხდის ფიქრი, აზროვნება და არა ყოფითი წვრილმანები. სოკრატეს ოჯახში ყველაფერი საწყალი ქსანტიპას მხრებზე იდგა, თანაც ამასთან სიავესაც აბრალებდნენ. ქსანტიპას სიავე იყო შედეგი სოკრატეს ფილოსოფოსობის და მისი გულგრილობის სხვა ამქვეყნიური საქმეების მიმართ. - არ დაანებოდა ოჯახის ყველა საქმე ქსანტიპას, შესაძლოა, არც იქნებოდა ავი, მაგრამ მაშინ არც სოკრატე გვეყოლებოდა.

შეგვიძლია გავიხსენოთ ფილოსოფიისთვის მოცლილი დეკარტი, რომელიც საფრანგეთიდან გაიქცა, რათა თავი დაეღწია იმ დროისათვის მიღებული შეხვედრებისთვის, ვიზიტებისთვის, დროსტარებისთვის; კანტი, კირკეგორი, ნიცშე, შოპენჰაუერი და კიდევ უამრავი ვინმე, მე რომ მკითხოთ, ფილოსოფოსთა უმრავლესობა - დიდ ფილოსოფოსთა უმრავლესობა. რაც სულ არ ნიშნავს, რომ ეს აუცილებელი წესია. სწორედ პლატონი გვასწავლის, რომ ადამიანი არ შეიძლება შეზღუდო რაღაც წესით. ყველა შემთხვევაში, ალბათ გასაგებია, რომ თუ შენთვის საინტერესო საქმისთვის დრო არ გყოფნის, არც არაფერი გამოვა.

პლატონის ფილოსოფიაზე მსჯელობისას (ეს მსჯელობა რომ შესაძლებელი იყოს) გამოყოფენ თემებს, რომლებზედაც მეტ-ნაკლებად ჩამოყალიბებულია პლატონის ხედვა. ეს თემებია: პირველ რიგში ეს არის მისი იდეების თეორია, რომელსაც ყველა არხეინად იხილავს, მოგვიანებით ამ თეორიამ უნივერსალიების პრობლემა შვა, რომელზედაც დღემდე არ არსებობის მეტ-ნაკლებად სარწმუნო პასუხი. მეორე თემაა უკვდავების თემა, რომელიც კვლავ პითაგორასთან გვამისამართებს. შემდეგი თემაა შემეცნების თეორია ან უფრო სწორად, შეხედულება იმის თაობაზე, როგორ ვიმეცნებთ. შემეცნების პლატონისეული ხედვა მოგვაგონებს მისი მასწავლებლის სოკრატეს მიდგომას. მისთვის შემეცნება არა აღქმაა, არამედ გახსენება. სახსენებელია კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი თემა - ეს არის სახელმწიფოს მოწყობის, მისი საუკეთესო მართვის „ვერსია“. მიღებულია ამ ვერსიის „უტოპიად“ ხსენება.

მეტიც, პატივს მიაგებენ პლატონს და უფასებენ, რომ სწორედ მას ეკუთვნის მსიფლიოში პირველი უტოპიის გამოგონება. ასეა თუ არა და რამდენად სამართლიანია ასეთი შეფასება მოგვიანებით ვეცდებით გავერკვიოთ.

პლატონის მსგავსი ადამიანები, თუკი ჩავთვლით, რომ ასეთები არსებობენ, ცარიელ ადგილზე არ ჩნდებიან. ჩვენ უკვე ავლნიშნეთ ზენონთან დაკავშირებით, რომ ისეთი მოაზროვნის გაჩენა, როგორიცაა ზენონი (აქ კი შეიძლება ჩამოგვეთვალა თალესიდან დაწყებული ყველა ანტიკური ბერძენი ფილოსოფოსი, მოაზროვნე, ექიმი, მეცნიერი) შეიძლება მომხდარიყო მხოლოდ ისეთ პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ ველში, როგორიც შეიქმნა ანტიკურ ბერძნულ პოლისებში. პლატონი რომ ჰყოლოდა, საზოგადოებას უნდა ჩამოეყალიბებინა პოლისი, იქამდე უნდა ჰქონოდა ხედვა ამ სამყაროზე გამოხატული არაჩვეულებრივი ბერძნული მითებით. თუ ამ საზოგადოებაში ჩნდება ისეთი პოემები, როგორიცაა „ილიადა“ და „ოდისეა“, ეს უკვე იმას ნიშნავს, რომ ეს სამყარო სასწაულებს პირდება მომავალ თაობებს. სწორედ ეს სასწაული მოხდა კიდევ ანტიკური ბერძნული ფილოსოფიის და აზროვნების სახით. ამ სასწაულის ერთ-ერთი გამოვლენაა პლატონი.

იდების თეორია

ძირითადი, რაც უკავშირდება პლატონის სახელს იდეების თეორიას. სიტყვა იდეა, ბერძნულ სააზროვნო სივრცეში შემოიტანა დემოკრიტემ, რასაც მოწმობს პლუტარქე. მან ეს სიტყვა „იდეა“ შემოიტანა ატომების დასახასიათებლად და ის ნიშნავდა ფორმას, სახეობას. სიტყვა იდეის ნამდვილი მეცნერულ - ფილოსოფიური ცხოვრება დაიწყო პლატონით. ამიერიდან ეს სიტყვა იძენს ისეთ საყოველთაოებას და მკვიდრდება იმდენად მყარად, რომ მისი დღევანდელი მნიშვნელობის ახსნაც კი არ მინდა. აი როგორ ესმოდა იგი პლატონს კი, ასახსნელია.

პლატონისთვის იდეა ანუ ფორმა არის ონტოლოგიური რამ, ისეთი რამ რაც დაკავშირებულია ყოფნასთან, ყოფიე-

რებასთან, მისი ნიშნები აქვს და არა ისეთი რამ, რაც წარმოადგენს განზოგადებას, ჩვენს გონისმიერ ქმნილებას. იდეა ისეთი რამ არის, რაც აწარმოებს, წარმოქმნის თავის „პირმშობს“, არტეფაქტებს (არტეფაქტი ეს არის ნებისმიერი ხელოვნურად შექმნილი ობიექტი, ადამიანის ხელით შექმნილი საგანი). იდეა ისეთი ქმნადი მონესრიგებული როგორობაა, რომელიც აყალიბებს სხვა მონესრიგებულ რაობებს. ძნელი ასახსნელია, მაგრამ სინამდვილეში ადვილად გასაგებია. მაგ.: მაგიდა. მაგიდა ხომ არ არის აუცილებლად ოთხკუთხედი, განსაზღვრული სიმაღლის, ოთხ ფეხზე მდგარი და ა.შ.? ის შეიძლება იყოს ნებისმიერი ფორმის, სიმაღლის, სიდიდის, მასალის, სიმაგრის და ა.შ. ის გაჩნდა, შეიქმნა იმ სულიერი მოთხოვნილებიდან, რომელიც პასუხობს ადამიანის წარმოდგენას, ანესრიგებს, აუცილებელ ფუნქციას ასრულებს. მაგიდის იდეა არ ემთხვევა არცერთ კონკრეტულ მაგიდას, მაგრამ ამ იდეის გარეშე არ იარსებებდა არცერთი მაგიდა, როდესაც ჩნდება სულ ახალი, დღემდე უნახავი მაგიდა, მაშინვე ვხვდებით, რომ ეს მაგიდაა და არა ხელსახოცი ან ლომი.

სინამდვილეში იდეის შესაბამისი არტეფაქტები, ანუ მისი „წარმონაქმნები“ შეიძლება შევადაროთ ამ იდეის ჩრდილებს ან ასახვებს სხვადასხვა სარკეში. იდეები თავისი უნარით დაბადონ, შექმნან, წარმოქმნან ახალი ქმნადობები ცოცხალია. მხოლოდ ცოცხალს შეუძლია შექმნას ცოცხალი, ამასთან ყოველთვის განსხვავებული.

იდეების სამყარო მოიცავს იდეების დიდ სიმრავლეს, რომელიც შეესაბამება სრულიად განსხვავებულ ფენომენებს: ესთეტიურს, მორალურს, ღირებულებრივს, სხვადასხვა საგანს თუ სხეულს, მათემატიკურ და გეომეტრიულ ფორმულებსა და ფიგურებს.

ფაქტობრივად, პლატონის თეორია იდეების თაობაზე ისეთი გონისმიერი ქმნილებაა, რომელიც აერთიანებს ჰერაკლიტეს და პარმენიდეს ხედვებს. არსებობენ აბსოლუტური, მუდმივი, უკვდავი იდეები, ამასთან ეს იდეები ცოცხალია, წილნაყარია ჩვენს მატერიალურ თუ გონისმიერ რეალობასთან, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენ ვერც მივხვდებოდით,

რომ ისინი არსებობენ და ქმედითობენ. იდეა ამა თუ იმ ფენომენზე, მოვლენაზე, საგანზე მთლიანია, მყარია და უცვლელი, მაგრამ ეძლევა ადამიანს თავისი არტეფაქტების სახით. ამიტომ პარმენიდესგან განსხვავებით, არ შეიძლება გამოვრიცხოთ მრავალფეროვნება, სიმრავლე. ერთიანი, ერთი არ არსებობს ბევრის გარეშე, ბევრი, მრავალი კი ერთში, ერთიანში არსებობს. ანუ ეს მრავალფეროვნება არსებობს მხოლოდ მაშინ, როდესაც არსებობს მისი გამაერთიანებელი იდეა.

თავის დიალოგში „სოფისტი“ პლატონი ამ თემას განიხილავს. არარა, თუ მას განვიხილავთ როგორც აბსოლუტს, მართლაც არ არსებობს ანუ შეცდომაა ისეთი მიდგომა, რომლის მიხედვითაც, ან ყოფნაა ან არარა. და რამდენადაც ყოფნა თვალსაჩინოა და მართლაც მისაწვდომი, არარა საერთოდ გასადევნია არსებობის სფეროდან. მაგრამ განა განსხვავებულობა არ არის არარას რალაც მოცემულობა?! ნებისმიერი იდეა განსხვავდება სხვა იდეისგან ანუ მისი უარყოფაა და ამით იმ სხვა იდეას არარად, მიუღებელს ხდის თავისთვის. როცა რაიმე იდეას განვიხილავთ და ვალიარებთ, სხვა იდეა გვესახება როგორც მცდარი, შემაცდუნებელი, როგორც არარა.

იდეების თაობაზე განსაკუთრებით მკაფიოდ პლატონს გამოთქმული აქვს თავის „სახელმწიფოში“, როდესაც მოჰყავს გამოქვაბულის ალეგორია.

უკვე აღნიშნული გვაქვს, რომ ამ საკითხებზე მსჯელობა ძალიან ძნელია, ტერმინების შექმნაც კი ხდება საჭირო. მაგრამ ამ ტერმინებს განმარტება სჭირდება, რაც აგრეთვე არ არის ადვილი. ხატოვანი ახსნა ყველაზე ქმედითია და სწორედ ამიტომ პლატონი ძალიან ხშირად იგონებს ახალ ან იშველიებს უკვე ნაცნობ მითებს. ასეთ მითებს ეკუთვნის მისი გამოქვაბულის ალეგორია. თავისი იდეების არსის ასახსნელად მას მოჰყავს ასეთი მის მიერ შეთხზული ისტორია: ვთქვათ, გამოქვაბულში გამომწყვდეულნი არიან ადამიანები, ისინი ჯაჭვებით არიან მიბმულები ისე, რომ მხოლოდ კედელს უყურებენ. გამოქვაბულში კოცონია ანთებული, მისი სინათლე კედელზე ასახავს სხვადასხვა ჩრდილებს. გამოქვაბულის მაცხოვრებ-

ლებს ვერც წარმოუდგენიათ სხვა სამყარო, გარდა ამ ჩრდილების სიმრავლისა. ერთ-ერთი ტუსალი მოახერხებს გამოქვაბულიდან თავის დაღწევას და გამოსვლას მზის შუქზე. თავდაპირველად მზეს შეხედავს და თვალს ვერ გაუსწორებს. თანდათანობით შეეჩვევა საგნების გარჩევას და გაოგნებული რჩება სხეულების ასეთი სიმკვეთრით და სიჭრელით. როდესაც რატომღაც დაბრუნდება გამოქვაბულში და შეეცდება აუხსნას თავის ამხანაგებს სამყაროს მრავალფეროვნება და ფერადოვნება, მისი არ სჯერათ და მტრულადაც კი აღიქვამენ მის მცდელობას სინამდვილეზე თვალები აუხილოს მათ.

ეს ალეგორია მიზნად ისახავს ადამიანებს, მოაზროვნეებს მაინც, აუხსნას დამოკიდებულება იდეებსა და არსებულ ფენომენებს შორის. სხვადასხვა საგნების, სხეულების, მიმართებებისა თუ შეხედულებების მთელი ეს სიმრავლე ერთგვარი ასახვაა იმ იდეებისა, რომელიც ნამდვილია, ჭეშმარიტია და ამ წარმოდგენილი თუ ხილული ფენომენების, არტეფაქტების არსებობის პრინციპია. ეს არტეფაქტები თუ ფენომენები ამ იდეების აჩრდილებია.

პლატონის აზრით, ეს იდეები იერარქიულად ორგანიზებულია, ანუ წარმოადგენენ კიდევე უფრო ამაღლებული, სრულყოფილი იდეის ქმნილებებს. ეს უმაღლესი იდეა (გავიხსენოთ მისი სინონიმი - ფორმა; ჰერაკლიტესთან ლოგოსი, დემოკრიტესთან ატომი) აბსოლუტურია. პლატონი მას უწოდებს სიკეთეს, ზოგჯერ მზეს. უფრო ხშირად კი მზე იერარქიის ერთი რგოლია იდეებსა და სიკეთეს შორის. სიკეთე (ბერძნულად აგატონი) ეს რაღაც უნარია, ძალა, ნიშანი, რომელიც ყველაფერს მნიშვნელობას ანიჭებს. ამ სიკეთეზე ჩვენ ვერაფერს ვერ ვიტყვით. მასზე პლატონი არ წერდა, მხოლოდ ზეპირი ლექციებისას საუბრობდა. იმიტომ ვერ ვიტყვით, ბევრ რამეს, რადგანაც როგორც უზენაესი პრინციპი ის აღემატება ჩვენს შესაძლებლობებს. ისეთი ცნებები, როგორიცაა მშვენიერება, სამართლიანობა, იდეებია. სიკეთე ასეთ იდეებზე მაღლაა - ის აწარმოებს ამ იდეებს და როგორც უკვე ვთქვით, ერთგვარად იდეების იდეაა. სიკეთე ეს ყველა არსის, აზრის პრინციპია, ის მათი მაორგანიზებელია.

თუ ჩვენ ვერ ვისაუბრებთ ამ სიკეთეზე, მაშ რატომ ვლაპარაკობთ მაინც მასზე, რატომ ვბედავთ რაღაც მოსაზრების გამოთქმას? უმაღლესი რამ, რაც ჩვენ მაინც გვეძლევა, ეს მზეა. მზე (ჰელიოსი) ამ უზენაესი კანონის თუ პრინციპის ქვედონეა იერარქიაში. თუ სიკეთეს ვუნოდებთ ყოველივეს მამას, მზე მისი შვილია. შვილი ატარებს მამის თვისებებს. მამაზე არაფერი ვიცი, ვერც გავიგებთ, მაგრამ შვილზე, მზეზე რაღაც ცოდნა გვეძლევა, ის ჩვენთვის სიცოცხლის მომნიჭებელია. ვსწავლობთ, ვიკვლევთ შვილს და რაღაცას ვიგებთ მამაზე. მზე ხილული მბრძანებელია ამ სამყაროსი, უმაღლესი სიკეთე კი მხოლოდ აზროვნებაში კრთება.

მზეს ჩვენ თვალს ვერ ვუხსნორებთ, მაგრამ ის ყველაფერს ხილულად აქცევს. ასეთივე ანალოგიით შეიძლება ვიმსჯელოთ სიკეთეზე. ის, რასაც ვიაზრებთ, შესაძლებელი ხდება იმ სიკეთის წყალობით.

მზე ქმნის სიცოცხლეს, აყვავებას, მაგრამ თავად ხომ ამას არ წარმოადგენს? სიკეთეც ბადებს კეთილგონიერ აზრებს, ანიჭებს მათ არსებობას, მაგრამ თვითონ არ უტოლდება მათ; ის ბევრად ძლიერია არსებულზე. ეს სიკეთე დემოურგის მოქმედების პრინციპია.

სამყარო და დემიურგი

დემიურგად ანტიკურ საბერძნეთში და შემდგომშიც ითვლებოდა სამყაროს შემქმნელი. პლატონი არ ლაპარაკობს სამყაროს შექმნაზე, მის დასაწყისზე. ანტიკური ბერძენი ფილოსოფოსები სამყაროს შექმნაზე არ საუბრობენ. ამას აზრი არა აქვს. სამყარო არსებობს როგორც მოცემულობა, ის ერთადერთია და ამით საუკეთესოც. ის არსებობდა, არსებობს და იარსებებს. აი ასე! რატომ ასე? რატომ არ აქვს მის გაჩენაზე საუბარს აზრი?

ჯერ ღრმა ამოსუნთქვა გვჭირდება და ვინ იცის, იქნებ დანაყრებაც რაღაც სხვა შინაგანმა სურვილებმა გონება რომ არ დაგვიბნელონ. აკი პლატონიც ამბობდა, რომ ფილოსოფოსობა შეუძლებელია, თუ სხვა რამეებზე გეფიქრება და

გედარდება. რუსთაველიც ფაქტობრივად იგივეს ამბობს. მიჯნურზე წერს: მიჯნურს სჭირდება, „სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, სიყმე და მოცალეობა“, მაგრამ ეს „მიჯნური“, ადამიანი შეყვარებული ვინმეში ან რამეში უნდა იყოს მოცლილი. როდესაც იწყებს თავის პოემას უკვე მეორე სტროფში რუსთაველი ემუდარება ღმერთს: „მომეც მიჯნურთა სურვილი სიკვდიმდე გასატანისა“ ანუ თუ არა გაქვს ეს უდიდესი სურვილი ბოლომდე იბრძოლო, შეინარჩუნო ძალა, იყო მიჯნურივით, ვერაფერს შექმნი. მიჯნური კი უნდა იყოს ბრძენი, მდიდარი, ჯანმრთელი, მოცლილი, . . . უნდა გაინტერესებდეს სიბრძნე და იყო მოცლილი, არ განუხებდეს შიმშილი, სოღარიბე, ავადმყოფობა და ა.შ.

მაშ რატომ არა აქვს აზრი სამყაროს გაჩენაზე საუბარს? იმიტომ რომ ამაზე ფიქრი უსასრულოა და უშედეგო. ბერძნები მიხვდნენ, გაიაზრეს, რომ ამაზე ფიქრი უნაყოფოა. მათი უზენაესი მთავარი ღმერთი, სხვა ღმერთების მეფე ზევსია. ზევსი შექმნა ქრონოსმა. ქრონოსსაც ეყოლებოდა მამა და ა.შ. ეს არის ერთგვარი აქსიომა. აქსიომა იმ აზრით კი არა, რომ იმდენად ცხადია, რომ დამტკიცებას არ საჭიროებს, არამედ იმიტომ, რომ ფიქრი ამაზე ცუდ უსასრულობამდე მიგვიყვანს. არსებობს ასეთი ცნება „ცუდი უსასრულობა“, რაც აღნიშნავს აზროვნების ჩაცვიკლურობას რაღაცაზე, როცა იწყება თითქოს წრეზე სიარული და ამას არც ბოლო და არც შედეგი არა აქვს.

სწორედ ამიტომ ეს სამყარო, რომელიც გვეძლევა აქ და დღეს ერთადერთია და საუკეთესო. ჩვენ ვართ აქ და ახლა, ამიტომ არ აქვს აზრი ფიქრს წარსულზე ამ მომავალზე აბსტრაქტული განაზრებების სახით. არ შეცდეთ, არ იფიქროთ, რომ მეცნიერება ისტორიას არა აქვს აზრი, ან არა აქვს აზრი მომავლის ერთგვარად დაგეგმვას. ისტორია - ობიექტური და ადეკვატური გამოცდილებაა, ცოდნაა. ცოდნა კი უდიდესი საფუძველია სინამდვილის გააზრებისთვის და საერთოდაც ფიქრისთვის. აზროვნებისას ჩვენ სწორედ ცოდნას ვიძენთ და ცოდნას ვეყდრნობით.

პლატონი, თავისი განცხადებით იმის თაობაზე, რომ ეს სა-

მყარო მთლიანად აქ არის და ახლა, ამბობს იმასაც, რომ არ შეიძლება ამ სამყაროს გაორება. ჩვენ ვართ ახლა და აქ და ფიქრი იმაზე რომ სხვაგან როდისმე უკეთესია ან უარესი, ამ სამყაროს გაორების ტოლფასია, ეს ნიშნავს დღევანდელობის უარყოფას.

ამაზე ცოტა დავფიქრდეთ. რას ნიშნავს პლატონის ასეთი ხედვა? რას ნიშნავს, რომ ეს სამყარო გვეძლევა აქ და ახლა. ეს ნიშნავს, რომ არ შეიძლება გადამისამართება წარსულზე ან მომავალზე. გუშინ ხომ კარგი ბიჭი (გოგო) ვიყავი და დღეს შემოდლია აღარ ვიზრუნო ზნეობაზე ან რალაც ქმედებაზე - „ჩემი გავაკეთე“. ან რალაც უზნეო, მცდარი, ცოდვილი საქციელის შემთხვევაში ფიქრი იმაზე, რომ აი ხვალ. ზეგ, როდისმე ასე აღარ მოვიქცევი.

დღეს, ახლა უნდა მოხდეს შენში რალაც არსებითი, ძირეული ცვლილება, გარდაქმნა - შენი სულის ცვლილება; ჭეშმარიტების გზაზე დაყენება უნდა მოხდეს აქ და ახლა. ამის არც წარსულში დატოვება შეიძლება და არც მომავალზე გადადება.

და ისევ იდეის იდეაზე

დავუბრუნდეთ აბსოლუტურ სიკეთეს. ის იდეალურის მწვერვალია და ის ხდის იდეებს შემეცნებადს, ჩვენს გონებას ანიჭებს შემეცნების უნარს. სიკეთე არც არსია და არც სუბსტანცია, ის მათზე მაღლაა, ის რალაც პრინციპია, ჩვენთვის ბოლომდე შეუმეცნებელი, რომელიც წილნაყარია ღირსებასთანაც და მძლეობასთანაც. ის ერთია, ერთიანია, მთლიანია და ამიტომაცაა სიკეთე. ამ ერთიანს თითქოს უპირისპირდება სხვა - მრავლობითობა - ეს მეორე პრინციპია და მას ეწოდება დიადა, ეს არის დუალურობა - დიდი და მცირე, უსასრულო და სასრული. სინამდვილეში იდეალური სიკეთე ანუ იდეის იდეა მოიცავს ამ დუალურობას, მრავალს. ამ მრავალ ფორმას სწორედ ეს ერთიანი, ეს სიკეთე უზრუნველყოფს - ამ მრავალს ენიჭება არა მარტო ფორმა, არამედ არსი, წეს-რიგი, ღირებულება.

მოკლედ, ბევრი რომ არ გავაგრძელოთ, (რაც მეტს ვამბობთ, მით უფრო გაუგებარი ხდება) არსებობს ერთი, ერთიანი პრინციპი, ფორმალური, გონით შემეცნებადი (ნაწილობრივ მაინც) სამყარო, შეიძლება ითქვას იდეალური სამყარო და არსებობს დიადა, მატერიალური პრინციპით ჩამოყალიბებული ფიზიკური სამყარო, რომელიც გრძნობებით აღიქმება და წარმოადგენს იდეალური სამყაროს ფიზიკურ განსახიერებას. ამ იდეალურის შემეცნების გზაზე (და ჩვენ, ადამიანები სულ ამ გზაზე ვართ), ჩვენ ვიმეცნებთ იდეებს (ჩვენ არ ნიშნავს ყველა) ანუ თითოეული ცალკეული მრავლობითობის საერთო პრინციპს. მაგ., მაგიდის იდეას.

და მაინც როგორ და რატომ ხდება ისე, რომ იდეისგან იქმნება მატერიალური სამყარო. აქ შემოდის დემიურგის ცნება. დემიურგი ანუ შემქმნელი, ავტორი. დემიურგი იდეალური სამყაროს ხატს ახორციელებს მატერიალურ სამყაროში. ეს ხატი უკვდავია, მოუსპობელი, მისი ასლები კი, მატერიალური საგნები, ცვალებადია, მრავალფეროვანი და მოკვდავიც. - ეს პასუხია კითხვაზე როგორ. პასუხი კითხვაზე რატომ, ასეთია: სამყარო შექმნილია დემიურგის მიერ სიკეთისთვის, სიყვარულისთვის, ღვთისნიერებისთვის.

შემეცნება

შემდეგი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელსაც პლატონი იხილავს, არის შემეცნება. შემეცნება პლატონისთვის გახსენების იგივეურია (ბერძნულად ანამნეზი). სული უკვდავია, (რაზედაც ჩვენ კიდევ ვიმსჯელებთ) და ის ნაზიარევია ჭეშმარიტებასთან. ამ მატერიალურ სამყაროში სულის გამოცდილება, რომელიც დავიწყებულია, იღვიძებს, ცოცხლდება და სწორედ ეს არის შემეცნება. პლატონის ეს ხედვა ახლოსაა სოკრატისეულ შეხედულებასთან და მაგალითი, რომელიც სოკრატეს შემთხვევაში მოვიყვანეთ, როდესაც უმეცარი ბიჭი - მონა პითაგორას თეორემას ამტკიცებს შეკითხვებზე სწორი პასუხების პოვნით, თანაბრად ახასიათებს როგორც სოკრატეს მეთოდს, ასევე პლატონის მიდგომას შემეცნებისადმი, რომელ

მათგანს უფრო მეტად, ვერ დავასკვნით. ეს შემთხვევაც ხომ პლატონმა აღწერა. თავის დიალოგში. პლატონი თავის შეხედულებებსა და მიდგომებს სწორედ სოკრატეს ალაპარაკებს. ეს რომ ასეა, ფილოსოფოსებმა და პლატონის მკვლევარებმა მეტ-ნაკლებად დაადგინეს.

შემეცნება პლატონის აზრით, სამ სტადიას გაივლის : ესენია შეხედულება (doxa), მეცნიერული ცნება (episteme) და ცოდნა (noesis). შემეცნების ორი გზაა - მეცნიერული, დიალექტიკური და მხატვრული ხელოვნებითი.

დიალექტიკა, როგორც მეცნიერული შემეცნება შეიძლება ორი მიმართულებით ხორციელდებოდეს: ქვემოდან ზემოთ, ანუ გრძნობებიდან იდეებამდე და ზემოდან ქვემოთ ანუ ზოგადიდან კერძომდე, განყენებულიდან განსაკუთრებულამდე.

ეს მატერიალური სამყარო, როგორც უკვე გავიგეთ, პლატონის ხედვით, იდეალურის ხატია. მისი აჩრდილია ხელოვნება, რომელიც ამ სამყაროს ასახავს. ხელოვნება ასახვის ასახვა გამოდის და ამით კიდევ უფრო შორდება ჭეშმარიტებას.

სწორედ ამიტომ პლატონი არ ენდობა ფერწერას, როგორც ისეთ საქმიანობას, რომელიც თავისი შედეგით გვატყუებს, გვაჯერებს იმაში, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს და ჭეშმარიტებას.

საინტერესოა, რომ ანტიკურ საბერძნეთში ხელოვნების დარგებს ჰყავდათ შესაბამისი მუზები. პოეზიის სხვადასხვა ჟანრსაც კი თავ-თავისი მუზა ფარავდა. ასტრონომიასაც კი ჰყავდა მუზა, ისტორიასაც, მაგრამ მხატვრობას, ფერწერას მუზა არ ჰყოლია. რატომ?

ვეარაუდობ, რომ იმიტომ, რომ მხატვრობა მიაჩნდათ ხელობად, ისეთ საქმიანობად, რომელსაც შთაგონება, განსაკუთრებული განწყობა, უნიკალური ნიჭიც კი არ სჭირდება. დაინახე და დახატე. კარგი ოსტატი უფრო ზუსტად დახატავს დანახულს და პლატონის აზრით, მით უფრო ოსტატურად მოატყუებს მნახველებს, თუ ისინი მიენდობიან.

ეს გადახვევა მე არ გამიკეთებია ჩემი გაუგებარი ასიციაციების გამო და მალე ეს ნათელი გახდება.

არ იჩქაროთ და არ დააბრალოთ პლატონს ხელოვნების სიძულვილი. პლატონი მიიჩნევს, რომ ნამდვილი ხელოვნება ეს არ არის ამ სამყაროს მარტივი ან თუნდაც რთული კოპირება. ხელოვნება ეს არის მხატვრული შემეცნება და დაკავშირებულია ეროსთან. თუ მეცნიერული შემეცნება ეს დიალექტიკის გზაა. მხატვრული შემეცნება მხოლოდ მითით აიხსნება.

ეროსი ბერძნულ მითოლოგიაში სიყვარულის ღმერთია, აფროდიტეს შვილი და მისი მუდმივი თანამგზავრი. პლატონთან იგი დემონია, შუამავალია უხეშ მატერიალურ სინამდვილესა და მშვენიერებას შორის. მშვენიერება სრულყოფილია და ბრძნული, მატერიალური კი ცდომილი და უმეცარი. მშვენიერებასთან აღმავალი გზა სიყვარულის გზაა. მშვენიერის წვდომით უმაღლესი სიკეთისკენ გზა იხსნება. ამგვარად, პლატონური სიყვარული აბსოლუტისკენ სწრაფვაა და მხოლოდ ნამდვილი შემოქმედია ბრძენი.

აქ შევნიშნოთ, რომ დიალექტიკური შემეცნების დროსაც რაღაც ეტაპზე ადამიანი უნდა მიეცეს ეროსს, სიყვარულის ძალას.

აქაც გვინდა თუ არ გვინდა უნებურად სოკრატეს დაიმონიდი გვახსენდება. სოკრატეს დაიმონიდიც ხომ ჭეშმარიტების მიგნების მაუნყებელია ერთგვარად? პლატონის ეს ეროსი - დემონი უფრო ხატოვანია და უფრო ექვემდებარება ახსნას და დახასიათებას, თუმცა მაინც აუხსნელია ან კი შესაძლებელია განა სიყვარულის ახსნა?! ის ან მოდის, ან არა. ისევ მახსენდება რუსთაველი - „მომეც მიჯნურთა სურვილი სიკვდიმდე გასატანისა“ - მხოლოდ ეს სჭირდება რუსთაველს თავისი პოემის დასაწერად. როგორ დავიჯეროთ, რომ, პლატონი არ ჰქონდა წაკითხული?!

სიყვარულის ძალა - აი ჭეშმარიტების წვდომის საიდუმლო, სიბრძნის ფლობის გზა. იმედია, რუსთაველიდანვე გვახსოვს განსხვავება სიყვარულსა და სიძვას შორის. ამიტომაც არსებობს ცნება „პლატონური სიყვარული“, რომლის ნამდვილი სიღრმისეული მნიშვნელობა ბევრმა არ იცის. ალბათ, არც არის აუცილებელი რომ იცოდეს. ნამდვილი სიყვარულის ძალა, რომ ჰქონოდათ, ეცოდინებოდათ. ეროსი კი დემონია, ვისთა-

ნაც უნდა, იმასთან მიდის. თუ გინდათ ამაზე მეტი ცოდნა წაიკითხეთ პლატონის „ფედრი“, „ფედონი“. „დიალოგში“ „ფედრი“ პლატონი უკავშირებს ეროსს გახსენების თეორიას და ასეთ მითს თხზავს. ადამიანი სული თავისი პირველი ცხოვრებისას იდეალურ სამყაროს წვდებოდა. შემდეგ მან დაკარგა ფრთები და შეუერთდა სხეულს, რის შედეგადაც ყველაფერი დაივიწყა. როდესაც ადამიანი იწყებს ფიქრს, განაზრებებს, მისი სული თანდათანობით იხსენებს უკვე ნანახს, სწორედ ამ პროცესს უწოდებს პლატონი შემეცნებას. მშვენიერების წვდომა ამ პროცესს წარმოადგენს და მომხიბვლელს ხდის.

პლატონს აბრალებენ ხელოვნების უარყოფას, როგორც ქეშმარიტებისგან უკუსვლას. ეს ასე არ არის. გავიხსენოთ, რომ თავად პლატონიც წერდა ლექსებს. მისი დიალოგები არა მარტო ფილოსოფიური თხზულებებია, არამედ ლიტერატურული ნაწარმოებები. ამბობენ, რომ ზეპირად იცოდა ილიადა. პოეტ საფოს ეძახდა მეათე მუზას. ამის ცოდნით, რა სინდისით უნდა დავაბრალოთ პლატონს ხელოვნების სიძულვილი!

ხელოვნება უნდა გამსჭვალული იყოს ქეშმარიტების სიყვარულით და მისკენ სვლის წყურვილით. მშვენიერება მართლაც არ ემთხვევა ხელოვნებას. არა მგონია პლატონს მოეწონებოდა სიმღერა „წითელი ბასანოშკები“, მშვენიერება ეროსთან თანაარსებობს ანუ სიყვარულთან. სწორედ ეროსს ძალუძს გახსნას აბსოლუტისკენ, სიკეთისკენ მიმავალი გზა. ამასთან სიყვარულია სწორედ ის, რაც აერთიანება ღვთიურს და ადამიანურს, სიკვდილს და უკვდავებას.

ფილოსოფოსი, სიბრძნის მოყვარული და მისი მაძიებელი უმეცრებას ლახავს და სიყვარულის ძალით აღწევს სიკეთეს.

სიყვარულსაც, როგორც უზენაესი სიკეთისკენ მიმავალ გზას სხვადასხვა დონე აქვს. უდაბლესი დონეა ფიზიკური ხორციელი სიყვარული. ახალი არსების ჩასახვაც უკვდავებისკენ სწრაფვაა.

მეორე უფრო მაღალ დონეზე ჩვენ ვიხიბლებით არა სხვა ადამიანის სხეულით, (არა იმდენად ადამიანის სხეულით), როგორც მისი სულით. ასეთი სიყვარულის შემძლე ადამიანები ხასიათდებიან ხატოვანი სულით, ისინი იცავენ ხოლმე სამა-

რთლიანობას ან ხდებიან მეცნიერები.

უმალლეს დონეზე ხდება მშვენიერების და სიბრძნის შერწყმა. ამაზე ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ. სწორედ ასეთი შერწყმა იძლევა რუსთაველებს, ჰომეროსებს, შექსპირებს და პლატონებს, დავუმატებთ ჩვენ.

ადამიანი და მისი სული

ყოველივე ზემოთქმულიდან მეტ-ნაკლებად წინასწარმეტყველებადი ხდება პლატონის შეხედულება ადამიანზე. სხეული ცოდვილია, მინიერია და ნებისმიერი საზიზღრობის მიმღები. სული უნდა მიილტვოდეს სხეულის გადაგდებისკენ ანუ თავისუფლებისკენ. ფილოსოფოსი კი მით უფრო მიისწრაფვის სულის ნამდვილი სიცოცხლისკენ ანუ სხეულისგან განთავისუფლებისკენ. გავიხსენოთ სოკრატეს თხოვნა - მისი სიკვდილის შემდეგ შეენიერთ ასკლეპიუსისთვის მამალი მისი სულის გათავისუფლების სამადლობელი.

პლატონიც, თავისი მასწავლებლის სოკრატეს მსგავსად სულზე ზრუნვას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს. სულზე ზრუნვა გამოიხატება მშვენიერისკენ, სიბრძნისკენ სწრაფვაში, რაც მიიღწევა კათარზისით. კათარზისი ნიშნავს განწმენდას, გათავისუფლებას. პლატონის კათარზისი ეს განწმენდაა ყოველივე მეორეხარისხოვანისგან, მინიერისგან, ფიქრი არა სიმდიდრეზე და სიმაძღრეზე, არამედ სიბრძნეზე, ძალისხმევა ცოდნის შესაძენად. ამით ჩვენ ვთავისუფლებით ხორციელი, მინიერი ბორკილებისგან და თანდათანობით შევდივართ ჭეშმარიტ სამყაროში, ვიძენთ ჭეშმარიტი არსებობის საშუალებას. და (აქ ორკესტრმა უნდა დაიქუხოს!) ჩნდება ტერმინი, ცნება „გარდასახვა“.

დარჩა კი ვინმე, ვისაც ეჩვენება, რომ პლატონი ქრისტიანი არ იყო?! ქრისტეს დაბადებამდე ოთხი საუკუნეა და ქრისტიანობა კი უკვე ჩაისახა, ჯერ მხოლოდ ჩაისახა.

ადამიანის არსი - სულია. სული უკვდავია.

ორფიზმს, რომელსაც პითაგორა უკვე დიდი ხანია ქადაგებდა, შეუერთდა პლატონიც თავისი მიდგომით.

სული და მხოლოდ სული წვდება მარადიულს, ამაღლებულს, უძრავს, მთავარს. ეს იმიტომ, რომ ამ მარადიულობასთან ნაზიარები სულიც მარადიულია და უკვდავი.

ადამიანთა სულები დემიურგის ქმნილებაა, ისევე როგორც მისი ქმნილებაა მსოფლიო სული. სული იბადება, მას აქვს საწყისი, მაგრამ რა წამს გაჩნდა, ის უკვდავია, როგორც ყველაფერი, რასაც თავად დემიურგი ქმნის.

პითაგორას ეთანხმება პლატონი იმაშიც, რომ სხეულის სიკვდილის შემდეგ სული სხვა სხეულს პოულობს. მეტიც, პლატონმა გამოთვალა დრო, რომლის განმავლობაშიც სული იხეტიალებს დედამიწაზე - ეს 10000 წელია. შემდეგ სული სამუდამოდ უბრუნდება ღვთიურ, უმაღლეს სამყაროს.

თავის ხედვას ადამიანზე და მის სულზე პლატონი მითების სახით გადმოგვცემს. ასეთი მითი რამდენიმეა და ყველა ამ მითის ნაკითხვას ნებისმიერი შესძლებს, თუ პლატონით დაინტერესდება. თუ არ დაინტერესდება, ამ ტექსტის კითხვაც ზედმეტია.

მაინც მოვიყვანოთ ერთ-ერთი მითი (ჩემი აზრით, ძალიან ლამაზი) ადამიანზე და მის სულზე. პლატონი ყვება, რომ სული ჰგავს ფრთიან ეტლს, ამ ეტლში ორი ცხენია შებმული; ერთი თვინიერია, მეორე კი ურჩი. მეეტლე - გონია, ცხენები კი განასახიერებენ სურვილებს და სწრაფვებს. 10000 წლის შემდეგ სული უბრუნდება თავის ღვთიურ სამყოფელს, ამ დროს მას უბრუნდება ამ ხნის მანძილზე დაკარგული ფრთები. ყველაზე ამაღლებულ სულებს და ეს ბრძენების, ფილოსოფოსების სულებია, უპირატესობა აქვთ. მათ სულებს ფრთები კვლავ უჩნდებათ 3000 წლის შემდეგ.

პლატონის სახელმწიფო

და ბოლო თემა, რომელიც შეუძლებელია არ განვიხილოთ ეხება სახელმწიფოს და კანონებს.

პლატონის სახელმწიფოზე ჩამოყალიბებულია საკმაოდ კონსოლიდირებული შეხედულება და შეფასებები.

პლატონის სახელმწიფო ეს იდეალური სახელმწიფოა, იმი-

ტომ რომ არარსებულია და ვერც იარსებებს. ამიტომ ბევრი მას პირველ უტოპიად მიიჩნევს (უტოპია ეს არის იდეალური საზოგადოებრივი წყობის გამოსახვა - ან უკვე არსებულის როდისმე, ან სამომავლო, თუ მასში შესრულებული იქნება მთელი რიგი პირობები.)

არ ვიცი, შეიძლება თუ არა პლატონის სახელმწიფო უტოპიად ჩაითვალოს. თითქოსდა შეიძლება, მაგრამ პლატონი არ მემეტება სენ-სიმონის, ფურიეს და ა.შ. რიგში ჩასასმელად, თუნდაც პირველ ნომრად. ჩიტსაც ადარებენ თვითმფრინავს, ვეშაპსაც გემს. ბევრს თვითმფრინავი ურჩევნია მერცხალს და გემი ვეშაპს ან დელფინს. ამასთან თვითმფრინავს ვერ ჩარიცხავ ფრინველებში და გემს თევზებში. ეს ყველას ესმის. პლატონის „სახელმწიფოს“ იდეა, არსი, თუნდაც მიზანი არ ემთხვევა უტოპისტების ამოცანებს. ხომ არ ვადარებთ შექსპირის „მეფე ლირს“ ზღაპარს კონკიაზე. ორივე საუცხოოა და თავისი ადგილი აქვს. ამასთან „კონკია“ გაცილებით პოპულარულია, მაგრამ მაინც ის სულ სხვა რამ არის. ასეა პლატონის „სახელმწიფოს“ შემთხვევაშიც. რატომ? გავარჩიოთ ეს საოცარი ნიგნი და იქნებ გავიგოთ.

პლატონი მიიჩნევს, რომ პოლიტიკა ჰგავს ნამდვილ ხელოვნებას. და როგორც ნამდვილი ხელოვნება ადამიანს, მოაზროვნეს ჭეშმარიტების, სიბრძნის კარს უხსნის, რამდენადაც აზიარებს მშვენიერს. პოლიტიკა ასევე წერთნის სულს, ხდის მას ფილოსოფიურს და აზროვნებაში განაფულს. ნამდვილი ფილოსოფია და ნამდვილი პოლიტიკა იგივეურია. მხოლოდ ნამდვილ ფილოსოფოსს შეუძლია ისეთი სახელმწიფოს შექმნა, რომელიც დაეფუძნება სიკეთეს, სამართლიანობას, თავისუფლებას. თავისუფლება პლატონს საგანგებოდ, როგორც უმაღლესი ღირებულება, მაინც და მაინც არსად განუხილია, მაგრამ თავის „კანონებში“, როდესაც ის საუბრობს „ცუდ“ სახელმწიფოზე, აღნიშნავს, რომ ტირანიას და ოლიგარქიას სჯობს დემოკრატია, რადგანაც დემოკრატიის დროს თავისუფლება მაინც არის. პლატონს, როგორც ჩანს, მიაჩნია, რომ თავისუფლების აუცილებლობა და სიკეთე თავისთავად ცხადია და დასაბუთებას არ საჭიროებს.

ადამიანის სული სამი ნაწილისგან შედგება: ესენია ნებელობითი, ვნებითი და გონიერი. სახელმწიფოშიც სამი ფენა უნდა იყოს - სხვადასხვა ხელობის ადამიანები (გლეხები, ხელოსნები), მებრძოლები და მმართველები. პირველი ფენა უნდა ხასიათდებოდეს თავშეკავებით, სისადავით, მეორე - სიმამაცით. სამართლიანობა მაშინ დამყარდება, თუ ეს სამი ფენა ჰარმონიულად იარსებებს და ყველა შეასრულებს თავის მოვალეობას, არ მოინდომებს შეუსაბამო ჯგუფში, ფენაში გადასვლას, სხვისი ადგილის დაკავებას.

უნდა შევნიშნოთ, რომ სახელმწიფოზე საუბრისას პლატონი გულისხმობს პირველ რიგში ბერძნულ პოლისს. პოლისი ქალაქი - სახელმწიფოა. ძველმა ბერძნებმა პოლისის შექმნით, შექმნეს ისეთი საოცარი არსებობის ფორმა საზოგადოებისთვის, რომ შესაძლებელი გახდა ამ საოცარი ბერძნული ანტიკური ცივილიზაციის, კულტურის განვითარება, იმ ფილოსოფიის ჩამოყალიბება, რომლის სადარი ალბათ ძნელი მოსაძებნია. ამდენად, სულ არ არის გასაკვირი, რომ პოლისის მმართველობის, არსებობის, მოწყობის სტრუქტურა ანესრიგებს არა მხოლოდ საზოგადოებას, არამედ გონებასაც.

ამგვარად, პოლისი ქალაქია, რომელიც აერთიანებს მოქალაქეებს. მესაკუთრეებს, რომელთაც აქეთ პოლისში მიწის ნაკვეთი. პლატონისთვის, და ასე იყო პოლისებში, სანამ არ დაიწყო რღვევა და დაქცევა, ინდივიდი მოქალაქეა. ჩვენ უკვე ავღნიშნეთ, რომ იდიოტი ნიშნავდა პოლისის საქმეებში ჩაურეველ ადამიანს, ანუ მოქალაქეს, რომელიც არ იღებს მონაწილეობას საზოგადოებრივი პრობლემების განხილვაში. ცხადია, რომ მონა მოქალაქე არ იყო.

მკვეთრად და ამასთანავე მკაცრად ჩამოყალიბებული მოვალეობები იყო სპარტაში და ის განსაკუთრებით მოსწონდა პლატონს, თუმცა იქ არ უცხოვრია. არა მგონია, ასე მოენობოდა იქ რომ ეცხოვრა. მეორე მხრივ, ალბათ მაინც მეტი ინფორმაცია ჰქონდა სპარტაზე, ვიდრე ჩვენ გვაქვს დღეს.

როგორც ვხედავთ, პლატონი მიიჩნევს, რომ მოქალაქეები ქმნიან პოლისს. კარგი მოქალაქეები, რომლებიც იცავენ სამართლიანობას ზემოთ ახსნილი სახით, ქმნიან კარგ პოლისს.

სხვათა შორის, მოგვიანებით არისტოტელე, პლატონის მოწაფე, დაწერს, რომ პოლისი ქმნის მოქალაქეებს. კვერცხისა და ქათმის ისტორიას ჰგავს. მე მაინც მგონია, რომ ის, ვინც სდგამდა პირველ ნაბიჯებს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოსაგვარებლად, უკვე ატარებდა თავის თავში მოქალაქის ღირსებას.

პლატონი ნაკლებად ეხება ხელოსნების და გლეხების საქმიანობას და მათ მოვალეობებს, მაგრამ დაწვრილებით აღწერს როგორ უნდა იცხოვრონ და რა უნდა აკეთონ მებრძოლეებმა და მმართველებმა. მთავარია, მოქალაქეების მშვიდობიანი ცხოვრება და კეთილდღეობა..

კარგი მმართველი, რომელიც ბრძენია, ფილოსოფოსი და ამიტომ იცის რა არის სიკეთე, სწორედ სიკეთეს ხდის მთავარ მიზნად და სიკეთისკენ უძღვება მოქალაქეებს. მას, არ უნდა გააჩნდეს, არც სჭირდება არავითარი საკუთრება. სანამ მმართველი გახდება, მას დიდი ცოდნის დაგროვება უხდება, ამიტომ მხოლოდ 50 წლის ასაკში თუ შესძლებს თავისი მოვალეობის შესრულებას. ძალაუფლება არ წარმოადგენს მმართველის მიზანს, ისევე როგორც ძალადობა.

მებრძოლი ანუ მცველი აგრეთვე მთლიანად თავის მოვალეობებს უძღვნის სიცოცხლეს. მას მუდამ ემუქრება სიკვდილი. მცველიც განსაკუთრებულ აღზრდას და წრთვას მოითხოვს. ამასთან ამ აღზრდაში არ იგულისხმება მხოლოდ ვარჯიში, ფიზიკური მომზადება. მას ასწავლიან ბევრ საგანმანათლებლო საგანს, მათ შორის მუსიკასაც. მცველსაც არ უნდა ჰქონდეს კერძო საკუთრება - მიწა.

არც მმართველს და არც მებრძოლს არ ჰყავს ოჯახი - ცოლი, შვილი. მათი ცხოვრების, საქმიანობის, არსებობის სტილი მკაცრია და დეტერმინირებული. რაც შეეხება მესამე ფენას, „მშრომელებს“, მათ აქვთ საკუთრება მიწის ან სახელოსნოს სახით. მათ ჰყავთ ოჯახი, შვილები. (ნეტავ რომელი ფენაა პრივილეგირებული?)

იდეალურ სახელმწიფოში კანონი ემსახურება სიკეთის განხორციელებას. პლატონს მიაჩნია, რომ ეს კანონები, კონსტიტუცია დაწერილი უნდა იყოს. მმართველობის ფორმა, კონსტიტუციაში ასახული, შეიძლება იყოს სამი სახის: მონარქია,

როცა მართავს ერთი, არისტოკრატია, როცა მართავს ადამიანთა ჯგუფი, გამორჩეული ძირითადად სიმდიდრით ან შესაძლოა წარმომავლობით, თუმცა ამ შემთხვევაშიც სიმდიდრე არ აკლია და დემოკრატია ანუ ხალხის მმართველობა.

როდესაც მმართველი ელიტა ვერ აწესრიგებს საზოგადოებას და არ აკმაყოფილებს მის მოთხოვნილებებს, მმართველობა გადაგვარდება ტირანიაში, ოლიგარქიაში ან დემაგოგიაში - სამივე ცუდია. პოზიტიური მმართველობის ფორმებიდან პლატონი უპირატესობას ანიჭებს მონარქიას, კორუფციის შემთხვევაში კი, დემოკრატიას, რადგანაც, როგორც ადრე ავლნიშნეთ, დემოკრატიაში თავისუფლება მაინც წარჩინდება. ტირანია ჩნდება, როდესაც ხდება ძალაუფლების მეტისმეტი ზრდა. მეტისმეტი თავისუფლებაც ცუდია, ამ შემთხვევაში ყალიბდება დემაგოგია.

ფართოდ გავრცელებულია მოსაზრება, რომ პლატონის სახელმწიფო ავტორიტარულია ანუ არმოსაწონი. ჩვენ ხომ ყველაფერს ვაფასებთ დღევანდელი გადმოსახედიდან. წარმოგიდგენიათ, როგორ შეიძლება კარგი იყოს სახელმწიფო, სადაც გლეხს ან მცველს არ შეუძლია მმართველობა?! ქალები საერთოდ არა ჰყავს ნახსენები ბრძენებსა და მცველებში დაა.შ.

ჯერ-ერთი თუ პლატონს სპარტა მოსწონდა, და ვიცით, რომ მოსწონდა, ე.ი. სრულებითაც არ ეჩოთირებოდა ქალი რომ ყოფილიყო მებრძოლი. სხვათა შორის, ბევრ მამაკაც პოეტთა შორის პლატონმა პოეტი ქალი საფო გამოარჩია და მეთათუ მუზა უწოდა.

მეორე, როცა პლატონი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, იყო მონობა. მონობის წინააღმდეგ პლატონი არ გამოსულა. ამაზე არც უფიქრია. თუმცა იყვნენ ძალიან მდიდარი მონები, იყვნენ მონები პოეტები, მაგ. ეზოპე. დიოგენეც იყო მონობაში გაყიდული და თავადაც პლატონი მონობიდან გამოისყიდა მეგობარმა, როცა ტირანმა ის გაყიდა. ღირსება პლატონისთვის არ განისაზღვრებოდა სოციალური სტატუსით. მას მხოლოდ მოაზროვნე ადამიანის ჩამოყალიბება და მისი ფუნქციები ადარდებდა. მიიჩნევდა, რომ პოლიტიკა იმდენად რთული, იმდენად საპასუხისმგებლო და იმდენად მძიმე საქმეა, რომ სა-

განგებო მომზადებაა საჭირო მის დასაუფლებლად, საჭიროა ცოდნა იმისა, თუ რა არის სიკეთე, მშვენიერება, სამართლიანობა, სიბრძნე. არა მგონია, ჩვენი რომელიმე დეპუტატი ან მინისტრი პლატონის სახელმწიფოში მოისურვებდა მმართველის პოსტის დაკავებას.

ისე, სხვათა შორის, თავის „კანონებში“ პლატონი, როგორც ჩანს, იმედგაცრუებული დიონისეუსთან თავისი ვიზიტების შემდეგ, აღარ ასახელებს მმართველად ფილოსოფოსს. გამოცდილებამ უჩვენა, რომ ეს შეუძლებელია. ის წერს: „არ შეიძლება მმართველი გახადო უფრო ჭკვიანი, ვიდრე ის არის“. ეს ასეა!

და კიდევ, ძნელი დასაჯერებელია, რომ პლატონს სახელმწიფოს თავისი მოდელი ერთადერთი სასურველი და განხორციელებადი ეგონა. ჩემი აზრით, საერთოდაც არ ეგონა.

როგორ შეიძლება ადამიანი, რომელიც თავისი სკოლით, აკადემიით, თავისი მიდგომით სწავლისადმი, თავისუფალი აზროვნების მოთხოვნით, მუდმივი მსჯელობით და განსჯით იმაზე, რომ ჭეშმარიტება მიუღწეველია, რომ ცოცხალია ის იდეა, რომელიც ბადებს დიდ მრავალფეროვნებას, ადამიანი, რომელიც არცერთ თავის დიალოგში არ აკეთებს საბოლოო დასკვნას, გადანყვევით „მოითხოვდეს“ მის მიერ ჩამოყალიბებული სახელმწიფოს ფორმას.

მე მგონია, მიუხედავად იმისა, დამეთანხმებით თუ არა, რომ თავისი „სახელმწიფოთი“ პლატონი გვეუბნება: არ შეიძლება არ გქონდეს წარმოდგენა იმაზე, რაც შენთვის და მითუმეტეს საზოგადოებისთვის უმნიშვნელოვანესია. არა აქვს მნიშვნელობა შენი „იდეა“ უნაკლოა თუ არა. თავად პლატონს ალბათ არც ეგონა, რომ ამ ქვეყნად შეიძლება უნაკლო იდეა გაჩნდეს. ნამდვილი იდეებისკენ სვლა ხომ სწორედ დოქსათი იწყება, ანუ შეხედულებით. თუ შეხედულებაც კი არ ჩამოაყალიბე სახელმწიფოზე, როგორ ჩანვდები ნამდვილ, ჭეშმარიტ იდეას. ვერანაირად. ჰოდა აღწერა პლატონმა თავისი შეხედულება იმ იმედით, რომ საუკუნეების შემდეგ მაინც მისი დოქსა ეპისტემის (ცოდნის) გავლით მიაღწევს იდეას. ზოგიერთს მიაჩნია, რომ ეპისტემემდე უკვე მივედით. არ ვიცი, ასეა თუ არა, მაგრამ პლატონის ნაკითხვა ალბათ უსარგებლო არ იქნება.

არისტოტელე ფილოსოფოსია, რომელიც თავისი მნიშვნელობით, გავლენით, სიდიდით უტოლდება მსოფლიოს უდიდეს ფილოსოფოსებს. უფრო სწორედ, არისტოტელეს შემდეგ ფილოსოფოსის მნიშვნელობა ფასდება არისტოტელესთან შედარებით, არისტოტელეს სკალაზე ანუ იმით, რამდენად სადა-რია ის არისტოტელესი.

არისტოტელე დაიბადა სტაგირაში 384 წელს ჩ.წ.ა. ბერძნულ კოლონიაში. მამა ნიკომაქეუსი იყო ექიმი. არისტოტელეს გვარი ექიმებით იყო ცნობილი. ისინი თავს თვლიდნენ ღმერთი ასკლეპიუსის შთამომავლებად. ასკლეპიუსი როგორც ვიცით, (იმედია, ვიცით) ჯანმრთელობის, მკურნალობის ღმერთია. არისტოტელეს მამა მაკედონიის მეფის ამონისტე II-ის მეგობარი და ექიმი იყო, შემდეგ კი მისი შვილის ფილიპის ექიმი. მათ კარზე იზრდებოდა არისტოტელე. მამა ადრე გარდაეცვალა და 17 წლის არისტოტელეს მოუხდა მაკედონიის მიტოვება.

არისტოტელე ჩადის ათენში

აქ იწყება არისტოტელეს როგორც ფილოსოფოსის ცხოვრება. ის ხდება პლატონის აკადემიის მსმენელი. არისტოტელე იყო ბეჯითი, ცოდნისმოყვარე, რასაც პლატონი უფასებდა. ეძახდა „მკითხველს“. არისტოტელეს უყვარდა სწავლა და ცოდნის ძიებაში იყო მუდმივად.

პლატონის და არისტოტელეს ურთიერთობაზე ბევრი აქვს დანერილი დიოგენე ლაერტელს, სხვებსაც. ბევრი უპატივცემლობასაც აბრალებდა არისტოტელეს პლატონის მიმართ და ამასი, როგორც ჩანს, არისტოტელეს ცნობილი ფრაზა უმაგრებდა ზურგს. მაგრამ ძალიან მინდა მჯეროდეს, რომ მართლები არიან ისინი, ვინც არისტოტელეს სიყვარულზე და პატივისცემაზე საუბრობს პლატონის მიმართ, მითუმეტეს რომ არისტოტელე რჩებოდა აკადემიაში პლატონის გარდაცვალებამდე (347 წ. ჩ.წ.ა.) პლატონის სიკვდილზე მან დანერა

ელეგია, რომელშიც ანდიდებს თავის მასწავლებელს. „ნიკო-
მაქეს ეთიკაშიც“ ის აქებს პლატონს. თუმცა შემორჩა პლატო-
ნის სხვა მოწაფეების საინტერესო გამონათქვამი არისტოტე-
ლეზე - არისტოტელე ისე ექცევა პლატონსო, როგორც კვიცი,
რომელიც ეურჩება თავის დედას და ნიხლებს ურტყამს.

არისტოტელე მართლაც ემოჯნება პლატონს და ცდი-
ლობს თავისი ხედვა დაამკვიდროს, რომელიც თითქოსდა
პლატონის საპირისპიროა. „Amicus Plato, sed magis amia
veritas“ - „პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ ჭეშმარიტება
უფრო ძვირფასია“. აი არისტოტელეს ცნობილი გამონა-
თქვამი. ბევრს ეს გამონათქვამი ისე ესმოდა (და ესმის დღე-
საც) თითქოს არისტოტელე უპირისპირდება მასწავლებელს,
სრულიად განსხვავებულ ხედვას ამკვიდრებს - ჭეშმარიტს
მისი მასწავლებლისგან განსხვავებით, რომელიც აზრო-
ვნებდა, კარგ ფილოსოფოსადაც ითვლებოდა, მაგრამ ჭეშმა-
რიტებას თურმე ვერ ჩანვდა. გამოგიტყდებით, მეც ასე მე-
გონა ოდესღაც. მაგრამ ბევრი ფიქრის შემდეგ არისტოტელეს
ამ გამონათქვამს სხვა ახსნა აღმოუჩინე. არისტოტელე ამ
ფრაზით ამბობს შემდეგს: რაც არ უნდა დიდი, სახელოვანი,
გენიოსი იყოს თქვენი მასწავლებელი, თუნდაც ის მეგობრად
იქცეს თქვენთვის, (მეგობრობა კი არისტოტელეს უღირდა,
რასაც მისი ეთიკის გაგება და მეგობრებისადმი დამოკიდე-
ბულება მოწმობს) ბრმად არ უნდა მიენდოთ მის თეორიას,
მის შეხედულებებს, თუ, ცხადია ფილოსოფოსი ხართ. ნების-
მიერი „ჭეშმარიტება“ თავად უნდა გაიაზროთ. ბოლოს შეი-
ძლება დაეთანხმოთ ან არ დაეთანხმოთ, მაგრამ ჭეშმარიტება
თავად უნდა ეძიოთ. დღეს უკვე ვიცით, რომ ის სწორედ პლა-
ტონის ფილოსოფიაზე აშენებს თავის „ჭეშმარიტ“ მოსაზრე-
ბებს, თუმცა არ მიაჩნია, რომ მისგან ისესხა მთავარი იდეები.
შესაძლოა, არც უსესხია, რადგანაც თავად გადაამონმა.. 348
წელს ჩვ.წ.ა. პლატონი გარდაიცვალა

არისტოტელე მიდის ათენიდან ქსენოკრატესთან და თეოკრატესთან ერთად მცირე აზიაში. იქ ის არ ცხოვრობს ერთ ადგილას, ადგილსამყოფელს იცვლის და მუშაობს, სულ მუშაობს, ქმნის თავის ფილოსოფიას, ჭეშმარიტს, მისი აზრით, მასწავლებლისგან განსხვავებით.

342 წელს მაკედონიის მეფე ფილიპი ეპატიჟება არისტოტელეს თავისი ვაჟის ალექსანდრეს მასწავლებლად. არისტოტელე თანხმდება. იმ დროს ალექსანდრე იყო 13 წლის. ორი წლის მანძილზე არისტოტელემ შეაყვარა მას ჰომეროსი, რომლის „ილიადა“ ამიერიდან ალექსანდრეს სულ თან ექნება და, როგორც ამბობენ, ზეპირად ეცოდინება.

არისტოტელემ ალექსანდრე მეცნიერებასაც აზიარა და თუმცა ორი წლის შემდეგ აღარ მასწავლებლობდა, მაგრამ 6 წლის მანძილზე რჩებოდა ალექსანდრეს აღმზრდელად. სხვათა შორის, მან ისარგებლა მეფე ფილიპის კეთილგანწყობით და აღადგინა მშობლიური სტაგირას კედლები.

არისტოტელეს თვისებებზე და თავისებურებებზე არსებობს საინტერესო ფაქტები. გარდა იმისა, რომ იყო ძალიან ბეჯითი, გონიერი და ცოდნისმოყვარე, საინტერესოდ საუბრობდა, თუმცა კი ჩიფჩიფებდა; უყვარდა ლექციების კითხვა, რის გამოც უკვე იმ დროისთვის მოხუც პლატონს ენაცვლებოდა ისე, რომ ზოგჯერ არც სთბოვდა თანხმობას. უამრავი დედმამიშვილი ჰყავდა და ყველასთან კავშირი ჰქონდა. უყვარდა თეთრი სამოსი. არ იყო მაღალი, იყო კომწი და ატარებდა სამკაულებს, ვვარაუდობ, ძვირფასს. ორი ცოლი ჰყოლია. პირველ ცოლთან შეეძინა ქალიშვილი პითიადა, მეორესთან კი ვაჟი ნიკომაქეუსი.

335 წ.ჩვ.წ.ა ის ბრუნდება ათენში და ხსნის თავის სკოლას „ლიცეუმს“ ლიცეუმში დაერქვა აპოლონ ლიცენიელის (ლიკენიელის) საყდართან სიახლოვის გამო. ამ სკოლას პერიპატეტიულსაც უწოდებდნენ, რადგანაც ლექციები ტარდებოდა სეირნობისას - არისტოტელეს უყვარდა სეირნობა, ეს სიტყვაც პერიპატეტი ნიშნავს მოსეირნეს.

არისტოტელემ დაყო მეცნიერება დისციპლინებად და ჩამოაყალიბა მეცნიერული მიდგომის ერთგვარი წესები. მისი ღვაწლით, ფილოსოფიაც მეცნიერების დარგად იქცა და რჩებოდა ასეთად მე-18 საუკუნემდე. და განა დიდწილად ახლაც ასე არ არის?!

ევროპულ სააზროვნო სივრცეში არისტოტელე შემოვიდა რამდენიმე საუკუნით ადრე, ვიდრე პლატონი. ანტიკური სამყაროს დაცემის შემდეგ ბოეციუსის წყალობით არისტოტელეს სახელი გაჟღერდა, თუმცა მისი სიღრმისეული შესწავლა დაიწყო მე-13 საუკუნეში. (პლატონი ევროპამ გაიცნო მარტოოდენ მე-15 საუკუნეში.) ამიტომ სრულიად გასაგებია რატომ გახდა არისტოტელესეული აზროვნების წესი, სტილი ევროპელებისთვის სამაგალითო და მეცნიერება, მეცნიერულობა კი იქცა უდიდეს სიკეთედ. ლოგიკური დასაბუთება, ფაქტებზე დაყრდნობა, სისტემურობა აუცილებელი პირობა გახდა იდეის ან თეორიის ჩამოყალიბებისას.

ყველა ევროპულ უნივერსიტეტში აუცილებლად ისწავლებოდა არისტოტელე. ის ცოტა დაივიწყეს მე-19 - მე-20 საუკუნეში, მაგრამ არისტოტელე ხომ ისედაც ევროპული აზროვნების სტილის ჩამომყალიბებელი იყო. რუსეთში და მის კოლონიებში (ჩვენთანაც მათ შორის), ისევე როგორც საბჭოთა კავშირში ნაკლებად სწავლობდნენ არისტოტელეს. როგორც გულდანყვეტით წერდა ავერინცევი, „ჩვენ არ გაგვივლია არისტოტელესეული აზროვნების კულტურა, რაც ძალიან ცუდია“.

დასაბუთება, არგუმენტაცია, კარგად ანონ-დანონილი მიდგომა აუცილებელი გახდა არა მხოლოდ მეცნიერებაში, არამედ თეოლოგიაშიც. საეკლესიო ტექსტები არანაკლებ მოექცნენ არისტოტელეს გავლენის ქვეშ. არისტოტელეს მოძალებას საეკლესიო, თეოლოგიურ სამყაროში და უნივერსიტეტებში უპირისპირდებოდა ლუთერი: „არისტოტელე ეფარება მზეს, ყველას ხელს უშლის“. გასაოცარია! ლუთერმა შესძლო კათოლიკურ ეკლესიასთან დაპარისპირება და საკუთარი

პროტესტანტური ქრისტიანობის დანერგვა; გერმანიაში მან ფაქტობრივად დაამარცხა კათოლიკობა, მაგრამ არისტოტელეს ვერ მოერია. მისი მოთხოვნა მოეშორებინათ არისტოტელე არ შესრულდა. აი სად გამოჩნდა გონების ძალა.

როგორც ვარაუდობენ, ჩვენამდე მოვიდა არისტოტელეს ნააზრევის მეხუთედი, მაგრამ ესეც იმდენია, რომ ერთი სიცოცხლე არ ეყოფა ადამიანს ყველაფრის შესასწავლად. თუმცა იმიტომაც არ ეყოფა, რომ ბევრი რამ გაუგებარია, რადგანაც ძირითადად შემორჩენილია ის ტექსტები, რომელიც ინერეზოდა ძალიან მცირე და ყველაზე გაცნობიერებული ნაწილისთვის.

არისტოტელეს ლათინურ ენაზე თარგმნა დაიწყო უკვე ნახსენებმა ბოეციუსმა მე-6 საუკუნეში. იმ დროს არისტოტელე ცნობილი იყო უფრო აღმოსავლეთში, ვიდრე ევროპაში. მე-9 საუკუნეში ებრაელებმა, სირიელებმა და არაბებმა დაიწყეს არისტოტელეს თარგმნა არაბულად. ეს ის დრო იყო, როდესაც არაბული სამყარო ბევრად უფრო პროგრესული და განათლებული იყო, ვიდრე ევროპული. ისლამი თავისი ჩამოყალიბების პირველ საუკუნეებში ბევრად უფრო მონივნავ რელიგია გახდა, ვიდრე კათოლიკობა. არაბმა მოაზროვნეებმა ლამის ზეპირად იცოდნენ არისტოტელე და სწორედ მათ ფაქტობრივად ნებსით თუ უნებლიედ დააბრუნეს არისტოტელე ევროპაში ესპანეთის დიდი ნაწილის დაპყრობის შემდეგ.

უკვე მე-13 საუკუნეში არისტოტელე მთლიანად ითარგმნა ლათინურად და დაიწყო ახალი აზროვნება ევროპაში. არისტოტელე გახდა მთავარი ფილოსოფოსი, რომელსაც სწავლობდა ყველა, ვისაც ეძვირფასებოდა ცოდნა და განათლება. ბევრს ეძვირფასებოდა კიდევც.

პლატონისგან განსხვავებით, არისტოტელემ მეცნიერება დაყო დისციპლინებად, რაც უკვე ავლნიშნეთ, ფილოსოფია კი თავის მხრივ, სამ ნაწილად. ესენია: თეორიული ფილოსოფია, რომელშიც შედიოდა მეტაფიზიკა, მათემატიკა, ფიზიკა ანუ ის, რაც არისტოტელეს შეხედულებით, უცვლელია და მარადიული. თეორია სწორედ მარადიული ობიექტების და მარადიული ქვეშაირიტებების დადგენის სფეროა არისტოტელე-

სთვის.

მეორე ნაწილია პრაქტიკა, რაც გულისხმობს ადამიანთა ქმედების სფეროს. ამ ნაწილში შედის ეთიკა, ეკონომიკა და პოლიტიკა. გასაგებია, რომ პრაქტიკა თეორიისგან განსხვავებით ცვალებადია. ასეთი მიდგომით და პრაქტიკის (პრაქსისის) გამოყოფით არისტოტელე ფაქტობრივად ქმნის ადამიანთა ქცევის, ქმედების ერთგვარ თეორიას. ეს არის გონების მოქმედების შესწავლა.

მესამე ნაწილია ხელოვნებათა თეორია - პოეტიკა, რიტორიკა, ტრაგედიის თეორია და ა.შ.

არისტოტელემდე (ვიმეორებთ და ვიმეორებთ ამას) მეცნიერება როგორც განსაკუთრებული სფერო არ არსებობდა. ცხადია, ეს არ ნიშნავს, რომ მეცნიერება საერთოდ არ არსებობდა. აბა ვინ იყვნენ პითაგორა, ემპედოკლე, ზენონიც კი, თუ არა მეცნიერები, მეცნიერებიც. არისტოტელე ნებისმიერ საკითხს უდგებოდა როგორც მეცნიერი და ალბათ ამიტომ მე-18 საუკუნემდე ფილოსოფიაც მეცნიერებას მიეკუთვნებოდა.

ერთადერთი საგანი არ შეუყვანია არისტოტელეს არსად. ეს არის ლოგიკა, რომელსაც მან უწოდა „ორგანონი“. ამის მიზეზია ის, რომ ლოგიკა ინსტრუმენტია, რომელიც ყველგან უნდა გამოიყენებოდეს, მათემატიკაშიც (რაც ცხადზე ცხადია) და ტრაგედიის განხილვაშიც, რაც ნაკლებად ცხადია ჩვენთვის, მაგრამ არა არისტოტელესთვის. დღესაც ის აუცილებელია.

არისტოტელეს მთელი ნააზრევი, მისი ტექსტები იყოფა ორ ტიპად. პირველია პუბლიცისტური (ეკზოტერული), რომელიც, როგორც ვარაუდობენ, გამოირჩეოდა მშვენიერი სტილით, მაგრამ თითქმის ვერ მოაღწია ჩვენამდე. მეორეა ეგ.წ. ეზოტერული ნაშრომები, რომელიც ინერებოდა არა სხვისთვის ნასაკითხად, არამედ თავისთვის და მაქსიმუმ უახლოესი მოწაფეებისთვის. ამ ტიპის ნაშრომები საიდუმლოა და მათ სტილზე ლაპარაკი არც შეიძლება. (ჩემთვის დანერილი, რასაც არავის ვაკითხებ, რატომ უნდა ვასწორო?!) სამწუხაროა, რომ სწორედ ეს ტექსტები შემორჩა ძირითადად და არისტოტელეზე გვიხდება მსჯელობა ამ ტექსტებით.

ლოგიკა, რომელიც არისტოტელეს განაწილებაში არსად

არ მოხვდა, მაგრამ აუცილებელ ინსტრუმენტად იქცა ნებისმიერი განსჯისას, წარმოადგენს მისი ნააზრევის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ნაწილს. არისტოტელეს მეცნიერულ-ფილოსოფიური დანატოვარი სწორედ ლოგიკით იწყება. „ორგანონი“ მოიცავს შემდეგ თავებს: „კატეგორია“, „დასაბუთების თაობაზე“, „პირველი ანალიტიკა“, „მეორე ანალიტიკა“, „ატოპიკა“, და სხვა. შემდეგ მოდის ფიზიკა, „ზეცის თაობაზე“, „წარმოშობისა და განადგურების შესახებ“, „მეტეოლოგიკა“, „სულის შესახებ“ და ა.შ. ყველაფერს რა ჩამოთვლის ან რა მნიშვნელობა აქვს, თუ არისტოტელეს არ ჩაუღრმავდები?!

არისტოტელეს ყველაზე ცნობილო ნაშრომია „მეტაფიზიკა“. თუმცა თავად არც ასე დაურქმევია და არც ასე დაუნერია.. ეს მოგვიანებით მისი ცალკეული ტექსტების ერთად შეკონინებული წიგნია, რომელიც 14 ქვეწიგნისგან შედგება.

ეთიკაზე არსებობს 4 ნაშრომი: „ნიკომაქეს ეთიკა“, „დიდი ეთიკა“, „ევდემეს ეთიკა“ და „პოლიტიკა“. ესთეტიკაზე კი ჩვენ ვმსჯელობთ მისი ისეთი წიგნების მიხედვით, როგორიცაა „რიტორიკა“ და „პოეტიკა“.

არისტოტელეს ნაკლებად აინტერესებდა იდეალური, რაზედაც პლატონი გამუდმებით ამახვილებდა ყურადღებას. პლატონის აზრით, მხოლოდ იდეალური იძლევა რეალურ საგნებსა თუ მოვლენებს. მისი „სახელმწიფო“ უტოპიად აღიქმებოდა და აღიქმება დღესაც, თუმცა პლატონი (და ამაში მე სრულიად დარწმუნებული ვარ) მას წერდა როგორც დოქსას, შეხედულებას, ერთგვარ ნიმუშს, იძლეოდა საბაბს, რომელიც აამოქმედებდა ფიქრს, კამათს, განსჯას იმის თაობაზე როგორი უნდა იყოს სახელმწიფო.

არისტოტელე ასეთ მსჯელობებს სრულიად უსარგებლოდ მიიჩნევდა. მას აინტერესებდა სინამდვილე ახლა და ასეთი. ის რეალისტია, განიხილავს მხოლოდ რაციონალურს, არსებულს. პოლიტიკის შემთხვევაშიც კი ის არ ქმნის ვარაუდებს და იდეებს. მას აინტერესებს პოლიტიკა აქ და ახლა. სწორედ ამიტომ მის ლიცეუმში (ლიკეაში) ისწავლებოდა სხვადასხვა პოლისების კონსტიტუციები, უკვე არსებული და მოქმედი.

როგორც ჩანს, ამის გამო არისტოტელე მიიჩნევდა, რომ

სახელმწიფო-პოლისი უნდა იყოს პატარა. ის უფრო კარგად იმართება ამ შემთხვევაში: „კარგი პოლისი ისეთია, რომელიც მთლიანად ჩანს გორაკის მწვერვალიდან. სულ სხვა შეხედულება ჰქონდა მის მონაფეს ალექსანდრე მაკედონელს. ის იმპერიის შექმნას ცდილობდა და შექმნა კიდევ რალაც აზრით. არისტოტელეს მონაფემ სახელმძღვანელოდ აიღო არა არისტოტელეს ფილოსოფიური ხედვა, არამედ მისი ნაჩუქარი „ილიადა“. ალექსანდრეთი ინყება იმპერიების შექმნის ხანა. ამას გრძნობდა ალექსანდრე, მაგრამ ვერ ხვდებოდა არისტოტელე. თუმცა აქვე შევნიშნოთ და გავიხსენოთ, რომ გააზრებული, თუნდაც ლოგიკურად სარწმუნო, სრულიად არ ემთხვევა რეალურად არსებულს.

კიდევ ერთხელ გავიმეორებ, რომ არისტოტელემდე სააზროვნო თემების არავითარი დაყოფა არ არსებობდა. ნებისმიერი განაზრება, თეორია, ფიქრი არსებულსა და კონკრეტულზე, თუ ზოგადსა და იდეალურზე იწოდებოდა ფილოსოფიად. ფილოსოფია იყო აპეირონიც როგორც ყოველივეს საფუძველი, სუბსტანცია, სათავე და ცენტრისკენული ძალის აღმოჩენაც ემპედოკლეს მიერ. ფილოსოფია იყო პითაგორას თეორემაც და პითაგორას მოსაზრებები ზოგადზე, იდეალურზე.

არისტოტელეზე ვინყებთ საუბარს იმით, რომ მან პლატონისეული ხედვა, რაც ანტიკური ბერძნული ფილოსოფიის გვირგვინი იყო, დაამინა, დაიყვანა რეალობამდე. ალბათ ეს ბუნებრივია. პლატონი თავის განაზრებებში არ იზღუდებოდა „მეტეფიზიკით“. მისთვის მეტეფიზიკური და მხატვრული თანაბრად ქმედითობდა. ძალიან ხშირად მხატვრული ხატებით, მითებით ცდილობდა თავისი მოსაზრების დასაბუთებას. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამით პლატონი ნაკლებად გონისმიერია ან მის მსჯელობას ლოგიკურობა აკლდა. გავიხსენოთ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პლატონი მათემატიკის ცოდნას ფილოსოფოსისთვის. მოგვიანებით, პლატონის შემდეგ თანდათანობით მის აკადემიაში უფრო მეტი კარგი მათემატიკოსი ჩამოყალიბდა, ვიდრე ფილოსოფოსი. არისტოტელეს, უნდა გამოგიტყდეთ, მათემატიკა არ უყვარდა. ის ბუ-

ნების შესწავლით იყო დაკავებული ანუ იმით, რაც ხელშესახებია ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, რაც მიწიერია. მას ბუნებაზე და ცხოველებზე აქვს წიგნები. მე-19 საუკუნემდე სწორედ არისტოტელესეული მიდგომა ბატონობდა ბუნებისმეტყველებაში.

მაშ ასე:

არისტოტელემ პლატონის მიდგომას უთხრა „არა“. მხატვრული მხატვრულია, ის ესთეტიკის სფეროა, ხოლო მეცნიერული დაქვემდებარებული მხოლოდ ლოგიკას, ცალკეა, თანაც თავადაც ორ ნაწილად იყოფა ადრე ნახსენები სპეციფიკის მიხედვით - თეორიულად და პრაქტიკულად.

პლატონის თეორია იდეებზე არისტოტელესთვის მიუღებელია საღი აზრის თვალსაზრისით. (რომ იცოდეთ, რა საშიში რამეა ეს „საღი აზრი“!) პლატონისთვის იდეები ჭეშმარიტებაა, ხოლო არსებული, რეალური - მეორადია, ამ ჭეშმარიტი იდეების ასახვაა, ჩრდილია. არისტოტელე არ ეთანხმება პლატონს. მისი აზრით, რაღაც იდეა არსებობს იმიტომ, რომ არსებობს მისი შესაბამისი რეალობა. მაგალითად, ტკბილის იდეა არსებობს იმიტომ, რომ არსებობს შაქარი, ტკბილი ატამი, ბადაგი, . . . რეალურ საგნებს არისტოტელე უწოდებს სუბსტანციებს, ანუ არსებითს. არისტოტელე გვეუბნება, რომ მხოლოდ არსებულთან, არტეფაქტებთან შეხებისას ადამიანს უჩნდება აზრი. სხვა შემთხვევაში ეს შეუძლებელია, რადგანაც მხოლოდ კონკრეტულ საგანს ან მოვლენას აქვს ფორმა და ფორმის გარეშე, კონკრეტულის გარეშე გონება კარგავს საფუძველს, ის ვერაფერზე ფიქსირდება.

აქ მინდა ამოვისუნთქოთ და კარგად გავაცნობიეროთ ის, რომ არ უნდა გავაკეთოთ დასკვნა: აი, რადგანაც არისტოტელე პრინციპში საღ აზრს გამოხატავს, ის არის მართალი, ან თუ აღმოჩნდა, რომ პლატონს უახლოვდება, პლატონია მართალი. ფილოსოფიაში მართალი არ არსებობს. გავიხსენოთ სოკრატე და პლატონი - ჭეშმარიტება გზაა ჭეშმარიტებისკენ. ან მივალთ, ან არა. ალბათ ვერც მივალთ, მაგრამ ეს გზა იმის

მაჩვენებელია, რომ სწორედ მივდივართ და ამიტომ მომავალი გვაქვს.

როდესაც არისტოტელე საუბრობს რეალურის, არსებულის პირველადობაზე იდეასთან შედარებით, ის იკვლევს იმას, თუ რა არის ის ძირითადი, რომელიც შემდგომ იძლევა იდეას. ძირითადი კი არის ეიდოსი, ფორმა. სწორედ ფორმა ანიჭებს საგანს თუ მოვლენას ინდივიდუალობას. ფორმა კი მატერიალური არ არის. ინტელექტუალურად, გონებაში სამყარო არ არის მატერიალური, სამყაროს სტრუქტურა არ არის მატერიალური ანუ გამოდის, რომ მატერიალური საგნის არსი არამატერიალურია.

ჰოპპა!! ვიარეთ, ვიარეთ და მოვედით პლატონთან. ბერნარ რასელი არისტოტელეს მეტაფიზიკას აფასებს როგორც პლატონის შეხედულებების სალი აზრით გაზავებას. რაც უფრო მეტად ემიჯნება არისტოტელე პლატონს, მით უფრო უახლოვდება მას.

არსებითად მართლაც არისტოტელე გამოდის პლატონიდან და ბევრი დაკონკრეტების, ანალიზის, მსჯელობის შემდეგ კვლავ პლატონს უბრუნდება. არისტოტელეს უდიდესი ღვანლი და დამსახურება მომავალი აზროვნების, ფილოსოფიის და მეცნიერების წინაშე სწორედ ამ დაკონკრეტების მცდელობაშია, ანალიზშია, რომლის დროსაც მან ბევრი საკითხი წამოჭრა, გვაჩვენა როგორ უნდა ვიმსჯელოთ და თავად შევამოწმოთ, რამდენად არაცაღსახაა თითქოსდა სარწმუნო დებულება. მან გვაჩვენა როგორი უნდა იყოს მეცნიერი. მეცნიერული მიდგომა უნივერსალურია, მისი აზრით.

ფილოსოფიაში შესვლის პირველივე დღიდან არისტოტელე იწყებს „დალაგებას“. მას შემოაქვს ტერმინი, რომელსაც დღეს ყველა იყენებს - „კატეგორია“. ანტიკურ საბერძნეთში კატეგორია იყო ის, რაც ითქმოდა უმაღლეს კრებაზე, აგორაზე საბოლოო დასკვნის სახით, რაც აღარ ექვემდებარებოდა განსჯას. კატეგორიას უწოდებდნენ აგრეთვე საბოლოო განაჩენს სასამართლოში. სწორედ ამ ტერმინს იყენებს არისტოტელე, ოღონდაც მას ანიჭებს სხვა მნიშვნელობას. კატეგორია არსის და მისი განაზრების ძირითადი სახეობებია

კატეგორიაა დრო, სივრცე, რაოდენობა და ა.შ. (თუმცა სიტყვებში: „კატეგორიული“, „კატეგორიულად“ დღესაც ისმის მინიშნება უეჭველობაზე.) კატეგორიაში შედის მატერია და ფორმა. თუმცა ვარაუდობენ, რომ წიგნი „კატეგორიები“ არ ეკუთვნის არისტოტელეს.

იდეაზე უკვე რაღაცა ითქვა. რაც შეეხება მატერიას, არისტოტელე საუბრობს ორი სახის მატერიაზე - პოტენციურზე და აქტუალურზე. ამასთან ის უეჭველად აკავშირებს მატერიას ოთხ მიზეზთან, რომელიც ხსნის საგნის არსებობას. ესენია: ფორმალური, მატერიალური, მოქმედი და მიზნობრივი. მაგალითად, ავიღოთ სახლი. ფორმალური მიზეზია ის, თუ როგორი სახლი შენდება, როგორია მისი სტრუქტურა ანუ ფორმასთან დაკავშირებული მომენტები; მატერიალური მიზეზია ამ სახლის მასალა - აგური, ქვა, ხე, . . .; მოქმედი მიზეზია მშენებლები, ისინი ვინც მოქმედებენ; მიზნობრივი კი პასუხობს კითხვაზე „რატომ?“ „რისთვის“. ყველა ეს საკითხი, კატეგორიებიც და არსებობის მიზეზები განაზრებითია და ამიტომ ეკუთვნის თეორიას, რაც ფილოსოფიის საქმეა.

რადგანაც საგნების არსებობის მიზეზებს შევეხეთ, ბუნებრივია დავსვათ საკითხი ჩვენი სამყაროს არსებობის მიზეზზე. რატომაც არა? ამ საკითხზე არისტოტელეს დაფიქრდა (ან კი რაზე არ დაფიქრებულა?!) არისტოტელე აყენებს და იხილავს ისეთ უმნიშვნელოვანეს საფიქრალ თემას, როგორიცაა მოძრაობა.

მოძრაობა

მოძრაობა მთელი ანტიკური ფილოსოფიის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემაა, თუ არა ძირითადი. და არა მარტო ანტიკური ფილოსოფიის. არისტოტელესთვისაც მოძრაობა არსებითი თემაა. მერაბ მამარდაშვილი არისტოტელეს მოძრაობის თეორეტიკოსს უწოდებს. ყველაფერი არსებული მოძრაობს. მხოლოდ მოძრაობაშია არსებობა. შეიძლება ითქვას, აზროვნებაც მოძრაობაშია ერთი აზრობრივი წერტილიდან მეორეში. მაგრამ როგორ? აზრის ჩამოყალიბების პროცე-

სის განხილვისას ჩვენ ვერ დავყოფთ მას მომენტებად, რაღაც წერტილებად. გავიხსენოთ ზენონი - მოძრაობის გააზრება შეუძლებელია. აქილევსი გააზრებისას ვერასოდეს დაენევა კუს. მაგრამ ის, რომ რაღაც მოსაზრებიდან გადავდივართ მეორეზე, ვმოძრაობთ რაღაც მიზნისკენ, თითქოსდა ნიშნავს, რომ სასურველი შედეგი, საბოლოო მიზანი ვიცით. რომ არ ვიცოდეთ, როგორ წავიდოდით მისკენ?

აბა რა ვქნათ? არ ვიცო. არც არავინ იცის, მაგრამ ამასთან ამაზე ვფიქრობთ და ჩვენ-ჩვენს ვერსიებს ვაყენებთ. ჩვენი ვერსია უინტერესოა ამჯერად, აი არისტოტელესი კი მოსაყვანია.

მაშასადამე ეუბრუნდებით სამყაროს არსებობის მიზეზს. სამყაროს გაგების გასაღები მოძრაობის გაგებაა, რადგანაც არსებობა მოძრაობაა. თუ ვერ გავიგეთ მოძრაობა არსებობაზე ლაპარაკი უაზროა. საკმაოდ რთული და ძნელად ასახსნელია არისტოტელეს ლოგიკა. აქაც როგორც ყველა ფილოსოფოსთან მანამდე ჩნდება პირველწყაროს, ღმერთის პრობლემა, რომელზედაც ანტიკური დროის ფილოსოფოსები არ პასუხობენ (როგორც უკვე ბევრჯერ ავლნიშნეთ). არ პასუხობენ, რადგანაც ამაზე ფიქრს ბოლო არა აქვს და უშედეგოა - ფუჭი ფიქრია. არისტოტელე კი ცდილობს უპასუხოს, მითუმეტეს რომ დემოკრიტეს აბრალებდა სიზარმაცეს ამ საკითხთან დაკავშირებით. ეზარებაო ამაზე ფიქრი. დემოკრიტე თავმდაბალი და მოკრძალებული იყო არა მარტო ადამიანების მიმართ, არამედ სააზროვნო საკითხების მიმართაც. არისტოტელე კი დარწმუნებულია, რომ ყველაფერი ხელენიფება.

ნებისმიერ მოძრაობას ბიძგს აძლევს რაღაც გარე ძალა. ვინ ან რა არის ეს გარე ძალა? ეს ღმერთია. (ღმერთი ძალიან მოსახერხებელი ქმნილებაა - როგორც კი რაიმეს მიზეზს ვერ ვხსნით, მაშინვე ჩნდება ისეთი სიტყვები, როგორიცაა განგება, ხვედრი, ეშმაკი და ცხადია, ღმერთი. პრინციპში ყველაფერი, რაც ჩამოვთვალეთ ან ღმერთია ან ღმერთის გვეშვერდომია.) მაგრამ თუნდაც ღმერთი იყოს მოძრაობის გამომწვევი (სხვა რამ არც მე მომდის თავში და არც სხვა ანტიკურ ფილოსოფოსს დაუშვია), ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ღმერთი შემდეგაც

მონაწილეობს მოძრაობაში. ღმერთი არისტოტელესთვის არა მარტო მოძრაობის შემქმნელია, არამედ აგრეთვე უმაღლესი იდეაც, რომელსაც სხვა პირველწყარო აღარ გააჩნია. ეს ისეთი უმაღლესი იდეაა, რომელიც თავის თავსაც იაზრებს. აქ დემოკრიტე გვახსენდება, რომელიც აგრეთვე პირველ ბიძგს დაახლოებით ასე ხსნის.

არისტოტელე კი განაგრძობს. იმისთვის, რომ რაღაცამ იმოძრაოს, აუცილებელია სივრცე, იმიტომ რომ გარე ძალა ხომ გარეთ უბიძგებს განსაზღვრულ სივრცეში?! ესე იგი ხდება სივრცის რეალიზება; სივრცე ხდება აუცილებელი. გარე ურთიერთობები ხომ სწორედ სივრცეს გულისხმობს.

ნახეთ, რამდენ რამეზე ხდება დაფიქრება! თანაც ისეთ საკითხებზე, რომელიც სულაც არ გვეგონა დასაფიქრებელი. - სივრცე, მოძრაობა, ურთიერთობა, ღმერთი, იდეა, . . . პირველი მოძრაობა ეს იდეაცაა და ამ იდეის შიგნით შესაძლოა მთელი სამყაროა მოქცეული. იმდენი გასაოგნებელი აზრია, რომ გაქცევა მოგინდება. მაგრამ სად გაიქცევი?! ჩვენც ხომ ამ სამყაროში ვართ და ჩვენ ვართ ერთადერთი მოცემულობა, რომელიც ხელმისაწვდომია, დემოკრიტესი არ იყოს.

ღმერთის ან თუნდაც უმაღლესი იდეის გაჟღერება სრულებითაც არ არის რაღაც განსხვავებული პლატონისგან, მაგრამ არისტოტელე აქ, ამ რეალობაში არსებული მოვლენების გააზრებას იწყებს, ზეციური ჩამოაქვს დედამიწაზე, რეალობის გაანალიზებით ცდილობს გაგებას. ეს უმაღლესი იდეა, ღმერთი ან წმინდა გონი (როგორც გნებავთ, ისე დაარქვით.) ყველაფრის მამოძრავებელია. ის აღინერება ისეთი ტერმინებით, როგორიცაა მუდმივი სიცოცხლე, აზროვნება, სიამოვნება. სრულიად გასაგებია ალექსანდრე მაკედონელის შემფოთება, როცა გაიგო, რომ არისტოტელე მსგავს თემებზე წერს. მან თავის მასწავლებელს წერილი გაუგზავნა, რომელშიც საყვედურობდა ეზოტერული, საიდუმლო თემების საჯაროდ გაჟღერებას. არისტოტელემ დამამშვიდებელი წერილით უპასუხა. - ის, რისი ეშინია ალექსანდრეს, არ არის ასაღელვებელი. რიგითი მკითხველი მის ტექსტებში ვერ ამოიკითხავს იმას, რაც მისაწვდომია ალექსანდრესთვის ან სხვა ამ თემებს

ნაზიარევი მოაზროვნესთვის.

დავუბრუნდეთ კიდევ ცოტა ხნით მოძრაობას. გამოდის, რომ მოძრაობა შესაძლებელია სივრცის გამო. სივრცე აუცილებელია მოძრაობისთვის. ბუნებრივად ჩნდება ის აზრი, რომელიც არისტოტელეს მითუმეტეს გაუჩნდა: იმის შემდეგ, რაც მოხდა მოძრაობის დაწყება სივრცეში, შეიძლება ლაპარაკი დაუმთავრებელ მოძრაობაზე, ერთგვარ წრიულ მოძრაობაზე ანუ ყველაფერი ისე მოძრაობს, რომ არც დასაწყისი და არც ბოლო არა აქვს. ან შეიძლება ასედაც ვთქვათ: ყველაფერი ერთდროულად საწყისია და შედეგი მოძრაობის და ეს ყველაფერი დაძრულია და ამოქმედებული ღმერთის ანუ მსოფლიო (წმინდა) გონის მიერ. ეს მსოფლიო გონი (ღმერთი) ამ მოძრაობას იწყებს არა შეხებით, (შეხებისას ხდება ზემოქმედება მხოლოდ ერთ ნაწილზე, ღმერთს კი ერთბაშად მთლიანად მოჰყავს მოძრაობაში სამყარო.) ის იწვევს ამ მოძრაობას ისეთივე ძალით, ისეთივე სახით, როგორც ამას ახერხებს სიყვარულის ძალა. სიყვარული ხომ ადამიანს მოიცავს მთლიანად და არა მის რაღაც ნაწილს.

ახლა სხვა მხრიდან განვიხილოთ მოძრაობა, იმიტომ რომ ძველი ბერძნები და მათ შორის არისტოტელეც ასე იქცევა. მოძრაობის, ისევე როგორც ნებისმიერი ცვლილების ახსნა შესაძლებელია ორნაირად - ან პასუხით კითხვაზე რატომ ან პასუხით კითხვაზე რისთვის. რატომ ანუ რა მიზეზით მოხდა მოძრაობა ბევრს ფიქრობდა დემოკრიტე, რაც ზოგიერთმა უკვე ვიცით. დემოკრიტე ყველაფერს მიზეზს უძებნიდა, თუმცა პირველსაწყისის, ღმერთის მიზეზზე არ ლაპარაკობდა, ისევე როგორც ყველა სხვა მანამდე არსებული ბერძენი ფილოსოფოსი. არისტოტელე კი ჩაფიქრდა და მსოფლიო გონი გამოაცხადა მიზეზად. დაიწყო მოძრაობა და ამით ყველა საგანს არსებობის დასაბამი მიეცა. არსებობა ხომ მოძრაობაა. გავიხსენოთ, რომ საგნის ფუნქციობა, მისი ინდივიდუალობა მის ფორმაშია ანუ მის იდეაში, ე.ი. ნებისმიერი საგანი, ისევე როგორც მთელი სამყარო რაღაცისკენ მიილტვის. ეს მისი ფუნქციის სრული განხორციელებაა.

არისტოტელეს შემოაქვს კიდევ ერთი ტერმინი

„ენტელეხია“, რაც ნიშნავს მიზნობრიობას, სწრაფვას მიზნისკენ. და ისევ, მერამდენეჯერ ამოვიოხროთ! სრულიად გონებადასაბრმავებელია ეს ინტელექტუალური გააზრებები, მაგრამ იდეებს ვერ გავექცევით, პლატონის იდეებს, სადაც კიდევ ერთხელ მოვედით.

ეს სამყარო და ნებისმიერი საგანი ამ სამყაროში ექვემდებარება წესრიგს და ეს წესრიგი არ ირღვევა. ასე თვლის არისტოტელე. მისი აზრით, წესრიგი მხოლოდ წესრიგიდან გამომდინარეობს. ქაოსი წესრიგს არ იძლევა. ამით ის ამბობს იმასაც, რომ არასრულყოფილიდან, ნაკლებიდან სრულყოფილი ვერ ჩამოყალიბდება, მდებრიოდან ამაღლებული ვერ ამოიზრდება. ფორმა იდეა ამ წესრიგის განსაზღვრებაა. ფორმაშია ალბეჭდილი საგნის სრულყოფილი არსებობა. ფორმა მართავს იმას, თუ რა და როგორი ჩნდება. ანუ ევოლუცია, განვითარება გამოხატულებაა იმისა, რაც უკვე არსებობს. რაც არ არის, ის არც იქნება არასოდეს. ახალდაბადებულ ადამიანს უწერია ზრდასრული გახდეს და ეს მომავალი აღსრულება უკვე არსებობს.

როგორც ვხედავთ, არისტოტელე ეჭვის ქვეშ აყენებს ყველაფერს, რაც თითქოსდა უეჭველია, თავიდან იხილავს, ახლებურად იაზრებს, გამუდმებით სვამს შეკითხვებს. თუმცა ასე იქცეოდა და იქცევა ნებისმიერი ფილოსოფოსი. ფილოსოფია ხომ კითხვების დასმაა იმაზედაც კი, რაც თითქოსდა დიდი ხანია ყველამ ვიცით. მაგრამ არისტოტელე მაინც არისტოტელეა - ამდენი შეკითხვით და პასუხით არც ვიცი ვის შევადარო. მან მასწავლებლის პასუხებიც კი უარყო და შემდეგ უნებურად იგივე დასკვნებამდე მივიდა.

ფილოსოფოსი - თავისუფალი ადამიანი

არისტოტელეს მიაჩნია, რომ ნამდვილი ფილოსოფოსები პირველი მთავარი ფილოსოფიით არიან დაკავებულები და ეს ფილოსოფია ღვთიური მეცნიერებაა, რომელიც მან თავის „მეტაფიზიკაში“ განიხილა. ნამდვილ ფილოსოფოსს პრაგმატული მიზანი არ ამოძრავებს. მისი მეცნიერება მეცნიერე-

ბისტვის ხორციელდება, „უანგაროდ“ იაზრება, რაც მხოლოდ თავისუფალ ადამიანებს შეუძლიათ, რადგანაც თავისუფალი ადამიანი ცხოვრობს თავისთვის, მონა კი სხვისთვის. მონა სხვის მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებს, სხვას ემსახურება, ანაზღაურებას ღებულობს შრომაში.

ადვილად მისახვედრია, რომ არისტოტელესთვის უცხოა ის, რასაც დღეს ლიბერალიზმს უწოდებენ. არავითარი თანასწორობა! მონა მონაა. თავისუფალი ადამიანი თავისუფალია და სწორედ მას აქვს და უნდა ჰქონდეს მეტი უფლებები. ადამიანის მიზანია ცხოვრება გონივრულად. ცნობილია არისტოტელეს ასეთი გამონათქვამი: „ადამიანი პოლიტიკური არსებაა, რომელიც იყენებს გონებას“. ეთიკა და პოლიტიკა ამ გონიერი არსებების ცხოვრების ფორმებია. სწორედ თავისუფალი ადამიანები, რომლებიც მუშაობენ და მოქმედებენ მხოლოდ თავისთვის და არა სხვისთვის ან რაღაც ამ მოღვაწეობის გარეთ არსებული მიზნისთვის, შეიძლება გახდნენ მმართველები.

ასეთ ადამიანებს შეუძლიათ (თუმცა კი ნამდვილად ვიცით, რომ ყველას არა) დაიოკონ ვნებები, ქმნან სიკეთე და ჩამოაყალიბონ გონივრული სახელმწიფო. ამას, როგორც ჩანს, ყველაზე კარგად გააკეთებენ ფილოსოფოსები. ისევ გვახსენდება პლატონი. (თუმცა პლატონმა მოგვიანებით ეს შეხედულება შეიცვალა.) მსჯელობა, ლოგიკა, შეკითხვები და ცალკეული პასუხები განსხვავებულია, დასკვნა კი პლატონისეულია. მაგრამ ფილოსოფიაში ხომ მთავარია შეკითხვები, აზროვნების პროცესი - კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ ჩვენ.

როგორც ვხედავთ, უკვე დავინახეთ, არისტოტელე მაიმოდრავებელ ძალას ხედავს მიზანში და არა მიზეზში. არ შეიძლება დაისვას შეკითხვა: რატომ არის სამყარო ასეთი? ეს სულელური და იმთავითვე უპასუხო შეკითხვაა. მიზნის მნიშვნელობა ყველაფერში ჩანს და მათ შორის, შემეცნებაშიც. შემეცნება ხდება შემეცნებისთვის და მხოლოდ შემეცნებით ახერხებს ადამიანი თავისი მოკვდაობის გადალახვას. მომავალი გვაცოცხლებს და მხოლოდ მიზანი, რომელიც შესაძლოა არც ვიცით, გვაცოცხლებს. ამ მიზნის გაცნობიერებაა რაღაც აზრით შემეცნება. არისტოტელეს აზრით, შემეცნება არ არის

მიმართული კერძოზე, ის ყოველთვის ორიენტირებულია განყენებულზე, ზოგადზე.

პლატონისგან განსხვავებით, არისტოტელესთვის სული არ წარმოადგენს ისეთ რაიმეს, რაც ადამიანის სიკვდილის შემდეგ რჩება და პითაგორას ან თუნდაც პლატონის მიხედვით, შეიძლება სხვა სხეულში ჩასახლდეს. არისტოტელესთვის სული დაკავშირებულია სხეულთან და სხეულთან ერთად კვდება. სხეული და სული დაახლოებით ისეთივე კავშირშია, როგორც მატერია და ფორმა. სული სხეულის ნამდვილი, ჭეშმარიტი არსია. ეს ძალიან მამაცური განცხადებაა - ყველას გულის სიღრმეში იმედი აქვს, რომ მისი სული უკვდავია. არისტოტელემ ეს ფუჭი, მისი აზრით, იმედი გააქარნლა. რამდენად გააქარნლა საკითხავია, მაგრამ თავად ჭეშმარიტად აღქმული ეს შეხედულება გამოხატა.

არისტოტელესთვის გონება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სული და ნაკლებად დაკავშირებული სხეულთან. სული ამოძრავებს სხეულს, მისი მეშვეობით ხდება შეგრძნება, ფიზიკური სიცოცხლე, ცვლილებები და ა.შ. გონებას კი აქვს აზროვნების ფუნქცია, რაც უფრო ამაღლებული რამ არის. აზროვნება არ არის დაკავშირებული სხეულთან გრძნობით ორგანოებთან. ამდენად მხოლოდ გონება შეიძლება იყოს უკვდავი. ის ღმერთის ნაწილია ადამიანში და ყველას გვაერთიანებს.

სუბსტანცია და უნივერსალია

ზოგადს, ამბობს არისტოტელე, მე ვუნოდებ იმას, რაც შეიძლება ენოდოს ბევრს, ხოლო ერთეულოვანს, რაც არ განიცდის ბევრზე. სუბსტანცია, რომელიც ჩვენ უკვე ვახსენეთ, არის ის არსი, რომელიც ეკუთვნის მხოლოდ ამ საგანს. სუბსტანცია შეიძლება იყოს სამი სახის: პირველი სუბსტანცია, რომელიც აღიქმება გრძნობებით და წარმავალია, მეორე სუბსტანცია, რომელიც აგრეთვე გრძნობიერია, მაგრამ მუდმივი და მესამე სუბსტანციაა ის, რომელიც არც გრძნობიერია და არც წარმავალი. პირველი სახის სუბსტანციებში არისტოტელეს შემოჰყავს მცენარეები და ცხოველები; მეო-

რეში ის სხეულები შედის, რომელიც არ განიცდიან ცვლილებებს, მხოლოდ მოძრაობენ; მესამე სახის სუბსტანციაში იგულისხმება ადამიანის გონიერი სული და ღმერთი.

ზოგადის განხილვისას არისტოტელეს შემოაქვს ტერმინი „უნივერსალია“, რაც, მისი აზრით, უფრო გასაგებს და მისაწვდომს ხდის მოვლენებისა და საგნების არსს. უნივერსალია არის ის, რაც საერთოა, რაც შეიძლება მიენეროს ერთზე მეტ საგანს. მაგალითად, „მწვანე“. მწვანეა ბალახი, ფოთოლი, კალია და სხვა. ამასთან უნივერსალია თავისთავად არ არსებობს. ის მხოლოდ ცალკეულ საგნებში წარმოჩინდება. მწვანე ხომ არ შეიძლება შეგვხვდეს ცალკე არსებად. მწვანეა ზოგიერთი საგანი. აღსანიშნავია, რომ ის საგნები, რომელშიც უნივერსალია ვლინდება, შეიძლება ამ უნივერსალიის გარეშეც არსებობდნენ. ბალახი შეიძლება იყოს ყვითელი. თუ არ გჯერათ, შემოდგომაზე ნახეთ. ფოთოლი აგრეთვე არა მხოლოდ მწვანე გვინახავს.

უნივერსალია, როგორც ჩანს, ზედსართავი სახელია და დაკაცშირებულია თავისი არსებობით არსებით სახელთან. პირიქით კი არ ხდება - არ შეიძლება ვთქვათ ან ვიფიქროთ, რომ თუ რაიმე მწვანეა, ე.ი. ეს ბალახია. თანდათანობით ჩვენი ვითომდა ფილოსოფიური განაზრებები დავიდა ლინგვისტურზე. ფილოსოფიურ ჩარჩოებში დარჩენისას კი ყველაფერი გაუგებარი ჩანს და მოკლებული იმას, რაც თავად არისტოტელეს ასე მოსწონდა - ამომწურავ ლოგიკურ დასაბუთებას, ისეთ დასაბუთებას, რომლის გაბათილება თითქმის შეუძლებელია.

უნივერსალიების თემა დღესაც ძლიან პოპულარულია ლინგვისტიკაში. ენათმეცნიერები ჭკუაზე არ არიან სიხარულით, ოღონდაც კი ალაპარაკე უნივერსალიებზე. ყველაზე ცნობილი მე-20 საუკუნეში პრალის ლინგვისტური სკოლა ბევრს მსჯელობდა უნივერსალიებზე. უნივერსალია არ გახდა მთავარი ფილოსოფიური პრობლემა. დიდი საჩუქარი გაუკეთა არისტოტელემ ლინგვისტებს. მან სხვა სფეროების წარმომადგენლებსაც მიართვა ბევრი ასეთი საჩუქარი და ეს უეჭველად მისი დიდი დანატოვარია. მან არცოდნის არეალი მნიშვნელოვნად გააფართოვა.

არისტოტელეს შემორჩენილი ტექსტებში არსებობს სამი ტრაქტატი, რომელიც ეხება ეთიკას. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ორი ამ სამი ტექსტიდან ეკუთვნის არისტოტელეს მოწაფეებს. ყველაზე სარწმუნოა „ნიკომაქეს ეთიკა“, თუმცა მასშიც ზოგიერთ ნაწილზე ეჭვი არსებობს.

არისტოტელეს ეთიკა მნიშვნელოვნად განსხვავდება მისი მასწავლებლის ხედვებისგან ამ სფეროში. იქ გამოხატული პრინციპები ძირითადად გამოხატავენ არისტოტელესდროინდელი საზოგადოების ერთი ნაწილის შეხედულებებს. ეს შეხედულებები საზოგადოების იმ ფენის შეხედულებებია, რომელიც საკმაოდ მაღალ სტატუსს იკავებდა და პატივისცემით სარგებლობდა. ამ ფენის ადამიანთა ასაკიც საკმაოდ მაღალია ანუ ეს არც მთლიანად საზოგადოების აზრია, არც ახალგაზრდების და არც საშუალო და დაბალი ფენების ადამიანების. სიკეთე, არისტოტელეს აზრით, ბედნიერებაა და სულის მოქმედების შედეგია. არისტოტელე ეთანხმება პლატონს იმაში, რომ სული ორ ნაწილად იყოფა - გონიერ და ირაციონალურ ნაწილებად, მაგრამ ამატებს: თავის მხრივ ირაციონალური ნაწილიც ორად იყოფა - მცენარეულ და მისწრაფებად. ეს მეორე მისწრაფებადი ნაწილი რალაც აზრით შეიძლება გონიერიც იყოს, რამდენადაც სული მთლიანია. როდესაც ამა თუ იმ სწრაფვას გონი არ ეთანხმება, ეს მისწრაფება ილევა. გონი, რომელიც თითქოსდა სხვაა, არ შეიძლება უმოქმედო დარჩეს ირაციონალური ნაწილის მეტისმეტად გამანადგურებელი მოქმედების მიმართ. არისტოტელეს ეს არ უწერია, მაგრამ სხვა ახსნა წარმოუდგენელია ირაციონალური მისწრაფების მოქმედებაში გონის ჩართვის ასახსნელად. კაცმა რომ თქვას, რაში გამოჩნდებოდა გონის არსებობა, თუ არა მისი მხრიდან გამაწონასწორებელ მუშაობაში (თავისთავად ხომ გონი უმოქმედოა, ის უბრალოდ იაზრებს.). მეორე მხრივ, ადამიანის ქცევა შეუძლებელია მიზნის გარეშე (გავიხსენოთ, რომ არისტოტელე მოძრაობას ხსნის არა მიზეზით, არამედ მიზნით), რასაც ბიძგს აძლევს მისწრაფება.

სიკეთის ორი სახეობა არსებობს, არისტოტელეს თუ დავუჯერებთ, - ინტელექტუალური და მორალური. ალბათ გასაგებია, რომ ეს ორი სახეობა შეესაბამება სულის ორ ნაწილს. ინტელექტუალური სიკეთეები, ღირსებები ყალიბდებიან განათლების შედეგად. მორალური ჩვევების ჩამოყალიბება შესაძლებელია ვარჯიშით და, რაც მთავარია, კანონის რეგულირების წყალობით. ამდენად აქ კანონმდებლობას დიდი როლის შესრულება შეუძლია დროთა განმავლობაში. მორალური საქციელი ადამიანს სიამოვნებასაც კი გვრის. ასეა თუ არა, ამაზე ნუ ვიმსჯელებთ. ის კი მართალია, რომ უფრო მშვიდად გრძნობ თავს, როდესაც მართალი ხარ და სინდისი არ განუხებს. მაგრამ არისტოტელეს დროს ცნება სინდისი არ არსებობდა. მას რამდენიმე საუკუნის შემდეგ რომაელი ფილოსოფოსი სენეკა აღმოაჩენს.

ერთიანი პრინციპი, რომელსაც იცავს არისტოტელე და სხვებსაც მოუწოდებს მისი დაცვისკენ, მდგომარეობს „ოქროს შუაგულის“ დაცვაში. ნებისმიერი უკიდურესობა ცუდია, თვლის არისტოტელე და არა მარტო ის: ცუდია მეტი-მეტი ხელგაშლილობა, რაც სინამდვილეში გამფლანგველობაა და ცუდია ზედმეტი მომჭირნეობა, რაც სიძუნწა და დასაძრახია. მთავარია წონასწორობის დაცვა და სწორედ ეს არის სიკეთე, ღირსება.

სინამდვილეში, როგორც უკვე წინასწარ ვთქვით, არისტოტელე აქ სრულებითაც არ არის ორიგინალური. ეს ანტიკური ბერძნების ცხოვრების ერთგვარი პრინციპი იყო, რომელიც ყველაფერში ვლინდებოდა - ყოფაშიც, აზროვნებაშიც (აბა რა არის მათი უნარი მონესრიგების, სისტემურობის, განონასწორების, ...), ხელოვნებაშიც. ხელოვნებაში წარმოჩენილი ეს თავისებურება იმდენად შთამბეჭდავია, რომ მრავალი საუკუნის შემდეგ აღორძინების ეპოქაში ის თავიდან აღორძინდა ფერწერაში „ოქროს კვეთის“ სახელწოდებით. ზომიერება, პროპორციულობა, ჰარმონიულობა - აი რას უნდა ითვალისწინებდეს ნებისმიერი ნაწარმოები, ნებისმიერი თეორია. გონიერი და გრძნობიერი, მამაკაცური და ქალური, ამაღლებული და ყოფითი ერთმანეთს უნდა ანონასწორებდნენ.

არისტოტელეს ეს „ოქროს შუაგულის“ იდეა არც ისე მარტივია, როგორც შესაძლოა უკვე მოგვეჩვენა. ის გულისხმობს არა ინდენად და სრულებითაც არა საპირისპირო ნაწილების თანაბარ წილს, არამედ სწორ პროპორციას. პროპორცია გასაგებია, მაგრამ აი რა არის „სწორი“ სრულიად არაერთმნიშვნელოვანია. დღეს ჩვენ „სწორი პროპორცია“ გვგონია ქალების და მამაკაცების თანაბარი უფლებები, მაგრამ სულ ცოტა ხნის წინ, მეოცე საუკუნის პირველ ათეულ წლებში ამაზე ლაპარაკსაც კი ყველა ვერ ბედავდა. დავუბრუნდეთ არისტოტელეს. ის სულაც არ ფიქრობდა, რომ მონობა უნდა მოისპოს, რადგანაც ყველა ადამიანი თანასწორია. ის იცავს თანაფარდობის აუცილებლობას. მამის ან მესაკუთრის, ბატონის სამართლიანობა სრულიად განსხვავდება შვილის ან მონის სამართლიანობისგან. უსამართლოა, როცა მონა ითხოვს იგივეს და იმდენივეს, რასაც ბატონი. არც უთხოვია, როგორც მახსოვს.

საინტერესოა, რომ არისტოტელე იმასაც მიიჩნევს, რომ ბატონი შეიძლება იყოს მონის მეგობარი და პირიქით, მონა ბატონის მეგობარი, თუმცა ეს უნდა ხდებოდეს წმინდა ადამიანურ დონეზე და არ ეხებოდეს სოციალურ თანაფარდობას. ანუ ბატონმა შეიძლება გაუღიმოს მონას და პურის ნაჭერიც გაუნოდოს ზედმეტად, მაგრამ მონა რჩება მონად. იგივე ეხება ურთიერთობებს მამასა და შვილს შორის ან ქმარსა და ცოლს შორის.

არისტოტელეს შეხედულება ღირსებაზე და ადამიანის შეფასებაზე განსხვავდება იმ ხედვისგან, რომელიც ჩვენ გვაქვს და აქვს ქრისტიანს. მთავარია, მიიჩნევს არისტოტელე, ადამიანმა დაიცვას თავისი ღირსებები. აქ ცხადია, ჩვენ ვეთანხმებით, ყოველ შემთხვევაში ზოგიერთები. განსხვავება ღირსების გაგებაშია. არისტოტელე გულისხმობს, რომ ყველა სხვა ადამიანი, რომელიც არ არის ჩვენი სადარი, თუნდაც სოციალურად, ჩვენ თავს არ უნდა გავუტოლოთ და ამდენად სრულიად მორალურია სხვა „უღირსი“ (უღირსი, რამდენადაც სოციალურ საფეხურზე ჩვენზე დაბლა) ადამიანის მიმართ უტიფრობა გამოვხატოთ. ზემოთაც ვახსენეთ - უთანასწო-

რობა სრულიად მისაღებია და მისასაღმებელიც კი. ადამიანები არ არიან სადარები, მათ არა აქვთ და არ უნდა ჰქონდეთ თანაბარი უფლებები. ის, ვინც მაღლა დგას თავისი ნიჭით, განათლებით, სოციალური სტატუსით ამ თავის უპირატესობას უნდა იცავდეს და გამოხატავდეს დაბლა მყოფ ადამიანებთან მიმართებაში.

ბერძნებს არისტოტელე ყველაზე მაღლა აყენებდა. შემორჩა მისი წერილი, რომელშიც ის ურჩევს ალექსანდრე მაკედონელს: „იყოს ბერძენთა ლიდერი და ბარბაროსთა დესპოტი, შეხედოს ბერძნებს როგორც მეგობრებს და ნათესავებს, ხოლო სპარსელებს როგორც მხეცებს და მცენარეებს“.

ღირსეული ადამიანი თავის თავს წარმოაჩენს უპირველეს ყოვლისა ღირსებისადმი დამოკიდებულებით, მიიჩნევს არისტოტელე. წარმატების შემთხვევაში, იქნება ეს სიმდიდრე თუ ძალაუფლება, ის მოიქცევა ზომიერად, არ გამოხატავს არც გადამეტებულ სიხარულს და არც ზედმეტ მწუხარებას მარცხის შემთხვევაში. ძალაუფლებაც და სიმდიდრეც დასაფასებელია ღირსების გამო, მისკენ ამიტომ ისწრაფვიან. ვინაც ღირსება არაფრად უღირს, მას არც არაფერი ეძვირფასება, მისთვის ყველაფერი უმნიშვნელოა. ვინც მედიდურია, ღირსეული, ის ფლობს მშვენიერ საგნებს, რომლებიც უსარგებლოა. (ალბათ როგორ არ მოსწონდა დიოგენე, ალექსანდრე მაკედონელისგან განსხვავებით!)

ამ საკითხებთან დაკავშირებით, ფილოსოფოსს არ შეიძლება არ გაახსენდეს ფრიდრიხ ნიცშე. - მე-19 საუკუნის გერმანელი ფილოსოფოსი, რომლის მიმართ არავინაა გულგრილი, ან უყვართ, ან ეჯავრებათ. ნიცშეც დარწმუნებული იყო, რომ არ შეიძლება ადამიანთა გათანაბრება, გათანაბრება უფლებებში, დაფასებასა და შეფასებაში. არ შეიძლება შეიფარო დუხჭირი, ბინძური, უმეცარი ადამიანი. რატომ უნდა დახარჯო შენ, მუყაითმა, განათლებულმა, საქმიანმა ადამიანმა დრო და ენერგია ვილაც ზარმაც, უქნარა, უმეცარ და უმაქნის ადამიანზე. არ არიან ადამიანები თანასწორები არც თავისი უნარ-ჩვევებით, არც სოციალური სტატუსით და არც ღირსებით. ღირსეულს უღირსთან არაფერი ესაქმება. დაა-

ხლოებით ასე ფიქრობდა ძველი ჩინელი ბრძენი ლაო ძიც და არა მარტო ის. სამართლინობა მოითხოვს ისიც ავლნიშნოთ, რომ თავად ნიცშე იყო უაღრესად ზრდილობიანი, მგრძნობიარე და ერთგული ადამიანი, რომელსაც ინსულტი დაემართა, როცა დაინახა როგორ სცემს პატრონი ცხენს.

კიდევ და კიდევ გავიხსენოთ, რომ ჩვენ ვსაუბრობთ უდიდეს მოაზროვნეებზე და არა გვაქვს უფლება არც მათი განსჯის, არც მათი განკითხვის, არც მათი შეფასების მორალური თვალსაზრისით. სასაცილოა გაფიქრებაც კი: „არისტოტელე ცუდი იყო“. არისტოტელე იყო მშვენიერი, ისევე როგორც მშვენიერი იყო პლატონი, დიოგენე, თალესი, ნიცშე და სხვა დიდი ფილოსოფოსები. სწორედ იმიტომ, რომ მშვენიერები იყვნენ და ასე აზროვნებდნენ, ამდენს ფილოსოფოსობდნენ, ვარსებობთ ჩვენ როგორც მეტ-ნაკლებად მოაზროვნე ადამიანები. გონებით და აზროვნებით მათ ვერ შევედარებით, მაგრამ ის მაინც შეგვიძლია, რომ გვახსოვდეს და ვაფასებდეთ. სანამ გვახსოვს და ვაფასებთ მომავლის შანსი გვაქვს.

დაეუბრუნდეთ არისტოტელეს. ის არ იყო რიგითი ადამიანი და მისი განაზრებები ეთიკაზე თუმცა კი იმ დროისთვის ორდინალურია, ზოგადგავრცელებული, მაგრამ მაინც არც ისეთი მარტივი, როგორც შეიძლება ვინმეს მოეჩვენოს. მაშინაც კი, როდესაც ის მოარულ შეხედულებას გამოთქვამს, ეს შეხედულება გააზრებულია და საკუთრივ მისია. სამართლიანობა, სიკეთე, სილამაზე, ღირსება და ა.შ იცვლება საუკუნეების მანძილზე, ზოგჯერ ათეული წლის მანძილზეც (სამწუხაროდ!), ის ხომ ადამიანის ქცევას, ქმედებას უკავშირდება.

არისტოტელეს ეთიკა პოლიტიკის ნაწილად მიაჩნდა. ისევე როგორც პლატონს, მას მონარქია სახელმწიფოს საუკეთესო მოწყობის ფორმად აქვს წარმოდგენილი, მაგრამ არისტოტელეს დასაბუთება ერთგვარად გნსხვავდება პლატონის დასაბუთებისგან. მონარქი და არისტოკრატები ღირსებით გამორჩეული ადამიანებია და ამიტომ მათ „ეკადრებათ“ სახელმწიფოს მართვა. უბრალო მოქალაქეები ასეთი პრეტენზიის შემთხვევაში დაცივნის გარდა არაფერს დაიმსახურებდნენ. ანუ არისტოტელე სულ არ თვლის, რომ მმართველობა

ეს ერთგვარი მისიაა, რომლისთვისაც მომზადებაა საჭირო და ფაქტობრივად პირად ცხოვრებაზე, ფუფუნებაზე, საკუთრებაზე უარის თქმა, როგორც ეს პლატონს მიაჩნდა.

უდიდესი სიკეთე ერთეულთა ხვედრია. ხელმწიფეს და მონას არ შეიძლება ჰქონდეთ რაიმე საერთო და ერთნაირი და ეს სწორია - თვლის არისტოტელე. მონას ან თუნდაც ნებისმიერ რიგით ადამიანს არ შეუძლია და არ უნდა შეეძლოს მოითხოვოს იმდენივე და იგივე, რაც ხელმწიფემ, დიდგვაროვანმა, არისტოკრატიამ. სახელმწიფო ამ მხრივ ნააგავს ორკესტრს, სადაც ყველას თავისი ადგილი, თავისი ინსტრუმენტი, შესაბამისი მნიშვნელობა და უფლება აქვს. როგორც ორკესტრში თითოეული მუსიკოსი უნდა ზრუნავდეს საერთო ჟღერადობაზე, ასეა არისტოტელეს სახელმწიფოშიც. მთავარია არა ყველა ცალკეული ადამიანის სურვილები და მოლოდინები, არამედ სახელმწიფოს, ქალაქის, საზოგადოების კეთილდღეობა და სიძლიერე, რაც გულისხმობს იმას, რომ ყველამ უნდა იცოდეს თავისი ადგილი და ასრულებდეს თავის მოვალეობას, თავის ფუნქციას. უნდა იყოს დაცული სუბორდინაცია ანუ ადამიანებმა უნდა იცოდნენ ვინ არის მათზე მაღლა, ვის უნდა დაემორჩილონ და ვისი ნება აღასრულონ როგორც ნაკლები ღირსების მქონენი, სხვა ღირსების მქონენი.

არისტოტელეს შეხედულებით, ღვთისნიერება მდგომარეობს არა იმდენად სიკეთის ქმნაში, როგორც ცოდვისგან თავის არიდებაში. არისტოტელე სრულებითაც არ თვლის, რომ უმეცარი ადამიანი ნაკლებად ზნეობრივია, ვიდრე განათლებული. არც იმას თვლის, რომ ჭკვიანი სულელზე უფრო მორალურია. მნიშვნელოვანი სიტყვაა არისტოტელესთვის „სასურველი“. ღვთისნიერება არის საშუალება მიზნის მისაღწევად, ამდენად ღვთისნიერება არ არის მიზანი. ერთგვარად ეთიკური, მორალური, ზნეობრივი იგულისმევა ამ სიტყვაში: „სასურველი“. დღეს სასურველი და ეთიკური გაშიჯნულია, ამიტომ არისტოტელეს ეს მოსაზრება ძნელად გაიგება. არასასურველი სულაც არ ნიშნავს არაეთიკურს. ძალიან არასასურველია დამემართოს მარაზმი ან დავკოჭლდე, მაგრამ ამით მე სულაც არ გავხდები უზნეო. მაგრამ, როგორც ჩანს,

არისტოტელე სულაც არ მიიჩნევდა არასასურველში იმას, რასაც ჩვენ დღეს. გაჭირვება, ხიბრობა და ჭკუათხელობა სულ არ შედიოდა სასურველ ან არასასურველ ცნებათა სიაში. სასურველი, დამოკიდებულია ჩვენს სურვილსა და ნებაზე და ამიტომ ჩვენი არასასურველი სინამდვილე ამ ჩამონათვალში არ შედიოდა.

და მაინც დავაზუსტოთ: რამდენადაც არისტოტელე ორ ნაწილად ყოფს ღირსებებს - ინტელექტუალურად და მორალურად, აქედან გამომდინარე, ინტელექტუალური სიკეთეები წარმოადგენს მიზანს, მორალური კი, საშუალებას. ეთიკის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს სიკეთის, ღვთისნიერების განსაზღვრა. ღირსებები ფასდება როგორც ქცევა, მოქმედება, რომელიც ემსახურება სიკეთის ქმნას.

ყოველთვის, როდესაც ვკითხულობთ არისტოტელეს ან ვფიქრობთ მასზე (წარმოიდგინეთ, ასეთი ადამიანებიც არსებობენ.), უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს არ არის მარტივი. ყველაფერს სჭირდება ჩაღრმავება, დაწვრილმანება, დაკონკრეტება, დაზუსტება, რის შედეგადაც ეს ყველაფერი ხდება კიდევ უფრო გაუგებარი, იმიტომ რომ ჩნდება ახალი საკითხები, რაც ჩვენგან მოთხოვს ჩაღრმავებას ნებისმიერ ტერმინში, დეტალიზირებას, ახლებურად განხილვას. ეს კი ძალიან ძნელია, დამლელი და ხშირად იმედგამაცრუებელი, მითუმეტეს, რომ ამ განხილვებს და დაზუსტებებს ბოლო არა აქვს. პლატონიც არანაკლებ რთულია, მაგრამ ის ამასთან ამალღებულია. არისტოტელე შემდგომი ნაბიჯია. ეს ნაბიჯია ჩვენი დღევანდელი ცივილიზაციისკენ. არისტოტელე რომ არ ყოფილიყო, ჩვენი ცივილიზაცია სრულიად განსხვავებული იქნებოდა. როგორი? აბა ვინ იცის?!

ეთიკის როგორც ფილოსოფიის ერთ-ერთი განშტოების მნიშვნელოვანი თემაა არისტოტელესთან მეგობრობის თემა. მეგობრობა არისტოტელეს აზრით, შესაძლებელია მხოლოდ ღირსეულთა შორის. მეგობრობისას მეტ სიყვარულს იმსახურებს სოციალურად უფრო მაღლა მდგომი, იქნება ეს მეგობრობა მამაკაცებს შორის, მამა-შვილს შორის, თუ ქმარსა და ცოლს შორის. საინტერესოა, რომ არისტოტელე სვამს ასეთ

შეკითხვასაც: რამდენად შესაძლებელია ადამიანი იყოს თავისი თავის მეგობარი? თავადვე პასუხობს. ეს შესაძლებელია, თუ ადამიანი ღვთისნიერია. ცუდ, ბოროტ ადამიანს თავისი თავი ეჯავრება. (აბა კი!)

მეგობარი მანუგეშებელია უბედურების დროს, მაგრამ შენი უბედურებით არ უნდა შეანუხო სხვა, შენი მეგობარი; არ უნდა მოითხოვო მისგან თანაგრძნობა, რაც დამახასიათებელია ქალებისთვის. ძალიან საღი მოსაზრებაა, თუმცა არ ვიცი რამდენად დამეთანხმებით. რატომღაც მახსენდება ფრანგი მოაზროვნის, ლაროშფუკოს გამონათქვამი: „ყველას აქვს უნარი აიტანოს ახლობლის უბედურება“. ცინიკურია, მაგრამ გულწრფელი.

არისტოტელეს ესთეტიკა

ესთეტიკა, ისევე როგორც ეთიკა ფილოსოფიური განაზრების სფეროს მიეკუთვნება არისტოტელესთვის, ისევე როგორც ჩვენთვის. ესთეტიკა განაზრებაა იმაზე, თუ რა არის ლამაზი, მშვენიერი, სიმშაბათიური, . . . და შესაბამისად, ამის საწინააღმდეგო - მახინჯი, საზიზღარი, უსიმშაბათიო, . . . ესთეტიკა შეისწავლის ხელოვნებასაც, მის მიერ აღძრულ გრძნობებსა და აზრებს.

შემორჩა არისტოტელეს შეხედულება ტრაგედიაზე, მაგრამ დაიკარგა კომედიაზე, რომელიც ჰქონია. ტრაგედია, როგორც ხელოვნების ჟანრი არისტოტელესთვის მნიშვნელოვანი, დასრულებული მოქმედების წარმოდგენაა. ეს არ არის ამბავი, რაღაც ტექსტი, ისტორია, თუნდაც შთამბეჭდავი. ეს არის ჩვენს თვალწინ გათამაშებული ქმედება, ქმედება, რომელსაც ცუდი დასასრული აქვს. ის ადამიანში იწვევს თანაგრძნობას, შიშს, გულისტკივილს, რის შედეგადაც მას იპყრობს ერთგვარი განწმენდის გრძნობა, ე.წ. კათარზისი (რაც ნიშნავს განწმენდას).

ჩნდება შეკითხვა: განა მხოლოდ ტრაგედია იწვევს კათარზისს? ნებისმიერი დიდი ნაწარმოები ადამიანის სულს განაახლებს, ათავისუფლებს დაგროვილი ნალექისგან, ანიჭებს სიმსუბუქეს და სიხარულს. ტრაგედია ალბათ არავითარ სიხა-

რულს არ ანიჭებს, მაგრამ ნამდვილად სულის ერთგვარ გან-
წმენდას იწვევს, რაც სასიხარულოა.

და ბოლოს

არისტოტელე ფიქრობდა და წერდა ყველაფერზე, დიახ, ყველაფერზე. ყველაფერს ალაგებდა, აწესრიგებდა, ათავისუფლებდა ისეთი იდეებისგან, რომელიც საღ აზრს არ შეესაბამებოდა და რომელთა დასაბუთება ვერ ხერხდებოდა. მისი შრომა ძალიან ნაყოფიერი აღმოჩნდა. ამიერიდან ყველა, ვისაც აქვს პრეტენზია მეცნიერებაზე და ფილოსოფიაზე, ასე ააწყობს თავის მსჯელობას. პლატონისთვის ჩვეული ხატოვანი განმარტებები და მითები სამუდამოდ გადაგდებული იქნება „სერიოზული ტექსტიდან“. რასაკვირველია, ტექსტში მითიც შეიძლება შეგვხვდეს, ეპოთეტიც, მეტაფორაც, მაგრამ ეს სტილისტურ ხერხად იქცა, სამშვენიისად, ერთგვარ სამკაულად და ავტორისეულ სტილად - არსობრივ ფუნქციას ის არ ატარებს.

არისტოტელემ ფილოსოფიას მოაცილა მისტიურობა, ზეციურობა, ამაღლებულობა, რაც ახასიათებდა პლატონს და მის წინამორბედებს. აღმაფრთოვანებელია არისტოტელეს ნამოღვაწარი. ის თითქოსდა აღემატება ადამიანის შესაძლებლობებს, ისიც კი, რაც შემორჩა. მაგრამ არიან ფილოსოფოსები, რომლებიც გულის სიღმეში პლატონს აძლევენ უპირატესობას, მითუმეტეს რომ არისტოტელეს ეს სიდიადე ფერმკრთალდება პლატონის გარეშე. - ყველგან პლატონის ყურები ჩანს.

ერთადერთი, რაც ნამდვილად დააკარგვინა არისტოტელემ ფილოსოფიას, ეს არის ზეციური წვდომის უნარი, რასაც პლატონი ახერხებდა ყოველგვარი იძულების გარეშე, როგორც აღნიშნავს ჟაკ შევალიე.

კინიზმი, როგორც ფილოსოფიური მიმართულება ჩაისახა დაახლოებით მე-4 საუკუნეში ჩვ.წ.ა.-მდე და თუ რაიმეზე მიგვანიშნებს, ეს არის ის, რომ აზროვნება, თუნდაც ძალიან აბსტრაქტული, ფიქრი რაგინდ განყენებულ თემებზე დაკავშირებულია არსებულ პოლიტიკურ, სოციალურ თუ ეკონომიკურ ვითარებასთან ქვეყანაში. კინიზმი ჩამოყალიბდა მაშინ, როდესაც ანტიკური ბერძნული ცივილიზაცია შესუსტდა, როდესაც ადამიანის, მოქალაქის შესაძლებლობები გამწირდა და დიდმა მოაზროვნეებმაც კი დაკარგეს გავლენა, რამდენადაც დაკნინების ჟამს აღარავის აღელვებს დიადი აზრები. ფილოსოფოსებს აღარ ეფიქრებათ მარადიულ თემებზე, უინტერესო ხდება ფიქრი იმაზეც, თუ როგორი უნდა იყოს იდეალური ხელისუფლება. უფრო აქტუალური ხდება საკითხი იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა შეინარჩუნოს ადამიანმა ღირსება ცდომილ, ცოდვილ სამყაროში, როგორ შეიძლება მიაღწიოს ბედნიერებას, როდესაც ამდენი ტანჯვაა და უბედურება. აი სწორედ ასეთ დროს გაჩნდნენ კინიკოსები. კინიკოსები სოკრატეს მიმდევრები იყვნენ რაღაც აზრით. რით? ამას ვნახავთ.

ანტისფენე

პირველ კინიკოსად გვევლინება ვინმე ანტისფენე, ის ბევრად უფროსი იყო პლატონზე და სოკრატეს მოწაფედ სახელდება. სახელწოდება კინიკოსი და კინიზმი წარმოებულია სიტყვიდან კინეა - ძალლი და ერთ-ერთი ვერსიით ანტისფენეს უკავშირდება, თუმცა ბევრი მას დიოგენეს მიაწერს. ანტისფენე განათლებული და სავსებით ღირსეული პიროვნება იყო, მაღალ და განათლებულ ფენებშიც მას ლებულობდნენ, მაგრამ დედა ჰყავდა მონა, რის გამოც მასწავლებლად მუშაობდა არა ელიტარულ სკოლაში, არამედ ისეთ სკოლაში, რომელიც მონების შვილებისთვის იყო განკუთვნილი ანუ მარგინალებისთვის. ეს სკოლა ათენის გარეუბანში მდებარეობდა. ამ სკოლას ეძახდნენ „თეთრ ძაღლს“ („კინოტარგომს“)

და სწორედ ამის გამო ანტისფენეს ფილოსოფიურ ხედვას კინიზმი შეარქვეს. თავად ანტისფენეს და მის მიმდევრებს კი, კინიკოსები.

იმის შემდეგ, რაც სიკვდილით დასაჯეს სოკრატე, შემდეგ კი ათენი დაარბიეს სპარტელებმა, ანტისფენეს შეხედულებებმა საბედისწერო გარდაქმნები განიცადა. მან უარყო ძველი ცხოვრების წესი, ძველი იდეალები, მეტყველების სტილიც კი. ახლებურად გაიაზრა ცხოვრების არსი, ადამიანის ადგილი საზოგადოებაში და მისი მნიშვნელობა.

ასეთი რამ ხდება, როდესაც ადამიანისთვის განმსაზღვრელი ღირებულებები ინგრევა, როდესაც იკარგება ის, რაც არსებობისთვის ყველაზე ფასეულად მიაჩნდა. ადამიანს უხდება თავისი ღირებულებების გადაფასება და მოულოდნელად ისეთ საზრისს შეიძლება მიაგნოს, რომელზედაც ადრე არც უფიქრია. ზოგიერთი დანაშაულის და განადგურების გზას შეიძლება დაადგეს, სხვები განერიდებიან საზოგადოებას, მესამენი ანტისფენეს მსგავს ტრანსფორმაციას განიცდიან. - ადრე გეგონა, რომ ამ სამყაროს აქვს მარადიული საზრისი, დიადი აზრები მოგდიოდა თავში ამ მოწესრიგებულ და მშვენიერ დედამიწაზე. და უცბათ ყველაფერი ინგრევა: კვდება ადამიანი, რომელიც განასახიერებდა ადამიანის გენიას და სიბრძნეს, მტერი ანადგურებს შენს ქვეყანას და თურმე შენ ერთი უძლური ჭანჭიკი ყოფილხარ დამოკიდებული ვილაცის ნებაზე, რადგანაც ამ ვილაცას შენი საფუძვლების და იმედების მოსპობა შეუძლია. როგორ უნდა იცხოვრო, რომ არ იყო არაფერზე დამოკიდებული? როგორ უნდა გახდე თავისუფალი?

ადამიანის არსებობისთვის საკმარისია მზის სხივი, პურის ნაჭერი, წყალი. ამას ვერავინ წაგართმევს სანამ ცოცხალი ხარ - მზე ხომ ყველასთვის ამოდის და ვერავინ ჩააქრობს, წყალიც ყოველთვის მოიძებნება - უფასოა, ლუკმა პურს ვინმე აუცილებლად მოგანვდის.

არ ვიცი ასე ფიქრობდა ანტისფენე თუ არა, მაგრამ ისეთი ფილოსოფიური ხედვა კი გაუჩნდა, რომელიც ბევრისთვის მისაბაძი და საინტერესო გახდა. ანტისფენემ უარყო ის საგ-

ნები და სიკეთეები, რომელსაც ადრე აფასებდა. მან მიატოვა არისტოკრატიული წრე და უბრალო ადამიანებთან არჩია ურთიერთობა. იცვამდა როგორც ისინი, ესაუბრებოდა მათ ენაზე, გამოდიოდა სიტყვით მოედნებსა და ქუჩებში. მან უარყო მთელი ის დახვეწილი ფილოსოფია და აზროვნების სტილი, რომლის საფუძველზეც თავად ჩამოყალიბდა როგორც მოაზროვნე. აცხადებდა, რომ ყველაფერი, რაც შეიძლება შეიმეცნო, შეიმეცნება უბრალო ადამიანების მიერაც. ამ მხრივ არავინ არის გამორჩეული. ის ქადაგებდა ბუნებასთან დაბრუნებას, ამიტომ უარყოფდა ყველაფერს, რაც ცივილიზაციამ მოიტანა - მთავრობას, საკუთრებას, ქორწინებას, რელიგიას, ფუფუნებას და ა.შ. უბრალო რიგითი ადამიანი ბუნებრივად და სადად ცხოვრობს - მისთვის უცხოა გადამეტებული ემოციები და შეფასებები, მიიჩნევდა ანტისფენე. „მე უმაღლესი გავგიჟდები, ვიდრე აღფრთოვანდები“ - ამბობდა ის.

კინიკოსების ძირითადი ღირებულება არის თავისუფლება. ადამიანები იმიტომ არიან უბედურები, რომ ბევრ რამეს ეპოტინებიან, ბევრი რამისთვის იღწვიან, ბევრი რამე სურთ ანუ ბევრ რამეზე არიან დამოკიდებულნი - სიმდიდრე, ძალაუფლება, რაღაც ხელოვნური მოთხოვნილებები. იმისთვის, რომ ადამიანი თავისუფალი იყოს, საჭიროა ზედმეტი მოთხოვნილებებისა და სურვილებისგან გათავისუფლება.

ქრისტიანობა, ნუთუ უკვე მოსული ხარ?!

არა! ჯერ არა. ქრისტიანობაში ქრისტია ღმერთი და მხსნელი, კინიკოსებისთვის - ბუნება. კინიკოსთა უმრავლესობა საერთოდ ათეისტი, უღმერთო იყო.

ანტისფენე ამბობს: საგანზე შეიძლება გამოითქვას ერთადერთი დასკვნა, რომელსაც განსაზღვრებები არ სჭირდება. მეტიც, ეს განსაზღვრებები შეცდომაა. მაგალითად, ადამიანი. ადამიანი ადამიანია. ბოროტება ბოროტებაა. ნებისმიერი სხვა დამატება, პრედიკატი (განსაზღვრება) ამ გამონათქვამს სიყალბედ აქცევს. არასწორია გამოთქმა „ბოროტი ადამიანი“. ბოროტი შეიძლება იყოს მხოლოდ ბოროტება.

არცერთი სიტყვა, რომელიც არსებობს, დამატებებსა და ახსნას არ საჭიროებს. ეს სიტყვა არსებობს, ის ცნობილია და

გასაგები. მაგალითად, სამართლიანობა. ადამიანებმა იციან რა არის სამართლიანობა და ამიტომ გაჩნდა ეს სიტყვა. ღირსებებზე არაფერია სალაპარაკო, ღირსეულად უნდა მოიქცე.

ანტისფენე ბევრი სხვა მომდევნო კინიკოსებისგან განსხვავებით ღმერთს აღიარებდა, თუმცა უარყოფდა მსხვერპლს და რიტუალებს. ღმერთს, როგორც უმაღლეს ძალას და გონის გამოვლინებას ის ფილოსოფიასთან აკავშირებდა. ის ასე ამბობდა: „თუ ჩემს შვილს (ცხადია, ვაჟი იგულისმება) მოუნდება ღმერთთან ურთიერთობა, აირჩევს ფილოსოფიას, თუ ამჯობინებს ურთიერთობას ხალხთან, ადამიანებთან, აირჩევს რიტორიკას.

რამდენადაც კინიკოსები და პირველ რიგში ანტისფენე, ბუნებასთან დაბრუნებისკენ მოუწოდებდნენ, მათთვის მიუღებელი იყო პლატონი როგორც არისტოკრატი და როგორც იდეალურ სამყაროზე, აბსოლუტურ იდეებზე მოაზროვნე ფილოსოფოსი. ცნობილია როგორ შეეპასუხა ანტისფენე პლატონს მისი იდეების უარსაყოფად: „მე ვხედავ ცხენს, - უთხრა ანტისფენემ - მაგრამ ვერ ვხედავ ცხენობას“. რაზედაც პლატონმა მიუგო: „ცხენის დასანახად შენ გაქვს თვალები, ცხენობის დასანახად კი შენ თვალები არა გაქვს. ამას სჭირდება გონება“. პლატონის აზრით, გონება არის ის, რითაც იაზრებ იმას, რაც დაუნახავია თვალით, რისი შეგრძნებაც არ შეიძლება.

დიოგენე

კინიზმი ვერასოდეს გახდებოდა ღირსშესანიშნავი მოვლენა და გასათვალისწინებელი ფილოსოფიური მიმდინარეობა, მას რომ არ ჰყოლოდა ისეთი წარმომადგენელი, როგორიცაა დიოგენე სინოპიდან. დიოგენე მსოფლიო მოვლენაა. მის თაობაზე იციან იმათაც კი, ვინც ფილოსოფიაზე არაფერი იცის. ნამდვილი საოცრებაა! უამრავი გადასარევი რამ უნდა დაეწერათ პლატონს და არისტოტელეს, ძნელად მისაწვდომი სიღრმის ნაშრომები უნდა შეექმნა კანტს, რომ რიგით ადამიანებს სცოდნოდათ მათი სახელი. დიოგენე კი... ცხოვრობდა

როგორც ეცხოვრებოდა, ფიქრობდა როგორც ეფიქრებოდა, არაფრის ერიდებოდა, ყველაფერს ეგუებოდა და არ იმჩნევდა, თუ ეს ბუნებრივი და სასიცოცხლოდ ვარგისი იყო. არაფერს ეძიებდა, თუ ეს ოდნავ მაინც მეტი იყო, ვიდრე სიცოცხლისთვის აუცილებელი.

დიოგენე დაიბადა სინოპში დაახლოებით 412 წ. ჩვ. წ.ა- მდე. ის ანტისფენეს მონაფე იყო. როდესაც დიოგენემ, იმ დროს ახალგაზრდა ყმაწვილმა მიმართა ანტისფენეს თხოვნით მიეღო ის თავის მონაფედ, ანტისფენემ უარი უთხრა. როგორც ჩანს, არ მოეწონა. დიოგენეს ცხოვრების სურათებს თუ გადავავლევთ თვალს ანუ გავეცნობით იმ ამბებს, რომელიც მასზე შემორჩა, ნამდვილად ძნელი მოსაწონია. მასზე ცნობილი ისტორიების დიდი ნაწილი ისეთია, რომ არ მოგინდებოდა ასეთ ადამიანთან ურთიერთობა. მეორე მხრივ, დიოგენე როგორც მოვლენა, როგორც მოაზროვნე, რომელიც არაფერზე იხარჯება აზროვნების გარდა, სრულიად აღმაფრთოვანებულია, მე რომ მკითხოთ, კაცობრიობის გამამდიდრებელიც თავისი უნიკალური ცხოვრების და აზროვნების მაგალითით.

დიოგენეს მამა ფულის გადამცვლელი იყო. დიოგენე ციხეშიც მჯდარა მონეტის გაფუჭებისთვის. ციხიდან კი გამოვიდა, მაგრამ იმაში, რომ მონეტის გაფუჭება კარგი საქმეა, ეჭვი არ შეუტანია. როგორც ბერტრან რასელი საკმაოდ დამაჯერებლად ვარაუდობს, მისი იდეალი იყო მსოფლიოში ყველა მონეტის გაფუჭება. ნებისმიერი იარლიყი, შტამპი, წოდება, თანამდებობა, მისი შეხედულებით, ყალბია, უაზროა, ფარისევლურია და მცდარი. ეს ყალბი მინაწერია ადამიანზე ან საგანზე და სრულიად არაფერზე არ მიუთითებს.

სწორედ დიოგენეს უკავშირებს ბევრი იმ სახელწოდებას, რომელიც ფილოსოფიის ამ მიმართულებამ მიიღო - კინიზმი. დიოგენე თავად უწოდებდა თავის თავს კინიკოსს და ძალს ედარებოდა. მან გადანყვიტა ბუნებრივად ეცხოვრა როგორც ძალს. უარი თქვა ნებისმიერ პირობითობაზე, შეთანხმებაზე, ადათ-წესზე. მისთვის ზედმეტი იყო და მიუღებელიც კი რელიგია, მანერები, სხვადასხვა ტანსაცმელი, სახლი, ნაირ-ნაირი კერძები და ურთიერთობის წესები. ყვებიან, რომ ის ცხო-

ვრობდა კასრში, უფრო სწორედ ეს კასრი კი არ იყო, არამედ ქვეერის მსგავსი თიხის ჭურჭელი, ე.წ. პითოსი. რომელშიც ხშირად მიცვალებულებსაც კი მარხავდნენ. მნიშვნელობა არა აქვს რას დავარქმევთ მის თავშესაფარს, ხალისიანად და დიდხანს კი იცხოვრა. გარდაიცვალა 89 წლის.

პრინციპული, ოხუნჯი და გულწრფელი ადამიანი იყო. ან კი რად სჭირდებოდა ფარისევლობა?! არც არაფერი ჰქონდა დასაკარგი და არც რაიმის მოგებას ან გამორჩენას აპირებდა. როდესაც ანტისფენემ უარი უთხრა მასწავლებლობაზე, არ დანებდა, ისევ და ისევ მოითხოვდა და არ მიდიოდა. ისე განარისხა ანტისფენე, რომ მან ჯოხიც კი მოუღერა. დიოგენემ თავი შეუშვირა სიტყვებით: "მიდი მირტყი რაც ღონე გაქვს! არ არსებობს იმ თავზე მაგარი ხე, რომელსაც სურს სიბრძნეს მიაღწიოს". დიოგენე სიბრძნეს ეძიებდა და დარწმუნებული იყო, რომ სწორედ ანტისფენე ფლობდა ამ სიბრძნეს.

როგორც ყველანაირად, დიოგენე პელოპონესის ომში მონაწილეობდა. ტყვედ ჩავარდნილა და მონების ბაზარზე გაიყვანეს გასაყიდად. დიოგენემ რაც ძალა და ღონე ჰქონდა დაიწყო ყვირილი, რომ ვისაც ბატონი სჭირდება, ის მან უნდა იყიდოს, ერთ-ერთი მყიდველი, კნესიადე ძალიან დაინტერესდა და იყიდა დიოგენე. როცა ჰკითხა მას, რისი გაკეთება შეუძლია, დიოგენემ უპასუხა, რომ მმართველობა ეხერხებოდა. გახალისებულმა კნესიადემ ის შვილებს მიუჩინა აღმზრდელად. დიოგენემ ისე შეაყვარა ვაჟებს თავი, რომ ისინი მას არ შორდებოდნენ. ბევრი რამ ასწავლა ვაჟებს - სადა ცხოვრებაც და ბრძნული აზრებიც.

დიოგენემ გადანყვიტა ძალღივით ეცხოვრა და მას ამიტომ კინიკოსი შეარქვეს, რაც ნიშნავს „ძალღური“. დიოგენეს აზრით, მიწიერი სიამეები და სიკეთეები ამაოა და არაფრის მომტანი ჭეშმარიტ „ღირსებებთან“ შედარებით. სწორედ ასეთი ღირსებისკენ იღწვოდა დიოგენე, თავისუფლება მას ყველაზე მეტად უღირდა. თავისუფლების მისაღწევად ადამიანმა უნდა დაიოკოს თავისი მოთხოვნილებები და სურვილები, რომლებიც მას სინამდვილეში ატყვევებენ. „იყავით გულგრილნი იმ სიკეთეებისადმი, რომელიც გარგუნათ ფორტუნამ“. ფო-

რტუნა ხვედრია, ილბალი, უკვე დაკნინებულ საბერძნეთში ყველაზე სანდო და საიმედო ღმერთად სწორედ ფორტუნა იქცა. ყოველთვის ასეა, როცა არ არსებობს მყარი, გონივრული, კანონიერი, სანდო გზა წარმატებისთვის და გახარებისთვის, იმედად მხოლოდ შემთხვევითი ილბალი რჩება.

დიოგენემ იცოდა როგორ ეშინიათ ადამიანებს მიწიერი სიამეების დაკარგვის. ამ შიშის გადასალახავად აუცილებელია ამ სიამეების არქონა, მათზე უარის თქმა, როგორც გააკეთა თავად მან. ეს გზა, რომელსაც მივყავართ თავისუფლებისკენ და ღირსებისკენ, დიოგენემ გამოხატა ცნებებით „ასკეზა“, „ძალისხმევა“, „მძიმე შრომა“. ასკეზა ნიშნავს თავშეკავებას, მინიმალურით დაკმაყოფილებას, მაქსიმალურ შეზღუდულობას ყველაფერში.

დიოგენეზე ბევრ სახალისო და ნაკლებად სახალისო ამბებს ყვებოდნენ და დღესაც იმეორებენ, რადგანაც მისი ნაშრომი არ შემორჩენილა, თუმცა კი ჰქონია. ეს ძალიან მეტყველი და ჭკუის სასწავლებელი ისტორიებია.

ყველაზე ცნობილია ამბავი დიოგენესთან ალექსანდრე მაკედონელის სტუმრობის შესახებ. როდესაც ალექსანდრე მაკედონელი ჩავიდა იმ რეგიონში (კორინთი), სადაც დიოგენე ცხოვრობდა, ყველა მეტ-ნაკლებად ცნობილი, მდიდარი, სახელოვანი ადამიანი მას ეახლა პატივისცემის გამოსახატავად. დიოგენე კი არ მისულა. ალექსანდრე ელოდებოდა რაღაც ხანს და ბოლოს გადაწყვიტა თავად მოენახულებინა იგი. ალექსანდრე მაკედონელისთვის ფილოსოფია არ იყო ლიტონი სიტყვა. მისი მასწავლებელი ხომ თავად არისტოტელე იყო.

როდესაც ალექსანდრე მაკედონელი მივიდა, დიოგენე მზეს ეფიცებოდა.

--- მე დიდი ხელმწიფე ალექსანდრე მაკედონელი ვარ - მიმართა მაკედონელმა.

--- მე კი კინიკოსი დიოგენე - უპასუხა დიოგენემ.

--- რატომ დაირქვი კინიკოსი? - იკითხა მაკედონელმა.

--- იმიტომ რომ, როცა საჭმელს მაძლევენ, ალერსიანი ვარ, როცა გულგრილად ჩამივლიან, ვიღრინები, როცა მტრობენ, ვიკბინები - უპასუხა დიოგენემ.

--- ჩემი არ გეშინია? - იკითხა მაკედონელმა.

--- შენ ბოროტი ხარ, თუ კეთილი? - იკითხა თავის მხრივ დიოგენემ.

--- კეთილი - უპასუხა მაკედონელმა.

--- აბა რატომ უნდა მეშინოდეს შენი?

--- მთხოვე, რაც გინდა და ყველაფერს მოგცემ.

--- გამეცალი, მზეს ნუ ეფარები! - უპასუხა დიოგენემ.
როგორია?!

როგორც ჩანს, ალექსანდრე მაკედონელზე დიოგენემ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. როდესაც მისმა თანმხლებმა პირებმა დიოგენეს გაჭორვა დაიწყეს სიცილ-სიცილით, ალექსანდრემ წარმოთქვა ძალიან ღირსეული სიტყვები: „ალექსანდრე მაკედონელი რომ არ ეყოფილიყავი, ვისურვებდი ეყოფილიყავი დიოგენე“.

ალექსანდრე მაკედონელი და დიოგენე ერთ დღეს გარდაიცვალნენ. 323 წლის 10 ივნისს. ჩვ. წ. ა.-მდე. აქ გვინდა თუ არ გვინდა სიტყვა გვინყდება და ზეძალებზე, ღმერთზე, განგებაზე დაფიქრების სურვილი გვიჩნდება.

დიოგენე მათხოვრობდა, მაგრამ არასოდეს სთხოვდა, ის მოითხოვდა - ახლავე დამიბრუნეთ ჩემი ფულიო. ამბობდა, რომ კოჭლებსა და ხეიბრებს უფრო ადვილად აძლევენ ფულს, ვიდრე ფილოსოფოსს, რადგან ნებისმიერი შეიძლება დაკოჭლდეს ან დახეიბრდეს, ბრძენი კი ვერ გახდება ვერცერთი.

ხალხს არ აფასებდა. უდიერად ექცეოდა, დასცინოდა, ხშირად ურცხვად და უხამსადაც კი.

ერთხელ გადანყვიტა მოედანზე შეკრებილი ადამიანებისთვის ბრძნული სიტყვა ეთქვა. არავინ უსმენდა. მაშინ ყვაივით ჩხავილი დაიწყო და ყველა მისკენ შემოტრიალდა. - ჩიტს ინტერესით უსმენთ, ბრძნული საუბარი კი არ გაინტერესებთო. შესაძლოა, ამ შემთხვევის შემდეგ ერთ დღეს შეყარა მოედანზე ხალხი და როცა მოედანი გაივსო ხმამაღლა დაიწყო ყვირილი - თქვე ვირებო და არამზადებოო. იმასაც ყვებიან, რომ დღისით, მზისით ფარნით დადიოდა - ადამიანს ვეძებო.

უამრავია ანეკდოტური და ხშირად მოსწრებული შეპასუხებებით სავსე ისტორიები დიოგენეზე. დიოგენე ყოველთვის

ცდილობდა ეჩვენებინა ბრძენის უპირატესობა ჩვეულებრივ ადამიანთან შედარებით. მისთვის უმნიშვნელოვანესი იყო ავტარქია, დამოუკიდებლობა, თავისთავადობა, რომელსაც მხოლოდ ბრძენი აღწევს.

ანტისფენეს მისივე სიტყვებით ფილოსოფიამ მისცა უნარი „ესაუბროს თავის თავს“, დიოგენეს კი, მზაობა შეეგუოს ნებისმიერ ქარტეხილს.

სიბრძნეს აფასებდა, მაგრამ ბრძენებთან, ფილოსოფოსებთან მუდმივ წინააღმდეგობაში იყო. სისულელედ მიაჩნდა პლატონის იდეების თეორია, ღიმილს გვრიდა ზენონის მტკიცებულებები მოძრაობის შეუძლებლობის თაობაზე. არც პლატონი აფასებდა დიოგენეს - გონებადაკარგულ სოკრატეს ეძახდა. არცერთ თავის დიალოგში მას არა ჰყავს ნახსენები კინიკოსები.

მიუხედავად იმისა, რომ დიოგენე დასცინოდა უგუნურ და უმეცარ ადამიანებს, როდესაც ის გარდაიცვალა, ამ „უგუნურმა“ ადამიანებმა კი არ გადააგდეს, როგორც ის ითხოვდა, არამედ პატივისცემით დაკრძალეს და საფლავზე ძაღლის მარმარილოს ქანდაკება დაუდგეს ასეთი მინაწერით:

„დაე გაცვდეს სპილენძი დროის ძალით! საუკუნეებში დარჩება შენი სახელი, დიოგენე. შენ გვასწავლე, რომ სიცოცხლე თავისთავად საკმარისია, შენ გვიჩვენე ყველაზე მარტივი გზა ბედნიერებისკენ“.

დასკვნის სახით

მძიმე დროში მოუხდათ კინიკოსებს მოღვაწეობა, მაგრამ, მეორე მხრივ, შესაძლოა სწორედ იმიტომაც გაჩნდნენ, რომ მძიმე დრო იყო. კინიკოსები მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანს ყველაფერი აქვს, რათა ბედნიერი და თავისუფალი იყოს, მოთხოვნილებების დაოკებას ქადაგებდნენ და, რაც მთავარია, თავად იძლეოდნენ ამის მაგალითს. კინიკოსებთან ერთად ჩამოყალიბებული სხვა ფილოსოფიური მიმდინარეობებიც თავშეკავებისა და სისადავისკენ მოუწოდებდნენ, მაგრამ ყველაზე მძაფრი, ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი მაინც კინიკოსების

ცხოვრება გახდა.

- კი ნუ ლაპარაკობ ღირსებაზე, მოიქეცი ღირსეულად - ამბობდა ანტისფენე. თუმცა ასეთ ღირსეულ ქცევაზე სოკრატე მისთვის ჩვეული ირონიით ეპასუხება. - როდესაც ანტისფენემ დემონსტრაციულად აჩვენა ნასვრეტი თავის მოსასხამში, სოკრატემ თქვა: „ამ ნასვრეტიდან შენი მედიდურობა იცქირება“.

დიოგენეს გარდაცვალებით კინიზმი არ გამქრალა. ერთხანს კიდევ არსებობდა, თუმცა ნაკლებად იზიდავდა მაყურებელს და ახალგაზრდებს. ეს გასაგებიცაა - მოდი და შეეჯიბრე დიოგენეს ექსტრავაგანტურობაში, ჭკუაში, ენა-მოსწრებულობაში და რაღაც აზრით, უდიერობაში. ანტიკურ რომში კინიზმი უკვე თითქმის არც არსებობდა, მისი ბოლო წარმომადგენლები სტოიკოსებს შეუერთდნენ. ციცერონი თავად სტოიკოსი, დიდი რომაელი ორატორი და ვექილი ასე აფასებდა კინიკოსებს:

„კინიკოსების სისტემა არ შეიძლება არ ჩავარდნილიყო, რადგანაც მათ არ ჰქონდათ ზიზლის გრძნობა, ჭუჭყის ამაზრზენობის განცდა. ამის გარეშე კი არაფერი არ შეიძლება იყოს სწორი და პატიოსანი“.

ალბათ ადამიანი მაინც უნდა განსხვავდებოდეს ცხოველისგან (ისევე როგორც ცხოველი ადამიანისგან), თუნდაც ისეთი საყვარელი ცხოველისგან (ან კი რომელი არ არის საყვარელი?!), როგორიცაა ძაღლი. მართალია, კინიკოსები უაღრესად აფასებდნენ გონს და სიბრძნეს, მაგრამ ფიზიკური, ფიზიოლოგიური, მატერიალური მოთხოვნილებების უარყოფით ადამიანი უფრო ჭკვიანი მაინც არ ხდება. იმისთვის, რომ ცხოველურ პირობებში მან სიბრძნე და სიღრმისეული აზროვნების უნარი შეინარჩუნოს, ის დიოგენე უნდა იყოს.

ჩვენს ხელისუფალთ, ისევე როგორც ბევრი სხვა ქვეყნის ხელისუფალს, მოეწონებოდათ ადამიანთა მზადყოფნა, და მითუმეტეს კმაყოფილება, არაფრისმქონეობით და მოთხოვნილებების და შესაბამისად, მოთხოვნების გამწირება, მაგრამ არა მგონია, დიოგენე ჩვენს ხელისუფალთ ხმას მისცემდა.

დასკვნა კი მარტივია: თუ დიოგენე არა ხარ, ძაღლს ნუ ედრები!

ეპიკურე არის ფილოსოფოსი, რომელიც ფილოსოფოსებზე მეტად უყვართ მოფილოსოფოსო ადამიანებს, ხშირად ინტელექტუალებს, რომელთაც გაუგიათ ეპიკურეს სახელი და ის მიაჩნიათ ისეთი მსოფლმხედველობის ავტორად, რომლის თანახმადაც, ყველაზე სწორია და კარგი განცხრომა, სიამეებისკენ სწრაფვა, პოლიტიკური და სოციალური გულგრილობა და ა. შ. მოკლედ ადამიანის სიცოცხლის არსს აკავშირებენ თვითკმაყოფილებასთან, გამძღარ და უპრობლემო ცხოვრებასთან, სიცოცხლით ტკბობასთან.

თავიდანვე უნდა განვაცხადო, რომ ეპიკურე სრულებითაც არ მოუწოდებს ადამიანებს განცხრომისკენ, არაფრის კეთებისკენ და მაქსიმალური სიამეებისკენ, რასაც გედონიზმი ეწოდება. მას სურს, რომ ადამიანი იყოს ბედნიერი და უშფოთველი, მაგრამ ეს სულაც არ არის მაქსიმალური ტკბობისა და განცხრომის იგივეური.

ფილოსოფიის ისტორიაში ეპიკურე შევიდა და დამსახურებულ საპატიო ადგილს იკავებს არა იმიტომ, რომ მან ადამიანებს ასწავლა როგორ ისიამოვნონ და ტკბობის ახალი ილეთები შექმნა, არამედ იმიტომ რომ ახალი სააზროვნო თემები შემოიტანა, ახლებური წარმოდგენა ჩამოაყალიბა სამყაროზე.

მაშ ასე

ეპიკურე დაიბადა სამოსში 341 წელს ჩვ.წ.ა-მდე. მამა, სახელად ნეოკლე, იყო ათენიდან. იგი გადასახლდა სამოსში და იქ მასწავლებლობდა. ეპიკურე ადრეულ ასაკში დაინტერესდა ფილოსოფიით. ეს მოხდა მაშინ, როდესაც ხელთ ჩაუვარდა დემოკრიტეს ნაშრომები, რომელიც, როგორც ჩანს, მაშინ ჯერ კიდევ არსებობდა. მასწავლებელიც ჰყავდა - დემოკრიტეს მიმდევარი ვინმე ნავზიფანე, რომელსაც ეპიკურე უდიერად იხსენებდა და მოლუსკს ეძახდა. ალბათ არც იმ საწყალ ნაფიფანეს დაემატებოდა რაიმე და არც ეპიკურეს დააკლდებოდა უფრო თავშეკავებულად რომ ეხსენებინა, მაგრამ ეპიკურეს

არ უყვარდა, როდესაც მას ვინმეს მიმდევარად თვლიდნენ. სრულიად დამოუკიდებელ და თვითმყოფად მოაზროვნედ მი-
აჩნდა თავი. რატომ არის დამამცირებელი მონაფეოება, ძნელი
გასაგებია. მაგრამ ეპიკურეს დროს იმდენი კარგი და ძალიან
კარგი ფილოსოფოსი იყო, რომ ალბათ გაუჭირდებოდა ღირ-
სეული ადგილის დაკავება ასეთი სიმტკიცის გარეშე. შესაძ-
ლოა ნაფზიფანე მართლაც მოლუსკი იყო. ჩვენ ეს არ ვიცით,
მაგრამ უნდა ვალიაოთ, რომ ეპიკურეს ჰქონდა ამბიციები
და თავიდანვე კარგად აცნობიერებდა თავის უნიკალურო-
ბას. აკი გოეთემაც თქვა: - მხოლოდ არამზადები არიან თავ-
მდაბლებიო. ისე კი, როგორც ვიცით, პლატონს არაფერი და-
აკლდა სიამაყით რომ აღიარებდა თავს სოკრატეს მონაფედ.
ნაფზიფანე სოკრატე არ არის - ესეც მართალია. ნაფზიფანეს
სახელი შემორჩა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეპიკურეს არ უყვა-
რდა ის. ეპიკურეს ეს რომ სცოდნოდა, ალბათ სულ არ ახსე-
ნებდა.

18 წლის ეპიკურე ათენში ჩავიდა. ყველასთვის უცნობ
ახალგაზრდას არავინ უსმენდა. სრულიად შეუმჩნეველმა 32
წლის ეპიკურემ დაიწყო ფილოსოფიის სწავლება სხვადასხვა
ქალაქში და ბოლოს დამკვიდრდა ათენში. ეს მოხდა დაახლოე-
ბით 307-306 წლებში ჩვ. წ. ა_მდე. აქ მან ჩამოაყალიბა სკოლა.
ეს სკოლა ათენის გარეუბანში მდებარეობდა ბალში (ბერძ-
ნულად keros). ზოგიერთი ავტორი ამ ბალს ბოსტანად მოიხ-
სენიებს, მაგრამ ასეა თუ ისე, ბერძნულად ის სწორედ ბალია.
ამიერიდან ეპიკურეს სკოლას ბალს უწოდებენ და ეპიკურეს
ხსენებისას ვამბობთ „ეპიკურეს ბალი“. ამ ბალის კარიბჭეზე
იყო წარწერა „სტუმარო, შენ აქ კარგად იქნები, აქ სიამო-
ვნება უდიდესი სიკეთეა“.

ეს წამოწყება იმდენად მომხიბვლელი აღმოჩნდა არა მა-
რტო ეპიკურეს თანამედროვეებისთვის, არამედ მომავალი
თაობებისთვის, რომ დღესაც ბევრი ადამიანი, რომელმაც
მხოლოდ ეს სახელწოდება იცის, მიიჩნევს, რომ ეს იყო განსა-
ხიერებული სამოთხე, სადაც ეპიკურე ქადაგებდა რა მშვენი-
ერია ბედნიერი ცხოვრება, რომელიც, მათი აზრით, ჰქონდა
თავად ეპიკურეს და მის მონაფეებს. ამ დროს მახსენდება

ეპიკურეს წერილი მეგობართან, რომელშიც ის სთხოვდა მას გამოეგზავნა ცოტაოდენი ყველი, რაც ნამდვილი განცხრომა იქნებოდა მისთვის. ძირითადად ამ სკოლაში პური და წყლით იკვებებოდნენ. ძალიან გულის ამაჩვილებელი წერილია.

თუმცა ასეთ პრიმიტიულ ხედვაში არის ჭეშმარიტების პანანა მარცვალ. ეპიკურე მართლაც ადამიანის ბედნიერებაზე ფიქრობდა და სულ არ იზიდავდა ის საყოველთაო თემები, რომელზედაც ფიქრმა შექმნა ფილოსოფია. ეპიკურეს ფილოსოფია არ არის აკადემიური. მისი მთავარი ინტერესი უკავშირდება ადამიანის ცხოვრებას: როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანი, რომ თავი იგრძნოს უსაფრთხოდ და დაკმაყოფილებულად.. ყველა მისი დებულება, მისი ატომისტური თეორიაც კი, რომელიც დემოკრიტეს თეორიას ეფუძნება, ამ მიზანს ემსახურება.

ფილოსოფია ეპიკურესთვის მოწოდებულია დაუსახოს ადამიანებს ბედნიერი ცხოვრების გზა. თავად ფილოსოფოსი ასეთი ცხოვრების გზას აზროვნებით წვდება. როგორც ექიმი კურნავს ადამიანის სხეულს, ფიზიკურ აშლილობებს, ასევე ფილოსოფოსი კურნავს ადამიანის სულს.

ეპიკურეს ნაწერებიდან ცოტა შემორჩა, თუმცა ვარაუდობენ, რომ 300-მდე ნაშრომი ჰქონდა. მხოლოდ „ბუნების შესახებ“ 37 წიგნი დაუწერია. დღეისთვის არსებობს ეპიკურეს სამი წერილი: „წერილი ჰეროდოტეს“, „წერილი პითოკლეს“ და „წერილი მენექეუსს“. მე-19 საუკუნეში ვატიკანში იპოვეს კიდევ ერთი ხელნაწერი - „მთავარი აზრები“. შემორჩენილია აგრეთვე სხვადასხვა ნაშრომის და წერილის ფრაგმენტები. ამდენად, ეპიკურეს თხზულებებს უფრო ბედნიერი ბედი ეწიათ, ვიდრე დემოკრიტესას, მაგრამ იმ ციტირებების მიხედვითაც, რომელიც არსებობს და დაზუსტებით დემოკრიტეს ეკუთვნის, ჩანს, რომ ეპიკურე ჩამოუვარდება მას წერის და მსჯელობის ოსტატობით. ამას აღნიშნავდა ციცერონიც. ციცერონს კი ვერავინ უსაყვედურებდა წერა და ლაპარაკი არ იცისო.

მიხედავად იმისა, რომ ეპიკურე თავისი ატომისტური ფიზიკით დემოკრიტეს მიმდევარია, ის განსხვავებულად და

საპიროსპიროდაც კი უდგება იდეებისა და სინამდვილის ურთიერთმიმართებას. მისი ბალიც და მთლიანად ხედვა სამყაროსა და ადამიანზე არა ინტელექტუალურია, არამედ განმანათლებლური. ყველა ადამიანი მიილტვის სულიერი სიმშვიდისკენ და მისი ბალი სწორედ ამ სიმშვიდის მიღწევას ემსახურებოდა უფრო, ვიდრე ფილოსოფოსად ჩამოყალიბებას. თუმცა მას ჰყავდა მიმდევრები. მისმა ფილოსოფიურმა ხედვამ რამდენიმე საუკუნე იარსება სხვა ფილოსოფიურ მიმართულებებთან ერთად, როგორიცაა მაგალითად სკეპტიციზმი და სტოიციზმი.

ეპიკურე ფილოსოფოსი

ეპიკურე ფილოსოფიის ქსენოკრატისეულ დაყოფას ემხრობა ანუ ფილოსოფიას სამ ნაწილად ყოფს: ლოგიკად, ფიზიკად და ეთიკად. მთავარი ნაწილია ეთიკა. ლოგიკა იხილავს იმ კანონებს, რომლის მიხედვითაც ჩვენ შევიმეცნებთ ჭეშმარიტებას (კანონიკები). ფიზიკა სწავლობს ბუნებრივ საწყისებს სამყაროში, მათ კავშირებს და ეხმარება ადამიანს გაანთავისუფლოს თავისი სული შიშისგან და ღვთიური ძალების რწმენისგან. ეთიკა კი იკვლევს ადამიანის ცხოვრების საზრისს, რასაც ეპიკურეს აზრით, წარმოადგენს ბედნიერება და ბედნიერების მიღწევის გზები. ეს მესამე ნაწილი ყველაზე მნიშვნელოვანია და პირველი ორი ამ მთავარ მიზანს ემსახურება.

ეპიკურემდე არსებული ფილოსოფოსები ეძიებდნენ რა საზრისს, უპირველეს ყოვლისა ცდილობდნენ გრძნობებისა და შეგრძნებებისგან გამიჯვნას, რამდენადაც გრძნობები არასანდოა, მაცდურია და ცდომილი. ასე იქცეოდა პარმენიდე, სოკრატე. პლატონი და უამრავი სხვა დიდი თუ პატარა ფილოსოფოსი, დემოკრიტეც კი, რომელსაც ეპიკურე ეყრდნობა. ეპიკურე ამ ხედვას სრულიად ეწინააღმდეგება. მისთვის სინამდვილის წვდომა ხდება სწორედ გრძნობებით. გრძნობები არ ტყუიან, არ ცდებიან, ისინი ჭეშმარიტების შიკრიკებია. სწორედ ჭეშმარიტების კრიტერიუმებია აღქმები, გრძნობები და

ცნებები ანუ ეპიკურეს მიხედვით, ზოგადი წარმოდგენები.

აღქმა ეპიკურესთვის ბუნებრივი საგნების და მოვლენების გრძნობიერი აღქმაა. აღქმაა აგრეთვე ფანტაზიით შექმნილი ხატები. ერთიც და მეორეც ჩვენში ჩნდება საგნების სახეების შეღწევით. ისინი ისეთივე მყარი სხეულებია, როგორც თავად საგნები, მაგრამ უფრო თხელია, საგნების ანარეკლებია. სინამდვილეში ეს ატომების გროვაა და ჩვენს შიგნით ხდება მათი აღწარმოება.. ამ ხატებს შეიძლება სიმულაკრები (simulacre) ვუწოდოთ. აღქმა აღბეჭდავს ამ ხატებს ისეთად, როგორებიც ისინი არიან. ილუზია კი სხვა არაფერია, თუ არა ამ ობიექტების შეღწევა სხვა ფორმით, რაც გამონეწულია ადგილის და დისტანციის თავისებურებებით. ილუზია მცდარი ხატი არ არის, ის სავსებით შეესაბამება იმ საგანს, რომელმაც ის აირეკლა.

საინტერესოა, რომ ეპიკურე არ ეთანხმება იმათ, ვინც ცდილობს განსაზღვროს მზის ან მთვარის ზომა. არა, ირწმუნება ეპიკურე, როგორსაც ვხედავთ, ისეთია, რამხელაც გვგონია, იმხელაა. რომ დაფიქრდეთ, მართლაც, რა მნიშვნელობა აქვს თითოეული ცალკეული ადამიანისთვის რამხელაა სინამდვილეში მთვარე?! ჩვენს ცხოვრებაში ის ისეთია, როგორიც გვეჩვენება და ეს სავსებით საკმარისია. მეცნიერებს თუ ეს აინტერესებთ, იფიქრონ და ითვალონ. რამდენიმე ხნის წინ რუსეთის ერთ-ერთ სატელევიზიო არხზე ამტკიცებდნენ, რომ დედამიწა ბრტყელია. არავინ აღშფოთებულა. ვისაც სხვანაირად ჰგონია, თავის აზრზე რჩება. მთავარია, რომ არაფერი ემუქრებოდეს მათ, ვისაც მაინც მიაჩნია, რომ დედამიწა მრგვალია.

მეორე კრიტერიუმი, ცნებები წარმოდგენს ზოგად წარმოდგენებს. „მხოლოდ მაშინ, როდესაც რაღაც მოდის ჩვენთან გარე საგნებიდან, ჩვენ ვხედავთ მათ ფორმებს და ვიაზრებთ მათ . . .“ - წერს ეპიკურე. ეს არის ერთგვარი ანაბეჭდი იმ გრძნობიერი შთაბეჭდილებებისა, რომელიც მეხსიერებაში რჩება. ეპიკურე მათ უწოდებს „პროლეპსის“. ისინი ჩვენი გამოცდილების შემქმნელები არიან. ეს არის „მეხსიერება იმის შესახებ, რაც ხშირად წარმოგვიდგება გარედან“.

ჭეშმარიტების მესამე კრიტერიუმია „ტკბობისა“ (სიამოვნების) და „ტანჯვის“ გრძნობები. ეს გრძნობები ობიექტურია როგორც ალქმა და კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი. მნიშვნელოვანი იმიტომ, რომ არა მარტო გვეხმარება გამოვიცნოთ ჭეშმარიტი და გავმიჯნოთ იგი მცდარისგან ანუ არარისგან, არამედ გვევლინება როგორც შეფასების (აქსიოლოგიური) კრიტერიუმი, რომლის მეშვეობითაც ჩვენ შეგვიძლია ამოვიცნოთ სიკეთე და ვუარყოთ ბოროტება; ეს არის არჩევანის კრიტერიუმი, სწორი ქცევის კრიტერიუმი - ჩვენ ხომ უნდა ავირჩიოთ სიამე, ტკბობა და ვუარყოთ მწუხარება, ტანჯვა.

ბუნდოვანია? დიახ, ბუნდოვანია. მაგრამ მრავალი საუკუნის შემდეგაც ერთ-ერთი უდიდესი ფილოსოფოსი სახელად კანტი იტყვის, რომ მას უკვირს ზნეობრივი კატეგორიების გაჩენა ჩვენს სულში. ეპიკურე ცდილობს ახსნას ეს ზნეობრივი კატეგორიები - სიკეთეები. მაინც და მაინც ვერ ხსნის, მაგრამ თავისებურად ალაგებს. მართლაც, რატომღაც ხშირად ვგრძნობთ კარგად ვიქცევით თუ არა. კარგი ქცევისას სასიამოვნო გრძნობა გვეუფლება, უღირსი ქცევისას კი დანაშაულის, სირცხვილის, უხერხულობის გრძნობა, რომლის დამალვას და დავიწყებას ვცდილობთ. - ნამდვილი ტანჯვაა.

ეპიკურესთვის სამივე კრიტერიუმი - ალქმა, ზოგადი წარმოდგენები (ცნებები) და გრძნობები თვალსაჩინოა, რაც ასაბუთებს, მისი ხედვით, მათ ჭეშმარიტებას და მნიშვნელობას. ეს ცოდნის კრიტერიუმებია. ეპიკურე წერს: „თუ ებრძვი ყველა გრძნობიერ ალქმას, შენ არ გექნება არაფერი, რასაც შეგიძლია დაეყრდნო, როცა მსჯელობ იმაზე, რაც შენი აზრით მცდარია“. არ გახსენდებათ სოკრატეს დაიმონიდი?

კიდევ ერთხელ ამოვიოხროთ და ვალიაროთ, რომ როგორი სათუოც არ უნდა გვეჩვენებოდეს ჭეშმარიტების ეს ეპიკურესეული კრიტერიუმები, გრძნობები, ალქმები, შეგრძნებები ძალიან მნიშვნელოვანია და ხშირად ჩვენი ქცევის, დამოკიდებულებების წარმართველიც. აუუ, სად ხართ ბატონო ფროიდ? ვფიქრობ, ბატონმა ფროიდმა დიდი ხანია ეპიკურეს მოკითხვა შეუთვალა და არა მარტო მან.

ეპიკურეს ფიზიკა - ეს არის ონტოლოგია ანუ ერთიანი

საწყისის ძიება. ეპიკურეს შეხედულებით, ეს საწყისი, არსი უქველად უნდა იყოს მატერიალური, რეალურად არსებული. ასეთი ხედვა მან იპოვა დემოკრიტესთან და სწორედ მასზე ააგო საკუთარი ონტოლოგია, რომელიც კარგად ესადაგება როგორც მის „კანონიკებს“, ისე მის ეთიკას.

ეპიკურეს ფიზიკა ეფუძნება შემდეგ დებულებებს:

1. არაფერი ჩნდება არარისგან, არარსებულისგან;
2. მთელი სინამდვილე შედგება ორი ნაწილისგან - სხეულებისგან და სიცარიელესგან. სიცარიელე ეპიკურესთვის არ წარმოადგენს არარას. ეს შეუგრძნობადი სივრცეა. სიცარიელე არსებობს იმიტომ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში სხეულები ვერ იმოძრაებდნენ;
3. სინამდვილე უსასრულოა. უსასრულონი არიან მისი შემადგენელი ნაწილებიც. ის ყოველთვის ასეთი იყო, ასეთია დღესაც და ასეთივე იქნება მომავალში;
4. არსებობენ რთული და მარტივი სხეულები. ეს სხეულები არ იყოფიან, უსასრულოდ მათი დაყოფა შეუძლებელია.

ამ სხეულებს, რომლებიც მთლიანია და არ იყოფიან, ეწოდებათ ატომები. მაგრამ ეპიკურეს ატომები განსხვავდებიან დემოკრიტეს ატომებისგან. ლევკიპესთან და დემოკრიტესთან ატომები ხასიათდებიან ფორმით, ზომით, მიმდევრობით და ადგილმდებარეობით, პოზიციით. ეპიკურესთან კი, ატომები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან ფორმით, ზომით და წონით.

ის, რომ ატომები განსხვავდებიან წონით და ზომით, იმას ნიშნავს, რომ ისინი ქმნიან მეტად მრავალფეროვან სხეულებს და საგნებს. ზომით განსხვავებულობა საკმარისია ატომების მოძრაობის ასახსნელად. განსხვავებული ფორმების რაოდენობა, ეპიკურეს აზრით, არ არის უსასრულო, თუმცა ეს რაოდენობა და მრავალფეროვნება ძალიან დიდია. სამაგიეროდ უსასრულოა ატომების რიცხვი.

ეპიკურეს ატომისტურ თეორიას კიდევ ერთი სიახლე ახასიათებს, რაც განასხვავებს მას დემოკრიტეს ატომისტური თეორიისგან. ეპიკურეს ატომები, ისევე როგორც დემოკრიტეს ატომები კი არიან ფიზიკურად დაუყოფადი, მაგრამ ეპი-

კურე საუბრობს ამასთანავე “მინიმუმზე” როგორც ატომის, ისე სივრცის (სივარდილის) შემთხვევაში, დროსთან მიმართებაშიც. ეპიკურე ერთმანეთისგან ანსხვავებს ფიზიკურ და მათემატიკურ დაუყოფადობას ანუ გონისმიერად ატომების ნაწილების არსებობას უშვებს. შესაძლოა, ეს უცნაური და ძნელი გასაგებია, მაგრამ ძალიან, ძალიან საინტერესო. პითაგორას გვერდს ვერავინ აუვლის - ეს ასეა!

მართალია, ატომი არ იყოფა და გვევლინება იმ „ბურჯად“, რომელიც საგნებს სიმყარეს და არსებობას უზრუნველყოფს, მაგრამ როდესაც ვაზროვნებთ, ყოველივე განსხვავებულად წარმოგვიდგება. აზროვნება არ სცნობს ზღუდეებს. ბოლოს და ბოლოს ხომ შეიძლება ატომის ნაწილი წარმოვიდგინოთ, თუნდაც ეს ნაწილი ვერასოდეს ვერ იქნება ამოჭრილი ატომისგან რეალურად? ის, რომ რეალობაში არსებული განსხვავდება გააზრებულისგან უკვე ზენონთან დავრწმუნდით.

ეპიკურემ ატომის მოძრაობაც დემოკრიტესგან განსხვავებულად აღწერა. დემოკრიტეს ატომებს შეუძლიათ მოძრაობა თანაბრად ყველა მიმართულებით. ეპიკურეს ატომები ეშვებიან ზემოდან ქვევით უსასრულო სივრცეში მათი სიმძიმის შედეგად. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ამ შემთხვევაში ისინი ვარდებიან ერთმანეთის პარალელურად. მაგრამ ასე მარტივად არ აზროვნებს ეპიკურე. მას შემოაქვს ასეთი ტერმინი: „დეკლინაცია“, რაც ნიშნავს იმას, რომ ზოგჯერ თუ ხშირად ხდება ატომების „გზიდან გადახვევა“. როგორ? როგორ და შემთხვევით. თუ გული არ აგიძგერდათ აქ, შეწყვიტეთ კითხვა. ეპიკურე სათქვენო ავტორი არ არის.

დემოკრიტესთან შემთხვევითობა არ არსებობს. ფილოსოფოსი ეპიკურემდე არ საუბრობს და არ აზროვნებს იმაზე, რაც შემთხვევითია. არადა შემთხვევითობა ნიშნავს იმას, რომ სწორხაზოვანი, წინასწარმეტყველებადი, დეტერმინირებული, „იძულებული“ ატომიც კი არ არის. მითუმეტეს ასეთი არ არის ატომებისგან შედგენილი სამყარო. აქედან იწყება თავისუფლება. რაღაც აზრით, ეს პანანკუნტელა, თვალთუხილავი ნაწილაკები თავისუფლები არიან, არ ემორჩილებიან რა მკაცრ აუცილებლობას.

ეპიკურე პირველ რიგში და ძირითადად ფიქრობს ადამიანზე და მის ბედნიერებაზე, სიამეებზე. ეს არის მისი მთავარი სააზროვნო თემა. ადამიანის თავისუფლება ძალიან მნიშვნელოვანია მისი ღირსეული ცხოვრებისთვის და ამაში ეპიკურეს არავითარი ეჭვი არ ეპარება. მან ჩამოიყალიბა ადამიანის ქცევის თავისი თეორია, და ყველაფერი სხვა - თავისი ფიზიკაც და კანონიკებიც ამ თეორიას მიუსადაგა. მისი პრინციპები იდენტურია გინდ ადამიანი იყოს და გინდ ატომი.

რომ დავუბრუნდეთ ატომებს, დავუმატებთ, რომ ეპიკურეს რწმენით, ატომების გადახრისთვის არ არსებობს არავითარი გარე მიზეზი, არავითარი აუცილებლობა. ასეთი გადახრების გამო ხდება ატომების შეჯახებაც.

ასეთივე მიდგომა აქვს ეპიკურეს მიკროსამყაროზეც და კოსმოლოგიაზეც.

ეპიკურეს ადამიანი

ჩვენი სულიც ატომისტური ფიზიკის პრინციპებითაა შექმნილი, ის შედგება უთხელესი ნაწილაკებისგან, რომლებიც მთელ სხეულში არიან განფენილები. ეპიკურეს თქმით, „სული ძალიან ჰგავს ქარს“. როცა კვდება სხეული, იშლება, იფანტება სულიც. სწორედ ამიტომაც ამშვიდებს ეპიკურე სიკვდილის შიშით შეპყრობილ ადამიანებს - „სანამ ცოცხალი ხარ, სიკვდილი არ არსებობს, ხოლო როცა სიკვდილი მოდის შენ აღარ არსებობ“.

ეპიკურეს ზოგჯერ აბრალებენ უღმერთობას, ათეიზმს. ეს არ არის სამართლიანი. ეპიკურე მიიჩნევდა, რომ ღმერთის არსებობაზე ჩვენ გვაქვს გარკვეული ცოდნა და ასეთი ცოდნა აქვს ყველა ადამიანს, იმისგან დამოუკიდებლად როდის ცხოვრობდა და ცხოვრობს, ან სად ცხოვრობდა და ცხოვრობს. ღმერთები ცხოვრობენ სხვადასხვა სამყაროებს შორის არსებულ სივრცეებში ეგ. წ. მეტაკოსმიებში. ისინი მუდმივ განცხრომაში არიან და არავითარ გავლენას არ ახდენენ ადამიანზე.

ეპიკურეს ფილოსოფიის საკვანძო, უმნიშვნელოვანეს

ნანილს წარმოადგენს მისი ეთიკა, ანუ ადამიანის მორალი, ზნეობა, ის, თუ რა არის მისი სიცოცხლის მიზანი, როგორ უნდა იცხოვროს და რაში მდგომარეობს ბედნიერება. ადამიანისთვის, ეპიკურეს აზრით, მთავარია იყოს ბედნიერი. ბედნიერება ადამიანისთვის მოაქვს სიამოვნებას. მაგრამ სიამოვნება ეპიკურესთვის რაღაც სიამეებში, განცხრომაში კი არ მდგომარეობს, არამედ მწუხარების ტანჯვის აცილებაში. მის ეთიკას არაფერი აქვს საერთო განცხრომასთან ან უსასრულო ტკობასთან, ეგ.წ. გედონიზმთან (დაიმახსოვრეთ ეს სიტყვა, ბევრს ის ძალიან უყვარს). ძალიან ბევრი ადამიანი, რომელმაც ყურმოკრულად იცის ფილოსოფია, განსაკუთრებით ალფრთოვანდება ხოლმე ეპიკურეთი იმიტომ, რომ მიაჩნია, რომ ეპიკურე ქადაგებდა სწრაფვას სიამეებისკენ და ასწავლიდა განცხრომის მიღწევის გზებს. ასეთი შეხედულება ეპიკურეზე მცდარია და იაფფასიანი.

ეპიკურე ორი სახის სიამოვნებაზე საუბრობს - მოსვენების სიამოვნებაზე და მოძრაობის სიამოვნებაზე. ამ ორიდან უფრო მნიშვნელოვანია მოსვენების სიამოვნება, რომელიც გულისხმობს ტანჯვის არარსებობას, სულის აუმღვრელობას.

ზნეობრივი ცხოვრება იმართება არა სიამოვნებით, არამედ გონებით. სწორედ გონებით ახერხებს ადამიანი შეავსოს და გამოარჩიოს ის სიამოვნებები, რომელთაც არ მოაქვთ გულისწყრომა, მწუხარება.

ეპიკურე არ არის პირველი ფილოსოფოსი, რომელსაც კეთილგონიერება მიაჩნია აუცილებელ პირობად ნამდვილი სიამოვნების მისაღწევად. ეპიკურეს გონიერება იმდენად დიდ სიკეთედ მიაჩნდა, რომ ფილოსოფიაზე მეტად აფასებდა.

ეპიკურე წერს ასე:

„კეთილგონიერებიდან წარმოიშვა ყველა დანარჩენი ღირსება. ის გვასწავლის, რომ შეუძლებელია გქონდეს სასიამოვნო ცხოვრება, თუ არა ხარ გონიერი, ზნეობრივი და სამართლიანი. და პირიქით, არ შეიძლება იყო გონიერი, ზნეობრივი და სამართლიანი და არ გქონდეს სასიამოვნო ცხოვრება“.

აქ ღრმად ამოვიოხროთ და დავფიქრდეთ, ალბათ ბედნიერი ადამიანი იყო ეპიკურე, რომ ამის სჯეროდა, ამას ასაბუ-

თებდა და რაც მთავარია, გული არ გაუცრუვდა.

იმისთვის, რომ მიაღწიო სასიამოვნო ცხოვრებას, ეპიკურე გეტავაზობს გავარჩიოთ სიამეები ერთმანეთისგან.. არსებობს ბუნებრივი და აუცილებელი სიამეები, რომელიც ადამიანის სიცოცხლეს უკავშირდება. მათ სარგებლობა მოაქვთ - მაგ. ,საკვები, სასმელი, ძილი. აქვე უნდა შევნიშნო, რომ სიყვარულით მიღებულ სიამოვნებას ეპიკურე უარყოფდა, რადგანაც ასეთ სიამეს ხშირად მოსდევს წუხილი.

მეორე სახის სიამედ ეპიკურე ასახელებს ბუნებრივ, მაგრამ არააუცილებელ სიამეებს, როგორიცაა, მაგალითად, დახვეწილი სასმელები ან კერძები, მოხდენილი ტანსაცმელი, გემოვნებით მოწყობილი სახლი და ა.შ. და ბოლოს, ის სიამეები, რომელიც ეპიკურეს აზრით, ემსახურება მხოლოდ ადამიანის პატივმოყვარეობას - ფუფუნება, სახელი, ძალაუფლება.

პოლიტიკას და საერთოდაც საზოგადოებრივ აქტიობას ბედნიერება არ მოაქვს - „განვთავისუფლდეთ ერთხელ და სამუდამოდ ჩვენი ცხოვრებისეული (ყოფითი) საქმეებისა და პოლიტიკის ბორკილებისგან (ციხისგან)“.

„იცხოვრე შეუმჩნევლად“.

ეპიკურე ძრახავს ნებისმიერ კავშირს ადამიანებს შორის, გარდა მეგობრობისა. მეგობრობა - ეს არის თავისუფალი ადამიანების კავშირი, ადამიანების, რომლებიც ერთნაირად გრძნობენ, ცხოვრობენ და ფიქრობენ. მეგობარი ეპიკურესთვის ჩემი მეორე „მეა“. მეგობრობა სასარგებლოცაა, ამასთან ეს სარგებელი ამალღებულია.

ეპიკურეს ადამიანი არ არის მოქალაქე, პოლიტიკურად, საზოგადოებრივად აქტიური ადამიანი, რომელიც ცხოვრობს საზოგადოებაში და იღწვის საზოგადოების კეთილდღეობისთვის, რომელსაც აქვს და უნდა პქონდეს თავისი მოვალეობები, პასუხისმგებლობა თავისი თანამოქალაქეების წინაშე, როგორც ეს წარმოედგინათ პლატონს და არისტოტელეს. ეპიკურეს ადამიანს ბედნიერებისთვის არავინ სჭირდება თავისი თავის გარდა.

ეპიკურეს ადამიანი ბედნიერების მაძიებელი ინდივიდია. მისი მთავარი საზრუნავია სიამოვნების მიღება, რაც სრუ-

ლიად მიღწევადია, მითუმეტეს რომ ის ზედმეტობის, ნუხილების, ტანჯვის მოცილებაშია მხოლოდ. თუმცა მე რომ მკითხოთ (რატომ უნდა მკითხოთ? და მაინც), არც ისე ადვილია არაფერზე ნუხდე და ყოველთვის მოახერხო ტანჯვის, უკმაყოფილების, სევდის აცილება. ეპიკურე სრულიად სამართლიანად ფიქრობდა, რომ სულიერი ტანჯვა გაცილებით მტკივნეულია, ვიდრე ფიზიკური. ეს ასეა!

და ბოლოს

ეთიკა ეპიკურეს ფილოსოფიის მთავარი სააზროვნო სფეროა. ეთიკა, რომელიც სწავლებაა ბედნიერებისკენ მიმავალი გზის, რაც შეუძლებელია გონის გარეშე და რაც აუცილებლობით მოითხოვს სამყაროში ადამიანის ადგილის გარკვევას. სამყაროს კანონების ცოდნას ეფუძნება მის ფიზიკა, რომლის ჩამოყალიბება, თავის მხრივ, შეუძლებელია, თუ არ იცი ქეშმარიტი ცოდნის კრიტერიუმები.

აი ასე მყუდროდ და სიამტკბილურად ჩამოაყალიბა ეპიკურემ თავისი ფილოსოფია. ყველა ნაწილი კარგად ჯდება თავის სათავსოში. დასამატებელიც თითქოს არაფერია. არც დაუმატებია არავის. ეპიკურე თავადაც მკაცრად იცავდა თავის სწავლებას და არავის აძლევდა საშუალებას რაიმე მოეკლოთ, დაემატებინათ ან შეეცვალათ მასში. ამით ის განსხვავდებოდა იმ დიდი წინამორბედებისგან, ვისაც აგრეთვე თავისი სკოლა ჰქონდა. - პითაგორასგან, პლატონისგან, არისტოტელესგან. რამდენიმე საუკუნის შემდეგაც მისი ყველაზე ცნობილი მიმდევარი ლუკრეციუს კარა თავის პოეზიაში თითქმის სიტყვა-სიტყვით გაიმეორებს ეპიკურეს დებულებებს და უნდა ვაღიაროთ, რომ დიდ აღფრთოვანებასაც გამოიწვევს, თუმცა ფრთხილად ვვარაუდობ, რომ ამას ის მოახერხებს თავისი პოეტური ნიჭის წყალობით, რომელიც ეპიკურეს ფილოსოფიურ განაზრებებს დამატებით სიღრმესა და ამაღლებულობას შესძენს.

ეპიკურეს ეს განსაკუთრებული სიმკაცრე თავისი ნააზრევის სიზუსტის დაცვისას არ ნიშნავს, რომ ეპიკურე იყო „ცუდი“

ადამიანი, ტირანი ან მოძალადე. მას იხსენებენ როგორც კარგ მეგობარს, რომელიც მეგობრის ოჯახზე ზრუნავდა მისი სიკვდილის შემდეგაც. მიუხედავად უკიდურესად სადა და ღარიბული ცხოვრებისა, მისი ბალის მაცხოვრებლები არასოდეს ჩიოდნენ - ასრულებდნენ მასწავლებლის რჩევებს, საუბრობდნენ, ცდილობდნენ უკეთ დაემახსოვრებინათ მასწავლებლის დებულებები, მისი სიბრძნე და, როგორც ჩანს, სავსებით კმაყოფილნი იყვნენ. (ვინ იცის, როგორ ცხოვრებას გაექცნენ?!) ბალის კარი ღია იყო როგორც მომსვლელებისთვის, ისე წამსვლელებისთვის.

აი ასეთი ბალი არსებობდა. იმდენად საინტერესო და ჭკუის სასწავლებელი, იმდენად ფილოსოფიური, რომ სამუდამოდ ჩაენერა ისტორიაში როგორც ეპიკურეს ბალი.

სკეპტიციზმი

სკეპტიციზმი გაჩნდა და განვითარდა ისეთ მიმდინარეობებთან ერთად, როგორიცაა ეპიკურიზმი, კინიზმი და სტიოიციზმი. ფილოსოფიური მიმდინარეობები ანტიკურ საბერძნეთში შედარებით გვიანდელი მოვლენაა. თავისი სკოლა პითაგორას გარდა არ ჰქონია არცერთ ანტიკურ ბერძენ ფილოსოფოსს სოკრატემდე. სოკრატეს შემდეგაც, მიუხედავად იმისა, რომ პლატონმაც და არისტოტელემაც შექმნეს თავისი სკოლები, ამ სკოლების მონაფეები არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ერთი მკაცრი დოქტრინის დამცველები, რომლებიც ჯიუტად იცავდნენ განსაზღვრულ ხედვას. ცხადია, ისინი აფუძნებდნენ თავის შეხედულებებს მასწავლებლის ფილოსოფიაზე (მოდი და ნუ დააფუძნებ), მაგრამ ამასთანავე ხშირად სავსებით ორიგინალურ მოაზროვნეებად გვევლინებიან. რაც შეეხება სკეპტიკოსებს, ისევე როგორც კინიკოსებს, ეპიკურელებს ან სტიოიკოსებს, ისინი მეტ-ნაკლებად მკაცრად იცავდნენ თავისი მიმდინარეობის იდეოლოგიას და ძირითად თეზისებს. ალბათ შეიძლება იმის თქმა, რომ დაიწყო ახალი ეტაპი ბერძნულ ფილოსოფიაში, თვისებრივად ახალი და

სრულიად განსხვავებული. ფილოსოფია გადაიქცა არა ცალკეული ადამიანების, მოაზროვნეების, გნებავთ, ბრძენების მოწოდებად, არამედ ერთგვარ პროფესიად, საქმიანობად, რომელსაც განსაკუთრებული მომზადება სჭირდება. რასაკვირველია, ფილოსოფიისადმი ასეთ მიდგომას ხელი შეუწყვეს სოფისტებმა, მაგრამ მეორე მხრივ, შეიცვალა პოლიტიკური და სოციალური ვითარება, შეირყა ის საფუძვლები, რომელზედაც აიგო და ამობრწყინდნენ ანტიკური საბერძნეთის პოლისები. უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებას, სრულიად განსხვავებული და ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი თეორიების არსებობას.

ფილოსოფიურმა აზროვნებამ თალესიდან დაწყებულმა ამ დროისთვის უკვე შეიძინა ერთგვარი ჩარჩოები, კრიტერიუმები, ეს აღარ იყო აზროვნება „რაზედაც გინდა, როგორც გინდა“, თუმცა დიდი ფილოსოფოსები ნაწილობრივ მაინც, ყოველთვის აზროვნებდნენ და აზროვნებენ იმაზე, რაზედაც ეფიქრებათ, მაგრამ ამასთან ნებსით თუ უნებლიედ იმდენი რაიმის გათვალისწინება უხდებათ, რომ ველარასოდეს ემსგავსებიან ჰერაკლიტეს ან პარმენიდეს, თუნდაც მათი ინტერესის საგანი იგივე იყოს (და ხშირად არის კიდევ იგივე).

სიტყვა სკეპტიციზმი უკვე რამდენჯერმე შეგვხვდა. სკეპტიციზმი ახასიათებდა სოფისტებს, რომლებიც ეჭვის ქვეშ აყენებდნენ აბსოლუტური ჭეშმარიტების არსებობას; სკეპტიციზმი სოკრატეს მეთოდის შემადგენელი ნაწილი იყო, როდესაც ის თავისი მოსაუბრის გამონათქვამს არ ენდობოდა და დასაბუთებას სთხოვდა. მაგრამ სკეპტიციზმი არასოდეს გამხდარა ფილოსოფიური დოქტრინა, ანუ თეორიის არსი. ალბათ გასაგებია, რომ სკეპტიციზმის გაჩენას დიდწილად შეუწყო ხელი იგივე სოკრატემ, მაგრამ სოკრატესთვის აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას, ღვთიურ სიკეთეებს იმდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ არავის მოუვა თავში მას სკეპტიკოსი უწოდოს. ის დღესაც გვევლინება როგორც ისეთი მოაზროვნე, რომელიც გვარწმუნებს აბსოლუტური ღირსებების (სიკეთეების) არსებობაში და მათი დაცვის აუცილებლობაში.

სკეპტიციზმის მთავარი და პირველი წარმომადგენელია ვინმე პირონი, რომელმაც ჩამოაყალიბა „სკეპტიკოსების“ მოძრაობა ელადაში 323 წელს ჩვ. წ. ა-მდე. ის დაიბადა ელადაში დაახლოებით 360 წ. ჩვ. წ. ა. მან მონაწილეობა მიიღო ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებში აღმოსავლეთით. ომი ყოველთვის გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ადამიანზე. არ შეიძლება ომგამოვლილი დარჩეს ისეთივე, როგორიც ომამდე იყო. ინგრევა მყარი შენობები, ილუპებიან ადამიანები, რომელთაც შეეძლოთ ეცოცხლათ არაერთი ათეული წელი, უმშვენიერესი ქალაქები ნაგვის გორებად იქცევა - მოდი და დარჩი იგივე! ძნელია შეინარჩუნო მარადიული ღირებულებების, სიკეთის, ჭეშმარიტების, ურყევი არსის რწმენა. ძნელი კი არა, თითქმის შეუძლებელია. ომგამოვლილ მამას რომ ვუყვებოდი რაღაც უმშვენიერეს ფილმზე ან სიმფონიაზე, მარადიულ ღირსებაზე ირონიული ღიმილით მისმენდა. მისთვის აბსოლუტური და მარადიული წამიერი იყო.

პირონი გარდაიცვალა დაახლოებით 270-275 წ. ჩვ. წ. ა-მდე. ისე, რომ არცერთი სიტყვა არ დაუწერია. მას არც თავისი სკოლა ჰქონია, მაგრამ მისეულო ხედვა იმდენად დროული და ადეკვატური აღმოჩნდა, რომ ბევრი თანამგრძნობი, თაყვანისმცემელი და მიმბაძველი გაუჩნდა, მითუმეტეს რომ თავად პრინციპული და მამაცი, ღირსეული ადამიანი ყოფილა.

პირონზე გავლენა მოახდინეს მისმა წინამორბედმა დიალექტიკოსებმა და დემოკრიტეს თეორიამ, რომელსაც იგი აზიარა ანაკსარქემ, დემოკრიტეს მიმდევარმა, რომელიც მასთან ერთად ალექსანდრეს ლაშქრობაში მონაწილეობდა. ინდოეთში ყოფნისას პირონი გაეცნო ინდოელი ასკეტებისა და სექტანტების მსოფლხედვას. ყოველივე ამან პირონს საკუთარი ხედვა ჩამოუყალიბა, რასაც სკეპტიციზმი ეწოდა. ეს სახელწოდება ძველბერძნულ ზმნას „სკეპტომას“ უკავშირდება, რაც ნიშნავდა „მიმოხედვას“, „აწონ-დანონვას“, „გაურკვეველობაში ყოფნას“. სწორედ ამის გამო ეწოდა პირონის ფილოსოფიურ მიდგომას სკეპტიციზმი.

იმ პერიოდის მოღვაწე თეოდორე თეოგრატი აცხადებდა: „Vitam regit fortuna, nonsapientia“, ანუ სიცოცხლე იმართება ბედნიერებით და არა სიბრძნით. ასეთივე იყო იმ დროს მთავარი ხედვა. საინტერესოა, რომ ამ დროს IV-III საუკ. ჩვ.წ. დიდი ძალა შეიძინა ტიხემ, ლათინურად ფორტუნამ - შემთხვევის, ბედისა და ბედნიერების ქალღმერთმა. (ის გამოისახებოდა ახალგაზრდა ქალის სახით, რომელსაც ერთ ხელში გემის საჭე ეჭირა, მეორეში კი სიუხვის რქა). ეს ქალღმერთი ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, შემთხვევით არიგებს იღბალს და ითვლებოდა, რომ ბედნიერებას ანიჭებს მათ, ვინც კმაყოფილია თავისი ხვედრით, ეგუება ვითარებებს და სხვადასხვა მოვლენებს, რაც ერთადერთი საშუალებაა ადამიანისთვის გადაურჩეს ავბედითობებს, მიაღწიოს ავტარქიას, სიმშვიდეს; ავტარქია რომ სიმშვიდეა და აუღელვებლობა უკვე ვიცით. ამდენად, შესაძლოა სიკვდილი ადამიანს მოეჩვენოს უფრო დიდ სიკეთედ, ვიდრე სიცოცხლე.

სწორედ ამ დროს იწყებს მოღვაწეობას პირონი თავისი სკეპტიციზმით ანუ როდესაც იხილავ და იაზრებ ყოველივეს ისე, რომ არ აკეთებ საბოლოო დასკვნას; თუკი შეიძლება ვილაპარაკოთ რაიმეზე და არ გავაკეთოთ დასკვნითი განცხადება, ეს არის დაურწმუნებლობა, ეჭვი.

რამდენადაც პირონს არაფერი დაუწერია, მის შეხედულებებზე მსჯელობენ მისი მოწაფეების ტექსტების მიხედვით, რომლებშიც სწორი იქნება, ეჭვი მაინც შევიტანოთ, რადგანაც სავსებით შესაძლებელია, მოწაფეები პირონს აწერდნენ ზოგიერთ თავის მოსაზრებას. პირონზე ცნობილია, რომ თავიდან ის ხატავდა, შემდგომ კი ანაქსარკეს სწავლებას მიემხრო. (ანაქსარქე, რომელიც, თუ გავიხსენებთ, დემოკრიტეს მიმდევარი იყო). ბოლოს კი თავად ჩამოაყალიბა თავისი ხედვა.

სკეპტიციზმი პირონის მიხედვით, არ ნიშნავს შემეცნების ან ჭეშმარიტების სრულ უარყოფას, როგორც ამას ამტკიცებდნენ მაგ., სოფისტები. ეს ნიშნავს თავშეკავებას, შეუძლებლობას ამტკიცო რაღაცა დარწმუნებით და საბოლოოდ. ეს ნიშნავს იმას, რომ არ შეიძლება გადაწყვეტილი უპირატესობა მიანიჭო, მხარი დაუჭირო დაპირისპირებული მხარეებიდან,

თეორიებიდან, მიდგომებიდან ერთ რომელიმეს, მაშინ როცა ეს თეორიები თუ მხარეები თანაბრად სამართლიანია და თანაბრად სარწმუნო.

პირონი მიიჩნევდა, რომ ადამიანმა შეიძლება იცხოვროს სავსებით ბედნიერად მაშინაც კი, თუ არ არსებობს ჭეშმარიტება და მყარი ღირებულებები. პირონის დროს არსებული სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრება მოაზროვნეებს უსახავდა ახალ პრობლემებს. განსასჯელ საკითხებს აღარ წარმოადგენდა სამყარო, მისი არსი და არსებობის როგორობა. მთავარ შეკითხვად იქცა „როგორ უნდა ვიცხოვროთ“. ამავე შეკითხვაზე პასუხობდნენ, როგორც ვნახეთ, კინიკოსებიც და ეპიკურეც. ანუ ცოდნის მნიშვნელობა დაკნინდა, აქტუალური გახდა კეთილდღეობა და ბედნიერება, უბედურებისგან თავის დაღწევა.

არისტოკლე, რომელიც პირონის მოწაფის, ტიმონის სიტყვებს ეფუძნება, ასე გადმოგვცემს პირონის ნააზრევს: ის, ვისაც სურს იყოს ბედნიერი, პასუხი უნდა გასცეს სამ შეკითხვას:

1. როგორია საგნები თავისი ბუნებით? (რისგან შედგებიან?)

2. როგორი მიმართება უნდა გექონდეს ამ საგნებისადმი?

3. როგორი იქნებიან ისინი და როგორ უნდა მოვიქცეთ?

პირონი მიიჩნევს, რომ საგნები ერთნაირია, არამდგრადია და განურჩეველი. ანუ პასუხი ამ შეკითხვაზე არ გაიცემა. „ნებისმიერი საგანი წარმოადგენს ამას არანაკლებად, ვიდრე იმას“, - ამიტომ ვერაფერს ვერ ვუნოდებთ ვერც ლამაზს და ვერც მახინჯს, ვერც სამართლიანს, ვერც უსამართლოს, ანუ ჩვენი შეხედულებები არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი. მეორე შეკითხვაზე პასუხი მდგომარეობს შემდეგ დებულებაში - არაფერზე არ შეიძლება გექონდეს მყარი შეხედულება, რამდენადაც არცერთი საგანი არ არის უფრო არსებული, ვიდრე არარსებული, ის არის ასეთი და არც არის ასეთი. საიდანაც მესამე შეკითხვაზე პასუხიც იკვეთება - დუმილი, გულგრილობა, აპათია, ატარაქსია. აკი არისტოტელეც აღნიშნავს თავის „მეტაფიზიკაში“, რომ ის, ვინც უარყოფს არსებობის უმაღლეს პრინციპს, უნდა დუმდეს და დაეთანხმოს თავის მოწინააღმდეგეს.

როდესაც პირონი საუბრობს საგნების განურჩევლობაზე,

ის არ გულისხმობს, რომ ჩვენ ვერ ვანსხვავებთ საგნებს. საგნები თავის თავში არიან განუზომადი და განუსაზღვრელი. ვერც ჩვენს გონებას და ვერც გრძნობებს არ შეუძლიათ ჭეშმარიტების და სიყალბის გარჩევა. ყველაფერი მოჩვენებითაა. ამ მოჩვენებითობას მოგვიანებით პირონის მოწაფეებმა უწოდეს „ფენომენი“ ანუ წარმოჩენა ისეთი რაიმესი, რაც მის საზღვრებს იქითაა. ის ცდილობს აგვიხსნას, რომ საგნების ბუნება არ შეიმცნება თავისი არსით, ჩვენ უბრალოდ წარმოგვიდგება გარკვეული მიმართებები ამ საგნებისა ერთმანეთთან ან ჩვენთან. ის, რაც ჩვენ ლამაზი გვეჩვენება, მახინჯად ფასდება მეზობლებთან, მეტიც, საგანი სხვადასხვანაირად წარმოგვიდგება მზის სინათლეზე, მთვარიან ღამეს ან სანთლის შუქზე. ზომიერი რაოდენობით (ზომიერებაც ფარდობითია) ღვინო სიმამაცეს მატებს ადამიანს, გადამეტებული რაოდენობით კი, გონებას უმღვრევს და ასუსტებს.

იქნებ მოგეჩვენათ, რომ პირონი ძალიან ჰგავს სოფისტებს? იქნებ მათი მიმდევარი გგონიათ? არავითარ შემთხვევაში. თუკი ვინმეს უპირისპირდება პირონი და საერთოდ სკეპტიკოსი, ეს სოფისტებია.

სკეპტიკოსები რეალურ ცხოვრებაში სწორედ თავისი ფილოსოფიის გამოც იცავენ ადამიანებს, ანუ არიან კონსერვატორები და ტრადიციონალისტები. მათ მიაჩნიათ, რომ ადამიანი უნდა იყოს ერთგული თავისი ქვეყნის, რელიგიის, პოლიტიკის, მორალის. ჯერ ერთი სკეპტიკოსისთვის ცოდნა არარსებულია. ის ადამიანს არ შეიძლება ჰქონდეს, რამდენადაც საგნების შემეცნება შეუძლებელია. სოფისტები კი სწორედ ცოდნის გავრცელებას ცდილობდნენ, როგორც უდიდესი ღირებულების. სკეპტიკოსების გულგრილობა და სხვადასხვა შეფასების გათანაბრება სინამდვილეში კარგი საფუძველია იმისთვის, რომ შეეგუო ყველაფერს როგორც სხვაზე არაუარესს. შესაძლოა სკეპტიციზმის აღორძინება სხვადასხვა დროს და მომავალ ეპოქებში სწორედ კეთილგონიერებით აიხსნება - უფრო ადვილია და უპრობლემო ცხოვრება, როდესაც არავის უპირისპირდები, რამდენადაც არავინ მიგაჩნია სხვაზე კეთილი ან სამართლიანი.

ეპიკურეს ძალიან მოსწონდა პირონი და მისი ცხოვრების წესი - მშვიდი, განონასწორებული, უემოციო. თუმცა, როგორც ამბობენ, პირონს ერთხელ მაინც დაუკარგავს წონასწორობა, როდესაც ძაღლები დაესხნენ თავს.

მოდით ვიყოთ სამართლიანი, ვისაც გვჯერა სამართლიანობის, და ვთქვათ, რომ პირონი არ მოუწოდებდა უმოქმედობისკენ. ის თვლიდა, რომ ადამიანი, თუ ის ცოცხალია, უნდა მოქმედებდეს კიდეც. არც იმას ფიქრობდა პირონი, რომ არაფერია დამაჯერებელი, არსებული. ჩვენი შეგრძნებები, შთაბეჭდილებები სრულად დამაჯერებელია და სანდო. უბრალოდ არ შეიძლება მათზე საუბარი როგორც აბსოლუტურ ჭეშმარიტებაზე. როცა რამე მეჩვენება მწარე ან ტკბილი, არ უნდა ვამტკიცო და მოვითხოვო, რომ ყველამ ის შეაფასოს როგორც მწარე ან ტკბილი. სწორია ასე თქმა: „მე მეჩვენება, რომ ეს მწარეა/ტკბილია“ - ეს ჭეშმარიტი ფრაზაა.

თავად პირონი ცნობილი იყო როგორც ძალიან მამაცი, ზნეობრივი და ღირსეული ადამიანი, ამიტომ ქურუმად აკურთხეს და მისი გარდაცვალების შემდეგაც დიდი პატივისცემით იხსენებდნენ.

ტიმონე

ტიმონე იყო პირონის მოწაფე რომელიც პირონისგან განსხვავებით საკმაოდ ნაყოფიერი მწერალია, ბევრი წერილობითი ტექსტის ავტორი. მის კალამს ეკუთვნოდა პოეტური და პროზაული ნაწარმოებები, ეგ. წ. „სილები“, რაც პაროდის სახეობაა, ტრაგედიები და კომედიები. ვარაუდობენ, რომ ტიმონე ამავე დროს მეცნიერ-მედიკოსებთან იყო დაკავშირებული, მეტიც, თავადაც ექიმობდა. საერთოდაც, გვიანდელი სკეპტიკოსები დიდწილად ეკუთვნოდნენ მედიცინას. ტიმონეს მიაწერდნენ ორ თხზულებას: „გრძნობიერი ალქმის თაობაზე“ და „ფიზიკოსების წინააღმდეგ“.

თავის სარკასტულ პაროდებში „სილებში“ ტიმონი დასცინის ყველა ფილოსოფიური სკოლის წარმომადგენელს გარდა რამოდენიმესი. ეგენია: პირონი, ქსენოფანე, დემოკრიტე და სოფისტი პროტაგორა.

მთავარი პრობლემა, რომელიც აფიქრებს ტიმონეს, ესაა ადამიანის ქცევა და ის, თუ რაში მდგომარეობს ბედნიერება, რომელიც მისანვდომია ადამიანისთვის. ტიმონია ის სკეპტიკოსი, რომელმაც სკეპტიციზმი გახადა ბევრისთვის მნიშვნელოვან ფილოსოფიურ მიმართულებად. ის კარგი ლოგიკოსიც იყო, თუმცა, როგორც ამბობდნენ, ბევრად ჩამოუვარდებოდა პირონს თავისი პიროვნული ღირსებებით, რაც ჩვენ 21-ე საუკუნეში არ უნდა გაგვიკვირდეს. განა თავმდაბლობა არ არის დიდი ღირსება?! იშვიათია, ძალიან, ძალიან იშვიათია, როდესაც ღირსეული, მაგრამ თავმდაბალი ადამიანი ხდება ცნობილი, გამოჩენილი, თუნდაც გენიოსი იყოს. კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ გოეთეს სიტყვები: „მხოლოდ არამზადები არიან მორიდებულები“. გოეთეს ეს სიტყვები უფრო იმას ნიშნავს, რომ ცნობილი, გამოჩენილი ადამიანი, სავსებით შეიძლება იყოს ღირსეულიც, გენიალურიც, ნიჭიერიც. ადამიანმა უნდა იცოდეს თავისი ფასი.

ენესიდემე

ენესიდემე ანტიკური დროის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სკეპტიკოსია. როდის ცხოვრობდა არავინ იცის, მაგრამ რა დანერა ვიცით. ესაა „პირონის გამოსვლების რვა წიგნი“, „სიბრძნის შესახებ“, „გამოკვლევის შესახებ“, „პირონისეული ნარკვევები“.

ენესიდემეს ეკუთვნის პირველი ათი „ტროპის“ განსაზღვრა. უფ! აი კიდევ ერთი ტერმინი, რომელიც აუცილებლად უნდა ვიცოდეთ, სხვა თუ არაფერი, ადამიანის მსგავს არსებასთან რომ შეეძლოთ ურთიერთობა. „ტროპი“ ნიშნავს „შემოტრიალებას“ ანუ არგუმენტებს, რომლებიც უპირისპირდება მსჯელობას, დაფუძნებულს უშუალო შთაბეჭდილებებზე, რეალობაზე. მაგალითად, ავიღოთ თუნდაც ენესიდემეს პირველი ტროპი. ამ ტროპში აღნიშნულია, რომ არსებობს მრავალნაირი არსებები, განსხვავებულნი წარმოშობით, აგებულებით, ცხოვრების პირობებით, ამიტომ ერთი და იგივე საგნები მათ მიერ აღიქმება განსხვავებულად; აქედან გამომდინარე რაიმე საგანზე ჩვენ მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, როგორი გვეჩვენება ის ჩვენ

და არა ის, თუ როგორია ეს საგანი თავისი ბუნებით; მეორე ტროპში საუბარია განსხვავებაზე ადამიანებს შორის, რის გამოც ერთსა და იგივე საგანს სხვადასხვანაირად აღვიქვამთ და ასე შემდეგ. უამრავია მიზეზი, რის გამოც შეუძლებელია საგნის ჭეშმარიტი არსი დადგინდეს, არსი, რომელშიც ვერაფერს შეიტანს ეჭვს. ტროპებში ამის ათი მიზეზია ჩამოყალიბებული.

ეს ერთგვარად მეცნიერული მიდგომაა. აქ ენესიდეშე ცდილობს ლოგიკურად, დასაბუთებულად გვიჩვენოს, რამდენად სუბიექტურია ჩვენი ცოდნა საგანზე და სრულიად არ შეადგენს ამ საგნის ბუნებრივ არსს, რაც სკეპტიკოსისთვის სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ჩვენი წარმოდგენაა მცდარი. უბრალოდ ჩვენი წარმოდგენა ჩვენია და სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ეს საგანი ასეთია მართლაც. ჩვენი ხედვა და გრძნობა არ არის აბსოლუტური, ჭეშმარიტი.

აგრიპა

აგრიპა კიდევ ერთი სკეპტიკოსია, რომელმაც მნიშვნელოვნად გაამდიდრა სკეპტიციზმის ფილოსოფია. მისი ცხოვრების წლებიც უცნობია.

აგრიპამ ენესიმედეს 10 ტროპს კიდევ 5 ტროპი დაუმატა. პეგელი, რომლის სახელი უკვე კარგად ვიცით, ძალიან უფასებს ამას აგროპას.

ეს ხუთი ტროპი თვისებრივად განსხვავებულია ენესიდეშეს ტროპებისაგან. ამ ტროპებში აგრიპა იმაზე კი არ ამახვილებს ყურადღებას, რატომ გვეჩვენება ერთი და იგივე საგანი განსხვავებული, რის გამოც არ ვიცით როგორია ის სინამდვილეში თავისი არსით, არამედ იმის დასაბუთებას ცდილობს, რომ ამ საგნის ჭეშმარიტი არსის ძიება უაზრობაა, მაგალითად, ის ამტკიცებს, რომ ნებისმიერი წარმოდგენა შეფარდებითია, საგანი ყოველთვის გვეჩვენება ასეთი თუ ისეთი, რაც ძალიან ბევრ რამეზეა დამოკიდებული, მე-4 ტროპში კი აგრიპა აკრიტიკებს ნებისმიერ დაშვებას, ვარაუდს, რამდენადაც დაშვება, ვარაუდი, დაუშვებელი განაცხადია, რომელიც თავადაც დასაბუთებას მოითხოვს.

და ბოლოს, ვისი სახელის ხსენებაც არაფერს დაგვაკლებს და ამასთან სახსენებელია სკეპტიკოსებთან დაკავშირებით, ეს სექსტუს ემპირიკუსია, რომელიც ცხოვრობდა II საუკუნეში ჩვ. წ.-ით. ის მედგრად იცავდა სკეპტიციზმის იდეებს და სახელდობრ იმ მთავარ თეზისს, რომ შეუძლებელია იმის შემეცნება, რაც უხილავია ჩვენი აღქმისთვის. სექსტუს ემპირიკუსმა თავის სამ წიგნში განიხილა პირონის თეზისები და მონიშნა სამედიცინო სწავლების ის მეთოდები, რომელიც, მისი შეხედულებით, პასუხობს სკეპტიციზმს.

მანვე ხუთი წიგნი დანერა „დოგმატუფილოსოფოსების წინააღმდეგ“

როგორც ჩანს, ის ძალიან კარგად იცნობდა თავისი დროის მედიცინას. მისი ტექსტები კარგად ასახავენ ანტიკური სკეპტიციზმის შინაარსს, ამასთანავე, ის იყენებს მდიდარ ემპირიულ (ცდისმიერ, ექსპერიმენტულ) მასალას, დაკვირვების შედეგებს მედიცინაში, ფიზიკაში, ფიზიოლოგიასა და ზოოლოგიაში.

სექსტუსს ემპირიკუსის სკეპტიციზმი სრულიად ორიგინალური ფილოსოფიური თეორიაა. ყველა მისი ტექსტი სხვა მიზნებთან ერთად ემსახურება იმას, რომ გამიჯნოს სკეპტიციზმი ნებისმიერი სხვა ფილოსოფიური ხედვისგან, აჩვენოს მისი თვითმყოფადობა და დამოუკიდებლობა.

სკეპტიციზმი „თვით ფილოსოფიის მომენტია“ - ამბობს ჰეგელი, იმიტომ რომ ყველაფერს ეჭვის ქვეშ აყენებს, აბსოლუტურ ცოდნას უარყოფს, იქნება ის დაფუძნებული შეგრძნებაზე თუ აზროვნებაზე. ის პოზიტიურია, რადგანაც უშვებს ინდივიდუალურ, მყისიერ, ნაწილობრივ და ა.შ. ცოდნას, მაგრამ ეჭვი შეაქვს ამ ცოდნის აბსოლუტურობაში, სისრულეში. ეს კი მეცნიერული მიდგომაა, მეტიც, ფილოსოფიური მიდგომაა. ფილოსოფოსი ხომ ის არის, ვინც სულ შეკითხვებს სვამს და ვერასოდეს პოულობს საბოლოო პასუხს..

სტოიციზმი გაჩნდა ბერძნულ სივრცეში, ისევე როგორც ეპიკურეს ბაღი, კინიზმი და სკეპტიციზმი IV საუკუნის ბოლოს III საუკუნის დასაწყისში ჩვ.წ.-მდე. ეპიკურეს სკოლა სულ ცოტა ხნით უსწრებს მას. სტოიციზმი გახდა ყველაზე მნიშვნელოვანი და მდგრადი ფილოსოფიური მიმართულება პოსტელინისტურ სამყაროში, ანუ იმის შემდეგ, რაც ბერძნულ პოლისებს, ბერძნულ სამყაროს შეენაცვლა რომი. საბოლოო ჯამში ის ყველაზე ნაკლებად იყო „ბერძნული“ - მისი განვითარება და გაბრწყინება რომზე მოდის, თუმცა ბერძნული ფილოსოფიის განვითარებას წარმოადგენდა და მისით სულდგმულობდა. პირველი სტოიკოსების ნაშრომებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ჩვენ ვმსჯელობთ სტოიციზმზე უფრო გვიანდელი მასალების მიხედვით, ძირითადად რომაელი სტოიკოსების მიხედვით, (რომაელი არ ნიშნავს იმას, რომ ფილოსოფოსი ლათინელი იყო, ბევრი იყო ბერძენი. უბრალოდ ძველი ბერძნული სივრცე უკვე რომაელებს ჰქონდა დაპყრობილი.) რაც ალბათ არ არის სამართლიანი, რამდენადაც სტოიციზმი ყველაზე ცვალებადი მიმართულება აღმოჩნდა და შესაძლოა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა იმისგან, რაც თავიდან, მისი ჩამოყალიბებისას იყო. სავარაუდოდ სწორედ სტოიციზმის ასეთმა მოქნილობამ გარკვეულწილად უზრუნველყო მისი არსებობის ხანგრძლივობა.

ანტიკურმა რომმა, რომელიც ცდილობდა გაეგრძელებინა ბერძნული ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება, მთლიანად კულტურული ტრადიციები და გარკვეულწილად ამის წყალობით შექმნა უმდიდრესი და უძლიერესი ცივილიზაცია, ბერძნული ფილოსოფიიდან ძირითადად სწორედ სტოიციზმი შეიფერა და განავითარა. ეპიკურიეზმმა და სკეპტიციზმმა დიდხანს ვერ იხარეს, თუმცა გარკვეულ ხანს იარსებეს და საინტერესო წარმომადგენლებიც ჰყავდათ.

რომაელები სხვა ხალხი იყო. ისინი მნიშვნელოვნად გა-

ნსხვავდებოდნენ ბერძნებისგან უფრო რაციონალური, პრაგმატული, ნაკლებად მიდრეკილი განწყენებული აზროვნებისკენ, კარგი მშენებლები და მეომრები, ბალ-ბოსტნის გამხარებლები, ერთი მხრივ, ყოფითი და მეორე მხრივ, სახელმწიფო საკითხებზე მზრუნველები. აღფრთოვანებულებმა ბერძნული კულტურით და მითოლოგიით, მათ თავისი კულტურა შექმნეს - მდიდარი, საინტერესო, ამაღელვებელი, თუმცა კი მაინც ბერძნული მითოლოგიით და ხელოვნებით შთაგონებული. ბერძნების სადარი ფილოსოფოსობა მაინც და მაინც ვერ მოახერხეს. როგორც ჩანს, არც სჭირდებოდათ, მაგრამ სტოიციზმი მიიღეს და განავითარეს კიდევ. შესაძლოა იმიტომ, რომ სტოიციზმი კარგად პასუხობდა პრაქტიკას, ნაკლებად საუბრობდა განწყენებულ თემებზე და კარგად ესადაგებოდა რელიგიას. გარდა ამისა, სტოიციზმი ნამდვილად ნაკლებად ემოციური იყო, ნაკლებად სჭირდებოდა გრძნობები. რას ნიშნავს ეს?

ისევ და ისევ გავიხსენოთ რუსთაველი. ღმერთს ევედრება: „მომეც მიჯნურთა სურვილი სიკვდიმდე გასატანისა“. ეს „მიჯნურთა სურვილი“ სჭირდება პოემის დასაწერად. მთელი ანტიკური ბერძნული ფილოსოფია იწერებოდა ამ „მიჯნურთა სურვილით“ - უსაზღვრო სულიერი თავისუფლების განცდით, გონის ყოვლისშემძლეობის იმედით და რწმენით, შთაგონებით. სამი უკანასკნელი ფილოსოფიური სკოლა - ეპიკურეიზმი, სკეპტიციზმი და სტოიციზმი იმ სამყაროს ნანგრევებზე გაჩნდა, რომელმაც ფილოსოფია შვა. ისინი ამ სამყაროს სიკვდილს განასახიერებდნენ. მშვენიერი იყო არა მარტო ანტიკური ბერძნული ფილოსოფიის გაჩენა, განვითარება, არამედ სიკვდილიც. დემოკრატიის ოხლოკრატიად გადაქცევის, ომების, უთანხმოებების, დამარცხებების შედეგად ბერძნული ცივილიზაცია შეირყა, შესუსტდა და ბოლოს დაინგრა. სწორედ ამ საბოლოო ნგრევის დროს, როდესაც ადამიანის სიცოცხლე, კეთილდღეობა, სიმყარე გახდა მოწყვადი, ღირებულებები კი სათუო, რამდენადაც ვერ უზრუნველყოფდნენ ადამიანის სულიერ სიმყარეს, გაჩნდნენ ეს ახალი ფილოსოფიური სკოლები.

მთავარ სააზროვნო თემად მათ გახადეს ადამიანი, მისი ბედნიერება, სტაბილურობა. ეს გახდა ძირითადი საკვლევი პრობლემა ეპიკურესთვისაც, კინიკოსებისთვისაც, სკეპტიკოსებისთვისაც და სტოიკოსებისთვისაც. მშრალად და საქმიანად განიხილავდნენ ადამიანის ცხოვრების და მისი ბედნიერების შესაძლებლობებს. „მიჯნურთა სურვილი“ აქ რა სახსენებელი იყო!

სტოიკოსებმა ისეთი საფუძველი მონახეს (სწორედ რომ მონახეს), რომელიც მისაღები და ქმედითი აღმოჩნდა არა მხოლოდ ალექსანდრე მაკედონელის შემდგომი ბერძენთა თაობებისთვის, არამედ რომაელებისთვისაც.

ჭეშმარიტად - დრონი მეფობენ!

ეპიკურემ მოიწონა დემოკრიტეს ატომისტური თეორია უფრო იმიტომ, რომ ის, მისი აზრით, კარგ საფუძველს წარმოადგენდა მისი ეთიკისთვის და არა იმიტომ, რომ ის მშვენიერია თავისი სააზროვნო სიდიადით და გაქანებით. სტოიკოსებიც განადიდებდნენ სოკრატეს არა იმდენად მისი ფილოსოფიური ხედვისთვის, როგორც ცხოვრებისეული პრინციპებისთვის, წამებული სიკვდილისთვის და გულგრილობისთვის მატერიალური სიკეთეების მიმართ

ყოველივე ზემოთქმული სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ეპიკურეიზმი ან სტოიციზმი მეორეხარისხოვანი ფილოსოფიური მიმდინარეობაა ან ეპიკურელები და სტოიკოსები ცუდი ფილოსოფოსები იყვნენ. ჯერ ერთი, ფილოსოფიის ისტორიაში, ისევე როგორც ხელოვნებაში ან მეცნიერებაში, შეუძლებელია (დაუშვებელიცაა, ვიტყოდი მე) და არასწორი რანჟირება, დახარისხება. ნებისმიერი ახალი საინტერესო მიდგომა ფასეულია და იმსახურებს ყურადღებას. მეტიც, მოითხოვს ჩვენს ყურადღებას, მითუმეტეს სტოიციზმი, რომლის ეთიკურ პრინციპებზე დგას მთელი დასავლური ცივილიზაცია.

დიახ, ალბათ ვინატრებდით, რომ ისეთი საზოგადოებრივი ცხოვრება და ღირებულებები გვქონდეს, რომ იბადებოდნენ ჰერაკლიტები, პარმენიდები, დემოკრიტები და პლატონები, მაგრამ სამწუხაროდ, უფრო ხშირია ისეთი ვითარებები, რო-

დესაც სტოიციზმით თითქმის ერთადერთი სარწმუნო სააზროვნო ვერსია, რომელიც საშუალებას იძლევა შევინარჩუნოთ მდგრადობა და აზროვნების უნარი. სტოიკოსების ეთიკური ნორმები, მათი მიდგომა ადამიანისადმი ადამიანური ღირსების, ბრძოლისუნარიანობის, ჰუმანურობის და სიმდგრადის გარანტიაა. და თუ ეს ღირებულებები - სტოიკოსების ღირებულებები - არ დაკნინდება, აუცილებლად გაჩნდებიან ახალი პერაკლიტები, პარმენიდები, დემოკრიტები და პლატონები. ასედაც ხდებოდა ისტორიის მანძილზე. გაჩნდნენ ნეტარი ავგუსტინე, ოკამი, თომა აქვინელი, დეკარტი, ლაიბნიცი, კანტი, კირკეგორი, ნიცშე, ბერგსონი, . . . ეს ნებისმიერად აღებული, შემთხვევითი ჩამონათვალია. უამრავია სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი და აღმაფრთოვანებელი სახელები. მოკლედ, სტოა კარგია!

დასაწყისი

სტოიციზმის ფუძემდებელი იყო ზენონი (არა ის, აპორიები რომ მოიგონა), ახალგაზრდა სემიტი, რომელიც დაიბადა კუნძულ კრეტაზე დაახლოებით 333-332 წლებში ჩვ.წ.ა. ათენში ის ჩავიდა 311 წელს. ერთხანს განიცდიდა კინიკოსების გავლენას, გაეცნო პერაკლიტეს სწავლებას. მასზე გავლენა მოახდინა ეპიკურეს მოძღვრებამაც. სწორედ ეპიკურეს მოძღვრების ძირითადმა მიზანმა განსაზღვრა მისი თეორიის არსი - მის მთავარ მიზნად იქცა გაეგო, თუ რაში მდგომარეობს ადამიანის სიცოცხლის დანიშნულება. მიუხედავად იმისა, რომ ეპიკურელებთან საერთო მიზანი ჰქონდა, პრობლემები და ამ პრობლემების გადაჭრის გზები ზენონმა განსხვავებულად გაიაზრა. ზენონს არ მოსწონდა ეპიკურეს მოძღვრება ატომებზე და არ იზიარებდა იმ მიდგომას, რომ ადამიანისთვის მთავარი სიკეთეა სიამოვნება, რაც ნუხილის განდევნაში მდგომარეობს.

ზენონს არ მოსწონდა მეტაფიზიკა, მსჯელობა ამ სამყაროს გარეთ არსებულ საკითხებზე, მეტიც, ებრძოდა ასეთ

იდევებს, ეფუძნებოდა რა საღ აზროვნებას. სრულიად გასაგებია ზენონის ასეთი მიმართება. წარმოდგინეთ: გაჭირვების ჟამს, როცა შიმშილი, ომი, უბედურება სუფევს, მოდის ვილაცა და იწყებს საუბარს აპეირონზე ან ატომზე, ან ლოგოსზე, ან ზოგად იდეებზე. ამ ვითარებაში ეს არავის აინტერესებს და მითუმეტეს არ ანალღლებს, მეტიც ასეთი ადამიანი სასაცილო და არასალი ჩანს. ზენონი კი, როგორც ჩანს, საღი და ადეკვატური ადამიანი იყო. მას გრძნობების სანდოობაშიც არ ეპარებოდა ეჭვი და არ დაუწყია ფიქრი იმაზე, თუ რამდენად უშლიან გრძნობები უმაღლესი საზრისის ჩამოყალიბებას, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო დღევანდელობასთან.

ზენონი არ იყო ათენელი, ამიტომ უფლება არ ჰქონდა ეყიდა ან დაექირავებინა მთელი შენობა. მან დაიგირავა პორტიკი, შენობის წინა დერეფანი, რომელსაც ძველბერძნულად ენოდებოდა სტოა. სწორედ ამიტომ მის სწავლებას დაერქვა სტოიციზმი, მის მიმდევრებს კი, სტოიკოსები. ეს პორტიკი, „მოხატული კოლონადა“ მოხატა მხატვარმა პოლიგნატემ. მთელი ეს ვითარება ძალიან თანამედროვედ გამოიყურება. სხვათა შორის, თავიდან ამ სწავლებას უწოდებდნენ ზენონიზმს, მაგრამ შემდგომში შეცვალეს. ზენონი არ იყო საკულტო პიროვნება, როგორც ჩანს, და საერთოდაც სტოიციზმი ეწინააღმდეგება კერპებს.

შედარებისთვის: დაახლოებით მსგავს ვითარებაში, მე-19 საუკუნის დამლევს და მე-20 საუკუნის დასაწყისში პირველ მსოფლიო ომამდე უამრავი ახალგაზრდა მხატვარი, მწერალი, მუსიკოსი, ღარიბი და უცნობი საზოგადოებისთვის, სახლდებოდა სხვადასხვა უცნაურ ადგილებში. ჩამოსულები პარიზში ევროპის სხვადასხვა კუთხიდან, მცხოვრები ვინ სად და ვინ სად ხატავდნენ, წერდნენ, ქმნიდნენ თავის ფანტასტიურ ნაწარმოებებს, იძენდნენ მიმდევრებს, თაყვანისმცემლებს, აყალიბებდნენ სხვადასხვა სკოლებს. აი ზოგიეთი მიმართულება მხოლოდ ფერწერაში: კუბიზმი, აბსტრაქციონიზმი, პრიმიტივიზმი, პუანტელიზმი, ფოვიზმი, სუპრემატიზმი, ექსპრესიონიზმი, დადაიზმი, სიურეალიზმი, ... და კიდევ ვინ იცის რამდე-

ნი“იზმი“. ასე იყო იმდროინდელ საბერძნეთშიც, ოღონდ 23 საუკუნის წინ ფილოსოფიის სფეროში. (უღირდათ აზროვნება და რას იზამ!) იკრიბებოდნენ ვინ ბაღში, ვინ სკოლის შენობაში, ვინ ქუჩაში და ვინ მოხატულ სტოაში. იკრიბებოდნენ, მსჯელობდნენ აქტუალურ საკითხებზე, აყალიბებდნენ თავის ხედვებს და ქმნიდნენ ფილოსოფიურ სკოლებს, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა, მითუმეტეს რომ ყველას მთავარი თემა იყო ადამიანი.

ეპიკურესთან, როგორც უკვე ვიცით, მოწაფეები და მსმენელები სრულიად უკრიტიკოდ ღებულობდნენ თავისი „მეტრის“ დებულებებს. სტოაში ასე არ იყო. ისინი თავისუფლად კამათობდნენ და თავის მასწავლებელსაც თამამად აკრიტიკებდნენ. შეიძლება ამიტომ ან იმის გამო, რომ ვითარება იცვლებოდა მეტისმეტად მალე, სტოიციზმი იცვლებოდა. რამდენიმე საუკუნის მანძილზე, სტოიციზმმა დიდი გარდაქმნები განიცადა და უკვე ჩვენი ნელთალრიცხვით მე - 2 საუკუნეში სტოიციზმი, მთავარი ფილოსოფიური მიმართულება გახდა ანტიკურ რომში და სრულიად განსხვავებულად გამოიყურებოდა. ჩვენ, ა მე-3 საუკუნეში მცხოვრებ ზენონს, შესაძლოა სულ ვერ ეცნო თავისი პირმშო, თუმცა მთავარი არსი შენარჩუნდა.

და იყო ზენონი

მაგრამ დავუბრუნდეთ ზენონს. მაშ ასე: ჩამოვიდა ფინიკიელი ზენონი ათენში და დაიწყო ფილოსოფოსობა, ფიქრი ისეთ საკითხებზე, რომელიც ძალიან აქტუალური იყო იმდროინდელი საზოგადოებისთვის და რომელზედაც უკვე ფიქრობდნენ და მსჯელობდნენ კინიკოსები, ეპიკურიელები და სკეპტიკოსები.

ზენონმა განაცხადა, რომ რეალური სამყარო არსებობს. არსებობს, აბა რა! (ამ უბედურ ცხოვრებაში სამყაროც რომ არ არსებობდეს!) ეს სამყარო მყარია და მატერიალური. ასევე მყარია სული. ასევე მყარია ღმერთი. მყარია სიკეთეები. სამართლიანობა. ღმერთი და სული უფრო მყარია, ვიდრე მა-

გიდა. ყველაფერი ემორჩილება მორალს, ამასთან მორალური დოგმები მთლიანად კოსმოსის არსებობის წესებია, აბსოლუტური აუცილებლობაა, განგებაა, ღვთიური ძალაა, სამყაროს სულია, რომელზედაც დამოკიდებულია ჩვენი ყოფნა, ჩვენი გონება. გონიერების ერთადერთი მაჩვენებელია ამ საერთო უნივერსალური კანონისადმი მორჩილება, მის შემადგენელ ნაწილად თავის აღქმა. ამგვარად, სტოიკოსთა მორალი, რომელიც მათი აზრით, საყოველთაო წესრიგთანაა წილნაყარი, დაკავშირებულია ღმერთის გარკვეულ გაგებასთან.

ზენონის ასეთი მიდგომა ღმერთისა და ადამიანისადმი სრულიად ახალი აღმოჩნდა ბერძნებისთვის. ღმერთი მათ წარმოიდგინეს როგორც სამყაროს მუშა, რომელიც აწესრიგებს ამ სამყაროს.

ხშირად სტოიციზმის ფილოსოფიის სამ პერიოდს გამოყოფენ. პირველი პერიოდი ზენონის და მისი უშუალო მოწაფეების პერიოდია. ამ დროის ფილოსოფოსებში ზენონის გარდა ასახელებენ კლეანტეს და ქრისიპეს. ქრისეპეს ბევრი ნაშრომი შეუქმნია, 700-ზე მეტი, მაგრამ ჩვენამდე მათ ვერ მოაღწიეს.

მეორე პერიოდია II-I საუკუნეები ჩ.წ.ა.. მესამე კი რომაელი სტოიკოსების ხანაა, გამსჭვალული ქრისტიანობის წინაგრძნობით და ქრისტიანობის გავლენით. ამ პერიოდს სამი დიდი სტოიკოსი ჰყავს: სენეკა - მწერალი და პოლიტიკოსი; ეპოკტეტი - მონა და მარკუს ავრელიუსი - იმპერატორი.

რა არ ხდება ამ ქვეყანაზე!

ზენონი ცდილობს თავისი თეორია წარმოადგინოს ტრადიციული სახით ანუ სამ ქრილში: ლოგიკა ფიზიკა და ეთიკა. განსაკუთრებით არისტოტელეს შემდეგ ყველა ცდილობდა ასე ჩამოეყალიბებინა თავისი ფილოსოფიური ხედვა. თუმცა, როგორც ვიცით, ეს არისტოტელეს გამოგონება არ არის.

ზენონმა ძალიან ხატოვნად გამოხატა ფილოსოფიის ასეთი აგებულება. ფილოსოფია ზენონმა შეადარა ხილის ბალს. ამ ბალის ღობე ლოგიკაა, ხეები ამ ბალში განასახიერებენ ფიზიკას, ხოლო ხილი, ნაყოფი ანუ ის, თუ რატომ რგავენ ამ ხეებს, ეთიკაა. ეს ძალიან ცნობილი ხატია და ზოგჯერ სტოიკოსებზე

მხოლოდ ეს იციან. მართლაც ძალიან დამამახსოვრებელი სურათია. ნეტავ, მოეწონებოდა პლატონს? რატომ პლატონს? არ ვიცი.

ზოგჯერ სხვა შედარება მოჰყავთ. ფილოსოფიას ადარებენ კვერცხს. ნაჭუჭი ლოგიკაა, ცილა - ფიზიკა, ხოლო კვერცხის გული - ეთიკა. მე ხილის ბალი უფრო მომწონს. როგორც ჩანს, უმრავლესობასაც, რადგანაც პირველი ხატი უფრო ცნობილია. ისე კი კვერცხი ხშირად ძალიან მოსახერხებელ და ეფექტურ სიმბოლოს წარმოადგენდა და წარმოადგენს. სულ არ არის შემთხვევითი, სალვადორ დალის რომ ასე უყვარდა მისი ხატვა.

ლოგიკის მიზანია ჭეშმარიტების კრიტერიუმების დადგენა. შეგრძნებები შემეცნების საფუძველია. შეგრძნებების საფუძველზე, რომელთაც ინვევენ საგნები, ჩვენ გვიყალიბდება წარმოდგენები. შეგრძნებების გარდა ჭეშმარიტ წარმოდგენებს გვაძლევს თანაგრნობა ანუ თანხმობა, მოწონება ლოგოსის მხრიდან, რომელიც ჩვენს სულშია. შთაბეჭდილება დამოკიდებულია არა ჩვენზე, არამედ ობიექტზე, რომელიც ჩვენზე ზემოქმედებს. ეს ზემოქმედება ობიექტურია ანუ ჩვენზე არ არის დამოკიდებული, მაგრამ ჩვენი ლოგოსი ან ეთანხმება მას ან არა. აი როდესაც ლოგოსი ეთანხმება ანუ იქმნება ეგ.წ. კატალექსისი, წარმოდგენა „სწორია“ და ეს წარმოდგენს ჭეშმარიტების კრიტერიუმს. ხომ არ გახსენებთ ეს სოკრატეს დაიმონიდს? მე გახსენებს. არც არის გასაკვირი - სტოიკოსებიც ხომ სოკრატეს მიმდევრები არიან!

ჭეშმარიტება სტოიკოსებისთვის მატერიალურია. წარმოდგენების საფუძველზე ყალიბდება ცნება. ცნება უნივერსალურია. მას არ გააჩნია სხეული, რომელიც სტოიკოსების მიხედვით, აქვს ყველაფერს. მაშინ როგორ ხსნიან ისინი ცნებების არსებობას? მათი აზრით, ცნებები ყოფიერებაა; ეს არის „გამწირებული ყოფიერება“. სანამ რეალური ობიექტის ზემოქმედება აღწევს ცნებას, ის იფიქტება, თანდათანობით ეკარგება სხეულებრიობა და წარმოგვიდგება როგორც გონებრივი აქტივობა. როგორც ვხედავთ, სტოიკოსების ცნე-

ბები, იდეები ძალიან განსხვავდება იმ იდეებისგან, რომელსაც გვთავაზობს პლატონი.

ზოგადი, განყენებული სტოიკოსებისთვის არ არსებობს. არსებობს მხოლოდ ინდივიდუალური. ადამიანი არ არის პიროვნება ზოგადად. პიროვნება ზოგადად არ არსებობს. ნებისმიერი წარმოდგენა, ხატი წარმოადგენს არსებულის ანაბეჭდს სულში. ანუ მხოლოდ სხეულებრივი, რეალურად არსებული შეიძლება აღიბეჭდოს სულში.

სოკრატემ „დაბადა“ პლატონიც და სტოიკოსებიც. თუ გავიხსენებთ, რომ მისგანვე გაჩნდნენ კინიკოსები, სკეპტიკოსები, ეპიკურელები და სხვები, მაშინვე გვინდება სოკრატესთან დაბრუნება, სოკრატესთან, რომელსაც არაფერი დაუწერია და გვევლინება როგორც ფილოსოფიური მოვლენა. იქნებ იმიტომ გამოვიდა მისგან ამდენი ფილოსოფოსი და ფილოსოფიური სკოლა, რომ არაფერი დაუწერია. თითოეული ავითარებდა იმას და ისე, როგორც ახსოვდა. . . მაგრამ განვითარების და ფიქრის სურვილს ხომ აჩენდა?!

ყოფიერება სტოიკოსებისთვის მხოლოდ ის არის, რაც მოქმედებს და განიცდის. ყოფიერება სხეულია. სხეულია სიკეთე, ცდომილებები და ცოდვები, ჭეშმარიტება. ყოფიერი შეიძლება იყოს აქტიური და პასიური. პასიურია მატერია, აქტიურია ფორმა, ფორმა, რომელიც უფრო მაფორმირებელი პრინციპია, ვიდრე მოცემული ფიგურა. მატერია და ფორმა განუყოფელია.. სწორედ ფორმაა ღვთიური გონი, ლოგოსი, თავად ღმერთი. პასიური ყოფიერება, მატერია სუბსტანციაა, რომელსაც თვისებები არ გააჩნია. აქტიური ყოფიერება კი გონია და ის მარადიულია. დემიურგი, ღმერთი სწორედ ამ მატერიისგან ქმნის ყველაფერს. ღმერთი გამსჭვალავს მთელ სინამდვილეს. ღმერთი ინტელექტია. ღმერთი სულია. ღმერთი ბუნებაა. (არისტოტელეს ჩრდილმაც გაირბინა).

თავის ღმერთს, ლოგოსს სტოიკოსები აიგივებენ „შემოქმედ ცეცხლთან“. (აი ჰერაკლიტეც!) ცეცხლია ყოველივეს საწყისი. ის გარდაქმნის ყველაფერს. სითბოს გარეშე არაფერი ჩნდება, არაფერი იზრდება. სითბო ნებისმიერი სიცოცხლის ფორმაა.

(და პერაკლიტე წავიდა)

სტოიკოსებმა უარყვეს ეპიკურეს ატომისტური თეორია და დაუშვეს სხეულის მუდმივი დაყოფა. მათ ისიც დაუშვეს, რომ ხდება სხეულების უხილავი ნაწილაკების გაერთიანება. ღმერთი სტოიკოსების განცხადებით, გონიერი და ყოვლისშემძლეა; ის შეიცავს ყველა საგნის გონიერ თესლებს, რომელთაგანაც ყველაფერი იბადება. ამიტომ მთელი სამყარო მათ ევლინებათ როგორც ერთიანი ორგანიზმი, რომელშიც ყველაფერი ჰარმონიზებულია ურთიერთგადაბმული. ნებისმიერი რამ აღიქმება სხვის მეშვეობით. რამდენადაც ღმერთი აქტიური პრინციპია და მოქმედებს მატერიაზე, ის ანიჭებს მატერიას ფორმას. ღმერთი ყველაფერშია. ღმერთი ყველაფერია. მატერიაც ღმერთისეულია.

სტოიკოსებისთვის სხეული უმნიშვნელოვანესი მოცემულობაა. ყველაფერი, რაც უსხეულოა, არარაა, რამდენადაც არ შეუძლია განცდა და მოქმედება. ამ შემთხვევაში ცნებები: ადგილი, დრო, უსასრულობა და ა.შ. ყოფილა არარა. სტოიკოსებს კი ეს ცნებები ძალიან უღირდათ, თუმცა კი თავისი თეორიით ვერ ხსნიდნენ. დრო უმნიშვნელოვანესი ცნებაა, ფილოსოფიის ერთ-ერთი უმთავრესი თემა. მართალია, დროს ვერ დაიჭერ, ვერ წარმოაჩენ ვერც მის კუდს და ვერც თავს, მაგრამ ამით მისი მნიშვნელობა სულაც არ კნინდება. სტოიკოსებმა ბევრჯერ სცადეს დროის ახსნა, მაგრამ ვერ მოახერხეს.

რამდენადაც სამყარო მთლიანია და თავისი არსიც აქვს, ის საუკეთესოა; პლატონის არ იყოს, ის ერთადერთია, მთლიანია და ამით საუკეთესო. რას შეადარებ? ვერაფერს! მოკლედ, მთლიანობის სრულყოფილებაში ეჭვს ვერ შევიტანთ, მაგრამ ცალკეული ნაწილები კი სავსებით შესაძლებელია იყოს ნაკლები და ცდომილი. მეორე მხრივ, ეს ცალკეული ნაწილები მთლიანის ნაწილებია და ამ სრულყოფილი მთლიანობის აუცილებელ ნაწილებს შეადგენენ. ამდენად, ნებისმიერი ქმნილება, ყველაზე პანანინაც კი, ამ დიდი ერთიანი ღმერთის აუცილებელი ნაწილია, ამიტომ ემსახურება სიკეთეს.

მეორე პრინციპი, რომელსაც უარყოფენ სტოიკოსები ეპი-

კურელებთან, შემთხვევითობაა. ცეცხლი, იგივე ღმერთი ყველაფერს ქმნის თავისი ღვთიური კანონების მიხედვით; ყველა ნაწილი, ყველა ელემენტი მიზანდასახულია და ერთიან განგებას, თავის დანიშნულებას ემსახურება. მას ეწოდება ბუნება. სამყაროს შექმნისას პირველადია ცეცხლი, ქმნადი პრინციპი. შემდეგ ჩნდება ჰაერი, წყალი და მიწა. არსებობის რალაც პერიოდის შემდეგ ჩნდება კოსმიური ხანძარი, ყველაფერი კვლავ ცეცხლში ინთქმევა და აუცილებელია გარკვეული დრო, რათა ეს სამყარო კვლავ აღმოცენდეს. ეს პროცესი მუდმივია და განმეორებადი უსასრულოდ. ასე გაგებულ ღმერთს ტაძარი არ სჭირდება.

როგორ შეიძლება აღმოვაჩინოთ, დავადგინოთ ეს კოსმიური, ღვთიური კანონები, რომლებიც განსაზღვრავენ ყოველივეს არსებობას? ადამიანი! აი ის, ვისი ცხოვრებაც, მიზანმიმართება მიგვანიშნებს სამყაროს ამ გეგმაზომიერებაზე. ადამიანია ის ცენტრალური არსება, ვის მიმართაც სამყაროს კანონები თავის არსებობას ამზეურობენ. ყველაფერი მიზანმიმართულია: ზოგიერთი ცხოველი ემსახურება ადამიანის კვებას, სხვები იცავენ ან აიძულებენ სიმამაცის განვითარებას ადამიანში. ბალღინჯოები, ტილები და კოლოებიც კი სასარგებლონი არიან და თავისი დანიშნულება აქვთ ადამიანისთვის.

ინდივიდუალური ცხოვრება კარგია, წესიერია, როცა ბუნებასთან, ღვთიურთან შეთანხმებულია. კეთილგონიერება ყოველთვის ბუნებასთან ჰარმონიაშია. ადამიანს სტიოკოსი კლეონტი ადარებს ძალს, რომელიც ეტლთანაა მიბმული. ეტლი მიდის და თვინიერი ძალის სიხარულით და მზადყოფნით მას მისდევს. ყველა შემთხვევაში ის იძულებული იქნება მისდოს ეტლს, რადგანაც მიბმულია. სად გაიქცევა?! ურჩი ძალის გაუძალიანდება ეტლის სვლას და თავის თავზე იწვნის იმ ტანჯვას და უხერხულობას, რომელსაც ეს ურჩობა მოუტანს.

ყველაფერი, რაც ადამიანს ემართება, მხოლოდ მასზეა დამოკიდებული. თუ ადამიანი ჩასწვდება ღმერთის, ბუნების

კანონებს, ამას კი ნებაც სჭირდება, იცხოვრებს „კარგად“, ღვთისნიერად, თუ არა, მაშინ საზღაურს მიიღებს.

ასეა ეს? ქრისტიანობა გვასწავლის, რომ ასეა. იქნებ, სტოიკოსები რომ არა, არც ქრისტიანობა არ გაჩნდებოდა?! ნიშნავს კი ღვთისნიერება ბედნიერებას, კეთილდღეობას, ჯანმრთელობას, სიმდიდრეს? არა! ღვთისნიერება თავისთავადაა სიკეთე.

სტოიკოსები სრულიად გულგრილნი არიან ნებისმიერი ვნებისა თუ ძლიერი გრძნობისადმი, იმისდა მიუხედავად ეს გრძნობა დადებითია თუ უარყოფითი. (გავიხსენოთ, რომ ასეთ გრძნობებს უარყოფენ კინიკოსებიც და ეპიკურელებიც.) ღმერთის, ბუნების მიღევნებაა მთავარი და ეს გრძნობებით არ მიიღწევა. როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ბ. რასელი, სტოიკოსი ღვთისნიერია არა იმიტომ, რომ სჩადის კეთილ საქმეებს. ის სჩადის კეთილ საქმეებს, რათა იყოს ღვთისნიერი.

მთლიანის ნაწილად ყოფნა ამ ნაწილების სიკეთეზე ზრუნვაა და გრძნობას ამისთვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ქრისტიანობისგან განსხვავებით, ადამიანს სულაც არ ევალება თავისი ახლობლის სიყვარული. საყოველთაო სიყვარულია განსაზღვრებული. ამდენად, ის, რაც ეპიკურესთან სათავეშია სიამოვნება და ტანჯვა, სტოიკოსებთან შედეგია; ამასთან ეს ეხება პირველ რიგში სულს, მორალს, ზნეობას.

სიკეთის და ბოროტების შეფასებები არ შეიძლება შეეხოს უსულო საგნებს. ცხოველებსაც ეს ეხება ნომინალურად - მათთან ბუნებრივი ინსტიქტი მართავს ყველა ქცევას. ადამიანი კი, გონის მეშვეობით და მისი წყალობით თავად იქცევა ღვთისნიერად, ქმნის სიკეთეს ან პირიქით, თესავს ბოროტებას. სიკეთე და ბოროტება მორალური ტერმინებია, ეხება ზნეობას. ყველაფერი, რაც ეხება ხორციელს, მორალურად ნეიტრალურია, ღვთის კანონით არსებული. ამას მიეკუთვნება სიცოცხლე, სილამაზე. სიკვდილი, ავადმყოფობა, სიმახინჯე, სიღარიბე ან სიმდიდრე, მონობა და ა.შ. ანუ სიკეთე და ბოროტება არ არის ისეთი რამ, რაც მოდის გარედან, თავისთავად

- ისინი დამოკიდებულია ადამიანზე, მის მიმართებებზე, შეფასებებზე, ქმედებებზე. ყველა მოვლენა ნეიტრალურია, მთავარია შენი, ადამიანის მიმართება.

სწორედ სტოიკოსებთან ჩნდება ცნება „მოვალეობა“. მოვალეობა ეს არის ლოგოსის, კოსმიური კანონის, განგებისა თუ ღმერთის შესაბამისი ქცევა, ქცევა, რომელიც ეთანხმება ბუნების ანუ ღმერთის კანონებს, ამიტომ ფასდება როგორც მორალურად სრულყოფილი. მოვალეობის სტოიციკური გაგება აღმოჩნდა მეტად მნიშვნელოვანი და დღესაც ერთ-ერთი ძირითადი ღირებულებრივი კრიტერიუმი. უალრესად პატივსაცემია დღესაც ადამიანი, რომელსაც მოვალეობის დიდი გრძნობა აქვს. განა ასე არ არის? „უნდა გავაკეთო ...“, „მოვალე ვარ შევასრულო ...“, „საჭიროა... უნდა... უნდა... უნდა... ბავშვობიდანვე გვესმის. მაგრამ განა სტოიკოსების წინ არსებულ ბერძნებს არ ჰქონდათ ეს „უნდა“, „საჭიროა“. „მოვალე ვარ“. რასაკვირველია ჰქონდათ. გავიხსენოთ, რომ იდიოტს ეძახდნენ არა გონებაჩლუნგ ადამიანს, არამედ პოლისის იმ მოქალაქეს, რომელიც თავს არიდებდა მონაწილეობას პოლისის პრობლემების გადაწყვეტაში. მაშ რატომ ვაწერთ სტოიკოსებს სიტყვა „მოვალეობის“ შემოტანას?

გახადეს რა ადამიანი და მისი სიკეთე მთავარ სააზროვნო თემად, მოვალეობა და სხვა ზნეობრივი საკითხები განსაკუთრებულ ღირებულებებად იქცა. სტოიკოსები მოგვევლინენ როგორც მნიშვნელოვანი ავტორები და ერთგვარად ჩამომყალიბებლებიც ისეთი ფილოსოფიური მიმართულების, როგორიცაა ეთიკა. დიახ! მახსოვს არისტოტელეს „ეთიკა“, რომელიც იყო მეორე რიგის ფილოსოფია მისთვის და მასში საუბრობდა თავისი დროის ზნე-ჩვეულებებზე და მათ მიზანდასახულობაზე. სტოიკოსებმა ეთიკის საკითხები, თემები, ცნებები თავისი ფილოსოფიის მთავარ საფიქრალად გახადეს; საგანგებოდ განიხილეს მოვალეობის მნიშვნელობაც ადამიანის ცხოვრებაში. მანამდე ეს არავის უცდია. ეპიკურელებისთვის მოვალეობა არც ფასობდა, რამდენადაც განიხილავდნენ მას როგორც იძულების ფორმას და ამდენად

ტანჯვის წყაროს. (რალაც აზრით, ვგონებ, არც ცდებოდნენ.) მოვალეობა ისეთი ღირებულებაა, რომელიც საზოგადოებაში საკმაოდ ქმედითია. მე, და ნებისმიერი ადამიანი, მოვალე ვარ პირველ რიგში სხვებთან მიმართებაში, საზოგადოებრივ, მონესრიგებულ და ორგანიზებულ მუშაობაში; მოვალე ვარ როგორც საზოგადოების წევრი. ეპიკურესთან, ვისაც გვახსოვს, ნებისმიერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მუშაობა დაგმოხილი იყო. ადამიანი ბედნიერი შეიძლება იყოს ეპიკურესთან მხოლოდ ინდივიდუალურად, თუ თავიდან აიცილებს ტანჯვას და იძულებას, მოვალეობასაც მათ შორის.

სტოიკოსებთან პირიქით, ადამიანი მოვალეა საზოგადოების წინაშე. აქაც ერთგვარი წინააღმდეგობაა: თუ ადამიანი მხოლოდ პირადად შეიძლება იყოს ბედნიერი და ნეიტრალურ მოვლენებსა თუ საგნებს ვერ ცვლის, როგორც ამბობენ სტოიკოსები, მაშინ რატომ არის მოვალეობა ასეთი მნიშვნელოვანი, მოვალეობა, რომელიც ჩემს პიროვნულობას სცილდება და მიემართება სხვისკენ? ამაზე სტოიკოსებს არა აქვთ ლოგიკურად გამართული პასუხი. ლოგოსის შესაბამისად გონივრული ანუ ღვთისნიერი ქცევა, რომელიც, ცხადია, ბუნების კანონებს ემორჩილება, გულისხმობს მოვალეობის შესრულებასაც. ამას ახსნა ან სიღრმისეული აღწერა არ სჭირდება. აი ასე! ეს სამყარო, განგება, ბუნება, ღმერთი (უნოდეთ, რაც გნებავთ!) ისე არსებობს და მოქმედებს, რომ მოითხოვს მოვალეობის გააზრებას და მის შესრულებას. ადამიანი ამ ერთიანობის ნაწილი კარგი ძალღვივით უნდა მისდიოს ეტლს და ეს არის მისი მოვალეობა. ეს გინერია, ადამიანო. ეს უნერია ყველას და მით უარესი მათთვის, ვინც უგუნურია და ამ კანონს არ მისდევს თავისი ნებით.

სად არის აქ თავისუფლება? ნუთუ სტოიკოსებს არ ესმოდათ თავისუფლების მნიშვნელობა?! ესმოდათ და მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანი, რომელიც გონიერია, ამ გონის წყალობით თავისუფალია კიდეც. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ჩვენთვის უკვე ნაცნობი ჰეგელი იტყვის: „თავისუფლება ეს არის გაცნობიერებული აუცილებლობა“. იტყოდა სტოიკოსები რომ არ

არსებობდნენ? აბა რა ვიცი? შეიძლება კი სტოიკოსები რომ არ ყოფილიყვნენ?

ბუნების ძალით არავინ არ არის გაჩენილი მონად, ამბობს სტოიკოსი. თავისუფალია უპირველეს ყოვლისა ბრძენი, რომელსაც ცოდნა აქვს. მონა კი უმეცარია. ბრძენი ხელმძღვანელობს მხოლოდ გონით და არ უშვებს ვნებების მოძალებას. ბრძენს ესმის ლოგოსის ძალა და ზრუნავს მის დაცვაზე. ღვთისნიერი ქცევა უნდა იყოს გამოწვეული არა შეცოდებით, განცდით, თანაგრძნობით, არამედ იმის შეგნებით, რომ ასე უნდა მოიქცე, თუ ღვთისნიერი ხარ. ღვთისნიერი კი უნდა იყო.

ეს არ არის ძალიან მარტივი დებულება. ქრისტიანობაშიც ის ხდებოდა და ხდება განსჯის საგანი. სულ რამდენიმე წინადადებით მოვნიშნოთ მისი არაცალსახობა. ყველას, თითქმის ყველას მოგვწონს გულჩვილი ადამიანები, გვხიბლავს სიყვარულისთვის, საგმირო საქმისთვის მზადყოფნა, ჭკუაზე არა ვართ აღფრთოვანებისგან, თუ ვინმე მილიარდელმა მილიონი დახარჯა საყდრის ასაშენებლად. თუ ნავიკითხავთ სხვადასხვა ისტორიულ თხზულებებს, დიდი და პატარა მოღვაწეების ბიოგრაფიებს, დოკუმენტური ფაქტების ამსახავ ნაშრომებს, და თუნდაც მითებს ან ზღაპრებს, (სულერთია რომელი ხალხის) ადვილად დავრწმუნდებით, რომ უამრავი უბედურების, ნგრევის, დაღუპვის წყაროა კეთილი სურვილები, წრფელი გრძნობები. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცდუნებად გვევლინება სწორედ სიკეთის ქმნის სურვილი. ბრეხტთანაც ნავიკითხავთ: „დიდია ცდუნება ჩაიდინო სიკეთე!“ სიკეთის გრძნობა და არა სიკეთის ცოდნა გვხიბლავს ხშირად, გვაბრმავეებს და დიდი უბედურების მიზეზად იქცევა. ქრისტიანებმა იციან, რომ ეშმაკი აცდუნებს ვითომ სიკეთით და სილამაზით, ვითომ თავისუფლებით. აბა ხომ არ გეტყვის - მოდი, თავი დაილუპე, ყველა ამოხოცე! თუმცა ასედაც ხდება ხოლმე.

ზენონის უშუალო მოწაფეები იყვნენ ვინმე კლევანტე და ქრისიპე. კლევანტე ცნობილი გახდა ორი მიზეზით: მან სამყაროს ცენტრად გამოაცხადა არა დედამიწა, არამედ მზე (სადა ხართ გალილეო გალილეი, ჯორდანო ბრუნო?!); მეორე მისი ქმნილებაა ნაშრომი სახელწოდებით „ჰიმნი ზევესს“, რომელიც სავსე იყო ისეთი დებულებებით, რომელიც კარგად ესადაგება ქრისტიანობას, ფაქტობრივად, ქრისტიანობის მომასწავებელია.

ქრისიპე, კლევანტეს მიმდევარი, როგორც უკვე ავლნიშნეთ, ბევრს წერდა. ის ქადაგებდა, რომ მხოლოდ ზევსია უკვდავი, ზევსი, რომელიც აგრეთვე ღვთიური ცეცხლია. ყველაფერი და ყველა დანარჩენი, მზეც კი, იბადება და კვდება. მისი ხედვა ერთგვარად პერაკლიტეს თეორიას მოგვაგონებს. მისი აზრით, სიკეთე შეუძლებელია ბოროტების გარეშე. თავისი მოძღვრებით ქრისიპემ სტოიციზმს შესძინა სიმკაცრე და სისტემურობა. ის მიიჩნევდა, რომ კარგი ადამიანი ბედნიერია, ცუდი კი, უბედური. მან შემოიტანა სტოიკოსების ფილოსოფიაში ახალია ცნებები, გამოიგონა უღლება და ბრუნვა. დიდი ყურადღება დაუთმო გრამატიკას.

მეორე პერიოდის სტოიკოსები

მოგვიანებით სტოიციზმი გააგრძელეს და ამით სახელი გაითქვეს პანეცეუსმა და პოსედონიუსმა. ორივემ წვლილი შეიტანა სტოიციზმში, განსაკუთრებით პოსედონიუსმა, რომელიც განათლებული და თავისი დროისთვის საკმაოდ გავლენიანი მოაზროვნე იყო. მას არისტოტელესაც კი ადარებდნენ. მასთან ჩადიოდნენ ციცერონი და პომპეუსი. გასაგებია, რომ ეს უკვე რომის ემპერიის ფილოსოფოსები არიან. ყვებიან, რომ როდესაც პომპეუსი ეწვია პოსედონიუსს, ის შეუძლოდ იყო (არტრიტი ანუხებდა), მაგრამ მაღალი სტუმარი მაინც მიიღო - თავს უფლებას ვერ მივცემ ფიზიკური მიზეზის გამო

იმედგაცრუებული გამოგისტუმროთო.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ პოსედონიუსს შიში ან მაამებლობა ამოძრავებდა. ძალიან ეფექტურია მოიქცე გამომწვევად - ისეთი „მაგარი“ ვარ, რომ ხელისუფლების მაღალ წარმომადგენელს არ შეეხვდი. არანაკლებ ეფექტურია, როცა „დიდი ადამიანი“ დემონსტრაციულად ესაუბრება უბრალო, რიგით ადამიანს, ექცევა თითქოს პატივისცემით. ყველაფერი, რაც საჩვენებელია, დემონსტრაციულია, ყალბია. ნამდვილი მოაზროვნე თანაბრად ყურადღებიანია ხელისუფალის მიმართაც და რიგითი ადამიანის მიმართაც, იმედგაცრუებულს არცერთს არ ტოვებს.

პოსედონიუსი, რომელიც სირიელი ბერძენი იყო, სტოიციზმს ეზიარა ათენში. ის კარგი მეცნიერიც იყო, ბევრი რამ აინტერესებდა. განსაკუთრებით თავი გამოიჩინა ასტრონომიაში, თუ არ ჩავთვლით ფილოსოფიას. მან გამოითვალა მანძილი დედამიწიდან მზემდე და ეს შედეგი რჩებოდა უცვლელი საუკუნეების მანძილზე. და მაინც მისი მთავარი საქმიანობა და ცნობადობა დაკავშირებულია ფილოსოფიასთან. დიდია პოსედონიუსზე პლატონის გავლენა. ის უფრო მეტად იყო პლატონის თეორიის გამაგრძელებელი, ვიდრე აკადემიის წევრები, რომელთაგან ბევრი გადაიხარა სკეპტიციზმისკენ.

განსაკუთრებით დიდია პოსედონიუსზე პლატონის გავლენა სულის უკვდავების საკითხში. სხვა სტოიკოსებისგან განსხვავებით, ის მიიჩნევდა, რომ ადამიანის სული სიკვდილის შემდეგაც ცოცხლობს, მისი მოსპობა შეუძლია მხოლოდ სტოიკოსების მსოფლიო ხანძარს. კეთილ ადამიანთა სულები უფრო ბედნიერები არიან ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ, ვიდრე ბოროტი ადამიანის სულები.

რომაელი სტოიკოსები

როგორც უკვე ითქვა ანტიკურ რომში ძალიან აფასებდნენ ბერძნულ კულტურას და ფილოსოფიას, მაგრამ ერთია, როცა აფასებ და ავითარებ, აგრძელებ და სულ სხვა საქმეა, როდე-

საც უბრალოდ გიღირს, მაგრამ არც ძალა, არც განსაკუთრებული უნარი არა გაქვს მისი შენარჩუნების. შენარჩუნება უპირველეს ყოვლისა გაგრძელებაა, განვითარება. რომმა იგუა და განავითარა მხოლოდ სტოიციზმი. ეპიკურიეზმი და სკეპტიციზმი ერთხანს არსებობდნენ, მაგრამ თანდათანობით დაკნინდნენ და გაქრნენ. რაც შეეხება სტოიციზმს მან ახალი სუნთქვა შეიძინა. ამას მრავალი ახსნა აქვს. ზოგიერთ მიზეზზე უკვე ვისაუბრეთ. დავამატებთ მხოლოს შემდეგს: რომი გახდა იმპერია. იმპერია კი ყოველთვის ზრუნავს იდეოლოგიაზე და ღირებულებებზე. ამას შემდგომი იმპერიებიც დაადასტურებენ. ეს ის დრო იყო, როცა ქრისტიანობა თანდათანობით ფეხს იკიდებდა - ნელა, დიდი წინააღმდეგობების გადალახვით, მრავალი მსხვერპლით. რომაელები კარგი მეომრები იყვნენ, მუდამ იბრძოდნენ და ბევრ ტყვეს იპყრობდნენ. იმდენი მონა, რამდენიც რომში იყო, არასოდეს ყოფილა. ქრისტიანობა მონების რელიგიად ჩამოყალიბდა და მოგვიანებით შეიძინა საყოველთაობა. ჯერ ვრცელდებოდა ქრისტიანული შეფასებები, ეთიკური ხედვები, როგორიცაა, მაგალითად, ყველა ადამიანის თანასწორობა ღმერთის წინაშე - დიდგვაროვანის და მონის, საყოველთაო სიყვარული და სხვა. ამ ახალმა ხედვებმა დიდი გავლენა მოახდინა სტოიციზმზე.

სტოიციზმი გაბრწყინდა რომის იმპერიაში სამი დიდი სტოიკოსის სახით. ესენია სენეკა, ეპიკტეტი და მარკუს ავრელიუსი. ეს სამი მოაზროვნე რომ არა, შესაძლოა სტოიციზმი ვერც გამხდარიყო ასეთი ანგარიშგასანევი ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელსაც ვერავინ აუვლის გვერდს. ჩვენი ცოდნაც კი სტოიციზმზე ამ სამი სტოიკოსის ნაშრომებით სულდგმულობს ძირითადად. მათ შორის იმიტომაც, რომ მათი ნაშრომები სრულად შენარჩუნდა და მშვენიერი ნასაკითხია დღესაც. მაგალითად, სენეკას მოთხრობებს ბევრი ისე კითხულობს და ინონებს, რომ წარმოდგენა არა აქვს სენეკას ფილოსოფიაზე, რომელიც კიდევ უფრო საინტერესოა, ვიდრე მისი მოთხრობები.

ლუციუს ანიუს სენეკა დაიბადა კორდუბში. ეს კორდუბი დღევანდელ ესპანეთშია (გავითვალისწინოთ, რომ ამ დროს ესპანეთი არ არსებობდა, ისევე როგორც არ არსებობდა ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია და დღევანდელი ევროპის ბევრი სხვა ქვეყანა. მითუმეტეს არ არსებობდა რუსეთი. აი სპარსეთი კი არსებობდა, დიდი ხანია არსებობდა.) სენეკას ცხოვრების წლებია 3წ. ჩვ.წ. ა. – 65 ჩვ. წელთაღრიცხვით. ძალიან განათლებული მამა ჰყავდა. რომში გადავიდნენ და რომში გაიზარდა სენეკა. სენეკამ დიდ პოლიტიკურ წარმატებას მიაღწია, მაგრამ ის არ მოეწონა იმპერატორ კლავდიუსის მეუღლეს, მესალინას და ამიტომ გადაასახლეს რომიდან. იმპერატორის მეორე ცოლი, აგრიპა კი წყალობდა, ამიტომ 48 წელს ის დააბრუნეს და აღმზრდელად მიუჩინეს თავის ვაჟს ნერონს. (ნეტავ კი დარჩენილიყო გადასახლებაში!) ნერონი მაშინ 11 წლის იყო. ჯერ მამა გარდაეცვალა (იმპერატორი), რომელიც, როგორც ვარაუდობენ, ცოლმა, აგრიპამ მოწამლა; შემდეგ, როცა ნერონი მოიზარდა და იმპერატორობის დრო მოუვიდა, გარდაიცვალა დედა, რომელსაც სულ არ უნდოდა მმართველობა შვილისთვის გადაეცა. არ უნდოდა და გარდაიცვალა. გახდა ნერონი იმპერატორი, დღემდე გამოჩენილი თავისი ბოროტებით.

სამწუხაროდ, სენეკამ როგორც აღმზრდელმა ვერ იხარა თავისი აღზრდილის კეთილშობილებით, პატიოსნებით და გონიერებით. ნერონმა მას ღალატი დააბრალა. (ძალიან ეჭვიანი იყო), მაგრამ თავად არ მოკლა. თვითმკვლელობა მოსთხოვა, რაც სენეკამ შეასრულა კიდეც. ამგვარად, სენეკას პედაგოგიურმა ნიჭმა ვერ გაამართლა - დედის ზნე ნერონში უფრო განმსაზღვრელი აღმოჩნდა.

სენეკას ფილოსოფიური ნაშრომებია: „დიალოგები“, „ზნეობრივი წერილები ლუციუსს“ (124 წერილი 20 წიგნად); ტრაგედიები: „მედეა“, „ფედრა“, „ოიდიპოსი“, „აგამემნონი“ და სხვა, რომელიც აგრეთვე ფილოსოფიურია.

პლატონის გავლენით სენეკა მიიჩნევდა, რომ სხეული და სული ადამიანის ორი საფუძველია. სხეული ბორკავს სულს, ის ციხეა, ბორკილებია სულისთვის. სენეკა ძალიან მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგიის თვალსაზრისითაც. მისთვის ძირეულია სულიერი, პიროვნული.

სენეკას შემოაქვს ისეთი ცნება, როგორიცაა „სინდისი“. (თუ სახტად არ დარჩით, ვერაფერს გიშველით.) დიახ, სენეკამდე ეს ცნება არ არსებობდა. სინდისი (conscientia) ადამიანის სულიერი ძალაა და მორალური საფუძველი. სენეკა მას უდიდეს როლს ანიჭებს სიკეთის და ბოროტების გააზრებაში. სინდისი ძირეული, პირველადი ინტუიციაა და მას ვერაფრით ვერ შეანაცვლებ.

თუთიყუშივით გავიმეორებ - სტოიკოსები ზნეობას, მორალს, ეთიკას აზროვნების ძირითად სფეროდ განიხილავდნენ. მორალური ქცევა განისაზღვრება, მათი ხედვით, „სულის განწყობით“. ზნეობრივი ადამიანი გონიერია, ის იაზრებს სიკეთეს და ბოროტებას, იცის რა არის კარგი და რა არის ცუდი. გონიერება სწორედ კეთილის და ბოროტის გარჩევაში ვლინდება. და სინდისია ის, რაც ადამიანს ადამიანად ხდის, მიიჩნევს სენეკა.

სენეკა სხვანაირად უდგება ამ საკითხებს. სინდისი - აი რა უდევს საფუძვლად ზნეობრივ ქცევას. მოქმედება რომ იყოს სინდისის შესაბამისი, ამას სჭირდება ნებელობა (voluntas). სად არის აქ შემეცნება? სად არის გონი? სენეკა ამაზე არაფერს ამბობს, თუმცა უნდა ვივარაუდოთ, რომ არ თვლიდა გონებას უსარგებლოდ. თუ სინდისიერი ხარ და თანაც გონიერი, ამას რა ჯობია! მაგრამ ნებელობის მქონე ადამიანი შეიძლება მოქმედებდეს სინდისიერად დიდი სიბრძნის გარეშეც. ხშირად სწორედ ასეა - პატიოსანი, წრფელი ადამიანი არანაირი განსაკუთრებული გონიერებით არ გამოირჩევა. თუმცა ისეთი შემთხვევაც მრავლადაა, როცა სინდისის მქონე ადამიანი თავისი უგუნურობით სჩადის ბოროტებას, რომელიც სულაც არ სურდა.

მოკლედ რომ დავასკვნათ, სენეკას „აღმოჩენილი“ სინდისი,

მართლაც არაჩვეულებრივი იდეაა, თანაც ძალიან ნაყოფიერი. რატომ არ დააკავშირა სინდისი გონთან არ ვიცით. ვეზრაუდობთ, რომ ვერ მოასწრო. ვინ იფიქრებდა, რომ უცბათ ნერონს მოუნდებოდა მისი განადგურება?! არაფერი მოასწავებდა ამას. ის, რომ თვითმკვლელობით დაასრულებინა სიცოცხლე, როგორც ჩანს, დიდი წყალობა იყო ნერონის მხრიდან. - სრულიად შესაძლებელი იყო თავად მოეკლა წამებით.

სენეკა მოკვდა სტოიკოსებისთვის ჩვეული სიმტკიცით. სამართლიანობისთვის უნდა ვთქვათ, რომ თავად ნერონიც მოგვიანებით მტკიცედ შეხვდება სიკვდილს. როცა დანას დაარტყამენ, წამოიძახებს: აფსუს, რა მსახიობი კვდებაო.

დღეს სტოიკოსობა სწორედ სიდუხჭირის, უბედურების, ტკივილის ღირსეულ გადატანას ნიშნავს.

ადამიანი ცოდვილია, ამბობს სენეკა, არ შეუძლია არ იყოს ცოდვილი. და თუ ვინმე უცოდველია, ის ადამიანი არ არის. ბრძენიც კი ცოდვილია, რადგანაც ადამიანია. ალბათ ეს არ უნდა გავიგოთ როგორც ჩვენი ცოდვების გამართლება. ეს ფილოსოფიური გამონათქვამია, სიბრძნეა, სევდიანად აღიარებული სინამდვილეა და არა ცოდვის საპატიებელი თეზისი.

სენეკას არ მოსწონდა მონობა. ღირსება დამოკიდებულია სათნოებაზე და არა დაბადებაზე, წერდა ის. ნამდვილი კეთილშობილება ყველას შეიძლება ჰქონდეს. სიკვდილის წინ ყველა შიშველია. „მოექეცი შენს ქვეშევრდომს ისე, როგორც გინდა, რომ მოგექცნენ შენ შენზე მაღლა მდგომნი“.

და ბოლოს სენეკას უკვდავი რჩევა:

„როცა ადამიანს ვაფასებ, მე არ ვენდობი ჩემს თვალებს. მე მაქვს გაცილებით უფრო ზუსტი საზომი, რათა გამოვარჩიო ჭეშმარიტება სიცრუისგან. სულიერი ღირსება უნდა შეაფასოს სულმა“.

ეპიკტეტი (60-100) იყო მონა, რომელიც მოგვიანებით გაათავისუფლეს. მონობისას მკაცრი მოპყრობის, დასჯის შედეგად დაკოჭლდა. ჯერ კიდევ მონა იყო, როდესაც ვინმე მუზონის ლექციებს უსმენდა, რამაც ფილოსოფიისადმი ინტერესი გაუღვივა. იმპერატორმა დომიციანმა ფილოსოფოსები რომიდან გაყარა, მათ შორის ეპიკტეტიც. ის დამკვიდრდა ნიკოპოლში, გახსნა თავისი სკოლა და დიდი სახელიც მოიხვეჭა. ძალიან მომწონს, როდესაც ასეთ მონებს, როგორიცაა ეპიკტეტი, ვადარებ დღევანდელ თავისუფალ მეცნიერებს ან იგივე ფილოსოფოსებს. მონობა, ცხადია, არ მინდება, მაგრამ კიდევ ერთხელ ვრწმუნდები რამდენად პირობითია ზოგჯერ სოციალური სტატუსი. სულიერად თავისუფალი და მოაზროვნე ადამიანისთვის ამ სტატუსს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

სოკრატეს მსგავსად ეპიკტეტს არაფერი დაუწერია, მაგრამ მისი სახელი ფილოსოფიაში ყველამ იცის. შესაძლოა ეპიკტეტმა წერა-კითხვაც არ იცოდა. ეპიკტეტის შეხედულებები ვიცით იმიტომ, რომ მისი ლექციები ჩაინერა სხვა სტოიკოსმა, ფლავიუს არიანმა, რომელზედაც არაფერი ვიცით სახელის გარდა. „დიატრიხები“ - აი ასე ეწოდა ამ ლექციების 8 კრებულს, რომელთაგან ჩვენამდე მოვიდა 4.

ყველა ფენომენი ეპიკტეტმა დაყო ორ ნაწილად, ორ ჯგუფად. პირველ ჯგუფში მან მოათავსა ის ფენომენები, რომელიც ჩვენზეა დამოკიდებული. ასეთია: შეხედულება, სურვილი, იმპულსი, გრძნობა. მეორე ჯგუფის ფენომენები ჩვენზე დამოკიდებული არ არის. ესენია: სხეული, ნათესავეები, საკუთრება და სხვა. სიკეთე და ბოროტება გამომდინარეობს პირველი ჯგუფის ფენომენებისგან.

უკომპრომისოა ეპიკტეტის მიდგომა და განსხვავებულია ამით მანამდე არსებულ სტოიკოსთა ხედვებისგან. ყველა ადამიანმა უნდა აირჩიოს ან ერთი ჯგუფი, ან მეორე. თუ აირჩევს ერთს, ამით ის უარყოფს მეორეს. ის, ვინც აირჩევს მეორე ჯგუფის ღირებულებებს, ანუ აირჩევს სხეულს და ფიზიკურ სიამეებს, ილუზიების ტყვეობაში ვარდება და კარგავს თავი-

სუფლებას. პირველი ჯგუფის ღირებულებების მიმდევრები თავის ცხოვრებას თავად მართავენ, ისინი აღწევენ სულიერ სიმშვიდეს და თავისუფლებას.

ასეთ არჩევანს, ეპიკტეტის აზრით, ადამიანი აკეთებს თავისი ცხოვრების დასაწყისში. ეს ერთგვარი წინაგადანწყვეტილებაა (prohairesis) და ამ გადანწყვეტილებას ის ღებულობს ერთხელ და სამუდამოდ. „არც ხორციელი ხარ შენ და არც კანი, არამედ მორალური არჩევანი. და თუ შენი არჩევანი მშვენიერია, ნეტარი იქნები სამუდამოდ“ - ამბობს ეპიკტეტი.

აქ ჩანს რამდენად მნიშვნელოვანია ეპიკტეტისთვის რელიგიური ღირებულებები. ღმერთი ინტელექტია, ცოდნაა, გონებაა, სიკეთეა. ღმერთი არა მარტო განაგებს სამყაროს, მთლიანად საზოგადოებას, არამედ ის განაგებს თითოეული ადამიანის ცხოვრებას, სჯის მას ან აქეზებს. თავისუფლება სხვა არაფერია, თუ არა ღმერთის ნებისადმი დამორჩილება.

ეპიკტეტი მისდევდა სტოიკოსების ძირითად პრინციპს, მაგრამ რელიგიურობის გამძაფრებით და მკაცრი საზღვრების დანესებით. მან ერთგვარად გაამწირა სტოიციზმი და მოუსწრაფა დასასრული. არ გვეკადრება ეპიკტეტის არც განსჯა და არც საბოლოო შეფასება, მაგრამ ვითვალისწინებთ რა მის მონობას, იძულებულები ვართ ვაღიაროთ, რომ მონობა მხოლოდ ფიზიკური შეზღუდვა არ არის.

სტოიკოსები ღირსეულ და სიკეთისკენ მიმართულ ქმედებების აუცილებლობას ასაბუთებენ. სტოიკოსობა დღეს ნიშნავს ტანჯვის დ, უბედურების, სიდუხჭირის ატანას მორალური იდეალების რწმენით, ამ იდეალების დაცვის მიზნით. მაგრამ ერთია, როცა შენ თავად აცნობიერებ თავშეკავების, შეზღუდვების მიზანს და მეორეა, როცა გვერდიდან ან ზემოდან გაიძულებენ ამას იმიტომ, რომ იმ სხვამ გვერდიდან ან ზემოდან გადანყვიტა ასე. და სულ ერთია, იმპერატორია ეს სხვა, თუ ფილოსოფოსი.

არჩევანი ცნობიერი არჩევანია. ეპიკტეტთანაც არჩევანია, მაგრამ წინასწარი განსჯით. ეს დაახლოებით ასეთ არჩევანს ჰგავს ერთ-ერთ საბჭოთა კინოში რომ არის: „გოგონა, რა გირჩევნია, აგარეკზე წავიდეთ, თუ თავი მოგაჭრან?“ რა ამჯობინა გოგონამ არ გეტყვით. გამოიცანით.

მარკუს ავრელიუსს რომ არ დაეწერა ის, რაც დაწერა და რაც სტოიციზმის ერთგვარ ფინალურ გაბრწყინებად შეიძლება შევაფასოთ, მაინც დარჩებოდა ისტორიაში როგორც რომის იმპერიის ერთ-ერთი საუკეთესო მმართველი, იმპერატორი.

მარკუს ავრელიუსი დაიბადა 121 წელს. ის იშვილა რომის იმპერატორმა ანტონიუს პიუსმა, რომელიც იყო მისი ბიძაც და სიმამრიც. ისე მოხდა, რომ ის აღმოჩნდა უკანასკნელი სტოიკოსი, მაგრამ ამასთან ანტონიუსების დინასტიის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი, ყველაზე მნიშვნელოვანი და ღირსეული წარმომადგენელი; ამ დინასტიას რომის მმართველობის ოქროს ხანას უწოდებენ. მისი ვაჟი კომოდი კი ამ დინასტიის უკანასკნელი იმპერატორი გახდა - ყველაზე სამარცხვინო და დამანგრეველი.

მარკუს ავრელიუსის იმპერატორობის ხანა ის დრო იყო, როცა ვრცელდებოდა და ძალას იკრებდა ქრისტიანობა. ქრისტიანობის დოგმები და მცნებები, თუნდაც ოფიციალურად არ იყო აღიარებული, სინამდვილეში ატაცებული და საკმაოდ პოპულარული იყო. გასაგებია, რომ ისინი გავლენას ახდენდნენ იმ ადამიანებზეც კი, ვინც თავს არამც და არამც არ მიიჩნევდა ქრისტიანად.

მარკუს ავრელიუსს ეჭვი არ შეუტანია სტოიციზმის ჭეშმარიტებაში. ის ეთანხმება სტოიკოსების მიერ განცხადებულ თეზისს: არსებობს ერთიანი ძალა, ყოვლისმომცველი და გამგებელი. ის ვლინდება ბუნების სახით, ბუნების კანონების არსებობით. ყოველივე მისგან გამომდინარეობს და მასშივე ბრუნდება. ჩვენი ცხოვრების არსი მდგომარეობს ზნეობრივი კანონების დაცვაში, რაც პირველყოვლისა თავს იჩენს მორალური მოვალეობის შეგნებაში.

როგორც უკვე შესაძლოა ვიცით, სტოიკოსები საუბრობენ ადამიანის ორ განსხვავებულ საფუძველზე - სხეულზე და სულზე. უპირატესობა ენიჭება სულს, თუმცა სტოიკოსებისთვის სულიც მატერიალურია, ისიც სხეულია, ოღონდ გან-

სხვაგვებული. მარკუს ავრელიუსი თავისებურად უდგება ადამიანს. ის საუბრობს ადამიანის სამ საწყისზე: სხეული, სული და ინტელექტი ანუ ნუსი. მისთვის ნუსი დამოუკიდებელია სულისგან და სწორედ ის არის ჩვენი ნამდვილი „მე“. არავის შეუძლია ამ ნუსის, დემონის, ინტელექტის შეჩერება, დაშოშმინება, მოთაფლვა, მისი ნების გარეშე იძულება.

ასეთი მიდგომა უფრო გასაგები ხდება, თუ თვალს გადავავლებთ მის ცხოვრებას და მმართველობას. მისი ცხოვრება სავსე იყო ომებით, ეპიდემიებით, უბედურებებით, როგორიცაა მიწისძვრა ან ამბოხება. თავად ომი არ მოსწონდა, მაგრამ თავისი იმპერატორობის 25 წლიდან მხოლოდ 4 წელი თუ იცხოვრა ომის გარეშე. ეს იყო ღრმად მოაზროვნე ადამიანი, რომლის ძირითადი ღირებულებები იყო სიყვარული, პატიოსნება, მოვალეობის გრძნობა. მან ვერ აკრძალა გლადიატორების ბრძოლა, მაგრამ აბრძოლებდა ბლავგი ხმლებით. მან ვერ მოსპო მონობა, მაგრამ ქადაგებდა შემწყნარებლობას და საყოველთაო სიყვარულს. მან არ მიიღო ქრისტიანობა და დევნიდა კიდეც, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ არ მოსწონდა ერთი ადამიანის გაკერპება. მისთვის ეს ტირანიის ტოლფასი იყო. რას იტყვი?! ძნელია იმპერატორობა, მითუმეტეს თუ პასუხიმგებლობა გაქვს ხალხზე. შესაძლოა, იმპერატორი კიდეც უფრო შეზღუდულია თავის ქმედებებში, ვიდრე რიგითი ადამიანი.

მისი ფილოსოფია, განაზრებები, შეფასებები ცნობილი გახდა მისი გარდაცვალების შემდეგ 180 წელს, როცა იპოვეს მისი დღიური - „თავის თავთან მარტო“. ქართულად ცნობილი როგორც „ფიქრები“. მართლაც ფიქრებია. ნამდვილზე, უმნიშვნელოვანესზე კი ფიქრობ, როცა მარტო ხარ. დღეს ხელისუფალნი სხვას აწერიან ნიგნებს და საზეიმოდ აქვეყნებენ როგორც თავისი დიდი ფიქრის და მოღვაწეობის საბუთს. ან რას წერენ! ან რას ასაბუთებენ! ან რა ფიქრებზეა საუბარი?! მარკუს ავრელიუსი სრულებითაც არ ცდილობდა თავისი აზრების გამოქვეყნებას, მალულად წერდა, თავისთვის ფიქრობდა და ამით თავს არ ინოვებდა. - ყველაფერი, რაც ძვირფასია, რაც სულის სიღრმეებიდან მოდის, ძნელი გასა-

ნდობია. „სიყვარულსა მალვა უნდა ვითა ცხენსა ნაპარავსა“. დიახ, ფილოსოფია მისთვის დიდი სიყვარული იყო. იმპერატორობა კი მოვალეობა.

ის, რომ ფილოსოფია მისთვის ღირებული იყო, ისედაც გასაგებია, რადგანაც მან არა მარტო დააბრუნა ფილოსოფოსები რომში, არამედ თავის სასახლეშიც დაპატიჟა ბევრი მათგანი. მან გახსნა 4 ფილოსოფიური კათედრა და ყველა მიმართულების ფილოსოფიურ სკოლას წყალობდა.

მარკ ავრელიუსი ბევრს ლაპარაკობს ღმერთზე. მისი ღმერთი სინდისია, რომელიც პირველ რიგში ვლინდება მოვალეობის შესრულებაში. მაგრამ მოვალეობა სხვადასხვანაირად გაიგება. ზოგიერთი მმართველი მიიჩნევს თავის მოვალეობად ურჩების დასჯას, ქვეშევრდომების დამცირებას, თავისუფლების აღკვეთას და კიდევ ვინ მოთვლის რამდენ რამეს. დღესაც 2 ათასი წლის შემდეგ ეს ჩვენთვის კარგად ნაცნობია.

თითქოს ყველაფერი ჰქონდა მარკუს ავრელიუსს - ძალაუფლება უდიდეს და უძლიერეს იმპერიაში, რომლის სადარი არც ყოფილა და შემდგომშიც არ იქნება (რომის იმპერია ყველა დიქტატორის საოცნებო ხატად იქცევა, იქნება ეს პეტრე პირველი, ჰიტლერი თუ სტალინი.), სიმდიდრე, ლამაზი ცოლი, ვაჟი (რომელიც მამის სიცოცხლეში არ ავლენდა სულთერ სიმდაბლეს და არარაობას, მაგრამ როცა თავად გახდა იმპერატორი, მისმა უბადრუკობამ და უზნეობამ ბოლო მოუღო რომის დიდებას). ყველაფერი ჰქონდა, მაგრამ მისი დღიური გამსჭვალულია სევდით და სინანულით.

„უდიდესი უფსკრულია ადამიანის სული; მისი თმების დათვლა უფრო ადვილია, ვიდრე მისი გრძნობების“- განა არ არის სევდიანი მისი ეს გამონათქვამი?! აი, კიდევ ერთი: სიკვდილის კი არ უნდა ეშინოდეს ადამიანს, არამედ იმის, რომ ვერასოდეს დაიწყებს ცხოვრებას“. გადასარევი!

რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიმართულება თუ პრინციპი შეიძლება ამოვიკითხოთ მის დღიურში. ყველას ვერც ამოვწურავთ. ამ დღიურების წაკითხვა ყველას შეუძლია. მართლა ძალიან სევდიანია, მაგრამ ბრძნულია და დამაფიქრებელი. აკი ეკლეზიასტესთანაც ვკითხულობთ: „ბევრი ფიქრი ინვეს

დიდ სევდას“.

მარკუს ავრელიუსი სტოიკოსებთან ერთად ირწმუნება, რომ ისიც კი, რაც თითქოსდა უმნიშვნელოა, ზედაპირულია, წარმავალია, სინამდვილეში აზრიანია, თავისი დანიშნულება აქვს. ღმერთს ყველაფერი კარგად აქვს მოწესრიგებული და ამის გამოვლინებაა ბუნება. ბუნება შეიძლება მივიჩნიოდ სწორედ ამ ღმერთად. ასეთ ხედვას დღეს უწოდებენ პანთეიზმს (თუ გინდათ, დაიმახსოვრეთ,). სწორედ აქედან გამომდინარეობს ბუნებასთან ერთიანობის აუცილებლობა ადამიანისთვის, სწორედ ამაში გამოიხატება სიბრძნე და მხოლოდ ასეთი არჩევანი იძლევა თავისუფლებას. ასე სწამს მარკუს ავრელიუსს.

მისთვის ერთ-ერთი სასიცოცხლო პრინციპი, უმნიშვნელოვანესი ღირსებაა გულგრილობა სიკვდილისადმი. სიკვდილის არ უნდა გვეშინოდეს. გავატაროთ თითოეული დღე ისე, თითქოს ის უკანასკნელია. ეს სტოიციზმის ერთ-ერთი პრინციპიცაა, მაგრამ მარკუს ავრელიუსთან ის ძალიან მკვეთრად უღერს. „ხასიათის სრულყოფილება იმაშია, რომ თითოეული დღე გავატაროთ როგორც უკანასკნელი ჩვენს ცხოვრებაში“ - წერს ის. და კიდევ: „დღესვე დაიწყე ცხოვრება ისე, როგორც გენდომებოდა, რომ ის ყოფილიყო ბოლო“.

მხოლოდ დღევანდელი დღეა ღირებული. არაფერია გადასადები ხვალზე, მომავალზე ან გასამართლებელი გუშინდელი დღით, წარსულით. პრინციპში ეს არა მხოლოდ სტოიკოსების პრინციპია, არამედ ძველი ბერძნული მსოფლმხედველობის, ფილოსოფიის საფუძველიც.

ცხადია, ცხოვრებაში მარკუს ავრელიუსი არ გულისხმობს არც სიმდიდრეს, არც ძალაუფლებას, არც პოპულარობას ან სახელს. ცხოვრება ეს სიკეთით გასხივოსნებული სიცოცხლეა, ზრუნვა სხვებზე, ახლობლებზე, ადამიანებზე. მნიშვნელობა არა აქვს რა ადგილი გარგუნა ღმერთმა - იმპერატორის თუ მონის. სიკეთე და ღვთისსიერება ყველასთვის სიკეთე და ღვთისსიერებაა.

ალბათ ადამიანს, რომელსაც არ ეშინია სიკვდილის, არ უნდა ეშინოდეს უბედურების, ტანჯვის, ავადმყოფობის, . . .

არც ეშინოდა. სხვებსაც მოუწოდებდა ამისკენ. მისი აზრით, ყველაფერი ასატანია და ადამიანი მტკიცედ უნდა შეხვდეს ავბედითობებს. თუკი რაიმე განუხებს, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ეს უნდა გახადო შენს მთავარ საზრისად. დამოუკიდებელი უნდა გახდე შენი სატკივარისგან, დამოკიდებულება უნდა შეცვალო მისდამი, მისი მნიშვნელობა უნდა დააკნინო, რადგანაც ეს სანუხარი არ არის სიცოცხლის ფასი და მასზე სიცოცხლე არ უნდა დახარჯო. სიცოცხლე გვეძლევა სიკეთის საქმნელად, სიკეთის საქმნელად სხვებისთვის, რადგანაც ადამიანები არსებობენ ერთმანეთისთვის.

თუ ადამიანს გააზრებული აქვს ღვთისნიერება და სიკეთე, მას არ უნდა აინტერესებდეს სხვისი შეხედულება მასზე. ის ხომ ღვთიურს ეზიარა, მთავარი იცის და რატომ უნდა წუხდეს როგორ შეაფასებენ სხვები?! მითუმეტეს რომ ადამიანები თავის შეხედულებებს გამოხატავენ სრულიად შემთხვევით და არასანდო წყაროებზე დაყრდნობით.

„რაც უფრო მეტად უყვარს ადამიანს თავისი თავი, მით უფრო დამოკიდებულია ის მის ირგვლივ არსებულთა შეხედულებებზე“.

ეს არ ნიშნავს, რომ ადამიანი, თუნდაც ბრძენი, უნდა იყოს შემოსაღვრული თავისი თავით. ეს არასწორია, მცდარია და ადამიანს დამოკიდებულს ხდის ისეთ ფენომენებზე, რომელიც მას სიკეთეს აშორებს და თავისუფლებას უკარგავს. გულგრილობა შენზე სხვების შეხედულებების მიმართ არ ნიშნავს ამ სხვების გაკიცხვას და მათში ნაკლოვანებების ძიებას. ადამიანი უნდა ზრუნავდეს თავისი შეცდომის გამოსწორებაზე და ცდუნებების დაძლევაზე და არა სხვების მხილებაზე.

„თვალი ადევნე შენს ქმედებებს და არა სხვისას“.

სიყვარული იმათ მიმართ, ვისაც ეძლება, ადამიანის განსაკუთრებული თვისებაა. ასეთი სიყვარული ჩნდება მაშინ, როდესაც შენ გესმის, რომ ყველა ადამიანი შენი მოძმეა და რომ ისინი იმყოფებიან უმეცრებასა და სიმცდარეში, მაგრამ ეს მათი ბრალი არ არის. ქრისტიანობა უკვე აქ არის.

მარკუს ავრელიუსი გარდაიცვალა 180 წელს. გავა 1000 წელი, შემდეგ კიდევ 500, თუ 600 და ადამიანები დაიწყებენ

საუბარს შემწყნარებლობაზე, ტოლერანტობაზე ძალიან ფრთხილად, გაცილებით უფრო ხმადაბლა, ვიდრე მარკუს ავრელიუსი. 1500 – 1600 წლებში შემოიპარება ჰუმანიზმი. ანთებული თვალებით, აღფრთოვანებულები შევნატრით აღორძინების ეპოქას (საზიზღარს სინამდვილეში, სწორედ იმ ყოფის თვალსაზრისით, რომელიც ჩვენ ძალიანაც გვერძვირფასება, ვისაც გვერძვირფასება), რომელიც განვითარდა იმ თესლიდან, რომელიც ანტიკურობამ ჩააგდო ნიადაგში.

მარტოეულია ადამიანი. ყველა მოაზროვნე მითუმეტეს მარტოეულია. ასეთი იყო მარკუს ავრელიუსიც. მისი სული სიმარტოვეს ეძებდა და ცდილობდა თავი არ დაეკარგა, რაშიც სიყვარული ეხმარებოდა.

ფილოსოფოსი შეიძლება იმპერატორიც იყოს (პლატონს ძალიან მოეწონებოდა ეს). იმპერატორი შეიძლება ფილოსოფოსიც იყოს. ძალიან, ძალიან იშვიათად და მაინც.

დასკვნა

ფილოსოფიას დასკვნა და დასასრული არ აქვს

ფილოსოფია/სიბრძნის სიყვარული.....	3
რა არის ფილოსოფია?.....	6
(სულ პატარებისთვის)	6
თალესი.....	7
ანაქსიმანდრე	10
ანაქსიმენე	16
პითაგორა	20
ჰერაკლიტე	36
პარმენიდე	40
ზენონი	45
ანაქსაგორა	51
ემპედოკლე	54
დემოკრიტე	61
სოფიზმი და სოფისტები	76
სოკრატე	96
პლატონი	110
არისტოტელე	138
კინიკოსები.....	165
ეპიკურე	175
სკეპტიციზმი.....	187
სექსტუს ემპირიკუსი	196
სტოიციზმი და სტოიკოსები	197
ეპიკტეტი.....	218
მარკუს ავრელიუსი	220